Poštarina plaćena u gotovom

BR. 8, 9, 10. ZAGREB, KOLOVOZ-RUJAN-LISTOPAD 1936. GOD. LXII

MJESEČNIK

GL...

UREĐ...

Pavičić dr. Slavko
odvjetnik
Zagreb
Palm

SADRŽAJ:

Država i narod, egzekutiva i parlamenat, autoritet i sloboda; — dr. Milobar Fran, sveuč. profesor u Zagrebu 337
O neutralnosti; — dr. Lederer Željko, Zagreb . 358
Budžetsko pravo našega parlamenta s osobitim obzirom na pravo odbijanja budžeta u cijelosti. Pravne posljedice takvoga odbijanja; — dr. Franolić Vladimir, odvjetnik u Vrbovskom . . 381
O nekim preinakama i nedosljednostima u propisima našega gradj. parb. postupka o maličnom postupku; — Buć Ante, sudac okr. suda u Mostaru 402
Razmatranja o otkupnom pravu željeznica i s tim saveznim odnošajima; — Gorničić Josip . 405
Za utvrdjenje i uzakonjenje značenja »prave predaje« (§ 930. predosnove o. g. z.): — dr. Milić Ivo, sveuč. prof. u Subotici 426
Činjenica i pravo; — dr. Pavlović Djoka, odvjetnik u Petrovgradu (V. Bečkereku) 431
O nadležnosti vlasti za rješavanje poslovnih sporova i o prekovremenom radu; — dr. Kun Ivo, odvjetnik u Karlovcu 435
Koji pravni lijek i u kojem pravcu pripada oštećeniku u postupku pred sreskim sudom, kad se radi o krivičnom djelu, za koje se goni po službenoj dužnosti?; — dr. Devčić Mile, zamjenik drž. tužioca u Varaždinu 446
Propuštanje i povraćaj u prijašnje stanje; — dr. Sl. K. 452
Akademija za nemačko pravo; — napisao dr. Gaeb Wilhelm, sa njemačkoga preveo dr. Werk Hugo, odvjetnik u Zagrebu 455
Jedno gledište kasacionog suda u pogledu rehabilitacije; — Vušović Ivan, sudski pripray. u Prizrenu 462
Ocjene i prikazi:
Dr. Trumbić Ante: Iz mojih političkih uspomena. Suton Austro-Ugarske i riječka rezolucija, — priopćio dr. Andrassy J., sveuč. prof. u Zagrebu 463
Pravosudje:
a) Gradjansko 466
b) Trgovačko-mjenbeno 471
Društvene vijesti 474
Literatura 474
Svaštice 479

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LXII. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB 1936.

Kolovoz-rujan-listopad Dr. Ivo Politeo, odvjetnik Broj 8., 9. i 10.

Država i narod, egzekutiva i parlamenat, autoritet i sloboda

Napisao Dr. Milobar Fran, sveuč. prof. u Zagrebu

Historia magistra... Ako pogledamo u historiju, opazit ćemo, da je najstarija forma države despocija ili tiranija. Na najprimitivnijem stupnju kulture vlada despot u ime nekoga mističnoga autoriteta (božanstva), kojemu se svi podanici klanjaju. Vladar — kao potomak ili zamjenik toga božanstva, vlada nad podanicima kao da bi i on sam bio to božanstvo t. j. neograničeno imajuć u ruci totalnu hiperkumulaciju vlasti.

Tečajem vremena izdignu se iznad neuke, sujevjerne mase, okatiji, umniji, hrabriji ili prosvjetljeniji pojedinci, koji si na razne načine i raznim sredstvima stvore neki posebni položaj i naprama dolje i naprama gore. Da oni svoj položaj učvrste i prošire u oba smjera oni se organizuju u jednu posebnu grupu (kastu, stalež). Kad se je jednom ovakova klasa stvorila, onda ona, čim ojača, prisili despota, da i njoj podijeli nešto vlasti. Poslije toga, kada još više ojača, pribere vlast u svoje ruke, tako da despot samo formalno vlada, a ta klasa faktično. Na koncu zbaci ova klasa despota, stvori neku teokretsku ili aristokratsku republiku, te imajuć sve one vlasti u ruci, koje je imao despot, vlada i ta klasa despotski nad ostalom masom naroda, na korist članova ove klase. Članovi te klase uživaju privilegovani položaj oni samo imadu osim ekonomskih i politička prava; članovi te klase ili kaste su politički narod. U ovakovoj državi vlada dakle jedna klasa, jedan pluralni individuum, koji po svojoj naravi stoji na individualnom principu, na principu egoizma i egocentričnosti. Ali ova država je u isti čas i prva, primitivna demokratska država, država narodnoga suvereniteta — jednoklasna demokracija.

Rimski kraljevi bili su despote, protjerani su od aristokracije, koja je stvorila aristokratsku republiku, gdje je aristokratska klasa bila »populus romanus«, a senat je bio njezino ustavotvorno i zakonodavno tijelo u isti čas.

Gospodstvo ovakove jednoklasne demokracije potraje tako dugo, dok prosvjetljeniji umovi iz politički bespravne mase dodju do spoznaje,

kojim »pravom« i kojim sredstvima je gospodujuća klasa došla do vlasti. Tada započne borba za ravnopravnost ili za oborenjem vladajuće klase. Nastaju gradjanski ratovi, progoni, nesigurnost osobe i imovine. Nastaje stanje izmorenosti i težnje za sigurnošću, mirom i poretkom, za autoritetom, koji bi to stvorio. Psihološki momenat za jednoga Cezara ili Augusta. Nastaje priupad u autokratski apsolutizam, ali ipak ne onakov kao što je despocija, nego ponešto ograničen time, da se je medjutim — ako ne već prije, a to za vrijeme jednoklasne demokracije — stvorila neka neodvisna judikatura. Zapadno-rimska apsolutistička monarhija (carstvo) propala je pod udarcima Germana, a Istočno-rimsko carstvo pod udarcima Slavena, Križara i Turaka, prije nego su mogli nastupiti put daljnjega razvoja.

Germani i Slaveni, koji u Srednjem vijeku stvaraju nove države, bili su narodi demokratskoga mentaliteta, oni si biraju rodovske i plemenske poglavice iz svoje sredine, te ovi dobivaju vlast odozdo, iz naroda. Od Rimljana naučiše se oni stvarati veće države, ali za dugo n e i a u t o k r a t s k e. Oni stvaraju doduše višeput i prostorno velike monarhije, ali to su staleške, reprezentativne monarhije, gdje postoji »narodno pretstavništvo«. Staleži su »narod« i taj »narod« ima svu vlast u rukama (čak i stalešku judikaturu; — jura regalia majora u rukama staleža). Ta država je u bitnosti v i š e k l a s n a d e m o k r a c i j a.

Renesansa upoznala je i germanske i slavenske narode pobliže sa uredbama Rimske države, pa tako i sa rimskim apsolutizmom. Razvoj metalnonovčanoga gospodarstva i gradjanskoga staleža omogući vladarima oduzeti staležima vršenje vrhovničkih prava (Hoheitsrechte, jura regalia majora) i time stvoriti apsolutističku (policajnu) monarhiju.

Protiv apsolutističke Policajne Monarhije ustao je gradjanski stalež. Gdje je potpuno pobijedio ondje je uveo o p ć u d e m o k r a c i j u i oživotvorio sve tri fundamentalne ideje moderne demokracije prirodna prava čovjeka, politička prava gradjana i suverenost naroda A gdje nije mogao srušiti autokraciju, ondje ju je prisilio, da barem oživotvori i ustavom zagarantuje prve dvije fundamentalne ideje: prirodna prava čovjeka i politička prava gradjana.

Ako sada prema ovomu prikazu pogledamo razvoj države, tada opažamo, da se r a z v o j d r ž a v e s a s t o j i u t o m e, d a p o s t e p e n o s v e v e ć i d i o n a r o d a s u d j e l u j e n a u p r a v i i d a l j n j e m r a z v o j u d r ž a v e. Prema tomu proces razvoja počima od svevlasti i samovlasti jedne osobe, a svršava se sa sudjelovanjem cijeloga naroda t. j. da glavar dijeli samovlast postepeno sa sve većim brojem državljana, dok ju napokon ne podijeli sa cijelim narodom. U suštini razvoj države znači dakle: sve veću podjelbu prvobitno vladareve svevlasti sa sve većom količinom, množinom, naroda. — Ili drugim riječima: s v a k a d r ž a v a i m a d e i m a n e n t n u t e n d e n c i j u, d a s e d o s t a n o v i t e g r a n i c e d e m o k r a t i z u j e.

Ali taj razvoj, ide kako rekosmo, do stanovite, tako rekuć neke prirodne granice — t. j. do nekoga r a v n o v j e s j a izmedju vlasti glavara države i vlasti (političkih prava i slobode) naroda. Prekorači li taj razvoj tu granicu u smjeru većega demokratizovanja, tada razvoj vodi konačno u anarhiju. Podje li pako taj razvoj preko te granice u smjeru prema autoritetu (jačanju vladareve vlasti), tada vodi konačno u sužanjstvo. Dakle r a v n o v j e s j e jest cilj razvoja države, odnosno podjelbe vlasti. Ili drugim riječima: ravnovjesje jest svrsishodna podjelba vlasti izmedju glavara države i naroda. I svaka država imade imanentnu tendenciju razvijati se prema točki ravnovjesja.

Ovo razvijanje ili postepeno demokratizovanje države dogadjalo se je u prošlosti automatski t. j. ne samo bez ikakvoga promišljenoga plana nego i bez svijesti, jer sve do XVIII. stoljeća nema ni govora o podjelbi vlasti, a kakovom ravnovjesju ni do danas. Zato se i cijeli razvoj dogadja sve do XIX. stoljeća u skokovima iz jednoga ekstrema u drugi diametralno oprečni ekstrem: iz najprimitivnije autokracije (despocije) u najprimitivniju demokraciju (jednoklasnu); iz ove skok natrag u autokraciju (ali nešto poboljšanu t. j. suženu, ograničenu); iz ove opet skok u demokraciju (ali opet ponješto poboljšanu ili proširenu, višeklasnu). Odavle opet skok natrag u autokraciju (Policajnu Monarhiju), a iz ove opet skok u demokraciju (ali širu od prve i druge — Parlamentarnu Demokraciju). Dakle uz sve skokove iz ekstrema u ekstrem, uz sve recidive u atavizme ipak konstantan smjer razvoja prema sve široj demokraciji. Tu tendenciju i taj smjer imaju sve države bez razlike, bile one autokratske ili demokratske, bile one republike ili monarhije. I tu tendenciju ne može ni besvijest ni svijest ugušiti, niti smjer razvoja promijeniti.

Do te spoznaje ne dolazimo, ako proučavamo samo jedan tip države napose, nego cijeli onaj niz tipova što ih je historija iznijela A historija nam je pokazala od najstarijih vremena do Svjetskoga rata sledeći razvoj:

1. autokratskih država: od despocije preko apsolutističko monarhije do Konstitucionalne Monarhije.
2. demokratskih država: od jednoklasne demokracije preko višeklasne demokracije do opće demokracije.

Za Svjetskoga rata propale su Konstitucionalne Monarhije, a poslije toga rata počele su navale i na Parlamentarne Demokracije. Neke od ovih već su se pretvorile u diktature, dok se druge još mučno opiru dvojakoj pogibelji diktature: komunističke i fašističke.

Faktori ravnovesja i podjelbe vlasti (S. i I-Princip)

U svekolikom svemiru vlada poredak, jer sve sile djeluju, jer se sve kreće i odvija prema nekim premudrim zakonima, koje je stvorila neka neizmjerna i nedokučiva sila i inteligencija. Ti zakoni djeluju na području duha isto kao i na području materije nesmetano i bez obzira, da li ih čovjek poznaje ili ne, da li ih priznaje ili ne. Ti zakoni djeluju na pojedinca čovjeka kao i na ljudske skupine i njihove institucije, narode i države, kako na biološkom tako i na psihološkom području. Koliko puta se ovakovi fundamentalni zakoni kriju u naj-

običnijim dnevnim pojavama, preko kojih kliznu oči bezbrojputa, a da ništa osobita ili neobična ne zamjete. Navesti ćemo samo jednu takovu, da tako reknemo, svagdašnju pojavu. Svagdanja je pojava, da na razvoju svakoga ljudskoga udruženja, organizacije saradjuju pojedini individui i cijela organizacija. Na prvi pogled na toj pojavi ne opažamo ništa osobita, jer je to nešto običnog, svakdanjeg. U istinu pako sadržaje ova pojava jednu duboku pouku, da naime na razvoju svakoga ljudskoga udruženja, organizacije, zajednice i — države, saradjuju dva faktora, dvije sile, dva principa, koji su tako odlučni po opstanak, razvoj i prosperitet udruženja, da se mogu nazvati principia formantia zajednice. A ta dva faktora, te dvije sile mogu se nazvati: Individualni princip (I) i Socijalni princip (S). Svaka od ovih dviju sila utječe na stanje i razvoj ljudskoga udruženja ili zajednice na svoj način i u svojem smjeru, bez obzira, da li mi te sile i njihovo djelovanje poznajemo ili ne. Ako ljudski razum te sile i njihovo djelovanje upozna — tim bolje, jer će onda ljudski razum nastojati, da djelovanje tih sila iskoristi. Ako ih ne upozna ili ne prizna, to na ekzistenciji tih sila i njihovom djelovanju ništa ne mijenja, ali onda teorije vise u zraku, a praksa tapka nesigurno po tami ne usudjujuć se ni napred ni nazad, ni lijevo ni desno, jer joj se svaki pomicaj s mjesta čini skok u tminu i neizvjesnost.

S-p r i n c i p jest kohezitivna, organizatorna, vodeća i upravljajuća sila zajednice. Ova sila pretvara masu individua u jedan čvrsti organizam sa jednom zajedničkom voljom, interesom i ciljem. Ovo je centripetalna sila, koja u prvom redu uočuje opstanak, sigurnost i blagostanje zajednice.

S-princip sačinjavaju:

a) n o s i o c, a to je oranizacija (država);
b) p r e t s t a v n i k organizacije (glavar države);
c) f u n k c i j a glavara (uprava, vodstvo).

I-p r i n c i p je kvintesencija čovjekove naravi: nagon za samoodržanje, borba za opstanak, egoizam, koristoljublje, težnja za udobnošću, za blagostanjem, napretkom, za vlašću i čašću, on je egocentrija, sa socijalnoga gledišta posmatran on je centrifugalna sila i destruktivan elemenat.

Prema tomu ova dva principa su dvije diametralno oprečne sile, dva oprečna pola, dva ekstrema, koji stoje u vječnoj medjusobnoj borbi, jedan drugoga paralizujuć. U praksi, naročito u civiliziranim narodima, ne ima i ne može biti niti čistoga 100% S-principa, jer to bi značilo 0% I-principa t. j. potpuno uništenje čovjekove individualne sfere, čovjekove osobnosti, čak njegovih najprimitivnijih prirodnih prava (niti prava na život, a kamo li na slobodu itd.), t. j. 100% S-principa znači apsolutno sužanjstvo individua. Na drugoj strani 100% I-princip znači suverenost, kompetenz-kompentenz individua, a to će reći apsolutna anarhija, uništenje svake ljudske organizacije, zajednice, društva.

Ali čovjek je po svojoj naravi »društveno biće« (Aristotel veli zoon politikon) kao pčela ili mrav. On može veliki dio svojega egoizma zadovoljiti samo u društvu, u zajednici, u organizaciji, u narodu, u državi. U tu svrhu mora individuum veliki dio svojega egoizma i svoje samovolje otstupati na korist zajednice, svoju volju i interese podvrgnuti volji i interesima zajednice — socijalnom principu. — I tako: kaošto je I-princip usadjen u narav pojedinca, tako je S-princip usadjen u narav društva, zajednice, naroda, države.

I-princip obuhvaća i rukovodi:

a) n o s i o c a I- principa, a to je i n d i v i d u u m. Individuum je ili s i n g u l a r a n (pojedina osoba) ili p l u r a l a n (organizovanje, grupiranje množine singularnih individua u jednu zajedničku svrhu, kao kaste, klase, polit. stranke, konfesin. organizacije, nacionalne skupine itd.).

b) p r e t s t a v n i k I-pr., t. j. narodno pretstavništvo, parlamenat.

c) f u n k c i j a pretstavnika I-pr.. t. j. zaštita i unapredjivanje interesa individua sredstvom Kontrole.

S. i I. kao država i narod

Država i narod su dva pojma, kojima se značenje u praksi redovito iskrivljuje. Autokratske države preko mjere ističu značenje države a potcjenjuju narod; demokratske države preko mjere izdižu narod a potcjenjuju državu. Zato autokracije hiperkumuliraju vlasti u ruci pretstavnika S-principa (glavara države), a demokracije hiperkumuliraju vlasti u ruci pretstavnika naroda (I-pr.), u ruci parlamenta. Obadvoje jednaka pogrješka.

Država i narod jesu dva naličja jedne medalje. Jedna te ista masa individua sačinjava i državu i narod. Ta ista masa individua — k a o d r ž a v a — jest po S-principu organizirani i vodjeni živi jedinstveni o r g a n i z a m jedne zajedničke volje, zajedničkoga interesa i zajedničkoga cilja. K a o n a r o d jest ta ista masa individua po I-principu razdrobljeni a g r e g a t individua sa bezbroj različitih individualnih volja, interesa i ciljeva.

Pojedinci stvaraju razna udruženja, organizacije, za razne svrhe, koje pojedinac nije kadar sam polučiti. Prema tomu svako udruženje i organizacija jest s r e d s t v o. A to vrijedi i za najvišu političku organizaciju — za državu. Već je Aristotel opazio, da čovjek može vegetirati i bez države, ali za blagostanje i kulturni život (Peri tou eu zeen) stvorio je državu. Država je dakle sredstvo, instrumenat jednoga naroda za obranu svojega opstanka, sigurnosti i blagostanja.

Da zajednica uzmogne svojim članovima pružiti, što se od nje zahtijeva, mora i ona od svojih članova zahtijevati stanovite činidbe i žrtve. Tako nastaju izmedju individua i zajednice medjusobno zahtjevi i podavanja, uzajamna (recipročna) p r a v a i d u ž n o s t i. Država ima ne samo prava spram državljana nego i dužnosti, a državljanin ima ne samo dužnosti spram države nego i prava. Od postanka zajed-

nice postoji barem teoretski neka podjelba prava izmedju organizirane cjeline i individua, a to će reći, konačno, podjelba vlasti. Već prema tomu, kako su ti pravni odnošaji, ta podjelba vlasti izmedju države i individua (izmedju S. i I-principa) provedena, nastali su tečajem vjekova razni tipovi države.

Grafički prikaz razvoja države

Tečajem prošlih vijekova pa sve do XIX. stoljeća razvijale su se države u slijedećim tipovima:

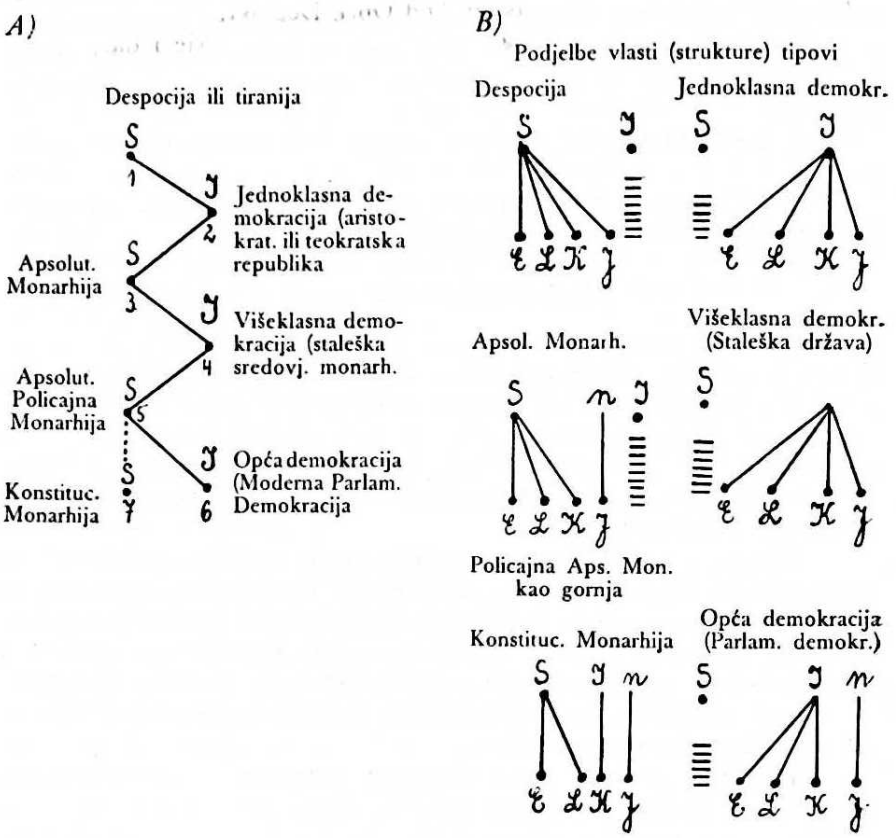

Ove dvije grafičke slike A) i B) prikazuju nam zorno sve, što smo dosada razlagali. Slika A) prikazuje razvoj država od najstarijeg vremena do XIX. stoljeća. — S_1 S_3 S_5 S_7 jesu autokratske države sa hiperkumulacijom vlasti u ruci pretstavnika S-principa. A države I_2 I_4 I_6 su demokratske države sa hiperkumulacijom vlasti u ruci pretstavnika I-principa. Slika nam jasno prikazuje razvoj skokovima iz jednoga ekstrema u drugi: iz autokratske hiperkumulacije (apsolutizma) u demokratsku hiperkumulaciju (apsolutizam), a odavle opet natrag u autokratski apsolutizam i opetovanje.

Slika B prikazuje nam hiperkumulaciju vlasti kod raznih tipova države. Kod autokratskih država samo kod despocije postoji potpuna i neograničena hiperkumulacija, jer ovdje pretstavnik S-principa (vladar) ima u ruci sve vlasti: ekzekutivu (E), legislativu (L), kontrolu (K) i judikaturu (J). U apsolutističkoj monarhiji postoji hiperkumulacija, ali nešto ograničenija, jer se je judikatura prva izdvojila iz hiperkumulacije postavši manje više neodvisna (n). U Konstitucionalnoj monarhiji izdvojila se osim judikature i Kontrola, koja je pripala pretstavniku I-pr.

Kod demokratskih država vlada hiperkumulacija kod svih dosada poznatih tipova. Istom kod Opće Demokracije (Parlament Demokr.) izdvaja se judikatura ali hiperkumulacija traje i dalje.

Kumulacija i hiperkumulacija vlasti

Masa individua nije sposobna za zajedničku akciju, ako nije organizovana, a organizacija ili zajednica nije sposobna za akciju bez organa, koji ju vodi i upravlja, bez pretstavnika. Vodjenje i uprava jest dakle prirodjena funkcija pretstavnika zajednice (pretstavnika S-principa) — dakle ekzekutiva.

Individuum kao član zajednice imade dužnosti, ali i prava i zahtjeva spram zajednice. Ali masa individua sačinjava narod, a ovaj kao neorganizovana skupina nije sposoban za akciju u svrhu uredjenja dužnosti i prava individua spram zajednice. I zato i on (narod) mora imati svoga pretstavnika, kojemu je dužnost paziti, da se individuima ne naprte prekomjerne dužnosti i da mu se ne ograniče prekomjerno prava i slobode. Prirodna funkcija pretstavnika naroda (I-principa) jest kontrolirati ekzekutivu i legislativu.

Prema tomu prirodni djelokrug pretstavnika S-pr. jest ekzekutiva, a prirodni djelokrug pretstavnika I- pr. jest Kontrola. Ako pretstavnik jednoga ili drugoga principa imade osim svoga prirodnoga djelokruga još i legislativu, onda nastaje kumulacija vlasti. N. pr. u Konstitucionalnoj Monarhiji imade pretstavnik S-pr. uz ekzekulitvu još i legislativu u ruci. A u Autoritetnoj Demokraciji imade pretstavnik I- pr. uz kontrolu još i legislativu.

Sama kumulacija ne mora nužno značiti ozbiljno poremećenje ravnovesja, akoprem mogućnost postoji.

Hiperkumulacija vlasti nastaje, kada pretstavnik jednoga principa drži u ruci osim kumulacije još i prirodni djelokrug drugoga principa (njegovog pretstavnika). To je slučaj n. pr. kod Policajne Apsolut. monarhije (ancien régime), gdje vladar ima u ruci osim ekzekutive i legislative još i kontrolu. A to je slučaj i kod Parlamentarne Demokracije, gdje pretstavnik I-pr. (parlamenat) drži u ruci osim Kontrole i legislative još i ekzekutivu.

Hiperkumulacija je uvijek grubo poremećenje ravnovesja, te donosi sobom stanje veće ili manje anarhije ili sužanjstva, već prema tomu u čijoj se ruci nalazi hiperkumulacija.

Razvoj država u XIX. i XX. stoljeću i njegova pouka (policajne monarhije)

Razvoj država u zadnjih sto godina dao nam je više i ispravnije pouke nego 50 vjekova prije toga. Sav razvoj država prije 19. stoljeća može da nas zavede u bludnju u dva smjera. Prvo, kao da su revolucionarni skokovi iz jednoga ekstrema u drugi ekstrem nekakvi »prirodni zakon razvoja«. Drugo, kao da je hiperkumulacija vlasti jedini mogući tip, jedina moguća kompozicija, kombinacija vlasti. Tako je bivalo sve do Policajne Apsolut. Monarhije (ancren régime). Ali razvoj ovoga tipa dao nam je sasvim nove i ispravne pouke.

Policajna Apsolut. Monarhija razvila se je u dva nova tipa države, na dva različita načina.

C)

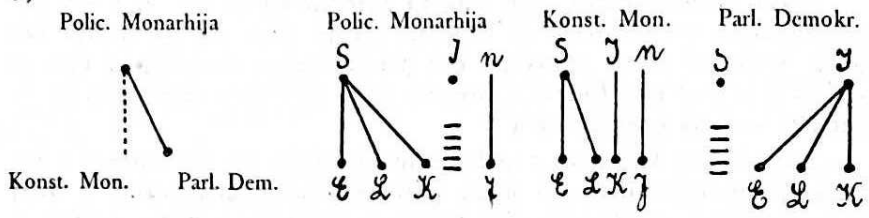

Protiv ancien régimea ustao je liberalno-demokratski pokret trećega (gradjanskoga) staleža. Gdje je taj pokret potpuno pobijedio, ondje je uništio Policajnu Monarhiju i stvorio Parlamentarnu Demokraciju. A gdje nije mogao uništiti autokratsku Policajnu Monarhiju ondje ju je prisilio na ograničenje vlasti t. j. da je narodu dozvolila pretstavništvo (parlamenat) i ovomu dala pravo kontrole. Ili drugim riječima: ondje je d o k i n u l a h i p e k u m u l a c i j u vlasti povrativši pretstavniku I-principa njegov prirodni djelokrug kontrole.

Iz ovoga razvoja dobivamo slijedeće pouke:

1. Revoluciju protiv Policajne Apsolut. Monarhije izazvalo je potlačivanje i ograničavanje slobode gradjana po apsolutizmu po hiperkumulaciji vlasti u ruci pretstavnika S-pr.

2. Uništenjem Policajne Monarhije nastala je Parlam. Demokracija. Ali Parlamenat. Demokracija imade na vlas istu kumulaciju samo ovaj put u ruci pretstavnika I-pr. (parlamenta). Dakle opet apsolutizam ali anonimnoga pluralnoga individua t. j. parlamentove većine. — Dakle: u n i š t e n j e m P o l i c a j n e M o n a r h i j e n i j e u n i š t e n a h i p e k u m u l a c i j a v l a s t i (apsolutizam). Uništen je samo prijašnji possessor hiperkumulacije, apsolutizma, a sama hiperkumulacija vlasti promijenila je possessora t. j. došla je u ruke pobjeditelja. To potvrdjuje i cijela starija prošlost.

3. Ondje, gdje je Policajnoj Monarhiji bila samo ograničena vlast podjelbom t. j. time da je kontrola vraćena pretstavniku I-pr. (parlamenta) dokinuta je hiperkumulacija ili apsolutizam.

4. Dalje vidimo, da se je Polic. apsol. država razvila u jednu najdemokratskiju državu — sa hiperkumulacijom (apsolutizmom) i u jednu autokratsku monarhiju — bez hiperkumulacije, bez apsolutizma (Konstit. Monarhija). A to zato, jer je u Konstit. Monarhiji prvobitna autokratska totalna hiperkumulacija upravo raspolovljena: samo dvije vlasti ostadoše u ruci autokrata, dočim dvije druge vlasti ispadoše iz njegove ruke. — Grafičke slike nam pokazuju na prvi pogled, da se je Konstitucionalna Monarhija primaknula najbliže k ravnovesju sila i vlasti izmedju svih dosada poznatih tipova države.

Odatle opet jedna fundametalna pouka: da n i t i f o r m a države (monarhija ili republika) n i t i n j e z i n p r a v n i f u n d a m e n t (monarhični ili narodni suverenitet) n i j e o d l u č a n p o r a v n o v j e s j e n e g o s a m o p o d j e l b a v l a s t i.

Razvoj parlamentarne demokracije

U svakoj zajednici pa tako i u državi individuum ima dužnosti spram zajednice, ali i opravdanih zahtjeva, p r a v a spram države. U Policajnoj Monarhiji I-princip (individuum, masa individua, narod) nije imao svojega pretstavnika, pa je tako pretstavnik S-principa odmjerivao individuumu i dužnosti i prava. Individuum je pri tom odmjerivanju ostao kratkih rukava. Iskustvo je pokazalo, da su dužnosti postajale od dana u dan sve veće, a prava sve manja. Ovo potlačivanje I-principa po S-principu izazvalo je reakciju i revoluciju potlačenoga Izravni, neposredni cilj revoltirajućeg principa jest oboriti tlačitelja i oduzeti mu vlast, a na kakovo ravnovjesje (t. j. svrsishodnu podjelbu vlasti sa tlačiteljem) niti ne pomišlja. A tomu se nije ni čuditi a još manje zamjeravati, kada još niti sama teorija. znanost, nije pitanje ravnovjesja i svrsishodne podjelbe vlasti izmedju S. i I. principa raspravila.

I tako se dogodilo, sasvim logično, da je liberalno-demokratski pokret po oborenju Policajne Monarhije prenesao svu vlast na narod. Narod pak prenio je tu vlast na Konstituantu, a ova opet na parlamenat (pretstavnika I-pr.), u krivoj pretpostavci, da je parlamenat naprosto nastavak Konstituante. Ali to je skroz krivi nazor, jer Konstituanta i parlamenat stoje na diametralno oprečnom stajalištima: Konstituanta na S-pr., a parlamenat na I-pr. Ali do te uvidjavnosti nije se još do danas, izgleda, doprlo. U Španiji 1933. stvorila je Konstituanta jedan moderni liberalni ustav tako, da bi tim ljudima, koji su stvarali ustav ostalo ime zlatnim slovima zabilježeno u španjolskoj historiji da se ta Konstituanta nije odmah iza svršenog ustava proglasila parlamentom. I sada se je pokazalo i dokazalo ono, što smo netom spomenuli t. j. da Konstituanta i parlamenat stoje na oprečnim stajalištima. jer oni isti ljudi koji su kao Konstituanta stvorili tako lijepi ustav, ti isti ljudi su kao parlamenat gazili, vrijedjali i rušili taj ustav iz stranačkih (individualnih) interesa.

Parlamentarna Demokracija je država, režim slobode, kakove historija još nije vidjela. Ona je donijela slobodu individuima svih

staleža i klasa i pravo samoodredjenja suverenosti) cijelomu narodu. Pa ipak nije prošla ni jedna stotina godina i već se dižu na sve strane reakcije i revolucije protiv toga režima slobode! Zar su se civilizovani narodi zaželjeli despocije, apsolutizma, sužanjstva, protiv kojega su nedavno pred nekoliko decenija valjali drvlje i kamenje? To nije pravi razlog, jer je historija pokazala, da su se narodi borili vazda za slobodu, a ne za sužanjstvo. Nego razlog je tim revolucijama protiv države slobode — in ultima analysi — isti, kao i revolucijama protiv tiranija t. j. hiperkumulacija vlasti. U Parlamentarnoj Demokraciji postoji ista hiperkumulacija vlasti (u ruci pretstavnika I-pr) kao i u apsolutističkoj Policajnoj Monarhiji. U ovoj potonjoj stvara ta hiperkumulacija vlasti hipertrofiju autoriteta, koji ubija slobodu; a u Parlamentarnoj Demokraciji ta hiperkumulacija vlasti stvara hipertrofiju slobode, koja ubija autoritet. Kao što u historiji nema države, koja bi donijela tolike slobode kao Parlam. Demokracija, tako u historiji nema države, gdje je bi autoritet bio potlačen i malone do ništice skučen kao u Parl. Demokraciji. Protiv koga i čega se dižu revolucije u Parl. Demokraciji? Zar protiv pretstavnika. S principa (apsolutizma ekzekutive) kao u Policajnoj Monarhiji? Ta ovaj je tako slab i nemoćan, da se jedva na nogama drži, a kamo li da bi koga tlačio! Ne, nego se nezadovoljstvo diže protiv onoga stanja, koje nastaje, gdje nema autoriteta, protiv stanja »tko jači, taj tlači«, protiv stanja bellum omnium contra omnes, koje nastaje gdje nema autoriteta, koji bi slabije zaštitio protiv jačih, neuke protiv prepredenih, naivne protiv šarlatana, neorganizovane većine protiv organizovanih manjina, izbraljivane protiv izrabljivača itd. t. j. revoltira se protiv anarhije, nastale zbog nemoći autoriteta.

Već je bilo prije rečeno, da su S i I principi dvije oprečne sile, od kojih svaka vuće na svoju stranu u diametralno oprečnom smjeru. One se vječno pobijaju i paralizuju, ali zato upravo time sprečavaju da društvo, narod ne upadne trajno niti u stanje sužanjstva niti u stanje anarhije. Dogadja se doduše sad jedno, sad drugo, sada prepotencija S-pr., sada I- principa naizmjence, jer prije ili kasnije potlačeni princip obori prepotenciju tlačitelja. Tako se dogodilo apsolutističkoj Policajnoj Monarhiji, a tako se sada dogadja i Parlamentarnoj Demokraciji.

Revolucije protiv Policajne Monarhije i protiv Parlamentarne Demokracije dokazuju, da civilizovani narodi ne će i ne podnose niti toliku premoć S-principa, da može tlačiti I-princip (te stvarati stanje neslobode i sužanjstva), niti toliku premoć I-principa, da potlači S-pr. (toliko potlačenje autoriteta da nastaje stanje neke anarhije), nego neku ojednakost obiju sila, neko ravnovjesje. Revolucija protiv Policajne monarhije išla je zapravo za tim, da nadje takvo stanje, a za tim idu i reakcije i revolucije protiv Parlamentarne Demokracije. Ali ni u prvom ni u drugom slučaju ne nadje se to ravnovjesje na onom putu, na kojem se traži, nego na drugom putu, gdje se ne traži. Liberalno-demokratske revolucije nisu našle to ravnovjesje u uništenju Policajne Monarhije, nego u modifikaciji iste u Konstituc

Monarhiju, u uništenju hiperkumulacije vlasti. A to isto se opetuje i kod reakcije protiv Parlamentarne Demokracije. Uništenjem Parlamentarne Demokracije ne stvara se ono željeno ravnovjesje, ne razbije se ona hiperkumulacija vlasti, koja je u ruci I-principa stvarala anarhiju, nego se prenaša u ruke S-principa, koji istom hiperkumulacijom ograničuje sferu individua. Ravnovjesje se stvara samo razorenjem hiperkumulacije t. j.

D)

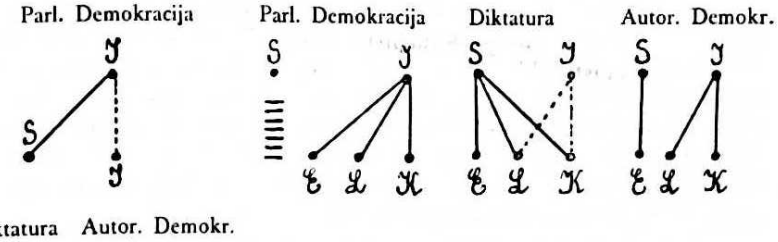

podjelbom vlasti. Grafički prikaz razvoja Parlam. Demokracije pokazuje, da se isto može razviti ili u diktaturu pretstavnika S-pr., ili u Autoritetnu Demokraciju, gdje se sačuva demokracija, ali se oklaštri, ograniči, hiperkumulacija. Na ovom je svijesno radio, čini nam se, jedini Pilsudski, veliki poljski patriota, državnik i vojnik Autoritetna Demokracija mnogo naliči Konstituc. Monarhiji, pa bi prema tomu — teoretski promatrana — morala imati u praksi i mnoge njezine prednosti t. j. nužni autoritet i čestitu nepristranu nestrančarsku upravu. Ovakovu Autoritetnu Demokraciju nastojao je stvoriti, kako spomenusmo Pilsudski u Poljskoj i profesor i ministar Salazar u Portugalu. Obadva su otklanjala diktaturu, ma da su se do potrebe diktatorskim sredstvima služili.

Razvoj moderne diktature

Moderne diktature razvile su se iz moderne demokracije kao reakcija protiv prirodjene parlamentu nesposobnosti za vladanje (Vlada mora stajati na S-principu, a parlamenat po svojoj naravi stoji na I-principu). Parlamentarne strančarske borbe i natezanja za vlast utukle su autoritet i korumpirale upravu, stvorile bezautoritetno stanje poremetile poredak, pripravljale anarhiju. Reakcija je stvorila pojačanje autoriteta. Moderna diktatura — ma da je negdje i pridržala vanjštinu, formu demokracije ipak imade strukturu (kompoziciju vlasti) kao u apsolutist. Policajnoj Monarhiji, a bilo je i takovih, koje su bile u suštini despocije, jer su i judikaturu potčinili ekzekutivi. Diktature su u moderno doba prolazne vladavine, jer su hiperkumulacije, a europski narodi ne podnašaju hiperkumulaciju ni s lijeva ni s desna. To medjutim one ili izrijekom izjavljuju ili svojom demokratskom kulisom očituju. Zato nastaje pitanje: u što bi se mogle razviti moderne diktature?

Diktatori su obično genijalni ljudi, kod kojih se intelekt sretno združio sa energijom. Kao takovi — oni su reformatori, pa im je diktatura samo sredstvo a reforma cilj. A u reformiranje oni sigurno ubrajaju i buduće definitivno uredjenje države, koje bi imalo slijediti poslije diktature.

Moderne diktature nastale su i u monarhijama i u republikama. U jednom i drugom slučaju diktatorima lebdi pred očima ojačanje autoriteta, pa je vjerojatno, jer je logički, da će se diktature razviti u monarhiji u novu Konstitucionalnu Monarhiju, a u republikama u novu — Autoritetnu Demokraciju. Tako bi se reformirale diktature inicijativom odozgo, ako ju budu provadjali sami diktatori. Ali ako diktatura potraje i preko obavljenih reforma tako dugo, da izazove reakciju (revoluciju) odozdo, onda bi se moglo dogoditi, da ta moderna apsolut. monarhija skoči u protivni ekstrem te se pretvori u Parlamentarnu Demokraciju. Ili ako revolucionarci budu iskusniji i umniji ljudi — u Autoritetnu Demokraciju.

Diktature u republici — ako izazovu reakciju (revoluciju) odozdo mogu pasti u drugi ekstrem t. j. u apsolut. monarhiju. Ili — ako neće Autoritetnu Demokraciju, onda će odabrati prije Konstituc. Monar. nego apsolutist. monarhiju.

Jezgra problema

R a v n o v e s j e — S v r s i s h o d n a p o d j e l b a v l a s t i.

U običnom životu velika se važnost polaže na formu države (bi li monarhiju ili republiku?), mnogo veća važnost pridaje se tomu pitanju, nego li se može znanstveno opravdati. A to zato, jer se uz pojam republike odmah veže pojam demokracije, s ovom pojam slobode. A sa monarhijom veže se lako pojam autokracije i apsolutizma. U istinu pako glavna stvar, na koju naročito ustavotvorac imade polagati važnost, jest n a r o d t. j. njegova politička zrelost i politička školovanost, njegova opća prosvjeta i karakter. Jer o tome ovisi, kako jaki autoritet valja mu suprotstaviti. Čim je koji narod politički zreliji i politički školovaniji, tim manje mu je potreban jaki autoritet Engleski i švicarski narod živi u najvećem poretku bez jakoga autoriteta, jer su se ovi kroz 700 godina školali za demokratski režim. Pri prosudjivanju političke zrelosti ne smije se identifikovati opća prosvjeta jednoga naroda sa političkom zrelošću, jer ovo dvoje ne drži uvijek korak. Odatle slijedi, da razni narodi, koji inače stoje na istoj visini opće prosvjete, ipak ne podnose jednako jake autoritete nijednako široke demokracije (slobode). To će reći, da će kod njih biti obujam autoriteta i obujam slobode različito odmjeren t. j. da će vlasti morati biti u većoj ili manjoj mjeri različito podijeljene izmedju države i naroda (izmedju S i I principa), da se postigne svrsishodno ravnovjesje izmedju jakosti autoriteta i slobode individua.

S i I princip dvije su sile, kako je već bilo rečeno, od kojih bi prva natjerala narod u sužanjstvo, a druga ga odvukla u anarhiju, kada bi koja od njih prevladala i zavladala. Ali civilizovani narodi

ne podnose za dugo vrijeme niti prevladu jednoga niti drugoga principa, kako to dokazuju revolucije protiv Policajne Monarhije i sadanje revolucije protiv Parlamentarne Demokracije. Ali sve te revolucije imadu pred očima jasno jedan negativan cilj, dočim im je pozitivni cilj nejasan. Revolucijama je neposredni cilj oboriti postojeći režim sužanjstva ili anarhije, pa stvoriti novi režim, koji ne će biti kao taj, kojega obaraju; ali kakav bi imao biti taj novi, za koji se bore to revolucijama obično nikada nije pravo jasno. Europski narodi su pokazali, da ne će niti sužanjstvo niti anarhiju, nego takovo stanje, takav režim, koji neće biti ni sužanjstvo ni anarhija. A l i k a k a v b i t o i m a o b i t i t a j n o v i r e ž i m, kako bi on imao izgledati? K a k o, n a k o j i n a č i n b i s e i m a o s t v o r i t i? Na ta dva pitanja ne znadu si dati odgovor n i t i o n i g o r e n i t i o n i d o l j e, niti vladajući niti revoltirajući krugovi. Vladajući krugovi misle, da su takova pitanja bespredmetne glavobolje dok su oni tu, jer drže sami sebe za takov idealan režim; a revoltirajući, čim pobjede i postanu vladajući, misle isto o sebi i svojemu režimu. Tu ne preostaje drugo, nego da z n a n o s t uzme stvar u ruke, da problem prouči, te da i onima gore i onima dolje dade neki kompas u ruke.

Teorija pako odgovara na ta pitanja: revolucija protiv Policajne Monarhije i protiv Parlamentarne Demokracije pokazuju i dokazuju, da civilizovani narodi ne podnose niti premoć S-principa i njegovoga pretstavnika (glavara države) niti prepotenciju I-principa i njegovog pretstavnika (parlamenta) nego neko r a v n o v j e s j e između ovih dviju sila, ili drugim riječima niti hiperkumulaciju vlasti na strani S-principa, niti na strani I- principa. Odatle slijedi, da valja stvoriti takovu kompoziciju vlasti, koja ne će biti hiperkumulacija niti na strani S niti I- principa. A razvoj Policajne Monarhije u Konstitucionalnu Monarhiju pokazuje, da se to postizava ograničivanjem, okrnjivanjem hiperkumulacije svrsishodnom podjelbom vlasti.

Podjelba vlasti

Jezgra problema jest ravnovjesje izmedju fundamentalnih sila S. i I. principa, izmedju države i naroda, izmedju egzekutive i parlamenta, izmedju autoriteta i slobode. A to ravnovjesje može se postići jedino svrsishodnom podjelbom vlasti. Ali t a p o d j e l b a m o r a b i t i s t v a r n a, f a k t i č n a, a n e s a m o f o r m a l n a. Bez faktične podjelbe vlasti ne ima uopće podjelbe vlasti. A bez ove nema ravnovjesja, ne ima faktično ili slobode ili autoriteta i poretka, nego je sve fikcija, varka i obmana.

Za faktičnu podjelbu vlasti neobhodna su tri preduvjeta. Prvo, da svaka od ovih dviju sila (S. i I. principa) imade svojega pretstavnika: država glavara, a narod svoje pretstavništvo (parlamenat).

Drugo, da svaki od ovih pretstavnika imade svoju slobodu i neovisnost od drugoga pretstavnika. Jedan pretstavnik ne ima se miješati i utjecati na postanak i stvaranje drugoga pretstavnika. Pretstavnik S-pr (glavar države i njegova ekzekutiva) ne ima se miješati u stvaranje parlamenta. To je isključivo stvar naroda (izbornika). A parla-

menat ne smije se pačati u stvaranje egzekutive (počam od ministra do zadnjeg činovnika); to je stvar pretstavnika S-pr. (glavara države)

Treće, svaki od ovih pretstavnika mora imati svoj prirodni djelokrug, neodvisan i bez utjecaja od strane pretstavnika drugoga principa. Pretstavniku S-pr., pripada egzekutiva, a pretstavniku I pr. (parlamentu) kontrola. Organi egzekutive (pa prema tomu instrumenat S-pr.) jesu ministri i ostalo činovništvo; organi pretstavnika I-pr. su članovi parlamenta, narodni zastupnici. Pošto su S. i I. dvije diametralno oprečne sile, koje se medjusobno pobijaju, paralizuju, »drže na uzdi« u svrhu ravnovjesja, to instrumenat jednoga principa ne može biti u isti čas i instrumenat drugoga principa: član parlamenta ne može biti u isti čas ministar ili činovnik i obratno.

To je jasno i razumljivo, jer je logično. Pa ipak to nama, koji smo odgojeni u Parlamentarnoj Demokraciji, zvuči nekuda strano, gotovo nevjerojatno. A to zato, jer nas je Parlamenat. Demokracija već privikla, da već i same logične momstrume smatramo nečim qui va sans dire, nečim što se samo po sebi razumije. Sa znanstvenoga i logičkoga stanovništa pravi je monstrum onaj odnošaj, u koji je hiperkumulacija vlasti u Parlam. Demokraciji stavila pretstavnika S-principa spram pretstavnika I-principa, pretvorivši pretstavnika S-pr. u instrumenat pretstavnika I-principa, glavara države i egzekutivu u slugu jedne parlamentarne većine. To je logična nakaza, ali je u duhu ustava ove demokratske hiperkumulacije. Ali u koji panoptikum nakaza da se postavi pojava, kada egzekutiva u demokratkos državi sama sebi stvara stranku za parlamentarnu većinu, t. j. kada sin sebi gradi oca?! To je iznakaženje i same one nakaze, koja proizlazi iz ustava. Ta nakaza iznakazuje i sam nakazni parlamentarno demokratski ustav. Pa ipak sve te nakaze prihvaćamo mi »edemokrate« a da pri tome ništa ne mislimo, jer je hiperkumulacija vlasti u demokraciji iznakazila ne samo odnošaj izmedju S. i I-principa, izmedju egzekutive i parlamenta, izmedju autoriteta i slobode, nego i naš mentalitet i našu »demokratsku« logiku. Hiperkumulacija vlasti u Parlam. Demokraciji isto tako iskrivi mentalitet i sud nas demokrata, kaošto je hiperkumulacija u Policajskoj Monarhiji iskrivila mentalitet i sud ortodoksnih apsolutista. Ovi potonji nisu mogli pojmiti, da bi gradjanin mogao imati kakova politička prava i parlamenat, koji bi imao pravo kontrolirati vladara i rušiti njegovu vladu. To je za njih značilo rasap, propast države. Ortodoksni demokrate pak ne mogu pojmiti, da bi ekzekutiva, da bi vladar, mogla biti neovisna od parlamenta. Za njih to znači propast demokracije. Ali kaošto je Konstitucionalna Monarhija oprovrgla strah i krivi sud apsolutista, tako Autoritetna Demokracija obara krivi sud ortodoksnih demokrata. Istina jest doduše da i Parlamentara Demokracija može propasti, kao što je i Policajska Monarhija propala. I o v a P a r l a m e n t. D e m o k r a c i j a h o ć e p r o p a s t i, ali zato ne mora i ne će propasti demokracija uopće, jer osim Parlament. Demokracije imade još i drugih svrsishodnijih tipova demokracije t. j. i drugih svrsishodnijih podjela vlasti.

Ali ortodoksnim demokratima nije jedini strah neodvisnost ekzekutive nego možda još više neodvisnost parlamenta, ili točnije neodvisnost stvaranja parlamenta. Iskustvo je dokazalo, da na široke, politički neškolovane slojeve odlučno djeluje demagoštvo, frazerstvo, neispunjiva obećanja, a na ekonomski potlačene revolucionarni radikalizam. Ovakovim elementima dati potpunu slobodu izbora, zar to ne znači demagoštvu i revoluciji izručiti parlamenat? Jest, u Parlamentarnoj Demokraciji značilo bi to izručiti egzekutivu, legislativu i kontrolu, ali još i više, državu i narod demagogiji i revoluciji — ili diktaturi ekzekutive. Dakle potpuna sloboda ovdje vodi ili revoluciji odzdo ili revoluciji odozgo (državnom udaru), ili diktaturi odozdo ili diktaturi odozgo. Zar se tu ne nameće samo od sebe pitanje: pa čemu se boriti za takovu demokraciju, koja vodi ili u revoluciju masa ili u diktaturu egzekutive? Ali po mišljenju »demokrata« sve takove pogibelji dadu se spriječiti falzificiranjem izbora, odnosno parlamenta. A pošto je za to najsposobnija egzekutiva, zato je »glupost« ono, što smo mi gore spomenuli, da je jasno i logično t. j. da narod imade svoga istinskoga, od naroda slobodno i neovisno od egzekutive izabranog pretstavnika. Ovakovi »demokrate« polažu sve nade i spas u ono, što smo mi gore nazvali nakazom nad nakazama t. j. u stvaranje parlamenta po egzekutivi, u falzificiranje narodnog pretstavništva, u uništenju glavnoga rezrepentanta demokracije, da se spasi demokracija! U ovakovom slučaju ovako zbaždani parlamenat nije pretstavnik I-principa, nije funkcionar naroda, nego je instrumenat S-principa. Pa u tom slučaju ne ima ni podjelbe vlasti, ni ravnovesja ni slobode — ni demokracije.

Istina je da u Parlamentarnoj demokraciji narodi, koji nisu politički dovoljno zreli ni politički dovoljno školovani, mogu u parlamenat poslati najdestruktivniju većinu. Ali time oni dokazuju, da još nisu dozreli za Parlamentarnu Demokraciju, a ne da nisu sposobni izjaviti svoje mišljenje, da nisu sposobni glasovati. U ovakvom slučaju valja korigirati Parlamentarnu Demokraciju, a ne izbore i izbornike. Ako je rana na glavi ne stavljaju se oblozi na mali prst!

Vrsti podjelbe vlasti

Nekada, dok su još brijači vodili glavnu riječ, medicina je imala za nutarnje bolesti dva glavna lijeka: purgiranje i puštanje krvi. Ako nije pomoglo prvo, onda se prešlo na drugo. Ako nije pomoglo ni ovo, onda se je upotrijebilo obadvoje. Ako nije još ni to pomoglo, onda se je oboje opetovalo toliko puta, dok pacijent nije ozdravio ili umro. Ovako su često puta postupali vlastodršci, otkada je demokracija uvela parlamentarizam na europskom kontinentu, tečajem prošloga, pa i ovoga stoljeća. Najprije se korigiraju izbori. Ako to ne dostaje, raspušta se parlamenat. Ako ne dostaje ni ovo, onda se opetuje obadvoje dok se dobije poželjni parlamenat. Evo kakovom su smijehu pripravni vlastodršci izvrći sebe, kakovom ruglu parlamentarizam, kakovom molestiranju narod, samo da sebe pokriju protiv prigovora, da vladaju bez naroda i protiv volje naroda. Kao da ovakovi izbori i parlamenti dokazuju, da narod stoji iza ovakovih vlada! Ali pseudo — demokracija je apsolutizam odjeven u pseudo-parlamentarizam.

Već smo spomenuli, da se u Parlamentarnoj Demokraciji može dogoditi, da neupućenost i nezadovoljstvo naroda može da iz parlamenta napravi barutanu. I to može biti razlog, da se ovakovim izbornim manevrima kuša spriječiti ovakova pogibelj. Ali time se ne otstranjuje niti neupućenost niti nezadovoljstvo naroda niti pogibelj, nego jedino formalni apsolutizam. Ali i protiv toga teže bi semoglo prigovarati, kada bi to bilo jedino sredstvo protiv destrukcije. No dok je tu toliko vrsti i tako elastičnih podjelbi vlasti, da se za svaki narod može konstruirati ravnovesje sila, onda nisu potrebna sredstva hipokrizije, varke, korupcije i nasilja.

Mi ćemo ovdje nabrojiti one podjelbe vlasti, koje su već dosada poznate. Te podjelbe mogle bi se uvrstiti ili klasificirati u dvije kategorije: a) fundamentalne i b) suplementarne (ili takodjer u: objektivno i subjektivno ravnovjesje).

A) Fundamentalna podjelba vlasti moguća je ondje, gdje

a) S. i I-principi imadu svoje pretstavnike (država glavara, a narod parlamenat);

b) gdje ovi pretstavnici nastaju neodvisno jedan od drugoga (bez utjecaja jednoga pretstavnika na postanak drugoga);

c) gdje svaki pretstavnik imade svoj prirodni djelokrug (pretstavnik S-pr. ili plavar države ekzekutivu (upravu), a parlamenat i-pr kontrolu).

d) gdje svaki pretstavnik na svom prirodnom području vrše svoje funkcije slobodno i neovisno od drugoga pretstavnika.

Takova podjelba vlasti je dosta približno provedena u Konstitucionalnoj Monarhiji i u Autoritetnoj Demokraciji: A fundamentalnom podjelbom smo nazvali tu podjelbu iz dva razloga. Prvo, jer je ovdje provedeno razgraničenje izmedju dva fundamentalna principa S. i I. Drugo, jer je ova podjelba temelj i preduvjet svakoj daljnoj, suptilnijoj podjelbi.

Fundamentalnom podjelbom vlasti postizava se objektivno ravnovjesje, jer je ovdje ona prvobitna totalna hiperkumulacija vlasti (kako ju vidimo u Despociji) upravo prepolovljena. Ovdje samo dvije vlasti ostaju još u ruci jednoga pretstavnika, dočim druge dvije vlasti predjoše u druge ruke.

Ali objektivno ravnovjesje još nije potpuno ravnovjesje. Ako si pogledamo strukture Konstitucion. Monarhije i Autoritetne Demokracije, opazit ćemo, da u prvoj pretstavnik S- pr. Drži dvije vlasti u rukama, a pretstavnik I- pr. jednu; a u Autoritet. Demokraciji pretst. I-pr. drži dvije vlasti, a pretst. S- pr. jednu vlast. Prema tomu u prvom slučaju je jači pretst. S- pr., a u drugom slučaju pretstavnik I-pr. Ove kumulacije vlasti još ne znače osjetljivo poremećenje ravnovjesja ali mogu do njega dovesti; naročito u demokracijama, gdje široki slojevi ne imaju dovoljno političke školovanosti ili zrelosti. Ali ni Konstituc. Monarhije nisu sasvim imune protiv ovakove zaraze. Nije naime isključena mogućnost niti kod onih gore kao ni kod onih dolje, da krivo shvate one preduvjete za podjelbu vlasti, naročito onu slobodu i neodvisnost na svom prirodnom području, osobito onda, kada koji od pretstavnika drži još i legislativu u ruci osim svoga prirodnoga djelokruga. Ta neodvisnost nije nipošto apsolutna S. i I. principi su doduše dvije oprečne sile, koje vuku svaka na svoju stranu, ali upravo time da se pobijaju i paralizuju one saradjuju na stvaranju ravnovjesja. Sama fundamentalna podjelba vlasti dala bi u stanovitim okolnostima prilike za dulju borbu za stvaranje ravnojesja, davajući onoj neovisnosti djelovanja pojedinih pretstavnika široko polje. Istom komplementarne podjelbe vlasti mogu stvoriti i ono subjektivno ravnovjesje i time zapriječiti jednome ili drugome pretstavniku, koji već ima kumulaciju vlasti u ruci, da ju ne uzmogne zlorabiti.

B) Ukomplementarnepodjelbe vlasti mogu se uvrstiti:

a) Veto i pravo, sankcioniranja zakonskih prijedloga po glavaru države u Autoritetnim Demokracijama;

b) Parlamentove sankcije (nuz kontrolu) protiv egzekutivu u Konstatitucionalnim Monarhijama;

c) Razne podjelbe vlasti u samome parlamentu: 1) vlasti predsjednika parlamenta; 2) vlasti Senata (gornje kuće); 3) vlasti Zastupničke kuće.

Ovolike podjelbe vlasti omogućuju, da se i najneškolovanijim izbornicima, muškoga i ženskoga spola može dati opće i jednako i tajno pravo glasa uz najslobodnije izbore za Zastupničku Kuću. Ali će se zato kompentencija Zastupničkoj Kući odmjeriti prema političkoj zrelosti i školovanosti izbornika. Kraj svrsishodne podjelbe vlasti niti najdestruktivnija većina Zastupničke Kuće ne mora da znači i najmanju pogibelj. Ali u drugu ruku ovakovi slobodni izbori otkriti će mjerodavnim faktorima istinito mišljenje, osjećanje i težnje naroda njegove konstruktivne i destruktivne sile.

Već sama Gornja Kuća (Senat) sastav i kompetacija iste može da paralizuje eventualne nastranosti Zastupničke Kuće.

Osim toga imade još jedna podjelba, koja bi se mogla nazvati izravnodemokratskom podjelbom vlasti, gdje naime pretstavnik S-principa i pretstavnik I-principa dijele vlast izravno sa narodom (individuima); gdje narod (stanoviti broj izbornika) imade pravo da mimo parlamenta i mimo vlade stavi koji zahtjev ili prijedlog, te o njemu i sam narod odluči. Takav primjer imademo u Švicarskoj (Volksbegehren i Volksentscheid). Ovo proširenje prava individua (naroda) ide na račun parlamenta. Dakle opet jedno sredstvo, kojim se može do potrebe paralizirati destruktivni parlamenat. Proširivanje prava naroda (individua!) znači ograničivanje prava parlamentu ili ekzekutivi ili obojici.

Smještenje legislative

Kaošto dodjeljivanje ekzekutive, kontrole i judikature raznim organima, spada u podjelbu vlasti, tako i dodjeljivanje legislative. Legislativa dodjeljena je u Apsolutističkoj i Konstitucionalnoj Monarhiji pretstavniku S-principa, a u Parlamentarnoj i Autoritetnoj Demokraciji pretstavniku I-pr. (parlamentu). Medjutim bila legislativa dodijeljena pretstavniku S. ili I-principa, to ipak ovo odjeljenje ne mora značiti osjetljivo poremećenje ravnovjesja izmedju S. i I-pr. A to zato, jer je legislativa podvrgnuta utjecaju i kooperaciji pretstavnika obiju principa. Sasvim obratno od judikature, koja je izuzeta ispod utjecaja i jednoga i drugoga pretstavnika principa, nego je dodijeljena posebnom neodvisnom organu na rukovodjenje. Ali činjenica, da je legislativa dodijeljena sada pretstavniku S-pr., a drugi put pretstavniku I- pr., dokazuje, da ona nužno ne mora biti dodijeljena ni jednome ni drugome, pa se otuda nameće pitanje: ne bili mogla biti dodijeljena nekomu trećemu organu ad hoc kao i judikatura. Samo bi razlika bila u tome, da bi i u ovom slučaju imali utjecaja na stvaranje zakona i pretstavnici obiju principa. Jer u pravnoj državi vodi se i cijela uprava po zakonu i u duhu zakona. Ali uza sve to, što na zakonotvortsvu sudjeluju i parlamenat i egzekutiva, ipak ostaju otvorena vrata mogućnosti, da parlamentarna većina prikroji zakon manje ili više prema interesima te većine, ako se legislativa nalazi u ruci parlamenta. Ne bi li legislativa postala slobodnija i objektivnija, kada bi bila dodijeljena posebnom organu ad hoc, u kojem bi radili ljudi teoretski i praktički spremniji, nego li je parlamenat, gdje po 90% članova nije ili teoretski ili praktično ili u obojem pogledu spremno — a ipak odlučuju.

Kada bi se i ovo provelo, onda bi dobili tip države, kakov još nije opstojao, gdje bi naime vladala potpuna podjelba vlasti, i koji bi grafički izgledao tako, (da bi se vidjelo, da svaka vlast imade svojega rukovoditelja.

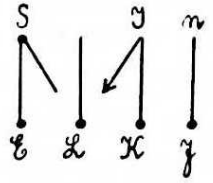

Taj tip države bio bi ujedno posljedna etapa u razvoju države prema ravnovješju. Svaka promjena ovoga tipa znači razvoj unatrag prema većemu ili manjemu neravnovjesju.

Ovime smo nabrojili samo glavne vrsti podjelbe vlasti, iz kojih se može vidjeti, da imade dovoljno načina i sredstava, da se korigiraju posljedice naopakoga ispada izbora i krivoga shvaćanja slobode, a da se pri tome ne čini pritisak i ograničenje niti na izbornikovo pravo glasa, ni njegovu slobodu.

Isto tako imade načina, da se korigira i kod pretstavnika S-principa eventualno krivo shvaćanje slobode i neodvisnosti rada na njegovom prirodnom području. Jer pretstavnik I-principa (parlamenat), kojemu pripada pravo kontrole — akoprem ne ima vlasti, da namjesti niti jednoga podvornika na području pripadajućem pretstavniku S-pr., a kamo li ministra — mora ima dovoljno mogućnosti, da sruši nesposobnoga ili nedostojnoga ministra i takovog činovnika, pa i cijeli kabinet, a u stanovitim slučajevima korigirati pogrješke samoga pretstavnika S-principa, Jer ovaj — čim dobije ovlast da do stanovite mjere »slobodno i neodvisno« stvara, vodi i upravlja ekzekutivu — prestaje biti neodgovoran, njega ovdje ne pokriva potpis »odgovornih ministara« kao u Parlamentarnoj Demokraciji, gdje niti ne može biti odgovoran pošto o svemu odlučuje parlamenat.

Svrsishodna podjelba vlasti donosi sobom nužno blagotvorne posljedice i na području I-pr. i na području S-pr., i obzirom na pretstavnika I- pr. (parlamenta) i obzirom na izbor glavara države (pretsjednika republike).

U prvom slučaju prestao bi parlamenat biti instrumenat za realiziranje ličnih ambicija, ljestvica do ministarskih stolica, pa bi time izgubio čar i privlačivost za političke špekulante. Pošto mandat i članstvo parlamenta ne bi donašalo nikakovih ličnih koristi ni lične karijere, tad se za njega ne bi ni interesirali nego ljudi nesebični i požrtvovni, kojima leže iskreno interesi naroda i države na srcu — ljudi, koji ne bi frazerstvom i demagogijom zavadjali narod. Time bi se podigao ugled i valjanost parlamenta kao i moral izborne borbe. Jer tada bi kandidirali poglavito takovi ljudi, koji bi htjeli i znali raditi za o p ć e dobro i koji bi izbornike poučavali i odgajali, a ne obećavanjima zavadjali i demagogijom demoralizirali.

Isto tako bi takova podjelba vlasti blagotvorno djelovala na izbor glavara države. Velike ovlasti pretsjednika nukale bi one faktore, koji ga biraju, da dobro promisle, kakovom čovjeku će toliku vlast povjeriti; a s druge strane velika odgovornost učinila bi to, da bi se ovakove časti prihvatio samo onakov čovjek, koji osjeća u sebi sposobnosti, da ovako odgovornu službu vrši. U monarhijama vlast parlamenta je uperena protiv monarhovih ministara i vlade, a ne protiv monarhove osobe.

Ravnovesje i »narod«

Ravnovjesje moglo bi se opisati kao ono stanje u državi, gdje je narod zadovoljan sa onim volumenom slobode što ju uživa i sa onim volumenom autoriteta, koji nad njim vlada. Na prvi pogled izgleda to vrlo jednostavno, dok u praksi nije tako. Jer narod nije jedna homogena masa, a najmanje su to civilizovani narodi. Samo kod primitivnih naroda može se dogoditi, da narod sačinjava mnoštvo homogenih singularnih individua; ali civilizovani narodi se sastoje iz mnoštva heterogenih pluralnih individua (skupina) sarazličitim interesima i ciljevima, ukusima i nazorima. Dogadja se, da si neka ili neke skupine

stvore takav jaki položaj u narodu, u državi, da na neki način davaju pravac i nameću svoje nazore i svoju volju cijelomu narodu. I zato »ravnovjesje« znači često puta zadovoljstvo samo ovakove najjače skupine. Ali ovakova jedna skupina nije dovijeka »najjača« iza nje se s vremenom pojave i druge skupine, koje su od nje naučile, kako se dolazi do upliva, pa onda i one zahtijevaju, da budu zadovoljene. I zato je ravnovjesje jedno relativno i prolazno stanje. Ono je tim trajnije i stalnije čim veći dio naroda zadovoljava. Stvar je ustavotvorca, da takovo stanje, takovu podjelbu vlasti stvori. Kao što glasbotvorcu (kompozitoru) stoji niz glasova na raspolaganje, pa o njegovoj genijalnosti ovisi kakovu će stvoriti harmoniju, tako i ustavotvorcu stoji na raspolaganju niz podjelbi vlasti, pa o njegovoj genijalnosti ovisi, kakovu će stvoriti harmoniju izmedju države (vladara) i naroda (individua), izmedju egzekutive i parlamenta, izmedju autoriteta i slobode.

Zaključni osvrt

Cijela ova studija je skroz teoretske naravi ne imajući niti jedan konkretni slučaj naročito pred očima. Ali nas zapravo još više zanimaju one savremene goleme pojave, koje danas drmaju svijetom i ugrožavaju mir i poredak ne samo u Europi nego gotovo u cijelom svijetu. Ove pojave činit će se mnogom savremeniku kao nešta nova »što još nitko nije doživio«. To je donekle istina, jer te današnje pojave spadaju u one velike političke i socijalne erupcije, koje se na sreću samo u većim vremenskim intervalima pojavljuju. Ali za historiju i za znanost te današnje pojave nisu nikakva novost, jer su se u historiji već često puta ponavljale. Iz grafičkoga prikaza (Slika A i B) vidjeli smo, kako su se države razvijale kroz hiljade godina skokovima iz autokracije u neku demokraciju, iz ove natrag u autokraciju, odavle opet u demokraciju. I ove današnje velike pojave spadaju u ovu kategoriju. Pred neko sto godina podigao se val reakcije protiv autokracije, a sad se diže val reakcije protiv Parlamentarne Demokracije.

Revolucije protiv Policajne Monarhije i protiv Parlamentarne Demokracije upućuju nas, da su one reakcija protiv hiperkumulacije vlasti, ili još točnije — protiv djelovanja i posljedica tih hiperkumulacija vlasti. U Policajnoj (apsolut.) Monarhiji ova hiperkumulacija vlasti u ruci vladara stvara hipertrofiju autoriteta i atrofiju slobode i prava individua, stanje većega ili manjega sužanjstva. U Parlamentarnoj Demokraciji stvara ova hiperkumulacija vlasti u ruci parlamenta potlačivanje autoriteta, slobodu tlačenja i izbrabljivanja slabijih po jačima, borbu svijuh proti svima na svim područjima, manju ili veću anarhiju. Reakcija protiv anarhije znači borbu za autoritet. Odatle nam postaje jasnije zašto su revolucije protiv autokratskih hiperkumulacija vlasti političkoga karaktera (za prava i slobodu gradjana), a revolucije protiv hiperkumulacije vlasti u demokratskim državama u suštini socijalno-ekonomskoga karaktera (zaštite protiv izrabljivanja, traženje autoriteta koji će skršiti »pravo jačega«). To se najjasnije opaža u najranijim pojavama reakcije protiv moderne

demokracije. Manchesterska liberalno-demokratska sloboda izaziva socijalnodemokratsku reakciju.

Tečajem XIX. stoljeća pa sve do svjetskoga rata bila je Socijal demokracijà (i marksisti uopće) gotovo jedini, ali zato najžešći i nepomirljivi protivnik moderne demokracije.

Poslije rata diže se protiv demokracije fašizam u Italiji i nacionalsocijalizam u Njemačkoj, pa sada nastaju neki groteskni paradoksi. Već je to groteskno, da ova dva pokreta ustaju protiv demokracije ne zbog demokracije nego zbog marksizma (socijalizma i komunizma). A prava komika i paradoks je, da cijeli marksizam ustaje na obranu demokracije protiv fašizma! To izgleda od prilike tako, kao da vuk čuva kozu, da ju buldog ne bi pojeo. Kolektivistički marksizam koji negira privatno vlasništvo i svojim kolektivizmom uništuje individualizam, na kojima je upravo sazidana moderna demokracija, izdaje se za njezinog spasitelja! Kolikog li razmaka izmedju taktike i programa.

Dok fašizam zabacuje Parlamentarnu Demokraciju, dotle prošlogodišnji kongres Kominterne (Komunist. Internacionale) proglašuje: fašizam je neprijatelj, a ne demokracija! I zato se imadu komunističke stranke posvuda združiti sa demokratima na obranu demokracije (t. j. stvoriti »pučke frontove«). Neuki, »naivni i kratkovidni ne opažaju u ovome, što je sredstvo, a što je svrha; što je taktika, a što je program«.

Zašto je Kominterna izdala parolu, da je fašizam neprijatelj (komunizmu!), pa da treba njega pobijati a demokraciju braniti? Evo zašto: Historija ne poznaje države i režima, gdje bi autoritet bio tako nemoćan i prezren kao u Parlamentarnoj Demokraciji. I zato tu vlada stanje, gdje su slabi izručeni jačemu, neuki prepredenomu, neorganizovane većine organiziranim manjinama i slično. Ako k tomu dodamo, da je narod mnoštvo heterogenih skupina, koje se bore raznim sredstvima za dominantan položaj — onda je jasno, da u bezautoritetnoj državi može demagogija i teror odozdo mnogo lakše uspijevati nego u jednoj jakoj autoritetnoj državi, kakve su fašističke.

Danas ne trese svijetom borba izmedju demokracije i njezinih protivnika već borba izmedju komunizma i fašizma. Izmedju ova dva snažna protivnika pada demokracija kao quantité negligeable sasvim u pozadinu.

Komunizam, danas internacionalno organizovan po ruskoj boljševističkom Kominterni (Komunističkoj Internacionali ili Trećoj Internacionali sa kojom u najnovije vrijeme kooperira i Trockijeva novoorganizovana IV. Internacionala, ortodoksna Lenjinska) propovijeda: a) internacionalizam (i aninacionalizam), b) klasnu borbu, c) revoluciju i teror manjine, d) diktaturu proletarijata, e) pokornost centralnom ekzekutivnom odboru u Moskvi, f) kolektivnost vlasništva, g) bezvjerstvo. Drugim riječima: u slabim, poluanarhičnim parlamentarnim demokracijama pomoću dobro organizovanoga radništva zagospodariti nad neorganizovanim masama, pribrati vlast u ruke i podvrći narode i države gospodstvu Moskve, koja bi onda zapovijedala narodima u po-

litičkom, ekonomskom i kulturnom pogledu putem diktature. Fašizam (— tako danas nazivaju komunisti sve autoritativne države, ne samo onaj talijanski fašizam — dapače i sve protivnike komunizma, i najortodoksnije demokrate smatraju i nazivaju komunisti fašistima) — otklanja i pobija sve to. A jer takova bezautoritetna država kaošto je Parlamentarna Demokracija ne samo ne može suzbiti navalu jakoga ruskoga komunizma nego mu dapače krči put — zato ju pobija fašizam a komunizam ju brani.Pošto su boljšivici sami podijelili svijet u komuniste i protukomuniste, a ove potonje nazvali fašistima — to danas ugrožava svijet ofenziva boljševizma (rusko-komunističkoga imperijalizma) i nacionalno-fašistička defenziva.

Prema tomu kako će se ova borba svršiti ovisi, kako će se države dalje razvijati. Nu jedno je sigurno, da će u ovoj borbi nastradati Parlamentarne Demokracije, a iza njih će doći autoritetne države ali inače demokratske boje — bile one republike ili monarhije. —

O neutralnosti

Napisao dr. Lederer Željko, Zagreb

I. U današnjoj pravnoj politici medjunarodnoga prava najveći dio osnovnih problema osiguranja medjunarodnog mira — dakle definicije napadaja, obrane, rata i neutralnosti — povlači svoju problematičnost odatle, što su svi ti pojmovi tek negacije pojmova, koji su opet sa svoje strane posve neodredjeni. Napadaj i rat su negacije medjunarodnog mira, obrana je negacija napadaja, neutralitet je negacija rata. Pored toga se te probleme ne može riješiti zaključkom: ako je obrana negacija napadaja, odnosno neutralitet negacije rata, onda je obrana, kao i neutralitet afirmacija medjunarodnoga mira. Ali sve da bi to i poslužilo pravno-političkim zahtjevima, ostao bi zaključak sadržajno prazan, — jer što je medjunarodni mir?

Neutralnost je jedna od posljedica rata. Ona je ravnoodstojno stanje nezaraćenih država u odnosu spram zaraćenih. Ona prema tome znači priznanje ograničenosti stanja rata obzirom na teritorijalnu kompetenciju pojedinih država, t. j. da se napadaj izvršen na jednu državu ne tiče druge. To je načelo oboreno prvim stvorenim obrambenim savezom. No u tom bi se slučaju moglo prigovoriti, da stvaranje saveza samo proširuje front i broj zainteresovanih država, ali da ni u čem ne mijenja načelo, da se stanje rata tiče samo onih država, koje bi trebale pristati na zahtjeve druge zaraćene stranke i promjene svojih subjektivnih prava, kako iz tih zahtjeva proizlaze. Odatle slijedi. da su u jednom sporu neutralne one države, u čija subjektivna prava budući ugovor o pomirivanju zaraćenih stranaka ne će dirati.

Ovo je pravno stanje izmijenjeno stupanjem na snagu pakta Društva naroda, a napose čl. 16., § 1. »Ako koji od članova Društva pribjegne ratu, protivno obvezama, primljenim u čl. 12., 13. ili 15., smatrat će se. kao da je ipso facto počinio koje ratno djelo prema svim drugim članovima Društva«. Ovaj je propis, začudo, dao povoda

mnogim teoretskim razmimoilaženjima, tako ponajprije onomu o razlikovanju izmedju »ratnoga djela« i »ratnoga stanja«, te je tim povodom i iznesen zahtjev za jednim širokim tumačenjem.[1]) Ali taj je zahtjev zabačen.[2]) Dalje je time povezano pitanje, da li vojno-prisilne mjere po čl. 16. stvaraju rat izmedju države, koja ih provodi. i kažnjene države. Ma da ovo pitanje, u vidu jedne ispravne definicije rata, a kao jedan razmjerno jednostavan problem pravnoga tumačenja za teoriju ne bi smio da pretstavlja nikakav problem,[3]) ipak je njegovo političko značenje vanredno veliko, jer bi ovdje moglo da dodje do sukoba izmedju shvaćanja o neutralitetu članova Društva naroda i shvaćanja nečlanova, te je 1925. god. Velika Britanija na to izričito upozoravala.[4]) No uzimajući za osnovicu razmatranje i ono manje obuhvatno tumačenje o značenju povrede pakta kao ratnog čina, i usko tumačenje u povlašćenjima drugih, tako napadnutih, članova Društva naroda,[5]) dolazimo do zaključka, da na teritoriju važenja čl. 16. više nema govora o tome, da bi stanje rata bilo ograničeno obzirom na teritorijalnu kompentenciju pojedinih država. Sve su države upletene u odnosni sukob, ma da i nisu zaraćene. Prema tome stvara se jedan novi pojam stanja neratnoga neprijateljstva, koji se od neutraliteta razlikuje ne samo po svojem sadržaju nego i po tome, da nije nužno dvostrana i ravnoodstojna od obiju zaraćenih stranaka, nego da može biti i jednostrana. Protiv činova sankcije kao pravno dopuštenih činova ne će kažnjavana država smjeti da poduzme mjere represije, te u stvarnosti Italija i nije vršila pravo konfiskacije kontrabande namijenjene Abesiniji.

II. Ipak je važenje čl. 16. ograničeno i sadržajno i teritorijalno. Prema tome on ne ukida dosadašnji institut neutraliteta. Taj je, in

---

1) »Vielleicht war dies auch, unter der Einwirkung der Ereignisse des Weltkrieges, ursprünglich der Sinn, den die Urheber dem Art. 16. beimessen wolten. (Vgl. Botschaft des Schweizerischen Bundesrats an die Bundesversammlung betreffend Abänderung des Völkerbundvertrages vom 4. I. 1922...). Die erste Bundesversammlung hat diese Frage nicht entschieden (Vgl. Mottas Frage und die Antwort Negulescos in der 18. Plenarsitzung I. Ass. Pl. S. 398.400). In der Blockade-Kommission vertrat zunächst der französische Vertreter den Standpunkt, dass der Überfallkrieg automatisch den Kriegszustand mit den anderen Mitgliedern des Völkerbundes zur Folge habe (Procès-verbaux p. 5). Schücking-Wehberg: »Die Satzung des Völkerbundes«, Berlin 1924., str. 621.

2) Treća rezolucija skupštine Društva naroda od 4. X. 1921.: »The unilateral act of the defaulting State cannont create a state of war- it merely entitles the other Members of the League to declare themselves in a state of war with the covenant-breaking State; but it is in acordance with the spirit of the Covenant that the League of Nations should attempt, at least at the outset, to avoid war, and to restore peace by economic pressure«. (In: Resolutions and Recommendations adopted by the Assembly, Second Session, 1921., str. 23.).

3) Lederer: »Volja kao oznaka rata«, »Mjesečnik« od god. 1935., str. 391.

4) Off. Journal, 1934., str. 440—450.

5) Ograničenje na financijske i privredne mjere. IV. skupština Društva naroda se izjasnila protiv pojedinačnih mjera, poduzetih prije, nego što vijeće Društva naroda izreče svoj zaključak. Naprotiv proširuju Schücking-Wehberg te mjere na prekid diplomatskih i konzularnih odnosa (l. c. str. 622/3). Prigodom odlučivanja o sankcijama protiv Italije 1935. god. bilo je i to predloženo, no zabačeno.

ultima linea, označen shvaćanjem, da je rat izmedju dviju država res inter alios acta,[6]) da se prema tome ne može govoriti ni o kakovoj medjunarodnoj solidarnosti, kao što ga čl. 16. primjerice izričito formulira. Drugačije je formuliranje problema u vidu teorije o pravednom ratu. U tom vidu od interesa su razlaganja Politisova, koji neutralitetu 19. stolj. pripisuje dvije osnovke: a) praktičnu nemogućnost, da se zbog nedostatka bilo kakovog medjunarodnog suca ocijeni pravednost izvjesnoga rata, b) poteškoće, da se u nedostatku točnih kriterija sa sigurnošću utvrdi, koju stranku tereti odgovornost za rat.[7]) Odluka o neutralitetu bi po tome značila isto kao i sučeva odluka »non liquet«, i u njoj bi bilo sačuvano i zaštićeno pravno dobro slobode savjesti: nemiješati se u tudje raspre, ako pitanje krivnje nije jasno. Isto načelo čuvanja svojih prava, napose onoga trgovine sa zaraćenim strankama, čini osnov teze, po kojoj se neutralnost osniva na teoriji rerum inter alios acta. Obim je tezama prema tome zajedničko shvaćanje, da bi neutralnost, dakle to »stanje nezaraćenih država spram zaraćenih« imalo da znači: sačuvanje i održanje onoga stanja mira, koje je izmedju nezaraćenih država postojalo prije, nego što se jedna od njih zaratila. Neutralnost je u tom smislu jedno od modificiranih stanja mira. Svaka država samostalno i suvereno odlučuje, da li je rat izmedju dviju država za nju u stvarnosti »res inter alios acta«. To je pitanje i u praksi nagoviješteno u britanskim rezervama k pariškom paktu.[8]) Prema tome svaka država voljno i svjesno upliva na to, da li će biti neutralna. Budući da je neutralnost jedna od reakcija na rat, to je i ona kao i rat jedan voluntaristički čin.[9]) A, budući modifikacija mira, ima se neutralnost usko tumačiti. No i bez obzira na pravilo tumačenja trebalo se po starijoj teoriji i pojedinoj neutralnoj državi dati pravo, da i s oružjem u ruci obrani svoje pravo na usko tumačenje tih modifikacija stanja mira. Znademo, da je upravo u tome ležala bit spora Sjedinjenih država sa strankama zaraćenim u svjetskom ratu, a ne možda u tome, da bi Njemačka poricala USA pravo da budu neutralne. Da su se USA već tada rukovodile onim načelima politike neutralnosti, koji su nedavno došli do primjene i uzakonjenja — dakle punih dvadeset godina prekasno, — vjerojatno ne bi došlo do njihovog udioništvovanja u svjetskom ratu.

Primjer rješenja pitanja o osnovu neutralnosti, kakovo daje teorija o pravednom ratu, dokazuje, da primjena načela pravednosti

6) Liszt: »Medjunarodno pravo«, priredio dr. Ladislav Polić, Zagreb 1904., str. 275; isto Arrigo Cavaglieri: »Corso di diritto internazionale«.

7) »La neutralité et la paix«, Paris 1935. Polazeći od ovog historijskog osnova, dokazuje Politis, da su otpale ranije pretpostavke za priznanje režima i privilegija neutralnosti. Mi to argumentiranje usvajamo i izričito upućujemo na vanrednu vještinu, kojom je izneseno, ali istodobno i na to, da tom metodom nije pokrito cijelo područje, koje institut neutralnosti u teoriji zaprema.

8) Lederer l. c. str. 401.

9) Kao što rat pretpostavlja, da na obim stranama postoji animus belligerendi — Lederer l. c. str. 389 i slij., — tako pretpostavlja i neutralnost, da na obim stranama postoji animus non interferendi. »Dafür dass ein Staat neutral sei, ist ferner noch notwendig, dass beide Kriegführende diese Haltung anerkennen«. — Kunz: »Kriegsrecht und Neutralitätsrecht«, Wien 1935., str. 215.

traži, da se samim meritornim pitanjem ratnog sukoba pozabave i neutralne države. Što više često se iznosila teza, da neutralne države treba da budu suci zaraćenih država i da se u tome ima vidjeti jedan od argumenata za priznanje instituta neutralnosti.[10]) To upućuje na našu tezu, da neutralnost mora da pretstavlja vršenje neke pravne funkcije, odnosno zaštitu nekoga pravnog dobra, a da bude priznata kao pravni pojam, na koji se pojedine države mogu pozivati kao na svoje subjektivno pravo. Bez takove osnovice ne da se zamisliti niti obveza zaraćenih država poštivati neutralnost drugih država, niti njihovo pravo pozivati se na obveze neutralnih država. Te su okolnosti pozitivno-pravno ovaploćene. Pored toga: i zazivanje načela »res inter alios acta« je nesamo jedno pravno-teoretsko pitanje nego i jedno činjenično pitanje, koje zavisi i od zaraćenih stranaka. To načelo ili može vezati samo onda, ako ono pretstavlja neka subjektivna prava na neutralnost, a ta mogu da postoje samo onda, ako postoji koje pravno dobro neutralnosti. Budući da u pozitivnom pravu nema ni traga zasnivanju jedne sudačke funkcije neutralnih država, treba zabaciti i misao, da bi zaštita toga pravnog dobra mogla pretstavljati osnovice neutralnosti.

Pozitivno medjunarodno pravo poznaje slučajeve, u kojima se sačuvanje i održanje onog stanja mira, koje je na izvjesnom teritoriju postojalo prije, nego što su se druge države zaratile, smatralo pravnim dobrom, vrijednim pozitivno-pravne zaštite. To su instituti neutralizovanosti i, po svojoj svrsi, demilitarizacija. Neutralizovanost je pravni režim, prema kojemu izvjestan teritorij ne može postati ratište, odnosno teritorij, koji je nastao time, da se ratište ograničuje. Neutralizovani su teritoriji, na kojima se ne smiju izvoditi nikakove ratne operacije[11]). Svejedno je, da li su te zone ranije bile demilitarizovane. Tako je i ranije demilitarizovana zona Rajne mogla postati ratište. Prema tome se pojmovi neutralizovanosti i demilitarizovanosti ne moraju pokrivati: jedan teritorij može da bude demilitarizovan a da pored toga da ne bude neutralizovan, i obratno, kao što je to u potonjem slučaju i poznato, za one države, koje su prije svjetskog rata bile neutralizovane, t. j. za Švajcarsku, Belgiju i Luxemburg [12]). Za njih je važilo pravilo, koje i danas važi za sve države podložne čl. 16. PDN, da je preduzimanje obrambenih mjera preduslov za primjenu garantnih obveza, t. j. za invokaciju garancije jamaca odnosnog neutralizovanog teritorija (slučajevi Belgije, Švajcarske, Renanske zone temeljem Versajskog ugovora i Lokarnskog pakta.[13]) Usljed toga za njih i nema obaveze, da demilitiriziraju.

10) Svakako su moralna prosudjivanja odlučna za stav neutralnih država. Napose su ti momenti bili vrlo moćni u času odluke o ulazu USA u svjetski rat kao i u času prvih mirovnih ponuda te Wilsonih 14 točaka.

11) Liszt-Polić nazivaju taj režim »pozitivnom neutralizacijom« ili »internacionaliziranjem« za razliku od demilitarizacije, koju oni nazivaju »t. zv. ničečnim neutraliziranjem« (l. c. str. 251/2).

12) Potonje dvije države oslobodjene su tih obaveza temeljem čl. 31. odnosno čl. 40. st. 2. versajskog ugovora.

13) Gareis u Struppovom Wörterbuch des Völkerrechtes: II. 119. »Neutralisation ist die unter Staaten vereinbarte Ausserkampfsetzung oder Friedlichhaltung

Treba u toj vezi spomenuti i čl. 11. pariškog ugovora iz 1856. god. Po njem bi Crno more imalo da bude »za vječna vremena« zatoreno za ratna brodovlja. No u stvarnosti bila su time dirnuta jedino prava Rusije, jer je Turska bila slobodna, da u svim svojim drugim vodama ima svoje brodovlje i da ga odanle bilo kada prebaci u Crno more. Isto tako mogle su i Francuska i Velika Britanija da koncentriraju svoje flote u Sredozemnom moru. Pozivom na te argumente je Rusija 31. listopada 1870. — četiri dana nakon kapitulacije tvrdjave Metz — jednostrano otkazala one odredbe pariškog ugovora iz 1856. »en tant qu'elles restreignent ses droits de souveraineté dans la Mer Noire«.[14]) Na t. zv. Pontus-konferenciji u Londonu je ugovorom od 13. ožujka 1871. ukinuta odredba o zatvaranju t. j. o takovoj demilitarizaciji Crnog mora.

Liszt-Polić upotrebljava izraz neutralnost u smislu »demilitarizovanosti«, kad navode, da je čl. 52. berlinskog ugovora od 13. srpnja 1878. protegnuta neutralnost Dunava do Djerdapa. »Sve tvrdjave i utvrde, koje se nalaze uz tijek rijeke od Željeznih vrati do ušća, moraju se porušiti, a nove se ne smiju podizati. Nijedan ratni brod ne smije ploviti Dunavom niže od Željeznih vrata, osim onih lakih, već 1856. (čl. 19.) spomenutih ladjica za riječnu policijsku i carinsku službu. Na ušću Dunava smješteni ratni brodovi vlasti smiju ipak ići uz vodu sve do Galca«.[15]) Držimo, da nema razborita razloga uvoditi dva pojma neutralnosti, jedan za države a drugi za pojedine teritorije. Primijenivši kriterije državne neutralnosti na te teritorije, dolazimo do zaključka, da su neutralizovani Sueski kanal[16]) i Tanger, a potonji

eines Staates oder Gebietsteile eines solchen«. U tom smislu upotrebljavaju taj izraz i Liszt-Polić, kada navode, da temeljem čl. 21. plovidbenog akta od 1866. uživaju sve od evropske komisije sačinjene radnje i uredbe, osobito plovidbena blagajna u Sulini, neutralnost, kakova je čl. 11 pariskog mira uglavljena za Crno more. Ta se neutralnost proteže i na glavno plovidbeno nadzorništvo, na upravu sulinske luke, na namještenike kod plovidbene blagajne, na pomorsku bolnicu, pa na tehničko osoblje, kojemu je povjereo nadgledanje radnja. To će reći: pomenute su osobe i zavodi oslobodjeni u miru i ratu od vlasti obalnih država, a u ratu su još zaštićeni od operacija ratnih stranaka«. (l. c. str. 183).

[14]) Dr. Josip Nagy u brojevima 5, 6, 7 zagrebačkog mjesečnika »Ekonomist«, str. 308, a potom i u posebnom otisku pod naslovom »O morskim tjesnacima i Dardanelima«.

[15]) L. c. str. 183. Tek na drugom mjestu, str. 251, veli Liszt, da bi se trajno neutraliziranje izvjesnih teritorija, koje valja razlikovati od neutralizacije čitavih država, moglo zgodnije nazvati »smirenje« (Befriedung). W. Krauel razumijeva pod »Befriedung Begrenzung des Kriegsschauplatzes«. Isto je tako nejasna i terminologija kod dra V. A. Bačića: »Uvod u medjunarodno pomorsko javno i ratno pravo«. Beograd 1933. Pod naslovom »razni specijalni odnosi« govori se i o demilitarizaciji, o ograničenju oružanja i o neutralnosti. Bačić jednom str. 57/8 govori o demilitarizaciji Špicbergenskih i Alandskih otoka, a onda str. 86. ubraja te otoke u područja, koja uživaju neutralnost. Netočna terminologija i kod Le Fura.

[16]) Eisenträger (u Struppovom Wörterbuch des Völkerechts, II. 117) razlikuje medju neutralnim vodama neutralne teritorijalne vode (neutrale Hoheitsgewässer) i neutralizovanim dijelovima mora (neutralisierte Meeresteile), koji su opet negativno neutralizovani (»wen bestimmte Meeresteile den Seestreitkräften der Staaten kraft internationaler Vereinbarungen überhaupt verschlossen sind« — Krf, Paksos, Dunav, Bosfor i Dardaneli ili su pozitivno neutralizovani, »venn zwar der Zugang erlaubt ist, aber die Vornahme feindlicher Handlungen innerhalb des

zato, jer je u smislu statuta, potpisanoga 18. prosinca 1923., dopušteno preduzeti mjere za zaštitu teritorija, te je i dozvoljen prolaz francuskih i španjolskih četa kao i ukotvenje stranih ratnih brodova. Tek se u tom teritoriju ne smiju preduzeti vojne operacije niti podići vojne ustanove. Zasebni režim predvidjen je — t. j. neka obveza o sklapanju utanačenja o neutralizaciji — čl. 11. akta o Kongu od god. 1885.: obećavaju vlasti potpisnice, da će ponuditi svoje usluge, kako bi se uglavnom izmedju ratnih stranaka postavili »pod zakone neutralnosti« posjedi njihovi, što leže u ugovornoj dolini Konga« (Liszt-Polić, str. 251). Gotovo u svim drugim slučajevima radi se o demilitarizaciji. Razlikujemo:

1. slučajeve u kojima se demilitarizovanost osniva na jednom trajnom i višestrano obvezatnom ugovoru. Tako područja Chablaix i Faucigny, Špicbergenski otoci, renanska i baltička zona Njemačke, demilitarizovani otoci u Tihom oceanu, turski tjesnaci, Tracija i neki turski otoci u Egejskom moru;

2. slučajeve, u kojima se demilitarizovanost osniva na trajnim dvostrano obvezatnim ugovorima. Tako demilitarizacija švedske-norveške granice, Novih Hebrida, rusko-estonske granice, finske obale u Sjevernom ledenom moru, Alandskih otoka, Sahalina sa susjednim otocima i zonom tjesnaca.[17])

U svim tim slučajevima ima medjunarodno pravo u vidu nepromijenjeno postojanje jednog ustanovljenog pravnog režima — svi su ti pravni režimi konkretizovani za razliku od neutralnosti kao pravnog instituta — koji sa svoje strane ima u vidu postojanje i očuvanje izvjesnoga pravnog dobra medjunarodnoga prava. Tako:

a) interesa pojedinih država, da budu oproštene osiguravati pojedine zone, kod kojih bi podizanje utvrda bilo zbog teških financijskih tereta u nesrazmjeru s postignutim učinkom (švedsko-norveška pogranična zona, obala španjolskoga Maroka, Novi Hebridi, rusko-estonska granica, Špicbergenski i Alandski otoci).

b) minimaliziranje vojno-obrambene snage pojedinih teritorija (propis je u vezi s even. imperijalističkim tendencijama), tako: bugarska obalna, rusko-finska zona, otoci Mitilena, Hios Samos i Nikaria, utvrdjenja u Pacifiku (vidi: Bačić, str. 57-8).

c) onemogućenje korištovanja izvjesnih strateških važnih točaka, odnosno prostora; tako: Belgija, Luksemburg, Švajcarska, Danzig, Alandski otoci; otoci Krf i Paksos imali su temeljem ugovora velevlasti iz god. 1864.-5. biti demilitarizovani, te se ni u njihovim lukama nisu smjele sakupljati pomorske snage.[18])

neutralisierten Gebietes verboten ist« (Mündungen des Kongo und des Nieger, kraft der Art. 22, 25, 33 der Generalakte der Brüsseler Konferenz vom 29. 2. 1885., der Suezkanal, laut Konstantinopler Vertrag vom 19. X. 1888., — die Magelhaensstrasse laut Art. 5 des Vertrages von Buenos Aires vom 23. VI. 1881.).

[17]) Zaseban položaj zauzima Panamski kanal. Vidi: Liszt-Polić, str. 186; Bačić str. 86; Nagy str. 310.

[18]) »Versajskim ugovorom zabranjeno je držanje njemačkih utvrdjenja izmedju širine 55° 27' i 54° 00' N i izmedju dužina 9° 00' i 16° 00' E, a zbog slobodnog ulaza i izlaza Baltika. Zabranjena zona obuhvaća obalsko područje zapadnoga Baltika od Flensburga i Kiela do Kolberga« (Bačić str. 56/7). S time je i

d) pravnog dobra medjunarodne slobodne plovidbe; tako: Suez, Tanger, turski tjesnaci, Dunav, demilitarizovana zona u baltičkom moru.[19])

Od razmotrenih slučajeva odgovaraju oni pod a) onima spomenutima gore pod 2. t. j. slučajevi, u kojima se u glavnom radi samo o tome, da pojedine države budu oproštene od odviše skupih utvrdjivanja, su ujedno oni, u kojima se demilitarizovanost osniva na dvostranim ugovorima. Naprotiv se u slučajevima pod b), c) i d) radi o slučajevima, u kojima se demilitarizovanost osniva na jednom višestrano-obvezatnom ugovoru. Ove razlike pretstavljaju i razne stepene poteškoća kod promjena tako ustanovljenih stanja: ona pod b), c) i d), pretstavljaju relativno nepromjenjiva objektivna stanja. U tim slučajevima materijalno medjunarodno pravo, obzirom na apsolutno dejstvo zaštićenih pravnih dobara, bezbjednosti medjunarodnoga mira i slobode plovidbe, ne priznaje konkretnu primjenu jednog od osnovnih subjektivnih prava svake države, t. j. da oboružanjem obezbijedi svoj nacionalni teritorij, ma da se takovo pravo, općenito i subjektivno, pridaje državi kao atribut suverenosti, dašto u neispravnoj generalizaciji pravila, da država, pod izvjesnim uslovima smije da se oboruža. Ipak imade, kako smo vidjeli i slučajeva gdje ovo subjektivno pravo i u njemu zaštićeno pravno dobro ustupa ispred drugoga pravnog dobra: medjunarodnoga mira, slobode plovidbe ili bilo kojeg drugog pravnoga dobra. Tek onda, kad se radi o tome, da se ta pravna dobra sačuvaju i održe u tom stanju mira, postoje pretpostavke za materijalnopravno normiranje. U institutu neutralnosti ne zaštićuje se nijedno od onih pravnih dobara medjunarodnoga prava, koja smo gore upoznali. Naprotiv pravna dobra zaštićena institutom neutralnosti pripadaju prvenstveno državnom pravu, budući da se radi o pravnom dobru neuplitanja, čuvanja svojih nacionalnih energija, a sve to u protivštini s osnovnim institutom medjunarodnoga prava, sa stanjem mira, zaštićenim opasnošću, koja za napadaća proizvore iz izazivanja jedne solidarne zajednice.

Ovakovo procjenjavanje nacionalne neutralnosti proizlazi iz skupa pozitivno-pravnih propisa, koji su stvoreni za režim neutralnosti u medjunarodnom pravu. Obradba je istovjetna i u pojedinim učbenicima i teoretskim prikazima toga instituta i u onim medjunarodnim konvencijama, koje — pored običajno pravnih propisa — sadržavaju pravne propise o neutralnosti[19]) t. j. slijedi diobu na rat na kopnu i na moru, dijeleći opet u oba ta poglavlja gradivo po pravima jedne (zaraćene) i druge, neutralne stranke. To znači, da su pojedine promjene

spojeno, da isti ugovor minimalizira obrambene snage »Nova utvrdjenja se ne mogu graditi, a naoružanje po broju topova i po kalibru ne smije prekoračiti ono iz god. 1919. Municija ima se svesti na 1500 metaka za svaki top do 105 mm kalibra« (ibidem).

19) V. XIII. konvencija sklopljena 1907. na II. Haškoj konferenciji.

20) Le Fur, »Medjunarodno javno pravo«, Beograd 1934., §§ 655—661; Cosentini u »Revue de Droit internat. Sottile« 1935, str. 114, § 74: razlikuje: »1-o le droit à l'autonomie, à l'indépendance et au libre déleloppement; 2-o le droit à l'égalité; 3-o le droit d'imperium et de iurisdictio; 4-o droit de représentation«.

subjektivnih prava navedene po načelu najlakšeg snalaženja bez obzira na to, da će isto gradivo biti po nekoliko puta obradjivano, i bez obzira na to, da je na taj način ostalo nerazjašnjeno, koja dobra medjunarodnoga prava čine osnovicu instituta neutralnosti i koje ga opravdavaju. U ovoj koncepciji pravo neutralnosti još je pod neposrednim utjecajem interesa nacionalne politike. Stoga se iz toga gradiva može tek vrlo posredno zaključivati na to, koja bi pravna dobra ovdje nalazila svoju zaštitu. Posredno zato, jer se prije svega tek mora ustanoviti, koja su subjektivna prava i u kojoj mjeri izmijenjena, koja su pravna dobra u tim subjektivnim pravima zaštićena i radi kojih se subjektivnih prava ona »mirnodopska« prava mijenjaju.

Teorija prikazuje[21]) osnovna prava država ovako:

1. Pravo na postojanje i razvitak; 2. pravo suverenosti; 3. pravo samoodržanja; 4. pravo jednakosti; 5. pravo na trgovanje; 6. pravo na uzajamno poštovanje.

Krugovi pojedinih ovih subjektivnih prava se na više mjesta sijeku, tako da izvjestan broj pozitivnih pravnih propisa, ma da jedinstveni, pada u sfere dvaju ili više subjektivnih prava. Stoga smatramo jednostavnijim, imajući u vidu značenje, koje medjunarodno pravo daje suverenosti, da promjene moguće po pravnom statusu neutralnosti svrstamo u skupine na način, koji će nam najviše olakšati ustanovljenje taknutih pravnih dobara. Razlikujemo:

A) Propise, koji se odnose na pravno dobro nacionalnoga teritorija, koji definišu suverena prava na njemu, i napose pravo slobodnoga raspolaganja njime;

B) Propise, koji se odnose na pravno dobro pravnoga poretka unutar pojedine države, koji definiraju suverenost njene jurisdikcije.[21])

Ad A). Za vrijeme mira važi u medjunarodnom pravu načelo slobodnoga i neograničenoga prava raspolaganja i otudjivanja. (Ograničenja pojedinoga ustavnog prava ovdje ne dolaze u obzir). Ovo je načelo pravom neutralnosti izmijenjeno u smislu stabiliziranja apsolutne i ekskluzivne teritorijalne suverenosti, t. j. dioba teritorijalnih kompentencija, kakova je nastala prije ovoga konkretnog ratnog sukoba, ukazuje se sama po sebi kao pravno dobro (jer sastavni dio medjunarodnoga mira kao pravnoga dobra), te medjunarodno pravo, u vidu, da ta pravna dobra sačuva nepromijenjena, propisuje:

I. Teritorij, koji se, u času započimanja rata izmedju drugih država zatekao pod suverenošću koje nezaraćene države, mora da ostane pod njenom isključivom suverenošću, dokle god bude taj ratni sukob trajao, (t. j. nema mjesta niti cesijama, niti davanju u zakup niti bilo kojemu pravnom poslu, koji bi ovlašćivao sticaoca zaraćenu stranku, da se sa stečenim teritorijem posluži u ratne svrhe). Ova je obveza dvostrana i njoj odgovaraju odnosna subjektivna prava (vidi Le Fur, § 317.).

II. Na teritoriju jedne neutralne države ovlašćena je jedino ona, da preko svojih ustavnih organa vrši suverene akte. Zabranjeno je, da

21) Cosentini, § 103: »La juridiction est le droit et le pouvoir de l'Etat d' exercer sa volonté souveraine sur son territoire«.

koja zaraćena stranka, ma i po odobrenju neutralnoga teritorijalnog suverena, vrši na teritoriju istoga koji od akata »koji prethode ili pripremaju jednu ratnu operaciju, ili su posljedica jedne takove... da koja prisilna ratna mjera bude poduzeta sa neutralnog teritorija... Neutralna država ne smije dopustiti kojoj od zaraćenih stranaka, da na njenom teritoriju vrši bilo koju djelatnost, koja je dopuštena jedino u ratna vremena«,[22]) odnosno bolje rečeno: u stanju rata. Potankosti:

1. Zabrana, da preko neutralnog teritorija predju vojni odredi, bojne ili provijantske komore (čl. 1. i 2. V. h. k. i z. 1907.). S time je u vezi pitanje, da li ta zabrana može biti izmijenjena pojedinim dvostranim ugovornim obvezama, kao što je to tvrdio Portugal, da je u smislu ugovora s Vel. Britanijom od 11. lipnja 1891. dopustio, da britanske čete u burskom ratu predju preko portugalskoga teritorija. Isto pitanje, t. j. da li je ta obveza neutralne države jača od drugih ugovornih obveza, pojavilo se 1921. god., kad se je Švajcarska ustručavala, da dopusti stranim trupama, koje su trebale da obezbijede plebiscit u Vilni, da predju preko švajcarskog teritorija. Pitanje nije meritorno riješeno.[23])

2. Ograničenje prolaza teritorijalnim vodama i ukotvenja u lukama jedne neutralne države. To pravo prolaza je ograničeno temeljem čl. 9—17. XIII. Haške konvencije od 1907. god., a još više najnovijom praksom[24]) onamo, da ono ostaje dopušteno jedino u slučajevima krajnje nužde. Zaseban položaj zauzimaju morski tjesnaci.[25])

3. U teritorijalnim vodama ne smije nijedna zaraćena stranka da uzapćuje brodove, da ih pregledava (čl. 2. XIII. h. k.), a tek u izuzetnim slučajevima smije da uvede u koju neutralnu luku brod, koji je bio uzapćen van njenih teritorijalnih voda (čl. 21. i 22. cit. konv.). »Prizovski sud ne može se uspostaviti od strane ratujućeg na neutralnom teritoriju ili na kome brodu u neutralnim vodama« (čl. 4.).

4. Zabranjeno je opremanje ili naoružanje brodova (čl. 8.), a i snabdjevanje je smanjeno na minimum, koji ima da onemogući svaku

22) Giorgio Balladore Pallieri: »La Guerra«, Padova 1935. str. 409, 410, 411. ».... un neutrale non puo lasciar compiere nei suoi teritori atti intimamente connessi con una qualche operazine bellica che qui trova applicazione. Ove questa condizione no sussista, cessa ogni obbligo del neutrale, onde anche il transito del medesimo oggetto puo essere concesso o deve essere negato a seconda di varie circostanze, come la direzione verso la quale lo si invia, poiche e solo da tutti insieme questi elementi che puo stabilirsi se sussistano o no tutti i requisiti per la sussistenza di qull' obligo del neutrale« (str. 19).

23) »Denn wenn es auch dem ganzen Geiste der Satzung nicht zweifelhaft sein konnte, dass die Schweiz moralisch verpflichtet war, den Durchzug zu gewähren... so enthält doch die Satzung keine rechtliehe Verpflichtung dieser Art, Die ganze Frage hatte übrigens mit der Neutralität nichts zu tun, da es sich ja nicht um einen Durchzug von Truppen zu kriegerischen Unternehmungen handelte«. (Schücking-Wehberg I. c. str. 636).

24) Vidi tekst konvencije kod Bačića; isti o korištenju teritorijalnim vodama str. 169, o korišt. luka str. 172.

25) 1914. je Danska minerskim i baražnim sredstvima zatvorila svoju stranu Sunda, da ne bi vojne operacije bile prenesene na njen teritorij. Sund je na švedskoj strani ostao otvoren. Nijemci i Englezi pristali su na taj postupak. (Bačić str. 170).

upotrebu u ratne svrhe, a da pored toga ipak vodi računa o naročitim uslovima plovidbe (čl. 17—20. cit. k.).

Ad B). Za vrijeme mira priznaje medjunarodno pravo svakoj državi vanredno široko pravo slobodnoga prosudjivanja u upotrebi svoje jurisdikcije, te je pojedinoj državi i omogućeno, da i tim sredstvom podupire interese koje druge države. Značajno je za pravni režim neutralnosti, da su i prava jurisdikcije stabilizovana na osnovci isključivoga ovlašćenja one suverene države, koja ih vrši. Znači:

1. Neutralnoj je državi zabranjeno, da kojoj od zaraćenih stranaka dade obavijesti o vojnom kretanju druge zaraćene stranke; što više, neutralna država je obvezana da spreči i svoje državljane, da to ne učine, kao i da uskrati zaraćenim strankama služiti se kablima, koji proizlaze sa neutralnog teritorija. (Prijeporno). Zaseban položaj zauzima radio-telefonija i telegrafija. Temeljem čl. 3. V. h. k. je zabranjeno zaraćenim strankama, da na teritoriju koje neutralne države instaliraju radiotelegrafske stanice, odnosno da iskorištavaju stanicu, koja je već u miru bila ondje instalirana. Ovdje su tehničke promjene bitno uplivale na efikasnost stvorenih propisa.[26])

2. Neutralnoj je državi zabranjeno: a) da kojoj od zaraćenih država stavi na raspolaganje odrede svojega vojnog kadra, niti smije ad hoc stvarati pomoćne čete; uopće zabranjeno joj je, da kojoj zaraćenoj državi namakne ljudski materijal u primjeni svoje zapovjedne moći u pitanju vojne službe. Takov korak bi bio tipičan slučaj uporabe svoje jurisdikcije u tudju korist, koju zabranjuje pravni režim neutralnosti;

b) da kojoj zaraćenoj stranci prepusti pojedine predmete svojega državnog oružanja, ili da ih dade izraditi u svojim radionicama ili u tvornicama, koje su pod državnim nadzorom;

c) da snabdjeva njene vojne jedinice (odrede vojske ili ratne brodove) bilo kakovim materijalom (Bačić 1. c. str. 171/2).

3. Neutralnoj je državi zabranjeno, da dopusti, da se na njenom teritoriju medju ondje nastanjenim licima, ma kakvog državljanstva bili, vrši propaganda, da stupe u redove jedne od zaraćenih vojski i da se sklapaju pogodbe s licima spremnim, da to učine.[27])

4. Neutralna je država obvezana nametnuti izvjesna ograničenja slobode kretanja i djeljanja kako svojih državljana tako i pripadnika koje zaraćene stranke.

a) U slučajevima preduzetih mjera predostrožnosti u svrhu poštivanja neutralnosti njenog teritorija, t. j. da isto ne postane izlazište ratnih operacija. U tom vidu ima neutralna država da internira i ratne brodove (Bačić 1. c. str. 172) i pojedince, pa i cijele odrede (Bourbaki-jeva armija, koja je 1870. prešla na švajcarski teritorij). Isti se pravni institut prikazuje i u vidu prava azila, te se ovamo rado i pri-

26) Bačić str. 173, 185; Pallieri 417. Prema medjunarodnoj radiotelegrafskoj konvenciji glasi obveza onamo »nur die der völkerrechtlichen Verkehrsfreiheit entsprechende Pflicht diese Art des Verkehrs auch über ihrem, der neutralen Staate Gebiete zu gestatten, — auch in Kriegsfahr — nicht zu stören oder gar zu verhindern, ohne dabei ein technisch unterschiedener System zu bevorzugen oder auszuschliessen« (Gareis, Wörterbuch, II. 143).

27) Pallieri 425, Liszt 275, Le Fur str. 644/5.

braja pravo ratnoga brodovlja, da pod izvjesnim uslovima udje u koju neutralnu luku (Pallieri, 1. c. str. 411., 422.).

b) Neutralna država će biti i obvezana zahvatiti u prava zaraćene stranke, da uzapćuje protivničke državljane (čl. 3., 21. i 22 XIII. h. k.).

c) Izvjesne povrede neutralnih dužnosti, počinjenih sa strane pojedinaca, nastanjenih na neutralnom teritoriju, morat će ta država, da kažnjava kao krivična djela (primjerice davanje obavještenja o kretanjima neprijateljskih vojski).

5. Glede financijskih i trgovačkih veza sa zaraćenim strankama važi isto načelo kao i glede snabdjevanja ratnim materijalom: da se pravna ograničenja odnose samo na neutralne države kao »pravna lica«, ali se ne odnose na njene državljane. Čl. 18. V. h. k.: »Ne će se smatrati djelom učinjenim u korist koje zaraćene stranke u smislu čl. 17. b):

a) preuzimanje dobave ili davanje zajmova kojoj zaraćenoj stranci, pretpostavivši da dobavljač ili zajmodavac ne obitavaju niti na teritoriju druge zaraćene stranke niti u području koje je ona zaposjela i da ni same dobave ne potiču iz tih predjela;

b) vršenje policijske ili civilno-administrativne službe.

Iz ovoga prikaza slijedi, da su prava neutralne države ograničena na zahtjev, da i zaraćene stranke poštuju njenu teritorijalnu suverenost i jurisdikcije, stabilizirane na osnovici njenog isključivoga ovlašćenja. Tim pravima mora se, obzirom na praksu, pridodati i prava zaštićivanja one trgovine njenih državljana, koja je temeljem pozitivnih propisa medjunarodnoga prava ostala dopuštena. Ipak su ta njena prava posve refleksivne naravi i zavise od posljetka pravnoga razmatranja o značaju te trgovine.

Glede prava zaraćenih stranaka obzirom na trgovinu njihovih protivnika postoje točno definirani propisi, a odnose se 1. na postupak s kontrabandom, 2. na blokadu neprijateljskih obala.

Ad 1. Ratna kontrabanda je roba, koja bi kojoj od zaraćenih stranaka mogla da posluži u ratne svrhe i koju, obzirom na to, njen protivnik može da uzapti, sve da i potiče od kojeg neutralnog dobavljača.[28]) To pravo zaraćene stranke neposredna je posljedica načela potpune zaštite svoga prava na državnu egzistenciju.[29]) Ono počiva

[28]) Dakle protivno načelu slobodne trgovine. Pariške deklaracije iz 1856. toč. 2.: »Neutralna zastava pokriva neprijateljsko dobro osim ratne kontrabande«; toč. 3: »Neutralna dobra nisu pod neprijateljskom zastavom podložne zapljeni« (Bačić str. 102).

[29]) Wehberg: »Das Seekriegsrecht«, 1915. str. 98: »...kraft des Rechtes der Kriegsnotwendigkeit«. Napose nema propisa, koji bi državljanima neutralnih država zabranjivao, da trguju s kontrabandom. Vidjet ćemo, da je to još iz god. 1793. bilo službeno stanovište USA, koje je nalazilo potvrdu i priznanje na raznim medjunarodnim konferencijama. Tako u pretresanjima 1874. god. ustanovljene komisije »Instituta za medjunarodno pravo o postupanju s privatnom imovinom u pomorskom pravu« (Revue de droit internat., VII, str. 605 squs). Ondje su se Westlake, Brocher de la Flechère, v. Bar, Lardy i den Beer Poortugael zalagali za važuće stanovište koje je potvrdila i II. haška konferencija. Wehberg smatra to stanovište ispravnim, jer da se radi o djelima izvršenim od strane pojedinaca, »denen die Eigenschaft als Rechtssubjekt das Völkerechtes mangelt« (l. c. str. 98, ondje lit.). Taj je osnov u cijelosti izmijenjen.

na istoj osnovici kao i bilo koji drugi ratni čin, a obzirom na neutralne države počiva na načelu, koje smo mogli da ustanovimo i u redoslijedu subjektivnih prava u pitanju slobode plovidbe tjesnacima ili kanalima, da se pravu na državnu egzistenciju imadu da pokore i ustupe i prava neutralnih država na slobodnu plovidbu i nesmetanu trgovinu.[30])

U ovom poglavlju ne odnose se problemi toliko na samu osnovanost pravnoga instituta, koliko na kategoriziranje robe. Ovdje je i danas još na snazi razlikovanje Grotiusa[31]), koji robu dijeli: a) res, quae in bello tantum usum habent ut arma (i ove se smije uzaptiti, b) res, quae in bello nullum habent usum (i koje se nikada ne smije uzaptiti), c) res, quae in bello et extra bellum usum habent ut pecuniae commenatus, naves et quae navibus adsunt. (res ancipitis usus). Robu pod a) stalo se nazivati apsolutnom kontrabandom, a onu pod c) relativnom. Wehberg naglašuje (l. c. str. 103.), da kod robe pod a) dostaje, da bude ustanovljeno, da putuje k protivniku, dočim da kod one pod c) treba još ustanoviti, da je i namijenjena protivničkoj vojsci, t. j. ne bi je se moglo ubrojiti u kontrabandu, u koliko bi bila namijenjena potrebama samoga prevoznog broda. Konkretno ustanovljenje, koja se roba ima smatrati kao kontrabanda, trebalo bi da bude prepušteno samim zaraćenim strankama, budući da cijeli institut uzapćivanja kontrabande počiva na pravu na očuvanje državne egzistencije. U tom smislu priklanjamo se stanovištu Stoerkovomu,[32]) da medjunarodnopravno rješenje pojma kontrabande nije moguće. Pojam kontrabande je u stvarnosti[33]) relativan pojam. Medjunarodno se reguliranje može odnositi samo na propisivanje, da kod izvjesne robe — t. j. kod apsolutne kontrabande — nije više potrebno dokazivati taj njen značaj No već kod kategorije b) taj je sistem neprimjenljiv, jer usavršavanje ratne tehnike svakoga dana proširuje krug sirovina ratne industrije. Stoga su se i svi dosadašnji pokušaji konvencionalnoga reguliranja te materije izjalovili, a napose onaj londonske deklaracije od 1900. (Bačić, str. 110-2). Ona je doduše bila osnovica za britanski order-in-council od 4. kolovoza 1914., no tokom rata propisi su pooštravani, naravno na štetu neutralne trgovine, te je u praksi postojala opasnost, da će biti postignuto ono, što se po medjunarodnom pravu smatra nedopuštenim t. j. zabraniti neutralnu trgovinu u cijelosti.[34]) Tako je po-

[30]) Ovo je shvaćanje u cijelosti utemeljeno na načelima medjunarodnog prava. Stoga ne usvajamo stanovište Oppenheimovo (cit. kod Wehberga): »It is not international law, but the municipal law of the belligerants which makes carriage of contraband illegitimate and penal« (II. 496).

[31]) De iure belli ac pacis, I. III. c. 1. § 5.

[32]) Annuaire de l'Institut de droit internat., XIII, str. 347. cit. kod Wehberg, l. c. p. 105. I Perels (Annuaire XIV, 58) prepušta zaraćenim strankama pravo suverenoga prosudjivanja, da li se izvjesna roba ima smatrati relativnom kontrabandom.

[33]) Kako to iznosi Hold v. Ferneck, Die Reform des Seekriegsrechts durch die Londoner Konferenz 1908/9, Stuttgart 1914. Wehberg usvaja to stanovište. l. c. str. 98.

[34]) Pallieri to potanko razlaže. Njegov je zaključak: »Come merci di contrabbando possone essere considerate tutte e solo quelle merci direttamente o indirettamente utili alle forze belligeranti avversarie« (Ovo stanovište ne isključuje

vodom odredjivanja državne i municipalne kontrole trgovine živežnim namirnicama u Njemačkoj, Velika britanija odredbom od 4. veljače 1915. pridodala značaj kontrabande i brašnu i žitu, jer da je isto uvijek namijenjeno neprijateljskoj državi. God. 1916. je Vel. Britanija ukinula svaku razliku izmedju apsolutne i relativne (ili kondicionalne) kontrabande, jer da u tom ratu sudjeluje i civilno stanovništvo i vojska, tako da je teško ustanovljivati razlike. (Pallieri str. 444).

Ad 2. Blokada je skup mjera koje imaju za posljedicu prekidanje svakoga prometa s nekom neprijateljskom lukom ili dijelom obale. Dok se mjere protiv kontrabande odnose na neku robu, ma gdje se ista pronašla, odnosi se blokada na svaku robu, ako se ona nadje na izvjesnom blokiranom mjestu. Zasebno opravdanje blokade mora se tražiti tek glede robe, koja nije kontrabanda, jer bi blokirajuća država istu smjela da uzapti, ma gdje ju našla. Wehberg[35]) nalazi to opravdanje u ratnoj nuždi, no u stvarnosti takovo tumačenje ne dostaje. U odnosu spram vlasništva neutralnih državljana, pronadjenog na neprijateljskom teritoriju i u odnosu spram vlasništva neprijateljskoga gradjanskoga stanovništva, dakle u odnosu na predmete, koji nemaju veze s vodjenjem rata, propisi o vodjenju rata na kopnu obvezuju svaku zaraćenu stranku na puno poštivanje. Stoga je teško pronaći razloge, koji bi opravdavali otstupanje od toga pravila u pomorskom ratu. Ipak je postojalo takovo pozitivno pravilo.

S tim propisima, koji već sami po sebi na pravno valjan način vrlo ograničuju slobodu trgovine neutralnih vlasti, u vezi su nepovoljne posljedice prava vizite, koje sa svoje strane takodjer mnogo doprinose otešćavanju trgovačkoga prometa. To pravo ima za pretpostavku neka druga ovlašćenja (pravo uzapćenja i t. d. zajednička i postupku s kontrabandom i provodjenju blokade. Stoga je i potrebito upoznati prvenstveno te pretpostavke..

A) Pravo uzapćenja je skup pravnih propisa, po kojim zaraćena država može pod izvjesnim uslovima i po izvjesnom postupku lišiti dosadašnjega vlasnika njegovih prava[36]) i upotrebiti brod i robu za sebe. Mnogim partikularizmima učinila je kraj londonska deklaracija, koja u čl. 40. propisuje, da ima mjesta rekviziciji broda, ako kontrabanda po vrijednosti, težini, obujmu ili teretu iznosi više od polovine tovara. Teoretski osnovi toga postupanja naišli su na mnogu i u mnogome opravdanu kritiku, napose u pitanju uskrate otštete sa strane zaraćene stranke-kaptora, koja bez ikakove naplate prima robu od

diferencijalno postupanje); No sve da se i u tom pravcu ograniči sloboda, kojom su se zaraćene stranke za vrijeme svjetskoga rata služile, ipak preostaje cijeli niz predmeta, koji poput pamuka i kaučuka, nisu bili uneseni u popis kontrabande, sačinjen po lond. konferenciji, te je stoga shvatljivo postupanje Vel. Britanije od srpnja 1916.

35) Wehberg l. c. str. 148, ondje i odlična obradba samog predmeta. Vidi i Pallieri l. c. str. 449—466; Bačić l. c. str. 123.

36) Slučajevi a) neprijateljski brod podložan prizovskom pravu; b) neutralan brod je povrijedio blokadu, prenosio kontrabandu, vršio protuneutralnu službu, ili je sam kontrabanda; c) brod je bez isprava, odnosno s neispravnim ili nedostatnim ispravama, protivio se pregledu ili pretresu, bio je u neprijateljskom konvoju. (Bačić str. 134).

neutralnoga nabavljača, e da je nebi naplatno stekao njegov protivnik.[37]) Temeljem čl. 17., 20. i 21. londonske deklaracije od 1909. potpadaju pod zapljenu brodovi, koji su povrijedili blokadu. Razmimoilaženja su postojala u pitanju zapljene tovara. Teorija[38]) je stala na stanovište, da zapljeni tovara ima mjesta tek onda, ako je vlasnik broda istodobno i vlasnik tovara. Austro-Ugarska, Italija, Francuska i Holandija su zastupale bezuslovnu zaplijenu tovara, druge su države plijenile tovar, dajući vlasniku tovara pravo vodjenja negativnog dokaza, da on u času tovarenja (Njemačka u času napuštanja luke) nije znao za odredjivanje blokade.[39])

B) — a) Teorija o produženom putovanju u mnogome je modificirala propise o tome, u kojim se sve slučajevima može zaplijeniti, odnosno uzaptiti brod, i ona je upravo pretpostavka za vršenje prava vizite u slučaju povrede blokade. Ova teorija, koja potiče iz »rule of the war« iz 1756. god. izriče misao, da je — kadgod se govori o odredištu ladje — bitno konačno odredište bez obzira na eventualna prekidanja u toku putovanja, pa bila ta prekidanja izvršena i u kojem neutralnom pristaništu. Prema tome prava uzapćivanja, odnosno zaplijene i vizite, ne mogu da trpe uslijed prekidanja, te zaraćena stranka čuva sva svoja prava i onda, ako ih vrši prije prekida putovanja, i to kako glede broda tako i glede tovara, pa sve da tovar i promijeni prevozni brod.[40]) God. 1896. za prvoga talijansko-abesinskog rata je ta teorija znatno proširena: Holandeski brod »Dolwijk« je imao da na putu u Indiju pristane i u Džibuti-u i da ondje iskrca robu (apsolutnu kontrabandu), odredjenu za Abesiniju. Talijani su uzaptili brod, ma da je tovar imao da bude iskrcan u jednoj neutralnoj luci i odanle kopnenim putem upućen na svoje odredište. Isto je shvaćanje te teorije usvojila i Velika Britanija, kada je nekoliko godina kasnije uzaptila dva njemačka broda, »Herzog« i »Bundesrat«, jer su vozili kontrabandu, namijenjenu Burima. Ova je teorija o produženom putovanju usvojena čl. 30. i 31. londonske deklaracije glede apsolutne kontrabande (tekst kod Bačića str. 114), a odbijena čl. 35. glede kondicionalne kontrabande;

b) Polazeći sa stanovišta, da je upućivanje broda ili tovara u jednu blokiranu luku povreda neutralnosti sve od časa učinjene raspo-

37) Hold v. Ferneck, Wehberg, l. c. str. 101. O postupku: »Ratni brod zapljenitelj dužan je ustavljeni trgovački brod dovesti na svoj narodni pljenovni sud, koji odlučuje o tome, da li je plijen zakonit. To biva ponajviše u obliku uzazivnog postupka (Reclameprozess); to će reći, vlasnik zaplijenjenog tovara treba kao »reklamant« da izvede niječan dokaz« (Liszt—Polić l. c. str. 281). Iscrpljivo: Wehberg l. c. str. 316—373.

38) Wehberg, l. c. str. 172, Güldenagel.

39) Američke instrukcije iz 1898: »If a neutral vessel can be shown to have had notice of the blockade in any way, she is good prize, and shold be sent in for adjudication; but should formal notice not have been given, the rule of constructive knowledge arising from notoriety should be construed in a manner liberal to the neutral«. Art. 21. lond. decl.: »A vessel found guilty of breach of blockade is liable to condemnation. The cargo is also condemned, unless it is provel that at the time of shipment of the goods the shipper neither knew, nor could have known of the intention to break the blockade«.

40) To je stanovište američke prakse (vrlo liberalne u pitanju dokaza i pretpostavki, francuske (vrlo stroge), ruske i talijanske srav. Wehberg str. 159.

ložbe, anglo-saksonska je praksa primijenila teoriju produženoga putovanja i na blokadu. Shvaćanju priključio se još Japan i Rusija. Protivno tome su se izjasnili na lodonskoj konferenciji god. 1907.: bivša Austro-Ugarska, Njemačka, Francuska, Italija, Španija i Nizozemska. Teoretski razlozi govore za shvaćanje ove opozicije[41]), te je i londonskom deklaracijom (čl. 19. i 20.) prvotno shvaćanje napušteno. No sama deklaracija nije ratifikovana, te obvezuje tek u granicama one obvezatnosti, koju su oni njeni raniji običajno-pravni propisi već imali (što je u konkretnom slučaju vrlo prijeporno). No tek uz primjenu te teorije može biti govora o vršenju prava vizite i van slučajeva traženja kontrabande.

C) Pravo vizite[42]) označuje skup preparatornih radnja, na koje je zaraćena stranka ovlašćena u svrhu eventualne konfiskacije broda ili tovara. Pravo vizite obuhvaća zaustavljanje broda, ispitivanje njegovih papira, pretresanje broda, njegovo uzapćenje. Eventualna konfiskacija broda ili tovara zavisi od presude prizovskog Suda. Viziti ima mjesta, ako treba ustanoviti narodnost broda, da li nosi kontrabandu, da li na protupravan način podupira protivnika, da li je povrijedila blokadu.[43]) Do uzapćenja broda doći će u slučaju, da se je zapovjednik broda ustručavao podvrći brod viziti ili pretresanju, ako ne postoje nikakovi papiri ili su krivotvoreni, te konačno ako brod nosi kontrabandu, pa sve da nosi i tako minimalnu količinu, da sam brod ne će biti konfisciran.[44]) Izuzevši ove slučajeve mora se neutralnomu brodu dopustiti, da proslijedi svoje putovanje. No već su američki napuci iz 1898.

41) Wehberg, str. 156; Pallieri, str. 462.

42) Institut za medjunarodno pravo je stvorio na svojem zasjedanju u Oxfordu sl. čl. 32: »Navires publics et navires privés. — Arrêt, visite et recherche; — Tous navires autres, que ceux de la marine de guerre, qu'ils appartiennent à l'Etat ou à des particuliers, peuvent être sommés par un bâtiment de guerre belligérant de s'arrêer pour qu'il soit procédé, à leur bord, à une visite et à des recherches.

Le bâtiment de guerre du belligérant, pour inviter le navire à s'arrêter, tirera un coup de canon de semonce à poudre, et si çet avis n'est pas suffisant, il tirera un projectile dans l' avant du navire. Auparavant ou en même temps, le bâtiment de guerre hissera son pavillon au dessus duquel, en temps de nuit, un fanal sera placé. Le navire répond au signal en hissant son propre pavillon et en s' arrêtant aussit dans ce cas le bâtiment de guerre enverra au navire arrêté une chaloupe montée par un officier accompagné d'un nombre d'hommes suffisant, dont deux ou trois seulement se rendront avec l'officier à bord du navire arrêté.

La visite consiste en premier lieu dans l'examen des papiers de bord.

Li les papiers de bord sont insuffisants ou ne sont pas de nature à exclure les soupçons, l' officier qui opère la visite est en droit de procéder à des recherches sur le navire, et il doit requérir à cet effet le concours du capitaine.

La visite des paquetsbots-poste doit, comme il est dit à l'art. 53, être effectuée avec tous les ménagements et toute la célérité possibles.

Les navires convoyés par un bâtiment de guerre neutre ne sont soumis à la visite que dans la mesure des règles relatives aux convois«.

43) »Der Zweck der Anhaltung und Durchsuchung eines Kauffahrteisschiffes ist, festzustellen 1. welche Nationalität das Schiff besitzt, 2. ob es Konterbande an Bord hat, 3. ob es den Feind in neutralitätswidriger Weise unterstützt und 4. ob es sich eines Blockadebruchs schuldig demacht hat«. (§ 14, str. 1. njem. prizovnog reda).

44) Wehberg l. c. str. 274.

dozvoljavali uzapćivanje, ako bi uslijed kakove sumnje bilo razloga pretpostaviti, da će naknadno pretresanje broda biti potrebito. Tako je postupala Italija, kad je za vodjenja libijskoga rata uzaptila dva francuska broda »Carthage« i »Manouba«, te iste odvela u Cagliari u svrhu točnijega pretresanja (Pallieri str. 470). Ta praksa, koja je tada još smatrana protupravnom,[45]) potpuno se uvriježila za vrijeme svjetskog rata, nadovezujući na ranije već formulirani propis, da je odvodjenje u koju luku dopušteno, čim koji tehnički razlozi ometavaju pretresanja na debelom moru. No još dalje od ove prakse Velike Britanije, provedene za vrijeme svjetskog rata, ide uništavanje neutralnih priza i na debelom moru, dakle protivno čl. 48. londonske deklaracije, koja traži sprovodjenje u luku. Ta je praksa, započeta 1904 god. u rusko-japanskom ratu, potvrdjena čl. 49 lodonske deklaracije, »ako izvršenje odredbe čl. 48. može ugroziti sigurnost ratnoga broda ili uspjeh ratne operacije, koja je za ratni brod u toku«.[46]) Sva ova prava mogu da budu izvršivana bilo gdje, ma kako daleko od teritorija zaraćene stranke.

Iz razmotrenoga slijedi, da prava zaraćene stranke, počivajući na pravu sačuvanja državne egzistencije, apsolutno odredjuju granice trgovine neutralnih država, jer je općenito pravilo, da pravo na održanje državne egzistencije ide ispred sviju drugih prava. Uslijed toga su te, ovako odredjene, granice slobode trgovine neutralnih država vrlo uske i mnogo uže od prava, koja uživaju u vrijeme mira. Trgovina se ograničuje na onaj svoj dio, kkoji ni u čem nije u vezi s ratom. Same živežne namirnice katšto i ne pripadaju toj kategoriji. (Svakako će pri odredjivanju popisa kontrabande igrati ulogu i misao, da svako snabdjevanje iz inostranstva, pa i najnedužnijom robom, oslobadja radne snage, koje mogu uslijed toga biti zaposlene u domaćoj ratnoj industriji). Prema tome se i ovdje pokazuje isti fenomen stabiliziranja na jednoj vrlo suženoj, isključivoj osnovici. Tako i Rooseveltova politika. Proizlazi, da medjunarodno pravo priznaje slobodu medjunarodne trgovine kao pravno dobro tek u onim minimalnim granicama, koje ostaju slobodne i pored primjene prava o uzapćenju kontrabande i povredioca blokade, i da se ni ovdje to pravno dobro ne ukazuje kao dobro s apsolutnim važenjem. Tek u tim najužim granicama mogla bi neutralnost da imade to pravno dobro za sadržaj.

III. — Na temelju ovoga niza propisa o neutralnosti moramo da ustanovimo, koja su subjektivna prava i u kojoj mjeri izmijenjena, koja su pravna dobra u tim subjektivnim pravima zaštićena i radi kojih ih se prava mijenja. Znači da iz prikazanih pozitivno pravnih propisa moramo prije svega da izdvojimo one, koji odredjuju povrede medjunarodnoga mira, t. j. koji su sami po sebi protupravni čini i, kao takovi, napadaji i koji uslijed toga ovlašćuju zaraćenu stranku, da poduzme potrebite protumjere bez obzira na to, da se tu radi i o povredi neutralnosti. (Ove su okolnosti imali u vidu autori navodeći, da je

45) U tom je smislu glasila presuda arbitražnog suda u Haagu. (Vidi: Sandford, Note di. Dir. Mar. di Guerra, cit. kod Bačić str. 134).

46) Pallieri, 475; Bačić, 136/7, ondje tekstovi.

oglašenje rata sankcija za povrede neutralnosti, t. j. da bi povreda neutralnosti bila iustus titulus belligerendi).[47])

Razlikujemo 1. Propise prikazane pod II. 1., 2., 3. ad A), koji imadu u vidu čine, koji bi sami po sebi bili napadaji, uvaživši da je postojeća dioba teritorijalnih kompentencija sastavni dio medjunarodnoga mira kao pravnoga dobra. Ovo je shvaćanje potvrdjeno cijelim nizom pravnih dokumenata, od američke i britanske Monroove doktrine do čl. 10 PDN i paktova Male Antante i Balkanskog sporazuma.

2. Propise prikazane pod 4 ad A) i pod 1., 2., 3., 4. ad B), koji su povrede načela duelnoga rata i načela ravnootstojnosti, koje iz njega proizlaze za neutralnu državu. Prije nego što je bilo u cijelosti provedeno načelo duelnoga rata kao borbe po nekom kodeksu časti, bio je moguć i tip »blagonaklone neutralnosti« (Pallieri 405), koja se obzirom na apsolutno dejstvo načela ravnootstojnosti više ne može ubrajati u neutralnost. Ravnootstojnost može da bude i životno pitanje za zaraćene stranke (talijanska, rumunjska i grčka neutralnost za vrijeme svjetskoga rata). U tim je propisima zaštićeno pravno dobro zaraćenih stranaka na očuvanje vlastite egzistencije t. j. osnovica na kojoj počiva pravo samoobrane uopće. Pozitivno pravni izražaj toga shvaćanja je stabiliziranje prava neutralne države na osnovici isključivoga vršenja primljenih kompetencija. Neutralna država morat će u danom slučaju da bude prema kojoj zaraćenoj strani korektnija, nego što je to prije rata bila.

Tek iz preostaloga gradiva, u vezi s iznesenom značajkom neutralnosti o stabilizaciji kompentencija, moglo bi se razabrati, da li neutralnosti kao pravnomu stanju odgovara koje zasebno pravno dobro.

Medjutim izreke o opstojnosti izvjesnoga pravnoga dobra vrlo često i nema, nego se na nju može zaključivati jedino iz naročitih subjektivnih prava ili dužnosti nametnutih subjektima medjunarodnoga prava, koje možemo u slučajevima neutralizacije i demilitarizacije lako da ustanovimo. U konkretnom pitanju o pravnoj naravi neutralnosti morali smo utvrditi, da ratom stvorene nove obveze neutralnih država imadu u vidu jedino zaštitu egzistencije i ratnog uspjeha zaraćenih stranaka; dakle nemaju u vidu zaštitu kojega medjunarvdnog interesa, niti se iz njih može da zaključuje na postojanje kakovog medjunarodnog pravnog dobra, koje bi u njima bilo zaštićeno. Isti zaključak daje i razmatranje prava neutralnih država. jer sve da se i prihvati maksimalističko stanovište USA u pitanju zaštitnih prava svoje trgovine ne pridodaje se »mirnodopskim« pravima neutralnih država nikakovo novo pravo . . .

Ovaj je značaj prava neutralnosti od otsudne važnosti, čim se postavi pitanje, kako da se taj institut ugradi u sistem medjunarodnoga prava, t. j. kako da se ustanovi ona osnovna načela odlučna za odnos neutralnosti spram drugih pravnih pojmova. I sama mjera zaštitnih

47) Ovo shvaćanje ide odviše daleko, jer ne uzima u obzir, da je ratna mjera na mjestu tek kao reakcija na izazov, učinjen cum animo belligerendi. Vidi Lederer: »Volja kao oznaka rata«, »Mjesečnik« 1935., str. 386.

prava neutralne trgovine zavisi od materijalno-pravnog značenja priznatoga toj trgovini. Nikakovi problemi nisu postojali, dok je bila dostatna deklaracija o neutralnosti, t. j. invokacija onoga shvaćanja i propisa, po kojem je i u medjunarodnom pravu svaki nacionalni interes imao isto ono značenje, što ga je imao u nacionalnom i ustavnom pravu.[48])

To je stanje izmijenjeno časom, kada je medjunarodno pravo ustanovilo medjunarodni mir i promicanje izmjene životnih i kulturnih dobara kao svoja osnovna pravna dobra. U tom je vidu potrebita jedna materijalno-pravna orijentacija pojma neutralnosti. Neutralnost se ne odnosi ni na koje od spomenutih dobara, ona i u dobavi »rerum quae in bello nullum habent usum« podupira nastavak rata.

Ovdje se radi o jednom razvojnom procesu, koji je neobično duboko zahvatio u samu pravnu teoriju. Razvoj počinje krajem 18. vijeka, t. j. časom kada su ratovi sa sociološkog gledišta zadobili značajke, bitno različite od onih ranijih ratova. Rat Francuske s koalicijom evropskih monarhija god. 1793. je bio u stvarnosti rat protiv socijalnih teza francuske revolucije. Naredni ratovi Evrope u 19. vijeku su bili prvenstveno ratovi za nacionalno oslobodjenje i stvaranje nacionalnih država. Postavljena pred prosudjivanje pitanja pravednosti ovakovih ratova, ranija je teorija o pravednom ratu zatajila. U tom vidu i uslijed negacije primjenjivosti načela pravednoga razlikovanja izmedju zaraćenih stranaka, omogućena je neutralnost. Pojedine su države ostajale neutralne naprosto zato jer nisu mogle prosuditi, da li je opravdana oružana borba protiv postojećega režima, bilo da se sada radilo o borbi revolucionarne Francuske ili Rusije protiv koalicije konzervativnih ili reakcionarnih država.

No isto to povjesno gradivo dokazuje, da je osnov svih tih ratova revolucionarno negiranje dotadašnjeg unutarnjo-političkog poretka, a tako napose i u slučajevima oslobodilačkih ratova, u kojima je istodobno s ratom tekla i buna domaćeg elementa. Osim toga je i borba za razvitak nacionalne kulture ujedno i ustavno-pravna borba tako, da bi ustavne reforme bile i osujetile rat. Stoga se i s pravom postavlja pitanje i obzirom na državno i obzirom na medjunarodno pravo, da li rat pretstavlja onaj valjani način iznošenja pravnih zahtjeva. Značajno je, da je to pitanje postavljeno odmah u početku toga razdoblja. Tako iznosi Immanuel Kant u zaključku svojih »Metafizičkih osnova prava«: »Nun spricht die moralisch-praktische Vernunft in uns ein unwiderstehliches Veto aus: Es soll kein Krieg sein; weder der, welcher zwischen mir und die im Naturzustande, noch zwischen uns als Staaten, die, obzwar innerlich im gesetzlichen, doch äusserlich (im Verhältnis

48) Opravdana po nacionalnom državnom pravu, neutralnost kao institut odatle povlači svoju opravdanost. Ona je, prema tome, moguća tek uslijed neslaganja državnog i medjunarodnog prava. U toj konstrukciji neutralnost se ukazuje kao atribut suverenosti: moći ostati neutralan, ako se hoće, t. j. ako se ne će ratovati, ma da bi i postojalo pravo na ratovanje. U ovoj vezi ukazuje se čudnim, što Kunz doduše ne negira neki ius ad bellum, ali negira pravo na neutralnosti. (l. c. str. 215).

gegeneinander) im gesetzlosen Zustande sind; — denn das ist nicht die Art, wie jedermann sein Recht suchen soll«.

U tom vidu glasi pitanje: da li neutralnost može da postoji i onda, kada bi rat bio i u tom Kantovom smislu zabranjen, t. j. da li neutralnost postoji nezavisno od sistema pravnih sretstava onako, kako nezavisno postoje instituti neutralizacije i demilitarizacije. To bi bio slučaj, ako bi i neutralnost pretstavljala i zaštićivala kakovo pravno dobro medjunarodnoga prava. Stoga se ovdje pozivamo na naš raniji zaključak, da pravni režim neutralnosti znači sužavanje suverenih prava nezaraćenih država bez ikakovih zasebnih prava ili dužnosti pridodanih nezaraćenim državama za vrijeme vodjenja borbe zaraćenih stranaka. Prema tome neutralnost ne zaštićuje nikakovo pravno dobro medjunarodnoga prava. Ako imade značaj jednog medjunarodno-pravnog instituta, mora ga se potražiti u domeni formalnoga medjunarodnoga prava. Neutralnost kao pravni institut postoji jedino ako to dopušta pozitivni sistem formalnoga prava. Stoga neutralnost može da postoji i onda, kada bi rat bio i u tom Kantovom smislu zabranjen.

Ova razlaganja možemo da potkrijepimo, pozivajući se i opet na pravni institut neutralizacije. Pretstavljajući jedno pravno dobro medjunarodnoga prava, institut neutralizacije upliva i na odnos te neutralizovane države spram zaraćenih država i onda, kada dolazi u sukob s drugim pravnim dobrima medjunarodnoga prava, kao što je to medjunarodna solidarnost, t. j. taj institut postoji nezavisno od sistema pravnih sredstava.

Konkretni primjer daje nam statut Švajcarske. Očitovanjem od 20. studenoga 1815., potpisanim od strane Austrije, Francuske, Engleske, Portugala, Pruske i Rusije neutralizovan je teritorij Švajcarske, pošto su 1798. i 1814. god. stečena odviše neugodna iskustva obzirom na prehvaćanje vojnih operacija i na švajcarski teritorij. Ovako zasnovan režim neutralnosti uzdržan je na snazi i temeljem čl. 435. versajskoga mirovnog ugovora, a počiva prvenstveno na političkim momentima, t. j. na važnosti, što ju imade izuzimanje švajcarskog teritorija ispod raznih strateških planova. Taj bi politički momenat mogao da otpadne tek u času, kada bi svi susjedi Švajcarske živjeli pod istim medjunarodno-pravnim režimom i napose pod režimom medjunarodne solidarnosti. Prema tome bi se i pravni status Švajcarske morao prosudjivati zasebice za slijedeće faze: 1. od osnutka Društva naroda do stupanja Njemačke u njega, 2. od stupanja Njemačke u Društvo naroda do njenoga istupa iz njega, 3. od istupa Njemačke iz Društva naroda ovamo.

Budući da u trećem stadiju za sve susjede Švajcarske važi pariški pakt, to se taj stadij donekle razlikuje od prvoga. No budući da je pravni učinak tog pakta na pitanje neutralnosti pravno neorganizovan (za razliku od PDN), te prema tome zavisi njegovo provodjenje od dobre volje dotične države, odnosno od njenog ustava, a budući da preduslova takove adekvatne izgradnje nema niti u Švajcarskoj, to smatramo najuputnijim spojiti prikaz prvoga i trećega stadija u jedno i ustvrditi, da je u tim stadijima (obzirom na apstinenciju Njemačke

od organizacije Društva naroda kao solidarne garancije mira) još uvijek potrebito uzdržati neutralnost Švajcarske, i da ona, pod ovim uslovima, još uvijek pretstavlja jedno pravno dobro. Priznanje toga pravnog dobra nije uslijedilo na idealan način. Federalna je skupština zaključila 21. studenoga 1919. pristupiti Društvu naroda »unter ausdrücklicher Feststellung, dass die immerwährende Neutralität der Schweitz die insbesondere in der Akte vom 20. November 1815 anerkannt worden ist, in Art. 435 ... als ein Abkommen zur Aufrechterhaltung des Friedens anerkannt ist, und dass sie nach Art. 21. des Völkerbundvertrages als mit keiner Bestimmung dieses Vertrages unvereinbar anzusehen ist«. Pitanje priuzdržaja režima neutralnosti je ostalo neriješeno sve do londonske deklaracije vijeća Društva naroda od 13. veljače 1920., kojom je Švajcarska oslobodjena od provodjenja vojničkih sankcija »niti je obvezana, da na svojem teritoriju trpi prolaženje stranih četa ili pripremanje vojnih poduzeća«, ali »članovi vijeća Društva naroda s pravom pretpostavljaju, da se švajcarski narod ne će održati postrance, kada će trebati braniti uzvišena načela Društva naroda ... uključivši obavezu sudjelovati u trgovačkim i financijskim mjerama protiv povredioca pakta, a zatraženih od strane Društva naroda«.

Schücking-Wehberg kritikuju taj zaključak: »Indem der Conseil über Zulassung der Schweiz unter diesem Vorbehalte einen Beschluss gefasst hat, ohne die Plenarversammlung zu befragen, hat er der Schweiz eine verfassunggswidrige Sonderstellung eingeräumt. Das tritt umso deutlicher zutage, alst Art. 1. Abs. 1. expressis verbis eine Anschlusserklärung ohne jeden Vorbehalt fordert« (1. c. str. 175). Naglašuju, da PDN može da bude sretstvo tumačenja za Versajski ugovor, ali ne obratno, budući da ima članova Društva naroda, koji su vezani paktom toga Društva, a nisu vezani versajskim ugovorom. No budući da prigodom prve skupštine Društvo naroda nije nitko ustao protiv takovog postupanja vijeća, slijedi zaključak, da je protupravnost postupka vijeća od strane cjeline članova ratihabirana, (ibidem, str. 175/6.), te da je švajcarski teritorij danas isto tako neutralizovan kao i ranije, i to kao pravo i kao obaveza Švajcarske i prema Društvu naroda i prema drugim državama. Naglašavamo, da ti zaključci ne odgovaraju političkomu stanju, koje je postojalo, kada je i Njemačka bila član Društva naroda, ali da ono odgovara današnjemu stanju stvari.

Ovo gradivo dokazuje, da institut neutralizacije, pretstavljajući jedno zasebno pravno dobro medjunarodnoga prava, upliva i na primjenu i sprovodjenje pravnoga dobra medjunarodne solidarnosti i istodobno dokazuje, da ako koji drugi pravni institut (u našem slučaju neutralnost) nema isto dejstvo, taj pravni institut i ne može da pripada istoj kategoriji, budući da je u toj kategoriji takovo dejstvo svojstveno pojedinim pravnim dobrima.

U vidu formalnoga medjunarodnoga prava glasi problem neutralnosti u prvom redu onamo, da li je rat valjano pravno sredstvo (t. j. da li neutralnost svojom negacijom uopće pogadja jedan pravni

institut) i da li se treće države u slučajevima primjene toga pravnoga sredstva mogu dezinteresirati. Prema stanju, koje je postojalo u oči svjetskoga rata, dakle u času, kada je u glavnom formuliran onaj pravni režim prava neutralnosti, koji je više gore prikazan, rat je bio valjano pravno sredstvo, doduše jedno od pravnih sredstava, ali ono, koje se smatralo ultima ratione i ono, koje nije bilo uslovljeno prethodnom primjenom bilo kojega drugoga pravnoga sredstva. Uslijed toga je tada neutralnost kao institut formalnoga prava u stvarnosti pogadjala drugi pravni institut iste kategorije, t. j. rat, i treće su se države mogle dezinteresirati u pitanju izbora pravnoga sredstva. Neutralnost je bila stanje dezinteresovanosti jedne države spram upotrebe kojega pravnoga sredstva sa strane druge koje države. Pristajući na neutralnost, neutralna je država svojom deklaracijom implicite pristala na to, da te države na te po njima ustvrdjene političke čine nadovezuju posljedicu rata, da ih smatraju kao casus belli. U oči svjetskoga rata nije ni jedna od neutralnih država imala i jednu jedinu riječ kritike zbog postupanja bivše Austro-Ugarske prema Srbiji, odnosno zbog politike srpnja 1914. uopće, a za vrijeme trajnja svjetskog rata je jedina USA upotrijebila to pravo kritike. Cijela predratna pravna i politička povijest potvrdjuje to pravilo, da je neutralnost bila pravni institut i da je teza medjunarodne solidarnosti imala jedino snagu jedne pravno-filozofske postulacije. Njena realizacija poslije rata ipak donekle izvinjava one, koji i unatoč prakse svjetskog rata, ili i uslijed nje, prosljedjuju iznašanjem pravno-filozofskih postulata.

Časom njihove realizacije t. j. ratifikacijom pakta Društva naroda (PDN) i pariškog pakta (PP) izmijenjeno je pravno stanje onamo, da je možda još neriješeno pitanje, da li je rat zaista prestao biti valjano pravno sredstvo, ali je nesumnjivo propisan redoslijed u upotrebi pravnih sredstava i da je u interesu zajednice medjunarodnoga prava na poštivanju toga propisa zasnovana onakova medjunarodna solidarnost, koja prije rata nije postojala. Prema tome više ne predleži ta jedna bitna pretpostavka za valjanost pravnoga značaja neutralnosti. U okviru takovog stanja pozitivnog formalnog medjunarodnog prava prikazuje se problem u svojoj teoretskoj slici ovako:

Sa načelnoga gledišta materijalno pravo »jest«, čim je postalo sveobuhvatno, dakle kada je obuhvatilo sva životna dobra i dalo pravno priznanje svim onim dobrima, koja su sa filozofskog i socijalnog gledišta toga vrijedna. Funkcija je materijalnoga prava ograničena na filozofsku i političku spoznaju dobara i priznanja njihovoga pravnoga značaja. Socijalni momenti konkretnog ostvarenja prava uopće i subjektivnih prava napose ondje ne dolaze do izražaja, nego čine sadržaj i funkciju formalnoga prava. Ono je izražaj socijalne gipkosti prava, oživotvorene primjenom kojega od sredstava socijalne prinude, koja time dobivaju značaj pravnih sredstava. Tek njihovom primjenom može pojedini subjekt prava da ostvari svoj subjektivno pravni zahtjev, t. j. bilo socijalnu primjenu bilo socijalnu promjenu postojećega pravnoga režima. Formalno pravo je prema tome skup pravnih propisa

o tome, kojim sredstvima i pod kojim uslovima to pojedini subjekt prava postizava. Uvodjenje obzira na socijalni značaj pojedinoga pravnoga sredstva znači, što je ovdje od prvenstvene važnosti, da je dotični pravni sistem, dakle u našem slučaju medjunarodno pravo, već ušao u stadij socijalizacije sile[49]) t. j. da su stvoreni propisi o tome, u vidu kojeg se učinka može primijeniti sila. Pozitivno pravni izražaj toga je u današnjem medjunarodnom pravu pakt Društva naroda. Pravna su sredstva ondje podijeljena: 1) propisi općenite zaštite (čl. 11, st. 1), 2) propisi općenite prevencije (čl. 11, st. 2), 3) propisi specijalnog rješavanja: a) sretsvom arbitraže, b) sudskim postupkom, c) postupkom vijeća DN. Sva su ta pravna sredstva po učinku izjednačena, jer nepoštivanje bilo kojega kao i nepoštivanje sistema (t. j. pribjegavanje sili bez prethodne primjene kojega od tih sredstava) u jednakoj mjeri povlači primjenu sankcija po čl. 16. Za naša je razmatranja bitno, da iz toga sistema proizlazi, da je izbor pravnoga sredstva kao i njegovo uslovljavanje stvar zajednice tako, da je pribjegavanje ratu povreda obaveze, primljene stupanjem u to društvo, da dotični član ne će vrijedjati zajednička dobra, t. j. ovako zaštićen medjunarodni mir, nego da će se služiti pravnim sredstvima pakta i u granicama, koje on predvidja, kako glede redoslijeda i izbora tako i glede pitanju u vidu kojega se učinka može primijeniti sila.[50]) PDN mijenja pravo rata, odredjujući, da se pribjegavanjem ratu općenito vrijedja ne samo načelo mirnoga rješavanja sporova nego i načelo, da je meritorno odlučivanje o materijalno-pravnim zahtjevima stvar Društva. U tom se smislu i ovdje primjenjuje čl. 3. st. 3, te čl. 11, t. j. Društvo naroda može se svakog časa uplesti i u onakav rat, koji je poveden u skladu s paktom[51]), te važi zaključak, da odluka vijeća, donesena tek većinom glasova, ne oslobadja i t r e ć e države, da u slučaju spora s kojom od zaraćenih stranaka, temeljem čl. 15, st. 7, »postupe onako kako im se činilo potrebnim, da sačuvaju pravo i pravednost« U takovom slučaju ostaju i treće države vezane odlukom vijeća o opravdanosti samoga materijalnoga traženja. Osuda napadača, donesena tek većinom glasova, a ne jednoglasno, ne prestaje da bude osuda i ne gubi na unutarnjoj vrijednosti. Razlika u kvalifikaciji glasova upliva jedino na pitanje poduzimanja sankcionih mjera t. j ako bi u primjeni jednog jednoglasno stvorenoga zaključka, a pozivom na čl. 11. § 1. PDN vijeće ipak »poduzelo mjere podesne za uspješno

49) Prvenstveno i nije postojao nikakav redoslijed u pitanju primjene pojedinoga pravnog sredstva, te nije ni primjena pravnoga sredstva rata ni u čemu bila protupravna. U tom stadiju pravnoga razvoza neutralnost je izražaj jedne pravno dopuštene dezinteresovanosti koje treće države i u pitanju postavljenoga pravnog zahtjeva i u pitanju upotrijebljenoga pravnog sredstva.

50) Rat nije medju tim pravnim sredstvima, i ne može, ni da bude medju njima, budući da je za svako pravno sredstvo bitno, da njegov materijalno-pravni učinak ne odredjuje arbitrarno onaj, koji ga primjenjuje. Naprotiv rat je prema svim svojim dosadašnjim definicijama u opreci prema svim drugim pravnim sredstvima, jer kao jedino pravno sredstvo prepušta pobjedniku, da odredi učinak primjene sile.

51) S c h ü c k i n g-W e h b e r g str. 599, 513.

sačuvanje mira« (riječi čl. 11),[52]) moglo bi se staviti u pitanje, da li su treće države obvezane, da slijede traženju vijeća, odnosno nemaju li pravo, da se ograde za jednim »non liquet« ... No kako bilo da bilo, neuplitanje tih trećih država, koje je ostalo moguće tek takovim zaključkom, nije neutralnost u onom smislu, što ga je taj pojam imao prije, nego je PDN stupio na snagu t. j. dezinteresovanosti i u pitanju postavljenoga pravnog zahtjeva i u pitanju upotrijebljenoga pravnoga sredstva, nego je jedino slučaj pravno predvidjene, ograničene i uslovljene apstinencije od provodjenja sankcionih mjera.[53])

Na bitno različitim osnovicama stoji pariški pakt. On nije postigao onu socijalizaciju sile, koja je, kako smo to vidjeli, od tolike važnosti za pravnu konstrukciju, niti je poradi nesretne stilizacije tog ugovora jasno, koja su pravna sretstva danas još pravno dopuštena. Stoga je vrlo zanimljivo teoretsko pitanje, kako se ima izvesti zaključak o prestanku prava neutralnosti, a upravo taj zaključak je danas uglavnom gospodujući medju američkim autorima medjunarodnoga prava, (Whitton str. 217/8). Whitton sam se poziva na ono totalitarno tumačenje Pariškog pakta (Whitton, str. 230), po kojem je zabranjen svaki rat, sve da se i odnosio na koje pitanje iz područja isključive kompetencije te države[54]), a napose ako bi se radilo o procjenjivanju, da li predleži slučaj samoobrane, jer da se u ovom pitanju pojedinim državama dade onu suverenu slobodu, koju im je uostalom Kellogg priznao. PP bio bi tek krpa papira. Zaključak je točan, no argumentacija sama pada, budući da je u neskladu s obvezatnim sadržajem Kelloggove note od 23. lipnja 1928., po kojoj su pojedine države suverene u odluci, da li predleži slučaj nužne obrane. Prema tome može se jedno neispravno stanovište opovrći tek pomoću jednog dosta teško provedivog dokaznog postupka. No osjećajući, da takovi pozivi ne bi smjeli da izigravaju primjenu PP, izvjestan se dio autora, koji zagovaraju tezu o prestanku neutralnosti uslijed PP. poziva na činjenicu utvrdjivanja provedenog po Društvu naroda. (Tako Whitton, Borah, Le Fur, Politis, Stimson). Smatramo ispravnijim stanovište, koje se poziva na preambulu PP, koja u svojem stavu 3. glasi: »... convaincus que tous changements dans leurs relations mutuelles ne doivent être recherchés que par des procédés pacifiques et être réalisés dans l'ordre et la paix, et que toute puissance signataire qui chercherait désormais à développer ses interêts nationaux en recourant à la guerre devra être privée du bénéfice du présent Traité«.

Izraz »prednosti ovog ugovora« tumačimo onamo, da je u njem

52) Ibidem str. 599, 667.

53) Pozitivno-pravni sadržaj te neutralnosti će biti teško ustanoviti. Svakako je značajno, da i Whitton koji mnogo jače naglašava faktičnu slobodu ratovanja, koju PDN ostavlja svojim članovima, ipak zaključuje: »Dans ces cas, la neutralité des Etats en dehors des hostilités persiste presque comme avant le Pacte. Nous employons à dessein le mot presque, car, même lorsque la guerre est censée licite, les membres de la Société ne doivent pas adpoter comme jadis une attitude de complète abstention«. (Publ. de la Concil. Int. Paris 1935, str. 228). Naprotiv, te države su dužne, da provedu neku posredničku ulogu, dašto bitno različitu od one ranije.

54) Tome nasuprot čl. 15. § 8 PDN.

izraženo pravilo, da u vrijeme mira podržavanje trgovačkih, kulturnih i diplomatskih odnosa znači načelo i pravilo, te da svaka država ima pravo na podržavanje tih odnosa kao i pravo, da smatra neprijateljskim činom svako poremećenje tih odnosa. Tako su i USA vazda zastupale načelo open-door-sistema, i to kao svoje pravo i kao prednost mirnodobskoga stanja, zaštićenoga u PP. U svojoj noti od 23 lipnja 1928. Kellogg pod 5) naglašava, da pribjegavanje ratu sa strane jedne od država potpisnica pakta istodobno i automatski oslobadja ostale potpisnike pakta od svih obaveza spram povredioca, dakle i od obaveze, da podržavaju onakove odnose, koje se smatra privilegijem stanja mira, usporedjeno stanjem rata, t. j. podržavanje trgovačkih, kulturnih i diplomatskih odnosa. No preambula pakta polazi još i dalje od ove note Kellogga, budući da se ne zadovoljava time, da se pojedini potpisnici pakta oslobadjaju od svojih obaveza spram povredioca pakta, nego ih — što više — i obvezuje, da povredioca liše prednosti toga pakta.

Prema tome dolazimo do zaključka, da je PP — poput PDN — duboko zahvatio u institut neutralnosti. Onaj učinak, koji se u Društvu naroda može postići primjenom čl. 11, pa sve da i predleži slučaj čl. 15. st. 7. t. j. primjena jednog diferencijalnog ratnog prava, postaje obvezatan temeljem PP. On se razlikuje od PDN ne samo, jer je u iznesenoj okolnosti širi od njega, nego i jer je nesankcioniran i jer načelo socijalizacije sile, koje je u njemu izraženo, nije pravno organizovano. No ispravnost pravno-teoretskog zaključka, da je institut neutralnosti time dokinut, ne može da bude umanjena prigovorom političkog nevršenja i ometanja organiziranja. Nevršenje jednoga pravnoga propisa nije dokaz, da toga propisa nema.

Budžetsko pravo našega parlamenta s osobitim obzirom na pravo odbijanja budžeta u cijelosti. Pravne posljedice takvoga odbijanja.

Napisao dr. Franolić Vladimir, odvjetnik u Vrbovskom

Raspravu i glasanje o ovogodišnjem državnom budžetu u parlamentu pratila je čitava naša javnost sa najvećim zanimanjem. Ovo je tim razumljivije, što ove godine nije bilo moguće, da se pomoću dvanaestina produži prošlogodišnji budžet, jer je već prošle godine pomoću dvanaestina vodjeno državno gospodarstvo. Prijetila je opasnost da država uopće ne dobije svoj budžet, ili bar ne na vrijeme, a bez državnog budžeta ne da se danas zamisliti ni najprimitivnija država. Rasprava, koja se je vodila u našem parlamentu, a napose u Senatu, je izazvala mnoštvo pravnih pitanja i problema, o kojima kod nas još nije bilo ni govora, a kamo li da bi se o njima potanje raspravljalo. U toj raspravi bila su zastupana suprotna gledišta pojedinih govornika, koja su se osnivala na tumačenju pojedinih zakonskih ustanova. Zakonski tekstovi, koji se odnose na pitanje, o kojem je riječ, su vrlo

kratki i manjkavi, pa nije čudo, da su iznesena gledišta bila suprotna. Tumačenje pojedinih zakonskih ustanova je bilo u mnogočem površno, a kadšto nije bilo ni u duhu samoga zakona, u kojem se nalaze rečene ustanove. To nas je i ponukalo, da se pozabavimo čitavim sklopom tih pitanja, koja su u savezu, a koja se odnašaju na budžetsko pravo našega parlamenta u najširem smislu.

Svakako je najzanimljivije ono pitanje, koje se odnosi na odbijanje državnoga budžeta u cijelosti. Medjutim nije samo u pitanju budžetsko pravo parlamenta, nego su u pitanju i prerogative, koje ima egzekutiva u odnosu naprama parlamentu u stvarima budžeta i financijskoga zakona. Baš se je u Senatu mnogo govorilo o tome, da li egzekutiva može u financijski zakon unašati mnoge ovlasti, koje se ne odnose na izvršenja samoga budžeta.

Sva ova pitanja razvrstat ćemo u ove četiri skupine: I. Budžetsko pravo parlamenta kao cjeline, u odnosu napram egzekutivi, II. Budžetsko pravo Narodne skupštine u odnosu naprama senatu, i obratno senata naprama Narodnoj skupštini, III. Pravo parlamenta, da u cijelosti odbija državni budžet, IV. Pravne posljedice takvog odbijanja.

Prije nego li predjemo na analizu i rješavanje pojedinih pitanja, moramo se ukratko osvrnuti na izvore našega budžetskog prava, t. j. na one zakone, u kojima se nalaze pojedine odredbe, koje se odnose na izradu i glasanje državnoga budžeta. Ovo je tim potrebnije, što su ti zakoni doneseni u različito vrijeme, pod drukčijim okolnostima i od različitih autora. Sam duh tih zakona — kako ćemo poslije vidjeti — je u medjusobnoj opreci, te odgovara dvjema nazorima u svijetu, što se tiče političkih prava parlamenta s jedne strane te egzekutive s druge strane.

Glavni izvori našega pozitivnog budžetskog prava jesu: 1. Ustav od 3. rujna 1931., 2. Zakon o državnom računovodstvu od 6. ožujka 1910., odnosno od 22. svibnja 1922., 3. Zakon o poslovnom redu u Narodnoj skupštini od 26. studenoga 1931., 4. Zakon o poslovnom redu u Senatu od 3. prosinca 1931. Osim toga postoji nekoliko uredaba o tehničkom sastavu državnoga budžeta, ali u tim uredbama nema nikakvih ustanova, koje bi se odnosile na naše pitanje. Sami zakoni koje smatramo izvorima našega budžetskog prava, vrlo kratko i manjkavo spominju ona pitanja, koja nas ovdje zanimaju, tako da u najviše slučajeva nema uopće nikavih zakonskih propisa, na koje bi se mogli osloniti. To je i razlog, zašto su tumačenja pojedinih postojećih i oskudnih propisa tako oprečna.

Pošto su mnogi od tih zakona najnovijega datuma, nije u tako kratko vrijeme mogla nastati ni parlamentarna praksa, koja bi ispunila zakonske praznine, te time dala zakonodavcu putokaz za zakonsko uredjenje tih pitanja. Još se manje može govoriti o običajnom budžetskom pravu kod nas, t. j. o takvim parlamentarnim običajima u stvarima drž. budžeta, koji bi imali snagu pisanih zakona po engleskom uzoru. Takvog običajnog budžetskog prava nema ne samo kod nas nego nigdje na evropskom kontinentu, makar da je parlamentarna praksa u mnogočem ispunila zakonske tekstove.

Najveća poteškoća sastoji se svakako u tome, što ni ustav od god. 1931., a ni zakon o državnom računovodstvu od god. 1910. nemaju nikakvih ustanova, koje bi se odnosile na recipročna prava Senata i Narodne skupštine u pitanju budžeta. Ustav samo u nekoliko članova (čl. 102—107) govori općenito o državnom gospodarstvu, a zakon o državnom računovodstvu potječe još iz vremena, kada nije postojao ne samo današnji ustav nego niti današnje uredjenje našega parlamenta. God. 1910., kada je u bivšoj kraljevini Srbiji donesen naš današnji zakon o drž. rač., a i god. 1922., kada je taj zakon proširen na čitavo područje ondašnje kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca odnosno današnje Jugoslavije, nije kod nas uopće postojao gornji dom, Senat, pa je prema tome i sam zakon sazdan na drugim osnovima. Na žalost ni novi zakon o državnom računovodstvu od 15. srpnja 1934., makar da je donesen u vrijeme, kada je već postojao današnji naš ustav, pa prema tome i Senat, nema nikakvih propisa u pogledu budžetskoga prava Narodne skupštine s jedne strane te Senata s druge strane.

I. Budžetsko pravo parlamenta kao cjeline, u odnosu naprama egzekutivi. — Makar da nam ovdje nije svrha, da zalazimo u potanke definicije samog budžetskoga prava, ipak držimo, da je svrsishodno, ako razjasnimo, u čemu se sastoji to budžetsko pravo. Svaki budžet mora da prodje četiri postepene, logički i vremenski odredjene i odijeljene faze od svog začetka pa do konačnog izvršenja. Te faze su slijedeće: izrada budžeta, pretresanje i glasanje, izvršenje i kontrola izvršenja budžeta. Prema tome i budžetsko pravo u objektivnom smislu obuhvaća sve one norme, koje su mjerodavne za izradu, za pretresanje i glasanje, za izvršenje te za kontrolu izvršenja jednoga budžeta. Ovom pojmu objektivnog budžetskoga prava stoji nasuprot pojam subjektivnoga budžetskog prava, o kojem ovdje i govorimo i na koji mislimo, dok govorimo o parlamentu. U subjektivnom smislu budžetsko pravo parlamenta obuhvaća sva prava narodnog pretstavništva, obzirom na izradu, pretresanje i glasanje, izvršenje i kontrolu izvršenja drž. budžeta, a to sve u odnosu naprama egzekutivi.[1]) To je subjektivno budžetsko pravo u užem smislu. Mnogi pisci razumijevaju to pravo u širem smislu te kažu, da to pravo obuhvaća sva prava i ovlaštenja narodnoga pretstavništva naprama državnoj financijskoj upravi.[2])

Financijske prerogative parlamenta su dvojake. Jedne se tiču svih financijskih pitanja i zakonskih prijedloga, koji se odnose na državne financije, dok se druge tiču samo državnoga budžeta i svakogodišnjega financijskog zakona. U širem smislu obuhvaća dakle budžet-

---

1) Dr. W. Neidl: Das Österreichische Budget und Budgetrecht, Wien, 1927., str. 11.

2) Jellinek: Handwörterbuch d. Stw. 3. izd. članak »Budgetrecht«. Tako isto i Heckel u Handwörterbuch d. Volkswirtschaft. Kod nas zastupa to gledište prof. dr. M. Todorović: Nauka o financijama II. Budžet, Beograd, 1933., koji tvrdi, da se u nauci upotrebljava samo ovaj širi pojam, što nikako ne stoji. Vidi str. 32. cit. djela. On nazivlje ovaj uži pojam budžetskog prava publiscističkim, jer da se je razvio u političko-parlamentarnoj literaturi.

sko pravo parlamenta ne samo drž. budžet nego i sve ostale zakone, koji stoje u neposrednoj vezi sa državnim financijama, kao n. pr. zakon o neposrednim porezima, zakon o taksama, o državnim monopolima, o trošarini, o carinama, itd. Svi ti zakoni tiču se neposredno državnih financija, ali i prerogative, koje ima parlamenat kod takvih zakona, daleko su veće nego li kod budžeta. Tako n. pr. zakonodavnu inicijativu za takve zakone ima ne samo egzekutiva nego i parlamenat, i Narodna skupština i Senat, uz stanovite pretpostavke i uvjete. Kao što svaki drugi zakonski prijedlog, tako može i zakonske prijedloge, koji se odnose na financijska pitanja (poreze, takse, monopole, carine itd.) podnositi Narodnoj skupštini svaki narodni poslanik, čiji prijedlog pismeno pomogne najmanje jedna petina članova Narodne skupštine (čl. 63 ustava i § 51. zak. o posl. redu u N. s.). Isto tako može i svaki član Senata podnijeti zakonske prijedloge, koji se odnose na financ. pitanja ,osim budžeta i godišnjeg financ. zakona, čiji prijedlog pomogne najmanje jedna petina članova Senata (§ 51. zak. o posl. redu Senata). Prema tome zakonodavna inicijativa za sve ostale financijske prijedloge ostaje netaknuta parlamentu, osim budžeta i godišnjega financ. zakona, pod uvjetom dakako, da su se ispunili i drugi zakonski uslovi. Medjutim i ova je inicijativa ograničena u toliko, što se tim prijedlozima, koji imaju izvor u Narodnoj skupštini ili u Senatu, ne smiju neposredno izazivati državni rashodi. Malo ima zakonskih prijedloga, koji ne bi bili u vezi sa državnim financijama, te koji ne bi, makar i posredno, izazivali prihode ili rashode u državnom gospodarstvu. U članu 20. zakona o drž. računovodstvu je izričito naglašeno, da svaki prijedlog za državne izdatke potiče od vlade. Narodna skupština odobrava, smanjuje ili odbacuje izdatke, koje vlada traži. Prema tome je i zakonodavna inicijativa parlamenta u stvarima drž. financija ograničena u toliko, što parlamenat ne može sam podnositi takve prijedloge, kojima bi se neposredno izazivali državni rashodi.

Navedeno subjektivno budžetsko pravo parlamenta u užem smislu je u pojedinim fazama državnog budžeta sad veće sad manje, pa ćemo se na svaku od tih faza potanje osvrnuti.

a) izrada državnog budžeta i financ. zakona za taj budžet. — Izrada budžeta i godišnjega financijskog zakona je pridržana skoro u cijelosti egzekutivi. Sama zakonodavna inicijativa je isključivo u rukama vlade. Član 102. ustava kaže, da se državni budžet predlaže Narodnoj skupštini najkasnije mjesec dana nakon njezinoga redovnog saziva. Zakon o državnom računovodstvu na više mjesta izričito kaže, da je zakonodavna inicijativa u rukama egzekutive. Tako se u čl. 13. istoga zakona kaže: »Ministar financija po ovlašćenju kraljevom podnosi Narodnoj skupštini prijedlog drž. budžeta na rješavanje«. Predračun prihoda, kao što i financijski zakon, sastavlja sam ministar financija (čl. 9. z. o d. r.). Za svaku budžetsku godinu ministar financija sastavlja i zaseban godišnji financijski zakon... (čl. 44. z. o d. r.). O tom pitanju nema dakle nikakove sumnje. Zakon o drž. računovodstvu izričito kaže, da je jedini ministar financija ovlašćen, da predlaže drž. budžet i financijski zakon Narodnoj skupštini. Egzekutiva ima ne samo pravo nego i dužnost, da Narodnoj skupštini podnese budžet najkasnije za mjesec dana od dana njenog sastanka u redovnom sazivu (čh. 102. ustava). Pošto redovan saziv Narodne skupštine počinje 20. listopada svake godine, dužnost je egzekutive, da najdalje do 20. studenoga svake godine podnese Narodnoj skupštini budžet na rješavanje, a to sve u smislu ustavnih odredaba.

b) pretresanje i glasanje državnoga budžeta i financ. zakona. — Od onoga časa, kada je prijedlog budžeta po ministru financija predložen Narodnoj skupštini na rješavanje, stupa taj prijedlog u svoju drugu fazu, koja se obično naziva glasanje drž. budžeta. Za budžet i financ. zakon vrijedi u glavnome isti postupak kao što i za svaki drugi zakonski prijedlog, samo što je parlamenat u svojim pravima odluke znatno ograničen. Prijedlog budžeta, čim je podnešen Narodnoj skupštini, daje se na pretres njezinom financ. odboru, koji prijedlog pretresa kao što i ostale prijedloge, koji se odnose na financijske stvari. Taj odbor je dužan, da plenumu N. s. podnese svoj izvještaj, i to većina i manjina odbora. Plenum može prihvatiti i glasovati za izvještaj većine, a može prihvatiti i izvještaj manjine (što se vrlo rijetko dešava u praksi), jer Narodna skupština nije vezana na izvještaj financijskog odbora, koji je postavljen samo za to, da plenumu olakša posao oko utvrdjivanja samog zakonskog prijedloga.

Kod pretresanja posljednjega budžeta u financ. odboru Narodne skupštine išao je posao vrlo sporo, jer je u tom odboru vlada raspolagala sa manjinom. Radi toga je ona na osnovu § 62. zak. o poslovnom redu u Narod. skupštini tražila, da se budžet i financ. zakon oglase kao hitni zakonski prijedlozi i da se rješavaju po skraćenom postupku, a samome odboru da se dade rok od 3 dana, da podnese izvještaj o prijedlogu. Plenum je taj zahtjev vlade prihvatio, te je financ. odbor Narodne skupštine dobio nalog, da u roku od 3 dana podnese svoj izvještaj. Opozicija je taj vladin prijedlog, kao što i zaključak većine u plenumu proglasila kao protuzakonit, te je napustila Narodnu skupštinu. Po našem mišljenju ovaj vladin postupak nije bio učinjen u duhu ustava i zakona o drž. računovodstvu. Po skraćenom postupku, t. j. kada se jedan zakonski prijedlog oglasi kao hitan, može u ime jedne skupine govoriti samo jedan govornik »za« i jedan »protiv« (§ 64. z. o posl. r. u N. s.). Budžet i financ. zakon su tako važni zakoni za Narodnu skupštinu, i za čitavu zemlju, da je za takav zakonski prijedlog teško reći, da se na njega može primijeniti ustanova § 62. z. o poslovnom redu u N. s. Takvim postupkom postaje čitavo budžetsko pravo parlamenta uzaludnim, jer se njegovim članovima onemogućuje, da uzmu učešća u samoj raspravi. Budžet i financ. zakon nisu obični zakonski prijedlozi. Ustav i zakon o drž. računovodstvu propisuju, kada se moraju i od koga predložiti Narodnoj skupštini. Po ustavu dužna je vlada, da najkasnije do 20. studenoga svake godine predloži budžet N. s. na rješavanje. Dužnost je dalje vlade, da Narodnoj skupštini dade mogućnost, da o tom prijedlogu pretresa na vrijeme, t. j. vlada se je dužna starati, da Narodna skupština bude na vrijeme sazvana za rješavanje tog prijedloga. U § 67. zak. o poslov. redu u N. s.

se kaže, da se pretres i konačno primanje prijedloga zakona o državnom budžetu i financ. zakonu mora svršiti u roku od 2 mjeseca. Prema tome Narodna skupština ima najmanje rok od dva mjeseca, u kome ima primiti budžet, a ta se dva mjeseca računaju od onoga dana, kada je Narodna skupština doista došla u mogućnost, da o tom prijedlogu rješava, a ne možda od 20. studenoga, kada je primila budžet.

Makar da u samome zakonu o poslovnom redu u Narodnoj skupštini nema ništa o tome, da li se prijedlog drž. budžeta može oglasiti kao hitan ili ne, držimo, da ni po samom duhu toga zakona, a niti po duhu ustava, takav prijedlog ne može biti oglašen kao hitan, jer ako se to dopusti, onda postaje svako budžetsko pravo parlamenta uzaludno.

Isti postupak sa prijedlogom drž. budžeta biva i u Senatu. Ovaj ima takodjer svoj financijski odbor po uzoru Narodne skupštine. Ni u Senatu nije plenum vezan na izvještaj većine ili manjine.

Prava parlamenta u pogledu glasanja budžetskog prijedloga su znatno ograničena. Ustav izričito propisuje, da »Narodna skupština ne može predložene partije uvećavati, a može ih smanjivati i izostaviti« (čl. 102. ustava). Zakon o drž. računovodstvu kaže pak, da prijedlog za sve državne izdatke potječe od vlade. Narodna skupština odobrava, smanjuje ili odbacuje izdatke, koje vlada traži (čl. 20. z. o d. r.). Sve to vrijedi i za Senat, makar da ustav i zakon o drž. rač. govore samo o Narodnoj skupštini, jer Narodna skupština ne može u budžetskim stvarima imati manje prerogative od Senata. — obratno, ona ima znatno veće prerogative, kako ćemo poslije vidjeti. Razlog, zašto je ograničena inicijativa parlamenta u stvarima državnih rashoda, leži u tome, što je u savremenoj državi uvodjenjem općeg prava glasa parlamenat postao pravi uzročnik rasipnosti u drž. gospodarstvu. Umjesto da parlamenat drži na uzdi egzekutivu u pitanju rashoda (kako je to i bilo u srednjem vijeku, dok su staleži odobravali kralju subsidija), dogadjalo se je, da su baš članovi parlamenta svojim amandmanima za nove izdatke i rashode u mnogo slučajeva skrivili mnoge suvišne državne izdatke i time često stavili u pitanje i ravnotežu budžeta. Ova pojava ima se pripisati činjenici, što su uslijed općega prava glasa dolazili u parlamenat ljudi, koji su smatrali, da je u interesu njihovih birača, da državni rashodi budu što veći, a time i imućnije klase što više oporezovane.

Inicijativa dakle za državne rashode leži u rukama vlade, a parlamenat može predložene izdatke smanjivati, izostaviti ili odbaciti. Što se tiče odbijanja pojedinih stavaka i partija, o tome smo na čistu. I ustav i zakon o drž. rač. daju parlamentu izričito pravo, da pojedine po vladi predložene partije odbacuju, u koliko to smatra za potrebno. Pitanje je samo, da li naš parlamenat ima pravo, da u cijelosti odbije ili odbaci po egzekutivi predloženi drž. budžet. O tom pitanju ćemo napose naknadno govoriti.

c) Izvršenje državnoga budžeta i financ. zakona. — U ovoj trećoj fazi državnoga budžeta nema parlamenat uopće nikakva utjecaja, jer već iz same naravi stvari proizlazi, da se za izvršenje drž. budžeta i financ. zakona ima brinuti egzekutiva, koja je zvana, da se brine za izvršenje svih zakona, pa tako i ovoga. Izvršenje

tog zakona mora se kretati u okviru samog tog zakona i općih državnih zakona, kao što i u okviru ovlaštenja, koja je vlada dobila financijskim zakonom.

d) kontrola izvršenja državnoga budžeta i financ. zakona. — Da li se je izvršenje državnoga budžeta kretalo u okviru zakona, o tome ima da kaže svoju riječ vrhovni računski sud — glavna kontrola, koja ispituje rad svih onih, koji su bili zaposleni kod izvršenja državnoga budžeta. Konačnu kontrolu ima i sam parlamenat, kojemu mora vlada svake godine predložiti završni račun za isteklu budžetsku godinu. Ova završna kontrola parlamenta o izvršenju državnoga budžeta je bez vrijednosti i može se reći, da je postala u svim skoro državama jedna puka formalnost. Stvarno se može reći, da je pravo parlamenta u ove dvije posljednje faze drž. budžeta minimalno.

Preostaje nam nakon gore razloženoga još, da ispitamo, da li, i u koliko ima parlamenat pravo, da odbije pojedine ustanove financijskog zakona, kojima se mijenjaju postojeći organski zakoni, koji su bili doneseni po parlamentu redovitim zakonodavnim putem. Redoviti zakonadavni put vrlo je spor i u mnogo slučajeva za egzekutivu neugodan. Često se dogadja u životu pojedine zemlje, da se pojavi nužda, da se u bilo kojem postojećem zakonu učine potrebne preinake, koje zahtijevaju nove prilike. U koliko vlada raspolaže u parlamentu sa jednom posvema sigurnom i velikom većinom, može ona takve izmjene postojećih zakona donašati i redovitim zakonadavnim putem. U koliko pak egjekutiva ne raspolaže sa takvom većinom, ili pak u pojedinom konkretnom slučaju drži, da bi u parlamentu teško proturala stanovitu izmjenu kojega zakona, onda ona nastoji, da izmjene organskih zakona protura kroz financ. zakon, te na taj način prihvat tih izmjena učini ovisnim od prihvata samoga financ. zakona.

U tom pravu se je bila razvila praksa u svim državama, da su se u financ. zakone unašale i takve odredbe, koje sa izvršenjem drž. budžeta nisu imale nikakve veze. Tim putem uspijevala je vlada, da progura u parlamentu često i takve izmjene organskih zakona, koje ne bi nikada bile prihvaćene, da su bile iznesene redovitim zakonodavnim putem. U teoriji je oduvijek bilo osporavano pravo egzekutive, da na ovdje opisani način ishodi i provede pojedine zakonske reforme. Zato je u zakonodavstvu novijeg vremena izričito zabranjeno, da se u prijedlog financ. zakona unašaju odredbe, koje se ne odnose na izvršenje samoga budžeta. Tako je na pr. u Sjedinjenim američkim državama po novom zakonu o drž. računovodstvu (Budget and Accounting, od god. 1921.) izričito zabranjeno unašati u prijedlog financ. zakona takve odredbe, koje nemaju ništa zajedničkog sa izvršenjem budžeta. Ove se odredbe zovu »riders«. Isto tako i u Njemačkoj, gdje je zakonom o drž. računovodstvu od god. 1921. (Reihshaushaltordnung) uveden tako zvani »Bepackungsverbot«.

Naš zakon o drž. rač. potječe još iz god. 1910. U njemu nigdje izričito ne stoji, da se u prijedlog financ. zakona ne mogu unašati odredbe, koje sa izvršenjem drž. budžeta nemaju nikakve veze. Iz čl.

44. toč. 7. istoga zakona, koja kaže, da financ. zakon »obuhvaća odredbe za balansiranje budžeta i druge, koje imaju da važe za dotičnu godinu, a nisu protivne ovome zakonu« (t. j. zakonu o drž. rač.), dade se čak zaključiti, da su takve odredbe i dopuštene, samo ako nisu protivne zak. o drž. rač. Zato se je kod nas i razvila praksa, da su se u financ. zakon unašale odredbe, koje nisu imale upravo nikakve veze sa izvršenjem drž. budžeta, a ta praksa postoji već od godine 1919. Baš radi te i takve prakse postalo je kod nas sporno pitanje, da li i te zakonske odredbe važe samo za godinu dana, ili je njihova važnost trajne naravi. Član 46. zak. o drž. rač. kaže, da »sva ovlašćenja unijeta u godišnji financ. zakon važe samo za godinu, za koju je on i odobren«. Dok je postojao vidovdanski ustav ova je praksa bila općenita, a kada je god. 1931. donesen novi ustav, nastavila se je ista praksa sve do danas. I sam Senat, koji se je ove godine stavio na stanovište, da se postojeći organski zakoni ne mogu mijenjatii odredbama unesenim u godišnji financ. zakon, odobrio je prošlih godina, t. j. od god. 1932. pa dalje, sve financ. zakone, koji su sadržavali izmjene postojećih organskih zakona.[3]) Ova praksa, koju je kroz zadnjih nekoliko godina odobrio i sam Senat, nije protivna današnjemu zakonu o drž. računovodstvu, pa zato nije bio umjestan prigovor Senata, da vlada nije ovlaštena, da u prijedlog financ. zakona unaša i takve odredbe, kojima se mijenjaju postojeći zakoni. U pomanjkanju izričite zabrane po zak. o drž. rač. razvila se je parlamentarna praksa, koja to pravo dopušta egzekutivi. U novom zakonu o drž. rač. od god. 1934., koji još doduše nije stupio na snagu, je predvidjeno, da financ. zakon može sadržavati i odredbe, kojima se mijenjaju i dopunjuju postojeći zakoni, samo što ovaj novi zakon izričito naglašava, da i ovakve odredbe prestaju važiti po isteku budžetske godine, kao što i sve ostale odredbe financ. zakona (§ 13. t. 4. novoga zak. o d. r.).

II. Budžetsko pravo Narodne skupštine u odnosu naprama Senatu i obratno naprama Narodnoj skupštini. — Ovdje imamo ispitati budžetsko pravo pojedinog doma, t. j. budžetsko pravo Narodne skupštine s jedne strane te Senata s druge strane u njihovom medjusobnom odnosu, kao višega i nižega doma. Financ. prerogative našega parlamenta kao cjeline bar su donekle utvrdjene i ograničene i u ustavu i u zak. o drž. računovodstvu. Naprotiv prava pojedinog doma u stvari drž. budžeta i godišnjeg financ. zakona nisu ni u jednom zakonskom tekstu nabrojena ni ograničena, tako da smo prisiljeni, da ta medjusobna prava utvrdimo iz duha samoga zakona, ili pak iz parlamentarne prakse. Medjutim i u jednom i u drugom ovom pravcu nailazimo na poteškoće. Zakon o drž. rač. je donesen u vrijeme, kada kod nas uopće nije bilo gornjega doma. U njem dakle ne možemo nikako — ni po samome duhu njegovom — naići na prava Senata. Ustav pak od god. 1931., koji je

[3]) Tako je n. pr. financ. zakon prije 3 godine sadržavao mnoge odredbe, kojima se je mijenjalo postojeće organizaciono zakonodavstvo, koje se odnosi na naše sudstvo. U prošlogodišnjem financijskom zakonu bilo je mnogo odredaba, kojima se je znatno izmjenio zakon o neposrednim porezima, a sve je to odobrio Senat.

predvidio i gornji dom, je donesen tek nedavno, tako da se nije mogla razviti ni parlamentarna praksa u željenom pravcu. Konačno i sam taj ustav od god. 1931., u onome dijelu, koji govori o budžetu i o drž. gospodarstvu, spominje izričito samo Narodnu skupštinu, a tek na dva mjesta govori i o narodnom pretstavništvu, dok Senat nigdje izričito ne spominje. U članu 102. ustava se kaže, da narodno pretstavništvo svake godine odobrava drž. budžet, koji vrijedi za godinu dana. To je jedini član ustava, iz kojega se razabira, da i Senat ima pravo da odobrava drž. budžet, jer narodno pretstavništvo (u širem smislu) obuhvaća Narodnu skupštinu i Senat, makar da ovaj nije neposredno biran od naroda.

Ni zakon o drž. rač., a ni ustav od god. 1931. ne daju nam dakle mogućnosti, da sa sigurnošću utvrdimo i prava Narodne skupštine i prava Senata u pogledu odobravanja drž. budžeta. Iz odredaba ustava, koje govore o drž. gospodarstvu (čl. 102-107.), možemo zaključiti samo to, da Narodna skupština ima pravo prvenstva pred Senatom u pretresanju i odobravanju drž. budžeta. Čl. 102. ustava kaže doslovce: »Budžet mora se podnijeti Narodnoj skupštini najkasnije za mjesec dana od dana njenog sastanka u redovnom sazivu. Jednovremeno sa budžetom podnosi se Narodnoj skupštini na uvidjaj i odobrenje i završni račun posljednje istekle računske godine«. Iz ove odredbe nedvoumno proizlazi, da Narodna skupština ima pravo prvenstva u pretresanju i odobravanju drž. budžeta, jer ustav nalaže, da se budžet mora podnijeti Narodnoj skupštini, a ne kaže: narodnom pretstavništvu. To pravo prvenstva vrijedi za završni državni račun, makar bi se iz ustanove čl. 107. ustava moglo zaključiti, da to prvenstvo ne postoji. Kada ne bi bilo izričite ustanove čl. 102., koja kaže, da se i državni završni račun mora podnijeti Narodnoj skupštini na odobrenje, onda bi nas ustanova čl. 107. zadnja al., koja govori o narodnom pretstavništvu, mogla zavesti u bludnju i držati u dvoumici , da li i za završni račun vrijedi pravo prvenstva Narodne skupštine.

U čem se dakle sastoji pravo budžetskog prvenstva i što u sebi to pravo uključuje? U svim zapadno-evropskim državama, a i u ostalim državama civilizovanoga svijeta, uživa donji dom pravo prvenstva pretresanja i odobravanja drž. budžeta, a to s razloga, što je donji dom pravi pretstavnik najširih narodnih slojeva, dok je gornji dom najvećim dijelom pretstavnik malobrojnih staleža, a u većini slučajeva nije ni biran neposredno od tih staleža. Iz tih razloga svi ustavi priznavaju pravo prvenstva donjega doma u pretresanju i odobravanju drž. budžeta. Pita se se sada, koje prerogative su spojene sa tim pravom prvenstva?

Teorija budžetskog prava pozabavila se je tim pitanjem, te je tomu pravu prvenstva donjeg doma, iz ustavnih, financijskih i političkih razloga, dala veliku važnost. Prof. G. Jèze, koji važi kao najbolji savremeni poznavalac teorije budžetskog prava, kaže na jednom mjestu: »Pravo prvenstva (priorité) u financijskim stvarima znači pravo preimućstva (primauté). Onaj dom, koji prvi votira budžet, je

gospodar nad tim budžetom«.[4]) U stvari i jest tako, jer onaj dom, koji je zvan, da iskoristi najveći dio slobodnog vremena za pretresanje i glasanje drž. budžeta, postaje ipso facto i gospodar situacije, jer može odugovlačenjem rasprave skoro u cijelosti izigrati pravo drugoga doma za pretresanje tog istog budžeta. To se doduše nastoji pojedinim zakonskim ustanovama ograničiti i onemogućiti, ali i to sa malo uspjeha.[5])

U teoriji pridaje se pravu prvenstva donjega doma sad veći sad manji opseg. Oni, koji to pravo tumače usko, tvrde, da su u financ. stvarima u pravilu oba doma jednakopravna, a da je pravo prvenstva samo izuzetak od toga pravila, pa da se zato tomu pravu ne smije davati veća važnost. Donji dom samo ima pravo, da prvi pretresa drž. budžet, ali čim je taj budžet došao u gornji dom, ima ovaj jednaka prava kao i donji dom, a napose ima pravo, da ga po volji mijenja. Oni pak, koji široko tumače pravo prvenstva donjega doma tvrde, da se to pravo proteže ne samo na budžet nego i na sve zakone, koji se odnašaju na financ. pitanja. Osim toga tvrde, da je gornji dom ograničen u toliko, što može budžet kao cjelinu prihvatiti ili otkloniti, ili pak pojedine kredite sniziti. Naprotiv nema prava, da one kredite, koje je brisao donji dom, povisi, ili pak da one poreze, koje je donji dom ukinuo, ponovno uspostavi.[6]) G. Jèze dobro primjećuje, da onim časom, kada se u financ. stvarima gornjemu domu prizna pravo izmjene onih stavaka i prijedloga, koje je donji dom već prihvatio, nastaje mogućnost sporova izmedju obadva doma. U drugom zakonodavnom radu ovi sporovi ne mogu imati osobito štetnih posljedica, ali u stvarima drž. budžeta mogu izazvati teške posljedice za čitavu zemlje. To se je moglo dogoditi i kod nas ove godine u sporu, koji je nastao izmedju Narodne skupštine i Senata. Da je Narodna skupština ostala na svome stanovištu, ne bi drž. budžet bio nikako izglasan na vrijeme.

Kakvo značenje i kakvu važnost može se kod nas pridati pravu Narodne skupštine, da prva pretresa i glasa drž. budžet; da li se to pravo može tumačiti — po slovu i duhu zakona — u užem ili širem smislu? Na ovo je pitanje teško odgovoriti. Čl. 102. ustava spominje doduše, da se budžet mora podnijeti Narodnoj skupštini, pa u trećoj al. ovoga člana nastavlja: Narodna skupština ne može predložene partije uvećati, a može ih smanjivati i izostaviti. O Senatu nema nigdje ni spomena, već se jedino u čl. 102. kaže općenito, da narodno pretstavništvo odobrava drž. budžet. Iz gornjih ustanova čl. 102. ustava ne može se — po našem mišljenju — neposredno zaključiti na to, da Senat ne bi imao pravo, da po Narodnoj skupštini prihvaćeni budžet mijenja, ali obzirom na to, da gornji dom nije neposredno biran od

[4]) G. Jeze: Théorie générale de budget, Paris, 1922., navodimo po njem. izdanju od dr. F. Neumarka: Allgemeine Theorie des Budgets, Tübingen, 1927, str. 303.

[5]) Tako je n. pr. u § 67. zak. o posl. redu u N. s. odredjeno, da se pretres i konačno primanje prijedloga zakona o drž. budžetu i financ. zakonu mora svršiti u roku od dva mjeseca, dok za Senat nema nikakvog roka, jer on i onako mora do 1. travnja biti gotov sa pretresom budžeta.

[6]) Jèze—Neumark: Op. cit., str. 303.

naroda, i obzirom na činjenicu, da je Narodna skupština ona, koja ima da daje politički pravac vlade, smatramo, da je pravo gornjeg doma ograničeno i da Narodna skupština ima kvalificirano pravo prvenstva, a ne samo obično pravo.[7]) Ona mora imati odlučnu riječ u financ. programu vlade, napose pak u budžetu. Ovo tim više, što je Narodna skupština jedina prava pretstavnica širokih narodnih slojeva, koji su zvani, da snašaju teret državnih rashoda i prihoda.

Na ovo stanovište stavila se je i Narodna skupština — što je i razumljivo, jer se radi o jezinim pravima — kada je, prije nego je izglasala po Senatu učijene izmjene financ. zakona, prihvatila rezoluciju, da se njezino glasanje ne smije i ne može smatrati kao praecedens za buduće slične slučajeve. Time je Narodna skupština nastojala osujetiti, da se razvije — u pomanjkanju izričitih zakonskih odredaba — takva parlamentarna praksa, kojom bi se okrnjila njezina prava u pogledu glasanja i odobravanja drž. budžeta.

Čini nam se, da je i sam Senat stao na staovište, da je pravo prvenstva Narodne skupštine u stvarima drž. budžeta kvalificirano pravo, a ne obično prvenstvo i ništa više. To se dade zaključiti odatle, što je čitavi Senat jednoglasno glasovao za računski dio budžeta onako, kako je prihvaćen od Narodne skupštine, bez ijedne ma i najmanje promjene. Time je Senat priznao, makar i implicite, da je pravo Narodne skupštine neosporno. Medjutim Senat se je htio poslužiti svojim pravom kod glasovanja financ. zakona, smatrajući da, iako nije ovlašten dirati sam računski dio budžeta, ipak ima pravo, da mijenja financ. zakon kao svaki drugi zakonski prijedlog. Senat je time stao na stanovište, da su drž. budžet i godišnji financ. zakon dva zasebna zakonska prijedloga. Zato je na koncu pojedinih partija i ministarstava donesen i posebni votum za čitavi računski dio budžeta, makar da takav votum nije predvidjen ni ustavom ni zakonom o drž. rač. Ovo stanovište Senata, po kome bi računski dio budžeta i sam financ. zakon predstavljali svaki za sebe jedan zaseban zakonski prijedlog, nije opravdano, a niti na zakonu osnovano. Drž. budžet je jedna jedinstvena cjelina. On se sastoji od financ. zakona u užem smislu, koji u glavnome sadržava zakonska ovlašćenja za izvršenje samoga budžeta, te od računskoga dijela, koji sadržava samo u tabelarnom pregledu ovlaštenja pojedinih ministara, kako su sadržana u tekstu samoga zakona. U širem smislu sve je to financ. zakon, jer je računski odnosno tabelarni dio budžeta sastavni dio financ. zakona. Zato u početku svakog godišnjeg financ. zakona stoji odredba, da je budžet rashoda i prihoda, kako je prikazan u tabelama, sastavni dio financ. zakona. Tako kaže i zakon o drž. rač. (čl. 44): »Financ. zakon, kao dio drž. budžeta, čini jednu cjelinu sa predračunom odnosno budžetom državnih prihoda i rashoda«. Na drugom mjestu opet kaže isti zakon (čl. 3): »državni budžet sastavljen je iz financ. zakona i budžeta prihoda i rashoda«.

[7]) Prof. Todorović: l. c. str. 177., kaže, da bi se u o kudici ustavnih odredaba, moralo, sa pravnog gledišta, doći do solucije, da su oba doma jednakopravna, jer je jednakost domova pravilo, a nejednakost izuzetak.

Očito je dakle, da je drž. budžet jedna jedinstvena cjelina, koja samo iz razloga praktičnosti i preglednosti sadržaje umjesto zakonskog teksta mnogo tabela, ali koje nemaju svoje zakonske individualnosti, već su satavni dio samog financ. zakona, na koji se i odnašaju. Samo je pogrješna terminologija skrivila, da su se za istu stvar počela upotrebljavati dva pojma i dvije riječi, dok je to u stvari jedna te ista stvar i jedan te isti zakon. U suštini može se kod drž. budžeta govoriti samo o prijedlogu financ. zakona, te ako ovaj nije prihvaćen, onda ipso facto nije prihvaćen ni računski dio budžeta. Naš Senat je naprotiv prihvatio u cijelosti računski dio budžeta, koji uopće nema svoje zakonske individualnosti, jer on bez financ. zakona uopće ne znači ništa, dok je odbio sam prijedlog financ. zakona, kako je bio prihvaćen od Narodne skupštine.

Da je doista u Senatu postojalo uvjerenje, da su financ. zakon i predračun rashoda i prihoda dva zasebna zakonska prijedloga, i prema tome da se zasebno mogu glasati i odobravati, vidi se i po tome, što su neki govornici upućivali na to, da se može desiti, da Narodna skupština ne usvoji po Senatu učijene izmjene, a u tom slučaju, da bi se prijedlog financ. zakona morao u ovome zasjedanju skinuti sa dnevnoga reda u smislu § 66. zak. o posl. redu u Narodnoj skupštini i u smislu analogne ustanove u zak. o posl. redu u Senatu, koja kaže: »Za slučaj da se Senat i Narodna skupština u prijemu jednog zakonskog prijedloga u cjelini ili u pojedinostima ne saglase, smatra se da je prijedlog odbijen i u istom sazivu se o njem ne može više ponovno rješavati.« Pozivanje na ovu zakonsku ustanovu bilo je potpuno promašeno. Finan. zakon sa predračunom rashoda i prihoda nije običan zakonski prijedlog, koji se može po volji u svako vrijeme staviti i skidati sa dnevnog reda. Ustav i zak. o drž. rač. točno propisuju, po kome, gdje i u koje vrijeme se ima prijedlog financ. zakona podnijeti; kako, kada i od koga mora biti prihvaćen. Čl. 1. zak. o drž. rač. kaže, da je drž. budžet jednogodišnji zakon, a ustav kaže, da budžet odobrava narodno pretstavništvo i da on vrijedi za godinu dana. Prema tome se prijedlog financ. zakona ne može skinuti sa dnevnoga reda, dokgod ne bude u tom zasjedanju prihvaćen, pa ma u bilo kakvom obliku, jer se ne može zamisliti, da bi ijedna država mogla trajno biti bez gospodarskoga plana. U slijedećem sazivu nema taj prijedlog više svoj raison d'être, jer se za slijedeći saziv mora drugi prijedlog pripremiti. Ako država mora svake godine imati svoj budžet, svoj gospodarski plan za buduću periodu vremena, onda ona mora imati i odredbe za izvršenje toga plana, a financ. zakon i ne sadržava redovito ništa drugo, nego te i takve odredbe.

Iz ovih razloga se ne može ni u kojem slučaju primijeniti na financ. zakon ustanova § 66. zak. o posl. redu u Narodnoj skupštini i u Senatu, jer je financ. zakon jednogodišnji zakon. Po tome se vidi, da je u Senatu postojalo mišljenje, da se prijedlog financ. zakona može odijeliti od samog računskoga dijela njegovog, kada su se govornici pozivali na gornju zakonsku ustanovu. Izgleda, da je naknadno i sam Senat uvidio, da njegov prihvat i odobrenje samoga računskog

dijela budžeta nema apsolutno nikakve praktične vrijednosti, kada je čitavi budžet, i računski i tekstualni njegov dio, morao da se vrati Narodnoj skupštini na ponovni pretres prije, nego li je mogao dobiti zakonsku snagu.

Kako će se u buduće razviti parlamentarna praksa u pogledu prava Narodne skupštine i Senata, napose što se tiče prerogativa u stvarima budžeta, teško je predvidjeti, ali po svemu izgleda, da će se pravo prvenstva Narodne skupštine razvijati u pravcu sve većih ovlasti.

III. Pravo parlamenta, da u cjelosti odbije državni budžet. — Do sada smo iscrpli prvi dio našega pitanja, koje je kod nas prigodom posljednje debate u parlamentu bilo mnogo pretresano. Drž. budžet je prihvaćen i on je već 1. travnja o. g. stupio na snagu, zajedno sa izmjenama, koje je Senat učinio u financ. zakonu. Nakon oštre rasprave prevladao je razum i država je dobila svoj godišnji gospodarski plan. Već prigodom debate u parlamentu, kada se je vidjelo, da ovaj vjerojatno ne će na vrijeme odobriti drž. budžet, postavilo se je pitanje, da li naš parlamenat ima ovlasti, da u cijelosti odbije po egzekutivi predloženi budžet, ili drugim riječima, da li budžetsko pravo parlamenta odobravati drž. budžet sadržaje u sebi i pravo odbijanja budžeta u cijelosti.

Poteškoća naime sastojala se je u tome, što je ove godine budžet morao biti odobren po narodnom pretstavništvu, pa makar i nakon 1. travnja. Prošle godine se je gospodarilo u drž. gospodarstvu dvanaestinama na temelju budžeta iz god. 1934/1935. a zakon o drž. računovodstvu (čl. 33. al. 4) izričito kaže, da drž. budžet istekle budžetske godine ne može ni u kojem slučaju ni obliku važiti više od godine dana osim one, za koju je prvobitno bio odobren. Radi toga ne bi bilo ništa pomoženo situaciji, da je Narodna skupština bila raspuštena, jer ne bi mogla doći do primjene ustanova čl. 103. ustava. Po ovoj ustanovi budžet istekle računske godine produžuje se ukazom za 4 mjeseca, ako je Narodna skupština raspuštena prije, nego li je budžet riješen. Tako se je dogodilo prošle (1935) godine. Ove godine nije se to moglo ni u kojem slučaju opetovati, jer postoji izričiti propis čl. 33. zak. o drž. rač., po kome se samo jedne godine može dvanaestinama gospodariti.

Obzirom na takvo stanje stvari smatrali su mnogi kod nas, da bi pravo parlamenta: ne odobriti državni budžet u onome obliku i visini kako ga je predložila vlada, — ako se parlamenat doista tim pravom posluži — moglo obustaviti čitavi ekonomski i politički život zemlje, pa su iz tih razloga mnogi poricali to pravo parlamentu. U teoriji postoje dvije struje: jedna je njemačka, a druga francusko-belgijska. Prva struja, koju najvećim dijelom sačinjavaju stariji njemački teoretičari, stoji na stanovištu, da parlamenat nema apsoluntoga prava, da odbije drž. budžet u cijelosti, kako je predložen po egzekutivi. Dr. W. Neidl, kaže, da već iz ustavnih razloga ne može postojati apso-

lutno pravo parlamenta odbiti budžet u cijelosti.[8]) Na drugom opet mjestu kaže: »pravo odobravati državni budžet jest pravo čije izvršivanje je dužnost«.[9]) Kod njemačkih pisaca doista postoji mišljenje, da parlamenat ni u kojem slučaju ne može budžet u cijelosti odbiti. Razumije se samo od sebe, da parlamenat ne može apsolutno trajno odobravati budžet, već samo relativno za neko vrijeme, ili nekom odredjenom ministarstvu, ili u nekom odredjenom obliku. Radi se samo o tome, da li parlamenat može budžet kao cjelinu odbiti ili ne, jer svatko znade da u nekom obliku i nekom ministarstvu budžet mora biti odobren. Mišljenje njemačkih pisaca osniva se na parlamentarnoj praksi iz godina 1863/1866, kada je Bismarck kroz tri godine mimo donjeg doma vodio državne inancije, jer se je donji dom bio odupro, da odglasa vojničke kredite, te odbio budžet u cijelosti. Stariji njemački teoretičari od reda poriču pravo parlamentu, da u cijelosti odbije budžet, tako naročito Laband i Gneist. Ovaj potonji nazvao je takav čin parlamenta kao »actus inanis«.[10]) Većina njemačkih teoretičara polazi sa stanovišta, da se odbijanjem drž. budžeta en bloc stavlja u pitanje opstanak same države kao cjeline.

Nasuprot ovomu njemačkomu stanovištu postoji francusko - belgijska teorija budžetskog prava parlamenta, čiji odlični pretstavnici su prvi u tančine obradili ovu materiju. Medju ove teoretičare spadaju P. Leroy Beaulieu, R. Stourm. E. Allix, te danas dobro poznati G. Jèze i na koncu Belgijanac H. Matton. Već je R. Stourm dobro primjetio, da od onog časa, otkada pravo odobravati javne prihode i rashode pripada pretstavnicima naroda, imaju ovi pretstavnici takodjer i pravo, da te prihode i rashode ne odobravaju, jer je to pravo nužna posljedica prvoga. Pravo odobravati nešto ne bi se moglo shvatiti bez njegove logičke suprotnosti, t. j. bez prava: ne odobravati.[11]) Na ovu misao nadovezuje H. Matton: Jedno bez drugoga (t. j. pravo odobravati bez prava ne odobravati) gubi čitavu svoju vrijednost, čak i samo značenje prava.[12]) Allix pak kaže doslovno, da je njemačka teorija budžetskog prava parlamenta, prema kojoj ovaj nema prava, da u cijelosti odbije državni budžet, bila negacija samoga budžetskoga prava, te dodaje, da je pravo odbijanja drž. budžeta najveći čuvar parlamentarnih sloboda i narodne volje.[13])

8) Es kann ein absolutes Recht, das Budget zu verweigern, schon aus Gründen der Verfassungsordnung, nicht geben. Dr. W. Neidl l. c. str. 61.

9) Das Budgetbewilligungsrecht ist ein Recht dessen Ausübung Pflicht ist. Neidl, ibid. str. 62.

10) Nach unserem Verfassungsrecht würde eine solche Verweigerung ebenso unconstitutionell (actus inanis) sein, wie nach englischem Recht... So hat ein Verzicht der Volksvertretung auf ihre Mitwirkung und jedes sonstige Nichtzustandekommen eines Etatgesetzes nur die Wirkung, dass die Minister ohne die nähere Directive die finanzielle Ausführung der Staatsfunktionen auf eigene Verantwortung zu übernehmen haben. Dr. R. Gneist: Gesetz und Budget, Berlin 1879.

11) R. Stourm, Le budget, 6. izd. str. 377.

12) H. Matton: Précis de droit budgétaire belge, Bruxelles 1908, str. 119—120.

13) Le refus du budget est donc la sûpreme sauvegarde des libertés parlementaires et de la volonté nationale. Allix: Traité élémentaire de science des finances, 4. izd. Paris 1920, str. 2.

Njemački pisci stavljali su se u glavnome na navedeno stanovište, da se odbijanjem budžeta »en bloc« stavlja u pitanje sam opstanak države, jer su čitavi taj problem promatrali samo sa pravnoga i skoro bi rekli isključivo sa pravnoga gledišta. Za njih je to bilo jedno čisto pravno pitanje, zato su i naglašavali, da je to pravo parlamenta sa gledišta ustava upravo nemoguće i zamisliti. Nasuprot tome naglašava G. Jèze, da se tu ne radi ni o kakvom pravnom pitanju, nego o čisto političkom pitanju, jer parlamenat ne odbija budžet iz obijesti nego zato, jer drži da egzekutiva nije vrijedna, da joj se izglasa budžet, odnosno pojedini ministri unutar vlade ne uživaju povjerenje parlamenta. Ako se ovaj problem gleda i sa pravnoga gledišta, kako to čine njemački pisci, još uvijek nisu posljedice ne odobrenja drž. budžeta od strane parlamenta tako strašne, kako to hoće da prikažu i pristalice njemačke teorije[14]). Jèze kaže, da u tom slučaju treba razlikovati dvije skupine država. U jednu skupinu spadaju države, u kojima je egzekutiva ovlaštena, da ubira državne poreze i ostale namete bez obzira na to, da li je državni budžet izglasan ili nije, a to su države, u kojima opći državni zakoni o porezima, carinama, trošarinama itd., vrijede sve dotle, dok ne budu ukinuti. U takvim državama ovi opći zakoni nisu jednogodišnji zakoni, nego imaju trajnu vrijednost bez obzira na budžet. U drugu pak skupinu spadaju takve države, u kojima opći zakoni o neposrednim i posrednim porezima vrijede samo iz godine u godinu, te se svake godine u drž. budžetu mora izričito naglasiti, da se na temelju njih mogu ubirati drž. porezi od državljana. Porezni zakoni u takvim državama jesu jednogodišnji zakoni, te oni nemaju nikakve snage niti vežu gradjane, u koliko za dotičnu godinu budžet nije izglasan i dokle nije izglasan. U ovu skupinu država spadaju n. pr. Francuska i Belgija, a i naša država, kako ćemo poslije vidjeti.

U onim državama, u kojima porezni zakoni nisu jednogodišnji zakoni, u kojima dakle egzekutiva može, makar da budžet i nije izglasan, i dalje ubirati drž. poreze, nema budžetsko pravo parlamenta, da u cijelosti odbija drž. budžet, skoro nikakve važnosti, bar ne s pravne strane. To je udarac po vodi, kako to slikovito kaže G. Jèze. Naprotiv u onim državama, u kojima su porezni zakoni jednogodišnji zakoni, te u kojima je egzekutivi zabranjeno, da ubira državne poreze i ostale namete, dok budžet nije izglasan, može odbijanje drž. budžeta od strane parlamenta imati s pravne strane posljedica, makar da stvarno ni u tim državama takvo odbijanje ne može prouzročiti veće poremećaje u drž. životu.[15])

I kod nas su se mnogi pisci pozabavili ovim pitanjem, i to napose pisci državnoga i upravnoga prava. Ovdje ćemo spomenuti mišljenje jednog od naših najpoznatijih teoretičara, prof. Slobodana Jovanovića. On razlikuje takodjer dvije skupine država, te kaže: »Da li parlamentu pripada pravo budžetskoga odbacivanja, to zavisi od toga, da li je jedna država usvojila parlamentarni režim ili nije. U

14) Jèze—Naumark, l. c. str. 50.

15) Jèze—Neumark: l. c. str. 50—51.

državi, koja je usvojila parlamentarni režim, to se pravo mora parlamentu priznati, pošto se parlamentarni režim inače ne bi mogao ostvariti. Naprotiv, u državi, koja nije usvojila parlamentarni režim, pravo parlamenta na odbacivanje cijeloga budžeta nema nikakvoga smisla. Ono ne stoji u neposrednoj vezi s financ. kontrolom, koju parlamenat vrši nad vladom, kada o budžetu rješava. Ono je samo jedno sredstvo za parlamenat, da vrši nad vladom jednu drugu kontrolu a ne financijsku — to je kontrolu političku. Što više, u tim državama, gdje politička odgovornost vlade pred parlamentom ne postoji, bilo bi opasno dati parlamentu pravo budžetskog odbacivanja. Posredstvom toga prava bi parlamenat mogao, posrednim načinom, utvrditi svoju političku kontrolu nad vladom, i ako mu se ona, načelno, ne priznaje.«[16]) Iz ovoga se vidi, da S. Jovanović ne priznaje parlamentu pravo odbacivanja drž. budžeta u cijelosti, u koliko u takvoj državi nije usvojen i parlamentarni režim.[17]) On kaže, da takvo pravo u državi bez parlamentarnog režima nema nikakvoga smisla. Ovome nasuprot kaže Jèze, da odbacivanje budžeta u cijelosti u onim državama, koje nemaju parlamentarni režim, ima taj smisao, da se takvo odbijanje ima shvatiti kao molba narodnoga pretstavništva na nosioca (šefa) egzekutive, da otpusti ministre, koji ne uživaju povjerenje. Po ustavu nije šef države dužan, da udovolji ovoj molbi, ali u takvom slučaju svakako je u njegovom interesu, da udovolji molbi većine parlamenta, u koliko je ta volja doista prava volja narodna.

Prelazimo sada na naše pozitivno pravo; da li po njem naš parlamenat ima ili ne takvo pravo, da u cijelosti, makar i privremeno odbije državni budžet. Dva najglavnija i skoro jedina izvora našega budžetskog prava jesu, kako smo vidjeli, ustav od god. 1931. i zakon o drž. računovodstvu od god. 1910. odnosno 1922. U oba ova izvora nailazimo na vrlo malo ustanova, iz kojih bi mogli, makar i posredno, utvrditi, da li naš parlamenat doista ima pravo, da odbija drž. budžet u cijelosti. Oba zakona donesena su u različito vrijeme, pod raznim okolnostima. Ustav od god. 1931. je oktroiran. U njem ima dosta liberalnih ustanova, ali je u njem sačuvano i za egzekutivu dosta prerogativa. Po tom ustavu naša kraljevina nije parlamentarna monarhija. Ustav dakle nije usvojio parlamentarni režim. Ministri ne moraju biti članovi parlamenta, pa zato ni vlada nije politički odgovorna parlamentu, u onome smislu, kako je to u čisto parlamentarnim državama, makar da i kod nas vlada nosi izvjesnu političku odgovornost za svoje čine. Sam parlamenat ne bi dakle u smislu ustava imao pravo, da pozivlje na odgovornost ministre, jer oni odgovaraju neposrednu šefu egzekutive. Čl. 27. ustava kaže doduše, da upravnu vlast vrši kralj preko odgovornih ministara po odredbama ustava, ali ta odgovornost ne može se shvatiti u političkom smislu na-

[16]) Slobodan Jovanović: O državi. Osnovi jedne pravne teorije, 3. izd. Beograd 1922, str. 219.

[17]) Vidovdanski ustav je predvidjao parlamentarni režim, pa je zato po mišljenju S. Jovanovića parlamenat imao pravo u cijelosti odbaciti budžet, dok je taj ustav postojao. Slobodan Jovanović: Ustavno pravo kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd 1924., str. 267.

prama parlamentu. Ako čitavi ustav uzmemo u njegovoj cjelini, i ako ga usporedimo sa ustavima većine njemačkih državica i država iz prošloga stoljeća, vidjet ćemo, da medju njima ima mnogo sličnosti. Prerogative egzekutive su znatne, političke odgovornosti vlade naprama parlamentu nema. Po ustavima tih njemačkih država parlamenat samo prihvaća po vladi predložene budžete bez prava, da ih u cijelosti odbija: budžetsko pravo parlamenta je ograničeno.

Nasuprot tome imamo zakon o drž. računovodstvu, od god. 1910. Autor tog zakona, koji nije ništa drugo nego li ekscerpt francuskoga dekreta od 31. svibnja 1862. o drž. računovodstvu, bio je Francuz, koji je taj zakon o drž. računovodstvu učinio na temelju tadašnjega francuskog pozitivnog budžetskoga zakonodavstva. Nije onda čudo, da su u tom zakonu prerogative narodnoga pretstavništva daleko jače naglašene nego li u našem ustavu od god. 1931. U zakonu o drž. rač. provejava francuski duh, i francuski nazor na prava parlamenta u odnosu naprama egzekutivi. Po tom duhu samo je narod izvor sve vlasti u državi, a parlamenat kao predstavnik naroda vrši svoje pravo neograničeno. Vidimo dakle, da su se u našem pozitivnom zakonodavstvu u pogledu prava parlamenta obzirom na drž. budžet sukobila dva nazora u svijetu, dva suprotna pogleda, jedan njemački a drugi francuski. Kao što je njemačka teorija budžetskoga prava, o kojoj smo prije govorili, posljedica toga naziranja, tako je isto i francuska teorija budžetskoga prava posljedica francuskoga naziranja na izvor sve vlasti u državi, a dosljedno tome i na prava parlamenta kao predstavnika naroda.

Ako pogledamo samo nekoje od ustanova našega zakona o drž. rač., odmah ćemo vidjeti, da su po njem prerogative parlamenta znatno veće nego li ih parlamenat ima po ustavu. Već čl. 1. kaže, da je državni budžet jednogodišnji zakon, kojim se predvidjaju, prethodno odobravaju i prethodno rasporedjuju svi državni prihodi i rashodi. Ovdje se naglašava, da je budžet zakon, čime mu se pridaje još veća važnost, dok je u njemačkim državama budžet samo plan državn. gospodarstva, koji vlada predlaže, a parlamenat jednostavno odobrava, da vlada po predloženom planu gospodari. U članu 44. toč. 6. je predvidjeno, da godišnji financ. zakon mora sadržavati »odredbu, da se nikakav porez, prirez, ili taksa, ili ma kakvoga imena dažbina, koju nije odobrila Narodna skupština, ne smije razrezivati ili kupiti od naroda ni od strane državnih ni od strane ma koje vrsti samoupravnih organa«. Svakako je najglavniji član 34. zak. o drž. rač., koji u svojoj 4. al. odredjuje: »Bez odobrenog ili produženog budžeta ne mogu se izdaci činiti ili prihodi naplaćivati. Oni državni organi, koji bi naredjivali vršenje izdataka ili prikuljanje prihoda od danka ma u kom obliku, ili bi te izdatke izvršivali i te prihode prikupljali pa ma na osnovu kakvog specijalnog zakona ili rješenja, kaznit će se gubitkom čina i službe i odgovarat će materijalno za izdatke ili prikupljene sume. Od ovoga se izuzima samo isplata interesa i glavnice državnih dugova stalnih i privremenih, ako su na osnovu zakona učinjeni«.

Iz ovih ustanova zak. o drž. računovodstvu proizlazi, da je egzekutiva apsolutno vezana na budžet, koji parlamenat ne samo prethodno odobrava, nego po kome svi porezni zakoni dobivaju svoju punu snagu i vrijednost. Zakon izričito kaže, da se bez odobrenoga ili produženoga budžeta ne mogu činiti izdaci, a niti prihodi naplaćivati Prema tome u smislu ove zakonske ustanove držimo, da su i kod nas svi zakoni o neposrednim i posrednim porezima jednogodišnji zakoni, jer oni istom samim budžetom, koji prihvaća Narodna skupština, dobivaju svoju punu vrijednost. U koliko nema budžeta, ne može se nitko temeljem tih zakona pozvati, da plaća državi poreze, i svatko ima pravo, da odbije plaćanje poreza, dok ne bude budžet prihvaćen. Ova posljednja ustanova upućuje nas i na to, da parlamenat ima pravo i ne odobriti budžet, jer inače ne bi imao smisla stav, koji kaže: »bez odobrenoga budžeta ne mogu se vršiti izdaci«, itd. A contrario dolazimo do zaključka, da doista parlamenat ima pravo ne odobriti budžet, a to proizlazi i iz duha samoga zakona o drž. računovodstva, koji je nastojao očuvati parlamentu sve prerogative, koje ima i francuski parlamenat.

Vidimo dakle, da naše pozitivno budžetsko zakonodavstvo polazi sa dva suprotna stanovišta i zastupa dva suprotna gledišta. S jedne strane ustav, koji nije usvojio parlamentarni režim i odgovornost vlade parlamentu, s druge strane zakon o drž. računovodstvu, koji daje narodnomu pretstavništvu kao jedinom pretstavniku najviše vlasti u državi široke prerogative u pogledu drž. budžeta. Ovaj dvojaki duh našeg pozitivnog zakonodavstva je izbio na površinu i prigodom posljednje debate u parlamentu, u kojoj su se jedni govornici pozivali na prava parlamenta, koja proističu iz zak. o drž. rač., a drugi na odredbe ustava, koji ograničava prerogative parlamenta. Zato s pravom kaže G. Jèze, da je u onim zemljama, u kojima ne postoji parlamentarna vladavina, politički ispravno, da zakonodavstvo isključi načela godišnjeg drž. prihoda i rashoda. Dokgod naime budu postojale jedna pored druge ove dvije medjusobno suprotne ustanove, dotle će one biti izvor nerješivih sukoba.[18])

Izgleda, da je i naš zakonodavac uvidio, da se ova suprotna gledišta našega pozitivnog zakonodavstva moraju izgladiti. Zato nailazimo u novom zakonu o drž. računovodstvu od 15. srpnja 1934., koji još doduše nije stupio na snagu, na ustanovu, da se državni prihodi prikupljaju na osnovu zakona i to sve dotle, dok su na snazi zakonski propisi, kojima su ustanovljeni. Državni prihodi prikupljaju se bez obzira na budžetsku godinu, u kojoj dospijevaju. (§ 65. novog zak. o d. r.). U novom zakonu o drž. rač. nema ni spomena ustanovi čl. 34. starog zak. o d. r., po kome se bez odobrenoga budžeta ne mogu vršiti i prikupljati drž. prihodi. Naprotiv i ovaj novi zakon sadržaje ustanovu, da se bez odobrenog ili produženog budžeta ne mogu činiti rashodi. Od ovoga se izuzimaju samo isplata

[18]) Jèze—Neumark, op. cit. str. 52.

interesa i glavnice državnih zajmova. (§ 11. z. o d. r.). Isto tako novi zakon o drž. rač. ne sadržaje ustanove čl. 44. toč. 6, po kojoj financ zakon mora sadržavati odredbu, da se nijedan porez ili namet ne smije razrezivati i kupiti, koji nije odobrila Narodna skupština.[19]) Po novom zakonu o drž. računovodstvu nisu naši porezni zakoni jednogodišnji zakoni, kako su to još danas po postojećem zakonu, jer ustanova § 65. toga zakona izričito kaže, da se prihodi prikupljaju sve dotle, dok su na snazi zakonski propisi, kojima su ustanovljeni. Na taj je način bar djelomično otstranjena ova nesuglasica izmedju ustava s jedne strane te zakona o drž. rač. s druge strane. Medjutim najglavnije pitanje, naime da li parlamenat ima pravo u cijelosti odbiti drž. budžet, nije ni novim zak. o drž. rač. riješeno, pače i iz njega se dade zaključiti, da parlamenat ima takvo pravo. Već navedeni § 11. novoga z. o d. r. kaže, da se bez odobrenoga ili produženoga budžeta ne mogu činiti rashodi. I taj dakle zakon dopušta mogućnost, da budžet ne bude odobren po parlamentu, pa dolazimo a contrario do zaključka, da parlamenat doista to pravo imade.

IV. Pravne posljedice odbijanja drž. budžeta. — Polazeći sa pretpostavke, da naš parlamenat može u cijelosti odbiti drž. budžet, treba da još ukratko ispitamo kakve pravne posljedice izaziva takvo makar i privremeno odbijanje budžeta u cijelosti. U zemljama, koje ne poznaju parlamentarni režim, kao što je naša, egzekutiva nije odgovorna parlamentu i prema tome ona nije dužna, da otstupi. U koliko parlamenat ostane na svome stanovištu, da budžet ne odobri, onda se šef egzekutive može odlučiti, da raspusti parlamenat i da raspiše nove izbore, ili pak da vodi financ. upravu zemlje bez odobrenog budžeta. Kod nas, iz već iznesenih razloga, nije bilo moguće raspustiti parlamenat i ukazom produžiti važnost staroga budžeta, te vlađi za slučaj, da budžet nije bio na vrijeme izglasan, ne bi bilo preostalo drugo, nego da vodi državnu upravu i dalje bez odobrenoga budžeta.

Oni njemački teoretičari, koji dopuštaju mogućnost, da parlamenat može u cijelosti odbiti drž. budžet, kažu da u slučaju odbijanja budžeta mora vlada otstupiti, jer ona nema više ovlaštenja, da vodi državnu upravu, pošto je uskratom budžeta počinjena jedna protuustavnost. Ovoga su mišljenja Hänel, Zorn, von Martiz. Ali tome s pravom primjećuje Anschütz, da ako je tome tako, onda time postaje slobodno pravo kralja, koje mu po ustavu pripada, da po svojoj volji imenuje ministre, bez vrijednosti, i na taj način da bi se uvela parlamentarna vladavina, koja je suprotna osnovnim načelima ustava, koji je usvojilo monarhičko načelo.[20]) Na ovo mišljenje dodaje F. Bischofswerder: »Ovim zaobilaznim putem, t. j. odobravanjem ili neodobravanjem drž. budžeta, — ako bi se dopustila ispravnost tvrdnje, da

[19]) Već smo jednom drugom zgodom u »Mjesečniku« od god. 1935. br. 8. naglasili ove razlike izmedju staroga i novog zakona o drž. računovodstvu.

[20]) Anschütz: Holtzendorff-Kohlers Enzyklp. 1904, Bd. 2. Citirao dr. F. Bischofswerder: Die Staatsverwaltung bei Nichtzustandekommen des Etatgesetzes, Leipzig 1913, Diss. str. 29.

vlada mora otstupiti — učinilo bi se bezvrijednim glavno i temeljno načelo prusko-njemačkog državnog prava, po kome upravu zemlje drži u rukama kruna, odnosno vlada, dok parlamenat ima samo jedno opće pravo kontrole.«[21])

Izvan svake je sumnje, da u onim zemljama, u kojima ne postoji parlamentarna vladavina, vlada nije dužna, da otstupi, ako joj parlamenat uskrati budžet. Ona može, ali ne mora otstupiti. Ako ne otstupi, nastaje pitanje: na koji način može i smije dalje voditi državnu upravu bez odobrenoga budžeta? Očito je naime, da uskratom budžeta nije udovoljeno ustavnoj odredbi, po kojoj država svake godine mora imati svoj budžet. U takvom slučaju pojedini pisci različito tumače ustavne odredbe i dolaze do različitih zaključaka. Jedni misle, da uskratom budžeta od strane parlamenta nastaje vanustavno stanje, t. j. onakvo stanje, kakvo je bilo prije, nego li je vladar donio ustav. Neograničena ovlast kralja dolazi na mjesto ustava, jer je on donio ustav, te u koliko ustav nije poštivan od strane parlamenta, vraćaju se kralju sve prijašnje ovlasti. Ovu teoriju, »Verfassungssuspendierende Theorie«, je razvio za njemačko carstvo od prije rata Seydel. Drugi opet drže, da vlada u slučaju uskrate budžeta vodi dalje upravu zemlje na svoju vlastitu odgovornost, jer parlamenat ne može svojim postupkom staviti van snage postojeće zakone i ustanove, a sam budžet da ne sadržava za vladu ovlaštenje, da vodi upravu zemlje, nego da on samo potvrdjuje ispravnost i svrsishodnost onih izdataka, koje je vlada predložila. Ovo mišljenje zastupaju Fricker i Laband, koji napose ističe: »Ovlaštenje vlade, da vrši izdatke ne biva konstituirano budžetom, nego samo deklarirano.«[22]) Ovo vrijedi napose za one izdatke, koje vlada vrši na osnovu postojećih zakona. Ako je ona na sebe preuzela odgovornost, da vodi upravu zemlje, dužna je da o tome položi i račun parlamentu; dužna je, da od parlamenta traži indemnitet za one izdatke i primitke, koje je vršila bez odobrenoga budžeta. Zato je ova teorija prozvana »Verantwortlichkeitsentlastungstheorie«. Naprotiv po onoj prvoj teoriji vlada uopće nije dužna, da traži od parlamenta indemnitet, jer ona nije počinila nikakav protuustavan i protuzakoniti čin, dok je vodila državnu upravu bez odobrenoga budžeta.

Sve do sada izneseno vrijedi za one države, u kojima ne postoji parlamentarna vladavina, i u kojima ustav ne sadržaje posebne odredbe o tome, kako će se voditi uprava zemlje za slučaj neodobrenoga budžeta. Naprotiv u zemljama, u kojima ustav ili koji drugi zakon izričito predvidja, kako se ima voditi uprava zemlje za slučaj uskrate budžeta, mora se vlada držati tih odredaba. Tako je n. pr. u belgijskom ustavu izričito predvidjeno, da vlada nije nikako ovlaštena, da vrši prihode i rashode za slučaj neodobrenoga budžeta. Isto je tako i kod nas, po našem današnjem zakonu o drž. računovodstvu. Član 34. al. 4.

[21]) Bischofswerder: l. c. str. 30.

[22]) Die Befugnis der Regierung zur Leistung der Ausgaben wird durch den Etat nicht konstituiert, sondern legiglich deklariert. Laband, Budgetrecht, str. 55. Cit. Bischofswerder: l. c. str. 9.

ovoga zakona odviše je jasan, a da bi nas ostavio u sumnji: »Bez odobrenoga i produženoga budžeta ne mogu se činiti izdaci, ni prihodi naplaćivati ... Od ovoga se izuzima samo isplata interesa i glavnice državnih dugova«.

Medjutim, makar da na prvi pogled ova odredba zakona o drž računovodstvu izgleda neobično teška, ipak ona u stvari i nije tako sudbonosna, ni za vladu ni za drž. financije. U prvome redu, što se tiče samih prihoda i njihovog naplaćivanja, vlada bi i bez odobrenoga budžeta bila u stanju, da neko vrijeme vodi upravu zemlje sa onim sredstvima, koja bi joj stajala na raspolaganju. Zakon naime o drž. rač. kaže, da se ne smiju prikupljati prihodi od danka ma u kojem obliku. Prema tome imamo razlikovati dvije skupine prihoda. U jednu skupinu spadaju prihodi, koji se ne dobivaju od danka (na pr. prihodi od zajma, od državne imovine, od poklona, od dosudjene naknade štete). Ti prihodi ne prikupljaju se na osnovu budžeta, nego na osnovu specijalnog akta ustanovljenja, koji može biti zakon, pravni posao, sudska presuda, itd. U drugu skupinu dolaze prihodi od danka. Oni se ne prikupljuju na osnovu zakona, kojim su ustanovljeni, nego na osnovu budžeta.[23]) Slobodan Jovanović kaže, da riječ danak treba uzeti u najširem smislu. On obuhvaća ne samo poreze, nego i prireze i takse; obuhvaća sve namete, koje država udara na podanike kao javnopravna ličnost.[24])

Ako samo letimično pogledamo prihode naše države za posljednjih nekoliko godina, vidjet ćemo, da mnoge od tih prihoda može vlada imati bez obzira na to, da li je budžet izglasan ili ne; tako n. pr. sve prihode drž. privrednih poduzeća i ustanova, koja posluju bez obzira, da li je budžet izglasan. Takova poduzeća ne mogu obustaviti svoj posao zato, što parlamenat nije na vrijeme — do 1. travnja — izglasao budžet. Isto tako će biti i sa prihodima drž. monopola. Država kod monopola daje državljanima protuvrijednost u robi, dok oni kupuju te monopolske artikle, te ne će nitko takvih predmeta moći dobiti, u koliko ih ne plati. A većina tih predmeta sačinjava svakodnevnu potrebu državljana, kao šibice, sol, duhan, cigarete, itd. Država ne može besplatno davati monopolske artikle kupcima samo za to, što budžet nije izglasan, jer bi za to odgovarao svaki onaj činovnik, koji bi takve predmete besplatno davao. Isto tako ne može drž. željeznica besplatno prevažati putnike i robu, ako budžet nije izglasan. A konačno ni pošta nije dužna prevažati pisma i novac, ako se unaprijed ne plati odredjena taksa. Zato je po našem mišljenju tvrdnja S. Jovanovića, da danak obuhvaća sve namete, koje država udara na podanike kao javnopravna ličnost, i da prema tome državni činovnici ne smiju u smislu čl. 34. z. o d. r. ubirati takve prihode, u koliko nije budžet izglasan, neispravna, jer i drž. monopoli su takvi nameti, koje država kao javnopravno tijelo postavlja, a ipak ne će se nitko moći pozivati na to, da ima pravo besplatno dobiti monopolske artikle, ako budžet nije izglasan. Po našem mišljenju vlada ima pravo, da prima prihode u svim

[23]) Slobodan Jovanović: Ustavno pravo kralj. S. H. S. str. 269—270.

[24]) S. Jovanović, o. c. str. 270.

onim slučajevima, gdje ona daje državljanima protuvrijednost za položenu svotu. Prihodi od drž. privrednih poduzeća i od drž. monopola čine znatan postotak naših prihoda uopće, pa se već iz toga vidi, da vlada ne bi bila baš u stisci, u koliko ne bi budžet na vrijeme bio izglasan. Konačno ima vlada na raspolaganju i drž. kredit, te može i pomoću njega doći do sredstava za namirenje najnužnijih izdataka, jer može izdati bilo bonove, bilo pak zaključiti kakav kratkoročni zajam.

Što se tiče rashoda, u tome je zakon o drž. rač. još stroži. Osim glavnice i interesa državnih dugova, sve druge isplate izričito su zabranjene. Razumije se samo po sebi, da je ta zabrana samo privremena, dok budžet faktično ne bude izglasan, jer parlamenat ne može svojim postupkom, odbijanjem drž. budžeta, staviti van snage one obveze, koje je država preuzela bilo prama trećim državama, bilo pak prema svojim vlastitim državljanima. Svi organski zakoni države ostaju i dalje na snazi, samo što je njihovo izvršenje, u koliko je skopčano sa izdacima, privremeno obustavljeno dotle, dok budžet doista ne bude izglasan. Stečena prava moraju se poštivati, ni jedan parlamenat nije u stanju, da preuzete obveze države svojim postupkom poništi. Medjutim vladi i nije toliko stalo do rashoda koliko do prihoda, jer bez odobrenih rashoda ona može da izdrži, ali bez ikakvih prihoda to nije nikako moguće. Sve ove zakonske odredbe, koje izričito brane vladi, da prikuplja prihode i da vrši rashode imaju samo tu svrhu, da prisile vladu, da podnosi parlamentu takav budžet, koji će on i prihvatiti, ili pak da prisile vladu, da otstupi, u koliko ne uživa povjerenje u parlamentu.

Vidimo dakle, da usprkos strogih odredaba zak. o drž. rač. ipak ne bi posljedice neodobrenog drž. budžeta bile tako sudbonosne ni za vladu, a niti za zemlju, kako to hoće mnogi da prikažu.

O nekim preinakama i nedosljednostima u propisima našeg grpp-a i o maličnom postupku

Napisao Buć Ante, sudac okružnoga suda u Mostaru

Kako je poznato, uzorom je našemu novomu grpp-u služio austrijski grpp, koji je na području bivše Dalmacije, Slovenije, Krka i Kastva bio na snazi do 1. travnja 1933. Naš novi gradjanski parnički postupnik skoro je doslovni prevod austrijskoga. Provedene su tek manje izmjene. Razlike u bagateljnom postupku izmedju austrijskoga i našega novoga postupnika nisu velike, pa ću ih ukratko spomenuti.

U §-u 543 grpp-a uvedena je novost, da je za primjenu maličnoga postupka mjerodavna ona vrijednost spora, koja je naznačena u tužbi, ako je tuženik ne ospori prije, nego se upusti u raspravljanje, a ako to na vrijeme ospori, onda će se vrijednost utvrditi po ustanovama §-a 55 grpp-a — naime time, što će se obaviti potrebni izvidi i donijeti rješenje.

Nadalje donesena je ustanova, da nema mjesta maličnomu postupku, ako je u sporu koje stvarno pravo na nekretninama, pa makar bila vrijednost spornoga predmeta ispod Din 500, te će se u tim slučajevima spor raspraviti i presuditi po načelima redovnoga postupka pred sreskim sudovima.[1])

To su sasma opravdane i dobre preinake, jer se strankama daje mogućnost, da i sitniji spor, koji ima veću važnost, rasprave uz mali trošak po redovnom postupku, a prvom se ustanovom naročito bolje zaštićuje tuženik, jer se tužitelju otežava, da prisili tuženika na raspravljanje nekoga vrijednijega spora po maličnom postupku.

Osim spomenutih preinaka unesena je još jedna u § 546, odnosno u § 595. Našega gradj. parb. postupnika § 546 odgovara — u koliko nije izmijenjen — §-u 452 austrijskoga grpp., a isto tako našega gradj. parb. post. § 595 austr. gradj. parb. postupnika §-u 501.

Izmjene su uslijedile time, što je otpala prva točka §-a 452 austr. grpp-a, koja je glasila: »Presuda će se naustice proglasiti«, te što je u zadnjem stavu iza navoda »u § 477« brisano: »br. 1—7«, odnosno u §-u 501 brisano takodjer na koncu iza »u § 477« »br. 1—7«.

Sada po tome proizlazi, da se u maličnom postupku može uložiti priziv zbog svih slučajeva ništetnosti, izloženih u §-u 571. novoga grpp-a, koji je prevod §-a 477. austr. grpp-a. Smatram sasvim suvišnim baviti se ovdje razlaganjem pojedinih točaka ništavosti iz §-a 571 br. 1—7, pa ću se ograničiti jedino na to, da istaknem, koji su bili razlozi, da u austrij. gradj. par. postupniku nije bio dopušten priziv u maličnom postupku zbog slučajeva ništetnosti navedenih u §-u 477. (odnosno u §-u 571. našega grpp.) br. 8 i 9.

Br. 8 govori o ništetnosti, koja nastane, kada su stranke ili njihovi zastupnici priložili sudskim spisima nacrte za raspravne zapisnike. Kao razlog, zašto je suvišno u maličnom postupku ostaviti otvorena vrata prizivu radi te povrede, navodilo se je s pravom, da nema opasnosti, da će se ta ništetnost zbiti obzirom na ustanove §-a 451 (našega 545), koje zapisnik o raspravi sasvim ograničuju i sužuju na najnužniji minimum. U ostalom dopustivost priziva i radi te ništetnosti ne će škoditi.

Što se tiče broja 9, koji dozvoljava priziv »ako je presuda sastavljena s takvim nedostacima, da ju nije moguće sa sigurnošću ispitati; ako izreka presude sama sebi protivurječi; ako za odluku nisu izneseni nikakvi razlozi, a ovi se nedostaci ne mogu ukloniti ni ispravkom presude (§ 518.), koji bi naredio prizivni sud« — stvar stoji drugačije. Ovdje je na prvi mah uočljivo, da se ništetnosti odnose na p r e s u d u, odnosno o d l u k u, koja se u p r e s u d i pobija. Dosljedno načelu nedopuštenosti ispitivanja presude u prizivnom postupku austrijski zakonodavac nije dopustio priziv zbog te ništetnosti. Manje vrijednim pravnim sporovima je dao i manju pravnu zaštitu — Nasuprot je naš zakonodavac s pravom smatrao, da i ovim sporovima treba dati

---

1) Naravno da će to biti mjerodavno i za biljegovinu, te ne će doći do primjene ustanove z. o s. t., koje govore o paušalnoj taksi u maličnom postupku.

ipak neku malo veću pravnu zaštitu, pa da pogledamo, što sve vuče za sobom ova preinaka.

Po §-u 546. našega grpp-a presuda, objavljena u prisutnosti obiju stranaka, ima učinak (djeluje, »ist wirksam«) prema strankama, čim se objavi. Ta ustanova potpuno je preuzeta iz austr. grpp-a. Dok je tamo bila razumljiva, jer stranka za ulaganje priziva zbog ništetnosti po toč. 1—7 nije trebala imati presudu, već su tamo navedene ništetnosti mogle da se vide i po tužbi te zapisnicima, sada, kada je moguće napadati presudu i zbog ništetnosti iz toč. 9, nije to slučaj, te je baš potrebno, da imamo presudu, ako ćemo ju napadati. Medjutim, kako strogi rok od 15 dana za ulaganje priziva teče od dana proglašenja presude, kada su obje stranke prisutne, to će rijetko kada doći do mogućnosti, da se napada u takovim slučajevima presuda zbog te ništetnosti, jer će rijetko kada moći da se kroz 15 dana presuda pismeno sačini, prepiše i dostavi strankama, te da one pravovremeno podnesu priziv. Za to mislim, da je uslijed takovih preinaka unesenih u §§-e 546 i 595, nužno trebalo preinačiti i stavak I §-a 546, da bi glasio od prilike ovako: »P r e s u d a, o b j a v l j e n a u p r i s u t n o s t i o b i j u s t r a n a k a i m a u č i n a k (§ 512.) p r e m a s t r a n k a m a, č i m s e o b j a v i, a a k o s t r a n k a p i t a o t p r a v a k, o n d a o d d o s t a v e p r e s u d e.«

Ima još jedna — nazovimo je — nedosljednost uslijed istih preinaka. Po §-u 595 mogu se presude u maličnim stvarima pobijati samo prizivom zbog razloga ništavosti, navedenih u §-u 571. Rekurs je n. pr. po §-u 157 st. I (ako se pobija samo izreka presude, koja govori o troškovima) isključen, premda bi mu po toč. 9 §-a 571, gdje se govori »ako za o d l u k u nisu navedeni nikakvi razlozi«, u vezi sa §§-ima 608, 609 moglo biti mjesta. Za to mislim, da bi bilo logično, da se u § 595 grpp-a umetne, da se rješenje o parničnim troškovima u presudi može pobijati i samim rekursom (§ 157 st. I) zbog ništetnosti po §-u 571 br. 9. Ne vidi se razloga, da se obaveže stranku, da pobija bez potrebe cijelu presudu prizivom, kada može pobijati i samo njen dio rekursom zbog ništavosti.

Istina je i po austrijskom grpp-u je bilo moguće pobijati prvostepenu presudu u maličnom postupku samo prizivom, ali mislim, da se je ovakovo proširenje nametalo, čim je donesena mogućnost, da se presuda ili odluka pobija i zbog ništavosti, predvidjenih u toč. 9 §-a 571 grpp-a.

Što se tiče otstranjenja izreke: »Presuda će se naustice proglasiti« iz §-a 452 austrijskoga grpp-a (§ 546 našega grpp.), mislim, da to ima više koristi, nego štete. Donesena je bila u austrijskom grpp-u ta ustanova jamačno zato, da se pospješi rješenje u tim sporovima, te je svakako tom izrekom bila naglašena razlika od ustanove §-a 415 austr. grpp-a (§ 511 našega grpp.), da se može pridržati izdanje presude, pa se je presuda pridržavala jedino iznimno, kada bi se stekli uslovi §-a 193 austr. grpp-a (§ 257 našega grpp.), kako to i K l e i n[2]) misli.

[2]) Verlesungen str. 44.

No obzirom na okolnost, da su u tom postupku ograničen pravni lijek i sudske instancije, pa pošto se i u ovim postupcima češće spor zaplete, te sucu nije moguće, da na raspravi sve pregleda i trijezno ocijeni, često je potrebno, da mu se dade vremena za donošenja presude.

Ova mogućnost, ostavljena od zakonodavca, da se i u maličnom sporu pridrži donošenje presude po §-u 511 grpp-a, ne može još da nadoknadi ustanovu o tečenju roka za priziv od proglašenja presude objema strankama obzirom na dopuštenost ulaganja priziva zbog ništavosti po toč. 9 §-a 571 grpp-a. Sudac je naime — može se slobodno reći — načelno dužan donijeti presudu i objaviti ju odmah, čim se zaključi rasprava (§ 510), a ako to ne može, ima pravo, da to donošenje pridrži (§§ 511, 257 grpp-a).

Uz ovakovo stanje zakonskih ustanova uputno će biti, da se sudac uvijeke pridrži u smislu §-a 511 grpp-a pri donašanju presude, te tako pismeni otpravak dostavi strankama i omogući im, da se pri ulaganju priziva posluže svim točkama §-a 571 grpp-a, od kojih je točka 9 najvažnija i najčešće dolazi u praksi do primjene.

Razmatranja o otkupnom pravu željeznica i s tim saveznim odnošajima[1])

Napisao G o r n i č i ć J o s i p, inspektor ministarstva trgovine i industrije i. s.

Pod ovaj naslov spadaju s obzirom na silnu obvezanost države sticanjem sredstava za gradnju strateških i inih željeznica i sve zajmovne operacije, ugovori o otstupu stanovitih prava kod novih zajmova starim zajmodavcima, ugovori o samoj gradnji, u koliko su poznati i nepoznati, da se ustanovi zakonitost pojedinih tražbina prema eraru ili radi pomanjkanja materijalnih ili formalnih pretpostavaka mjere za postupak in foro, konačno da se nadje modus za reviziju pretjeranih zahtjeva. Od potonjih ugovora su mnogi sa vrijednošću a monento ad momentum, jer im dulju snagu ne osiguravaju prilike, pod kojima su sklopljeni. Medju takove ugovore spadaju i oni, o kojima je bio govor u proračunskoj raspravi za financ. zakon god. 1934/5., te koji su radi silnog opterećenja državnoga proračuna kroz znatan broj godina pobudili opći interes.

Kada je iza sloma Austro-Ugarske god. 1918. trebalo raditi na učvršćenju nasljednih država u pogledu konstitutivne strane željezničke

[1]) Ova rasprava je nešto prema posljednjim kritičnim poratnim prilikama sa stanovišta preradjeni izvadak dvaju opsežnijih popularno pisanih u rukopisu se još nalazećih mojih radnja o prometnim odnošajima. Radi se o prilikama, koje bi mogle kao aktuelne slike sadašnjosti rasvijetliti vidokrug čitalaca, te time poslužiti u većoj mjeri svrsi, koju ističe već u par navrata književni natječaj jedne ugledne kulturne korporacije, da unaprijede duševnu i materijalnu kulturu hrvatskoga naroda«. Propusti na tom polju, već za stare ere, nisu u ostalom bili bez posljedica ni za cijelu Jugoslaviju, jer je broj poznavaoca te materije i u samoj bivšoj Srbiji bio minimalan.

službe i pravnog stanja same željez. institucije, zauzlana su osobito pitanja obračuna željezničkih procjena i prekupi željeznica kod nas sa posve pogrješnog stanovišta. Sva ta pitanja izgledaju na oko tehničke, lih financijalno-ekonomske naravi, ali se u istinu radi kod toga o veoma zamršenim pravnim pitanjima, naročito o zamršenom pravnom stanju izmedju države kao vrhovnoga rukovatelja prometne politike s jedne i svjetskih kapitalista s druge strane. Ovi kapitalisti osiguravaju svoje sudjelovanje nizom vrlo zakučastih zakonskih odredaba i naredaba egzekutivne vlasti u svim zajmovnim operacijama, najprije kod izdavanja najraznijim klauzulama providjenih akcija, prioriteta, razne vrsti bonova itd., zatim mijenjanju kao vjerovnici pod pritiskom proračunskih mogućnosti i nemogućnosti ugovore sa raznim privremenim sporazumima, dozvoljavaju snizivanje kamatnjaka, dotično konverzije starijih obveznica sa novijim titres-ima, odlaganja plaćevnih i amortizacionih rokova itd. Pri svem tom igra kraj pravila pisanoga i običajnoga prava takodjer uzanca veliku ulogu, diplomacija raznih država, razvoj prometa, krize i zastoj prometa itd.

Kod izjednačenja zakonodavstva, odnosno učvršćenja nutarnje uprave, u našoj državi iza sloma Austro-Ugarske god. 1918. prigovaralo se je raznolikosti zakonskih sustava, koji su opsizali šest raznih smjerova, dok su zaista na prometnom polju postojala u to vrijeme samo dva sustava — i to: onaj, koji je vrijedio u Srbiji, i onaj, koji je uredjivao skoro sasvim jednako promet i prometna poduzeća na području bivše Habsburške monarhije. Za pravni položaj željeznica, koje su pripale području Jugoslavije, u koliko se radi o otkupnom pravu, od važnosti je najprije zakon od 14. rujna 1854. (Eisenbahnkoncessionsgesetz), izdan za područje bivše Ugarske u obliku naredbe ministra za javne radnje i promet na 20. travnja 1868. pod br. 4973. Dalje imademo zakone, koji uredjuju gradnju i pravni položaj vicinalnih željeznica — i to: zak. čl. zajed. hrvat. ug. sabora XXXI.: 1880. i zak. čl. IV.: 1888. Neke gradjevne odnošaje svih željeznica uredjuje ponajprije zak. čl. zajed. hrv. ug. sabora XLI.: 1881., koji govori o izvlazbi, te konačno gradjevinski zakon od 7. lipnja 1931. Potonji zakon obećaje niz provedbenih naredaba, od kojih su do studenoga 1935. izašle tek tri. Izim tih zakona postoji velik broj specijalnih zakona, izdanih povodom dozvole i gradnje pojedinih željeznica, bilo državnih bilo privatnih i vicinalnih. Svaki od ovih zakona se bavi manje više i financiranjem odnosne pruge, pravnim odnošajima u pogledu vodjenja posla (traffic), otkupa, nadzornog prava države, tarifnim maksimama, a i upravnim odnošajima. Za bivšu Srbiju vrijedi još uvijek zakon od 16. siječnja 1881. o zauzimanju nepokretnih dobara za potrebu gradjenja željeznica.

Neposredan povod nazočnoj raspravi je dizertacija: »Die Staatsschulden Jugoslaviens«, koju je dr. Jozo Tomašević god. 1934. podnio filozofskom fakultetu u Bazelu, a o kojoj nije uslijedila iscrpljivija kritika pravno-ekonomskog obilježja. U toj dizertaciji nešto se opširnije radi o pitanjima, koja se tiču otkupa željeznica državnih i vicinalnih, o pravnim odnošajima, koji su došli u raspravu

povodom sklapanja mirovnih ugovora, te o procesima, koji su povedeni, da se ustanove vrijednosti odnosno otkupna svota za pojedine željeznice bivše austro-ugarske monarkije, ili pako skupine istih Ovaj proces je imao biti obavljen u pogledu povlaštene južne željeznice (Priv. Südbahn-Geselschaft) rimskim paktom od 29. ožujka 1923. Iza toga spominje rasprava primjenu najraznijih pravila sa strane drž vlasti u pogledu vicinalnih željeznica, koje su u skupinama, ili svaka za sebe, bile predmetom prekupa sa strane nasljednih država. Po mojem skromnom mnijenju je ta rasprava spadala pred pravni fakultet, jer se u preko 80%-aka radi o pravni mposlovima, nacionalno-ekonomskim pitanjima i s tim saveznim odredbama lokalnoga i medjunarodnoga prava, dok bi jedva 20%-aka otpalo na filozofsko štivo, odnosno matematičke dedukcije, formule i tabele.

Pitanja, koja su taknuta u raspravi, su vrlo zamršena, već s obzirom na valorizaciju pojedinih svota temeljne glavnice i prioriteta tih poduzeća, prepirke u pogledu zlatne i papirne (srebrne) valute, posjedovnih odnošaja, transfera, zaostalih anuiteta i sličnih operacija, s kojima se pisac bavi na pojedinim mjestima. U raspravu je imala doći i potanja analiza pravnih odnošaja željeznice »Steg«, koja netom proživljava (studeni 1935.) osjetljivu krizu. Pitanje te željeznice — sada običnog trgovačkog odnosno bankovnog poduzeća — moglo bi nekako služiti uvodom u ta novčano-pravna razmatranja o otkupu pojedinih željeznica, koje se nalaze na području Jugoslavije.

Društvo »Priv. Staatseisenbahngesellschaft« (ukratko »Steg«) je bilo u posjedu glavne, pretežno dvotračne pruge, koja je sjecala cijelu bivšu habsburšku monarkiju od zapada prema istoku, t. j. crta Podmokly (prije Bodenbach) — Verciorova (oko 1320 km duljine). Ta pruga je spadala medju najunosnije pruge bivše austro-ug. monarkije, jer je tom prugom išao sav tranzit iz Njemačke na istok. Otprema robe tom željeznicom je bila najposlije osigurana trgovačko-carinskim ugovorom od god. 1907., sklopljenim izmedju Austrije i Ugarske, te je iznašala godišnje stotine hiljada tona. Iza raspada bivše dvojne monarkije prestala je ta otprema, te se veći dio preostaloga još brutta otprema danas dunavskim putem. Dio te željeznice, koji je presijecao Ugarsku, otkupljen je ugovorom od 7. lipnja 1891. sa valjanošću od 1. siječnja 1891. Vlada u Pešti se je obvezala plaćati društvu do isteka koncesije god. 1965. rentu od K. 9,958.560. Austrijski dio te pruge je preuzet odnosno podržavljen već god. 1880. skupa sa prekupom sjeverozapadne željeznice. Na dijelu pruge, koji siječe današnju Jugoslaviju, nije Hrvatska i Slavonija nimalo interesirana. Izvješće madjar. ministra predsjednika o javnim prilikama god. 1911., spominje na strani 231. pod točkom 23. otkupnu svotu koncem god. 1911. sa K. 393, 847.000, a amortizirano je od toga duga do konca 1911. K 27,649.000. Po izvješću min. financija Jugoslavije za god. 1932. iznaša dug, koji imade Jugoslavija plaćati za dio pruge »Državna granica Arangjelovo — Državna granica Velika Kikinda« u duljini od 54.052 kilometra franc. franaka 5,671.918.50. Službeno se uzimlje u statistici duljina te pruge sa 59.1 kilometra.

Društvo, koje kao financijalno društvo ubira te anuitete odnosno upravlja preostalim još imetkom toga nekada francuskoga poduzeća, imade svoje sjedište u Beču i kao takovo spadalo bi pod poseban režim u pogledu otplate obveza nasljednih država prema istomu. I tako dolazi, da n. pr. Rumunjska pozivom na odnosne mirovne ugovore ne plaća ništa za dosta omašan dio te pruge (glavna pruga oko 230 kilometara), kojoj valja pribrojiti još i danas prilično vrijednu crtu Vojtek odnosno Timisoara-Resitza, kao i torzo na Steierdorf. Rumunjska smatra sve to ratnim plijenom kao i drugo privatno vlasništvo, kojega se uprava nalazi u Beču. Medju potonje spada i tvorničko poduzeće Hoffher-Schrantz-Clayton-Shuttleworth, koje za svoje realitete u Rumunjskoj od 7 i pol milijuna leja ne može isposlovati realizaciju, nego biva upućivano na austrijski erar.

Na kojem temelju je izračunan gore navedeni doprinos Jugoslavije, za spomenuti dio pruge »STEG«, nije nigdje objelodanjeno. A ipak se je već kod raspravljanja mirovnih ugovora moglo primijetiti, o kakovim prilikama je govor kod toga prekupa, te ustanoviti, da je to za Jugoslaviju jedan danajski dar. Taj dio pruge, nije mogao mnogo vrijediti ni onda, jer se je moralo predviditi, da se kod prometa na toj pruzi križaju interesi triju prometnih politika. Dovesti u neki sklad prometne interese triju država, kao što su Magjarska, Jugoslavija i Rumunjska, bio bi Sisyphov posao. Činjenica je, da taj torzo od 54 kilometra nije mnogo brojio niti iza sloma god. 1918. ni u prometnom ni u komercijalnom pogledu. Iza 11. studenoga 1935., t. j. iza otvorenja pančevačkog mosta, ta je pruga za Jugoslaviju malo ne sasvim suvišna. Ovdje nastupa jedno pravno stanje, koje nije predvidjeno u koncesionalnoj ispravi; postoji obveza sa strane Jugoslavije, koja ne imade nikakovog oslona u faktičnom stanju, koje je nastalo iza sloma Austro-Ugarske. Predleže po tom novi momenti (obujam prometa, važnost u lokalnom i medjunarodnom prometu) za sastav novog obračuna, otkupne svote. Otišao je brutto, otišao je tranzit, a s tim u savezu i unosnost, bez koje nema trgovačkog posla, još manje obveza kroz bezbroj godina. Imade se dakle provesti nov način otplate, ili pako prepustiti pruga u eksploataciju samomu društvu; — slučaj, koji nije osamljen, te koji je posvema u skladu sa poratnim prilikama, koje uredjuju na posvema novoj osnovici koli promijenjene prometne toli pravne odnošaje, valjajuće prije današnjih neunosnih prilika. Tako vidimo, da su n. pr. austrijske »Bundesbahnen« bile radi slaboga prometa i prihoda prisiljene prugu Bludenz-Schranz, dugu 12.8 kilometara, prepustiti sa 1. siječnja 1922. privatnoj exploataciji, makar je ugovor o preuzeću posla po austrijskim državnim željeznicama imao nekada konačni značaj i običajni šablonski oblik za sve slične pravne odnošaje.

Ovdje hoću da se dotaknem samo onih dijelova koncesionalnoga prava, u kojima je dirnuto otkupno pravo, glede kojega nije, kao što ni glede koncesionoga prava uopće iza sloma Austro-Ugarske iznesen nikakav zakon ili naredba. Pri otkupu pojedinih željeznica, koje leže unutar područja Jugoslavije, nisu kod nas pravila i uzance, valjajuće

takove slučajeve po mojem mnijenju rukovane onako, kako bi to bilo u interesu državnih financija. Prema tomu mi se je najprije obazrijeti na otkup, odnosno prekup državnih željeznica, zatim povlaštene južne željeznice, sada društvo Dunav—Sava—Jadran. Plaćanje anuiteta za otkup potonje željeznice je predmet najraznijih privremenih utanačenja, kojima je svrha odgadjanje rokova za platež pojedinih ili više zaostalih rata, uz mnogo raznih klauzula. Konačno dolaze na red vicinalne željeznice, kojih regulacija nekako ne ide izvan okvira teoretskih formula, jer fond »B«, koji bi putem banke u Bern-u, imao skrbiti za amortizaciju i ukamaćenje tih ugovorenih prekupa, ne može radi svoje pasivnosti doći do odgovarajućih funkcija.

Prema tomu dolaze u raspravu najprije državne željeznice, t. j dugovi, koje je preuzela Jugoslavija od predratne Habsburške monarkije, a koji su učinjeni putem t. zv. gaziranih zajmova po austrijskoj odnosno madjarskoj vladi Ovdje je od važnosti pitanje valute, zlatne klauzule, koja se nalazi na pojedinim obligacijama, — naslov, koji je kanio riješiti medjunarodni sud u Haagu, a koji su zamrsile još više novije promjene sa dolarom, funtom, praškim manipulacijama i belgijskim frankom. Kako se je postupalo tom prigodom, a i prije i kasnije, sa posjednicima tih papira željezničkih, koji su došli u posjed istih većinom iza rata, o tom ne postoje nikakove zvanične izjave Poznata su tek posredovanja u korist tih poratnih posjednika, koji su sve te papire pokupovali uz neznatni tečaj. Medju tim papirima su uz mnoge predratne srpske papire spominjane i prvenstvene dionice raznih vicinalnih željeznica, koje leže sada na područjima nasljednih država. Svi ti papiri bi spadali već po čl. 297/b ugovora u Versailles-u pod sasvim drugi režim. Nakon toga govorim o t. zv. rimskom sporazumu od 29. ožujka 1923., odnosno o pravnim odnošajima povlaštene južne željeznice, koja je danas, kao i gore spomenuta »STEG«, samo financijalno društvo. Konačno ću raspredati pravne odnošaje vicinalnih željeznica, od kojih nekoje još danas ni formalno nisu prekupljene, nego se tek via facti nalaze u exploataciji drž. željeznica. Govor je o prugama, kojih otkup predvidja čl. 41. t. 9. fin. zakona za god. 1934/5. Poslovi te vrsti su rješavani većinom in camera caritatis, bez sudjelovanja štampe i širih krugova, koji bi mogli izraziti svoje mnijenje o cijelom pitanju ili djelomično glede pojedinih problema.

Na gradnju državnih željeznica u ugarskoj poli Habsburške monarkije se je pomišljalo još god. 1844., kada se je imalo od Vukovara preko Siska do Rijeke graditi državna pruga. Ali tek u kolovozu 1868. budu privedene u život ugarske državne željeznice i to tako, da je pod naslovom »Königlich ungarische Nordbahn« za prugu Pešta—Hatvan i Hatvan—Salgo—Tarjan uredjeno isključivo njemačko poslovodstvo. K tom poslovodstvu je 5. siječnja 1870. pridošla pruga Zakany (Gyekenies)—Zagreb, izgradjena na temelju zak. članka XLIX.: 1868. (Tada duga 103.1 kilometara).

Pravni odnošaji bivših c. k. austrijskih državnih željeznica od kojih su tek neznatni dijelovi pripali Jugoslaviji (Jesenica—Ljubljana —Podvrdo—Bistrica, Belokranjska želj. Ljubljana—Kamnik Split—

Knin sa ogrankom na Šibenik, Split—Sinj, Uskoplje—Gruž sa ogrankom na Zeleniku i još neke manje crtice) uredjeni su nakon više pokušaja u tom pravcu, koji sežu sve do god. 1841., najposlije zakonom od 23. prosinca 1881., kada je opet uveden državni sustav, te sa 1. srpnja 1882. otvorena uprava u Beču. Po vrstama bile su to prave državne željeznice, zatim privatne upravljane na račun države i privatne željeznice upravljane na račun vlasnika istih. Godišnja izvješća o posljecima posla (traffic) su bila mnogo iscrpljivija nego računi, koje je objelodanjivala uprava državnih željeznica u Pešti — tako, da se je iz poslovnih posljedaka (Betriebsergebnisse) moglo ustanoviti i čisti prihod i uopće cijelo stanje osobito vicinalnih željeznica. Iskazivani su vlačni, osni, a što je najglavnije brutto-tonna-kilometri za svaku pojedinu prugu državnih, a i vicinalnih željeznica.

Uprava državnih željeznica u Pešti tajila je pravo stanje stvari, da se ne bi ustanovilo, da su pruge državnih željeznica u Hrvatskoj i Slavoniji jednako unosne, kao one, koje su ležale u Magjarskoj. Zato se je išlo za tim, da se pronadje način, kako bi se mogao provesti obračun u pogledu željezničkih objekata i prava, kako ustanoviti prihod tih željeznica na području Hrvatske i Slavonije i utvrditi unosnost istih. God. 1898. je zatraženo od regnikolarne deputacije, da se pozabavi tim problemom. Bio je kod toga govor i o provozarinskom porezu, na kojem nije hrvatski proračun nikako učestvovao. U sljedstvu toga je usvojen zaključak, da se imadu istoj deputaciji predložiti iskazi o tonna-kilometrima, koji su polučeni na prugama državnih željeznica u Hrvatskoj i Sloveniji računajući kod toga i vicinalne željeznice. Na taj zaključak je tek u ožujku 1901. izjavljeno, da se odbija saopćenje tih podataka uz navod, da se iz spomenutih tonna-kilometrijskih iskaza ne može ustanoviti, da bi hrvatsko-slavonske pruge bile isto tako unosne kao one pruge, koje leže u Madjarskoj. Niti ponovni pokušaj od mjeseca ožujka 1903., da se regnikolarnoj deputaciji stavi na raspolaganje tajno izvješće ravnateljstva ug. drž. željeznica o prometnim posljecima, izdano pod br. 161.741/1902., nije uspio. Ipak se je na neki posebni način došlo do toga izvješća i drugih tajnih spisa, te su na temelju toga priličnom sigurnošću ustanovljeni prihodi hrvatsko-slavonskih pruga državnih željeznica za dulji otsjek vremena. God. 1890. se je polučilo 6,259.489.100 tonna-kilometra na svim prugama ug. drž. željeznica, te je otpalo 650,648.367 tonna-kilometra na hrvatsko-slavonske pruge, t. j. 10.394%. Taj »ključ« nije bio stalan, ali nije nikada pao ispod 7.776%. Ne upuštajući se u računanje sa vlačnim i osnim kilometrima, već je taj »ključ« bio dovoljan, da se ustanovi, do kojeg iznosa može se teretiti Jugoslavija otkupnom svotom za te željeznice, te do koje visine ide iznos »gažiranih« zajmova, upotrijebljenih za gradnju željeznica u Hrvatskoj i Slavoniji. Reparaciona komisija je mogla svakako doći i do podataka iz god. 1911. i 1913., koji bi pružali još bolju sliku. Ali spomenuti »ključevi« nisu upotrijebljeni.

Sva ta pitanja morala su biti predmetom rasprave pri raznim reparacionim komisijama koli u St. Germain-u toli u Trianon-u. Ali i kod pravnih stvari nisu stručnjaci tih komisija bili sretne ruke. Tako su čl. 266. i 273. ugovora u St. Germain-u površno sastavljeni.

Članovi tih komisija su bili valjda izvrsni financijalni stručnjaci, ali se u pitanjima prometa nisu mogli postaviti na neko utvrdjeno stanovište, pa je komisija u pogledu obračuna, koji je uslijedio na temelju »pružnih« kilometara, pridržala pravo »modifikacije«[2]). Savezno s tim je valjalo ustanoviti, kakovi su koraci poduzeti iza sloma Austro-Ugarske, da se ustanovi unosnost tih pruga, a po tom i vrijednost istih na dan 28. kolovoza 1914., koji rok kao mjerodavan navodi čl. 203. St. Germainskog i čl. 186. Trianonskog ugovora. Razdioba dugova prema duljini pruga, računajuć pri tom dvostruke tračnice i postajne tračnice, pokazuje postupak skroz površnim, te je u protimbi sa ustanovama raznih koncesija, koje odredjuju postupak obračuna u slučaju prekupa željeznice prije isteka koncesije bilo s kojih razloga.

Duljina pruge ne može ni u kojem slučaju biti mjerodavna za unosnost, još manje vrijednost željezničkih pruga. Mjerodavna je jedino unosnost u konkretnom slučaju ona, koja je postojala na 28. kolovoza 1914. Što koriste dvotračne pruge, ako na njima ne imade nikakovog, ili zako slabog prometa?! To je danas slučaj sa crtom St. Ilj. Rakek, s kojom se više nego uspješno natječe tek jednotračna pruga austrijskih saveznih željeznica na Tarvis (Tarvisio). Što koriste brojne tračnice, kao na pr. u Jesenicama, S. Moravicama itd., kada na njima trava raste. jer ne polazi ni desetina kola, koja su tim postajama kretala. I uzimanje u račun onih svota, koje su izdane za gradnju uz nikakav ili jako slabi otpis kapitala, traži ispravak. Isto vrijedi za papire, previsoko zaračunane kod otkupa, koji su emitirani pod povoljnijim prilikama na novčanom tržištu, kod preobilja kapitala uz nerazmjeran kamatnjak. Za sve to vrijedila bi konverzija čim većeg opsega i sadržine. Vrijednosni papiri potpadaju, kao druga trgovačka roba, bankovnim uzancama. Kod njih odlučuje ponuda i potražnja, pa kada poduzeće bilo kakovo ne napreduje, pada tečaj papira, odnosno gubi se konačno i svaka vrijednost glavnice uložene u odnosni posao, — sve postaje stečajnom masom. Glede tih željezničkih papira polazila je reparaciona komisija nekako sa stanovišta, da isti ostaju jednako vrijedni, pa makar ne nosi investirani kapital a ma baš ništa! Jedini povoljan momenat kod toga postupka jest taj, da je fiksiranje tih papira po njihovoj vrijednosti i u slučaju dosta niskoga postotka nestalno, jer se platež duga ne izimlje u pravilu ... dosta ozbiljno.

Pošto su jedino poslovni posljeci — vlačni, osni, a pogotovo brutto tonna-kilometri — mjerodavni za ustanovljenje primitaka i izdataka kod posla (traffic), bili su oni jedino obračunsko sredstvo i u iznesenim slučajevima pred reparacione komisije. Medju ostalim naredba ravnateljstva drž. željeznica u Pešti od 29. svibnja 1901. br. 83.966/B. II kaže: »Ujedno upozorujemo poslovodstva, da na ispravnost i vjerodostojnost prometno-statističkih podataka izvanrednu važnost polažu, jer ovi podaci sačinjavaju glavni temelj za ustanovljenje preliminara godišnjih primitaka i izdataka i obratno daju za prosudjivanje postignutih novčanih (financijalnih) posljedaka objašnjujući ključ«. Prosudjuje se dakle po tome unosnost, pa i manjak željezničkoga posla.

---

[2]) Tomašević: Die Staatsschulden itd. str. 76.

a po tom i vrijednost same željeznice odnosno stečajnog stanja iste. Koje načelo vrijedi za upravu željeznica, da li samo nacionalno-ekonomsko ili su uz to i privredni momenti od važnosti, to ne bi spadalo u okvir pravnoga raspravljanja kao lih komercionalna stvar.

Pitanje, koliko od »gažiranih« zajmova, t. j. zajmova, koji su osigurani na kojem objektu, otpada na željeznice, koje leže na području Jugoslavije uopće, a na području Hrvatske i Slavonije napose, nije nikako obradjeno po stručnjaku za financijalne poslove, poslanom s naše strane na posao tih obračuna. »Obzor« u člancima* od 9. i 10. kolovoza 1922. ne govori ništa, koliko bi moglo otpasti od investiranih u ugarskoj poli bivše monarkije zajmova na željeznice u Hrvatskoj i Slavoniji, a niti kuša učiniti bilo što u toj stvari. Ukupni državni dug Madjarske označuje se koncem god. 1913. sa K 5,,997,353.989. Podaci, u kojima bi se iskazavali na željeznice koncem god. 1913. investirane glavnice, ne stoje mi doduše na raspoložbi, ali su mi pristupni, ne mnogo različiti od gornjih, oni za god. 1911., gdje se potanje iskazuju zajmovi, koji su izrabljeni odnosno podignuti za pokriće željezničkih investicija. Ta svota iznaša koncem god. 1911. K 1,,366,420.000. Ukupni pako kapital — ovdje se razumijevaju svote uzete iz redovitih prihoda željezničkih i doprinos iz redovitih prihoda države — potrošen do gornjega roka za željeznice iznaša K 2,,885,489.000, t. j. već onda skoro polovicu iznosa svih drž. dugova. Koliko otpada na otpis izrabljenoga ležećeg i kolajućeg kapitala, o tom ne govori izvješće ništa. Kako se u navedenim člancima »Obzor«-a govori koli o ugovoru St. Germain-skom toli o ugovoru Trianon-skom, o »gažiranim« i »negažiranim« zajmovima, potreba je bila ustanoviti ne samo opstojnost »negažiranih« izdataka, učinjenih na području Magjarske, nego i iznose, koji su potrošeni od »gažiranih« zajmova na području Hrvatske-Slavonije. Potonje nije medjutim ni pokušano. Tek se mimogred spominju od »gažiranih« dugova oni, koji su učinjeni za prugu Ruma—Klenak, proširenje postaje Vrdnik i pregrada pruge Gomboš—Erdut sa K. 7 mil. Članak »Obzor«-a od 10. kolovoza 1922. spominje samo iskaze, koje je vlada u Pešti predložila reparacionoj komisiji o »predratnim državnim dugovima« razdjeljujući — naravski po svojoj volji — te dugove na pojedine nasljedne države. Razumije se samo po sebi, da taj proces nije mogao biti predmetom bilo kakovog solidnijega računa, jer je ispitanje iznosa bilo sasvim onemogućeno. Hrvatskim izaslanicima bilo je još u predratno doba nemoguće saznati bilo što autentičnijega o tim računima. Za rata i poslije rata upućivani su bili na skroz nepouzdane i nemjerodavne osobe. Dopis ministarstva fin. od 24. srpnja 1915. na hrvatskoga bana izričito naglasuje, da nije poznat takov propis, »koji bi hrvatskomu banu ili organima hrvatsko-slavonske zemalj. vlade, osigurao pravo uvida u poslovne spise, knjige i bilješke financijalne uprave« ... Tako je došlo do nepravilnosti, da je reparaciona komisija posegla za ... duljinom tračnica.

*) Valjalo je navesti, o čem rade ti članci, te od koga su, ako se znade za pisca. Op. uredn.)

Prema gore spomenutim poslovnim posljecima koncem god. 1903. od ukupnih 17,, 841, 481.402 tonna-kilometra je otpalo na područje Hrvatske-Slavonije kod glavnih i pobočnih pruga drž. željeznica (bez vicinalnih) 1,,594,563.852 tonna-kilometra, t. j. 8.937%. Ukupna investirana glavnica — bez otpisa — za željeznice je iznašala u kritično vrijeme K 2,,286,892.502; prema ključu 8.937% imalo je otpasti na Hrvatsku—Slavoniju 204,381.583 zlatnih kruna. Okolnost, da je tečajem daljih godina rasao broj spomenutih tonna-kilometara, nimalo ne utiče na gornji »ključ«, koji je sastavljen na temelju autentičnih službenih podataka od god. 1890. do 1903. Noviji podaci ne bi po tom mnogo mijenjali na stanju, na posljedak od 28. srpnja 1914., koji dan se par puta spominje diljem mirovnih ugovora kao rok za ustanovljenje stanovitih činjenica. Koliko bi otpalo na crtu Subotica—Zemun, koliko na onu Gaboš—Subotica, ne bi bilo teško ustanoviti po sličnim razmjerima. Ostale vojvodjanske pruge od manje su važnosti za taj proces. Ako se gornjemu postotku (8.937) doda najviše 20%, iznašala bi vrijednost tih pruga drž. željeznica na području Jugoslavije kojih 245 mil. zlat. kruna odnosno u današnjoj valuti (1:11) D 2,,690,000.000, naravski samo in thesi, jer je nutarnja ta vrijednost ne samo radi otpalih otpisa nego i radi ratnoga stanja, nenaprednoga gospodarstva upravo minimalna. Uračunanje nekoga dijela toga fiktivnog kapitala medju neke obveze, za koje bi trebalo plaćati kamate u realnoj valuti, oštetu bilo u kojem obliku, valja uzeti cum grano salis. Revalorizacija i najužeg opsega bi se pokazala kao suvišan teret.

Opteretiti ovu ili onu državu otplatama, ustanovljenim prema duljini pruga, ne da se nikakovim pravnim momentima opravdati. Sva je sreća, da svi ti obračuni i računi s raznih zapreka »tehničke« naravi sve do danas nisu stupili u stanje izvršenja. Drugojačije je stvar ispala sa Čehoslovačkom, koja muku muči radi raznih prioriteta njemačke proveniencije. Za iste ponudjena svota revalorizacije od 20 kč. za 100 RM. nikako ne zadovoljava njemačke vjerovnike, te je uzrok daljim sukobima, koji nalaze izražaja kod sklapanja raznih trgovačkih ugovora izmedju Njemačke i Čehoslovačke.

U pogledu unosnosti odnosno vrijednosti državnih željeznica Jugoslavije postoji niz raznih skroz različitih računa. Tako gosp. M.* cijeni iste (13. XII. 1927.) sa 1413 milijuna dinara, G. B.* nalazi svotu od D. 27,,566,673.716.25. Saobraćajni pregled ustanovljuje iznos od D. 18,,319,000.000, a zagrebačka komora za trgovinu po prilici sa 18 do 20 milijarda dinara. Zanimljivo je, da promet na tim linijama, uzev za temelj onaj od god. 1903., a i ostale momente, nije a ma baš nikako porasao. Tako na pružni kilometar otpada kod hrv. slavonskih pruga god. 1903. 1,716.430 tonna-kilometara. Kod jugoslavenskih drž. željeznica otpada prema izvješću za god. 1932.[3]) na 1 pružni kilometar pruge samo 1,341.915 tonna-kilometra. Ali od tih »normalnih« (1.435 m.) pruga, koje služe za prispodobu u god. 1932., je oko 50% vicinalnih pruga. Ipak razlika od kojih 400.000

*) Zašto nisu imena te gospode navedena? (Op. uredn.)

3) Statistika jugoslovenskih drž. železnica za g. 1932. Beograd 1933.

tonna-kilometara ne bi bila potpuno pokrivena, i ako bi se uzeo u račun promet i vicinalnih željeznica u god. 1911.

Glede samih zajmovnih titres-a odnosno rukovanja sa istima valja opet razlikovati provenienciju i posjed istih, zatim postupak u pogledu tih papira kod ostalih nasljednih i inih država, na kamatnjak, revalorizaciju i ostale s tim skopčane momente, te na dosta teretne, u zlatu iskazane, odredbe reparacione komisije. Ovdje se mora osobito uzeti obzir na računanje u čistom zlatu, glede česa je judikatura svih država iza »koraka« Roosewelt-a sa dolarom u ne maloj neprilici. Ovaj momenat koli pravni toli komercijalni je od velike važnosti za cijeli bankovni svijet. Kod toga se sastajemo sa toliko pro i contra thesa, da je upravo nemoguće slijediti te sve manje više slabe argumente, kojima se osobito kapitalu naklona dnevna i strukovna štampa, »stručnjaci« pravne i bankovne struke trude opravdati svoje nazore u pogledu neoborivosti t. zv. zlatne klauzule kod pojedinih zajmovnih papira. Ova stvar je i za našu državu važna, jer istu znatno dira haška rješidba od 12. srpnja 1929., koja je rebus sic stantibus na dosta slabim nogama, jer je usvojila jednostrano stanovište francuskih izaslanika, iako predvidja i preporuča uvaženje gospodarskih i financijalnih mogućnosti. Prema tomu ublažena je nešto ta rješidba konvencijom od 5. travnja 1930., koja[4]) ostavlja srpski predratni dug u visini od preko 5 milijarda dinara. Obveze, koje bi imale trajati sve do god. 1958., imale bi se putem financijera, koji sjedi u beogradskoj monopolskoj upravi, urediti kod rancuskih: »Banque otomane« i »Societè financiere d'Orient«. Ali se mora naglasiti, da su se vjerovnici sve do god. 1925. po prilici zadovoljavali sa papirnim francima, što je i francuska vlada isplaćivala svojim vjerovnicima bez obzira na narav papira. Sud u Haagu se nije mnogo osvrtao na poratno stanje, koje je stubokom promijenilo mnogo uzanca trgovačkoga prava, te dosta slabe norme medjunarodnog prava. Mjesto sudjenja »ex aequo et bono« ostalo je to sudište i dalje kod okamenjenih predratnih načela. Bečki bankovni krah u 70-tim godinama prošlog stoljeća i čuveni berlinski »Häuserkrach« od god. 1873. uništili su bezbroj velikih i malih egzistencija i milijune faktičnih i imaginarnih vrijednosti, ali je i svjetski rat proizveo kaos ne samo u moralnom nego i u materijalnom pravcu i uništio skoro sve pojmove solidnosti. Sve te momente ostavilo je sudište u Haagu po strani. Ipak je ta načela srušio u velikom dijelu »New-Deal« postavivši zlatnu osnovicu na sasvim drugi pravni i faktični temelj, a revalorizacijom srebra znatno smanjio pojam o neoborivosti zlatne klauzule na svim papirima.

Što je sada zapravo t. zv. zlatna klauzula iza engleske redukcije u god. 1931. i Roosevelt-ovog »atentata« god. 1933. na zlatnu vrijednost? Ništa, kako je god. 1815. kazao za Svetu alijancu Metternich. Radi toga je rješidba haškog sudišta, a i uredjenje od 5. travnja 1930. potrebno temeljite revizije, koju naravski mogu podupriječi tek promijenjene državo-pravne prilike u Jugoslaviji. Sa financi-

[4]) Tomašević: l. c. str. 27.

jalno pravnim momentima u pogledu drž. dugova, koji terete Jugoslaviju, valja se pobliže pozabaviti, iako se tvrdi[5]) »dass man weit entfernt ist von der Möglichkeit einer genauen Angabe der Schulden, die Jugoslavien ... aus den Vorkriegsschulden Oesterreichs und Ungarns durch die Friedensverträge von St. Germain und Trianon und Uebereinkommen von Innsbruck und Prag auf sich nehmen musste«.

Postoji s obzirom na stanje naših financija potreba znatnijega sniženja drž. dugova, odnosno konverzije istih, u mnogo znatnijem opsegu, nego je to predvidjeno u rješidbi »s obzirom na gospodarsko i financijalno stanje« u stvari predratnih srpskih dugova. Ovaj navod bi vrijedio i za poratne dugove bez obzira, da li glase na dolare, franke ili drugu valutu. Specijalno je ovdje Bleier-ov zajam, te sporazumci od god. 1927. u pogledu otkupa prava gradnje jadranske željeznice, koji nisu poznati ni samoj srpskoj javnosti. Ovamo broje i tranche drugih država, jer je iznos pojedinih titres-a izražen u raznim valutama, a medju njima i u dolarskoj, pa dužniku pristoji pravo izabrati onaj način plaćanja, koji mu najbolje prija. Osobito je važan slučaj sa njemačkom markom i stanjem njemačke valute, gdje postoje zapravo četiri valute i to zakonska »Reichsmark«, koja još uvijek de iure pretstavlja jedino zakonsko plaćevno sredstvo, zatim je ovdje kao proizvod njemačke bankovne politike »Reichsbank«, nešto »jeftinija« »Registermark«, dalje »Sperrmark« i u nepoznatoj količini izdane »Scrips-marke«, koje pretstavljaju tek 50% prave »Reichsmarke«, a rabe za »zusätzlichen Export«, plaćanje podvoza osobito u tranzitoprometu, a i druge neke transakcije nepoznate naravi. Ovo stanje omogućuje silno proširenje njemačke industrije, a da se protiv toga jako teško brane druge države. Tako njemački izvozači sa »Srips-markama« kupljenu robu fakturiraju u efektivnim RM., što kod carinjenja pravi najveću smetnju carinskim organima svih država. Dok se tako po volji stvaraju valute i valutarni odnošaji, onda se ni Jugoslaviji ne bi moglo zamjeriti, da zatraži sniženje dugova toli kod dolarskih koli kod drugih valuta osnovanih na zlatnom standard-u. I onako se prigovori zagovornika zlatne valute osnivaju tek na riječima pojedinih obveznica i frazi, da sudovi moraju već iz »moralnih« razloga odrediti isplatu raznih titres-a te vrsti, kao i kamate na iste u zlatu. Pri tom imali bi sudovi preći preko svih valutarnih mjera pojedinih država, — mjera, koje su tek one zvane poduzeti, da opredijele nutarnju vrijednost svojega novca, zlatnu sadržinu istoga, njegovu kupovnu snagu, te platežnu sposobnost na stranim tržištima, a i u domaćem prometu. Po tim »expertima«, nije Rooswelt bio vlastan ustanoviti vrijednost dolara, prema kojoj su prikraćeni vjerovnici, odnosno posjednici na dolare glasećih papira. Ali ako bi iz bilo kojeg uzroka došlo do povišenja vrijednosti dolara, jedva bi se ti bankari skanjivali tražiti još veću korist iz tih posala. Intencija bankara kod tih u zlatnim dolarima izraženih papira je bila osiguranje od prevelikog gubitka, za koji nije postojala u osiguratelinoj praksi nikakova stavka. Na nužni riziko, koji postoji kod svakoga

[5]) Tomašević: l. c. str. 77.

trgovačkog posla, sasvim zaboravljaju tumačitelji toga pravnoga pojma. Sud bilo koje države, koji bi se stavio na stanovište, da mu pripada pravo odredjivati čistu količinu zlata u novcu strane države, iza i protiv odredaba iste države o tom odnošaju, postao bi smiješan, jer to znači miješanje u unutarnje prilike odnosne države.

Kod razmatranja tih valutarnih odnošaja dolazi se gdjegdje do sasvim čudnih promjena stanja. Prije rata honorirani su na pr. u bivšoj Habsburškoj monarkiji svi papiri, bilo zlatne bilo srebrne ili papirne rente, u paparnim krunama, pa se nitko nije ni sjetio, da traži efektivno zlato ili srebro. Iza sloma te monarhije morali su se vlasnici tih papira zadovoljavati sa bezvrijednim krunama, pa su sve do pred kratko vrijeme ostali bez ikakove zaštite. Držeći se načela vrhovnoga sudišta u Beču »Krone ist Krone«, isplatila je gradska općina bečka, uz mlaki prosvjed svojih vjerovnika, sve svoje zajmove u bezvrijednim krunama. Medju tima bilo je zajmova, izdanih u srebru i zlatu, sa isto takovim ukamaćenjem (Anleihe der Stadt Wien v. J. 1874., zatim je postojao zajam od god. 1898. plinara) 1900., 1902. i 1908., koji su svi koristonosno uloženi bili u lukrativna poduzeća gradske općine. Srpski predratni dugovi, o kojima je gore govor, utrošeni su sve do god. 1913. velikim dijelom za vojne svrhe.

S druge strane mnoge države iz vlastite pobude, da podignu i same nutarnju svoju vjeresiju, pristupaju revalorizaciji starijih papira u raznim iznosima, oblicima i sadržaju. Tako vidimo, da je uz ostale (Njemačka, Čehoslovačka itd.) i Austrija usprkos načela »Krone ist Krone« oštetila barem djelomično posjednike predratnih dugova. Pri tome se je išlo tako daleko, da su sa 25% uvažavani kod posljednje »Treffer-Anleihe« i državni papiri iz god. 1816.

Nazočnu temu razvukao sam tako s obzirom na naše aktuelne željezničke probleme starijega i novijega datuma, koji su po nekima predmet već decenijskih rasprava, o kojima drugi, takodjer nešto upućeniji u te planove, ne znaju a ma baš ništa.[6]) Mislim ovdje t. zv. Unsku željeznicu. Nešto objektivniji sud gosp. K-a o jadranskoj željeznici je imao za njega dosta kobne posljedice, a da time nisu otstranjene brojne tehničke poteškoće, koje su u izgledu pri gradnji te željeznice. Ova su pitanja vrlo važna i za naš pravni i bankovni svijet, jer se radi o bankovnim transakcijama velikog opsega o brojnim milijunima, željezničkim investicijama, kojih konačni iznos bi se imao tečajem godina penjati i u stotine milijuna, a da o kakovoj stvarnoj i uvjerljivoj kritici ne vidimo ni traga. Po srijedi je gradnja t. zv. jadranske željeznice, strateškog objekta prvoga reda — pitanje, koje se vuče od god. 1922. u konkretnijem obliku i sadržaju, te je već onda prouzrokovalo[7]) ne malu glavobolju.

Radi se o proračunskoj raspravi financij. zakona za god. 1934/5. koju je započeo 1. ožujka 1934. bivši ministar. Ta rasprava

[6]) Vidi: »Stenographisches Protokoll. Haus der Abgeordneten XX. Session. 37. Sitzung 15. II 1910. Dringlichketsantrag der Abgeordneten R. V. Vuković, dr. Šušteršić und Genossen, betreffend die dalmatinischen Bahnen, str. 2134.

[7]) »Obzor« od 20., 21. i 22. ožujka 1924.

je dovršena tek 10. ožujka 1934. a važna je već radi toga, jer se je tim iznijela neobično velika, prema slovu postojećega ustava nepredvidjena, autonomija jedne oblasti inače dosta suženoga djelokruga. To je ugovor požarevačke oblasti, sklopljen sa Oriental Construct (American Oriental Construction Sindikat New York) u svrhu gradnje željeznice Požarevac—Kičevo u ukupnoj duljini od 70 kilometara normalne i 140 kilometara uskotračne pruge. Tim ugovorom, koji je prema postojećemu pravnomu stanju mogla sklopiti samo državna vlast, utanačen je i amortizacioni plan, za izvršenje kojega ne jamči država nego sama požarevačka oblast. Posrednik je dobivao na račun tih gradnja i neke mjenice u znatnom iznosu, koje namiruje navodno sada moravska banovina. Ogromno gradivo rasprave u skupštini ne može se iscrpsti u onom opsegu, kako bi se što zornije prikazale manipulacije u pogledu gradnje te željeznice. Uz strateške obzire igraju pri tom i drugi motivi. Govor je kod te, a i ostalih gradnja, koje se označuju kao državna nužda, i o lokalno-patriotskim porivima, dok bi se po koja od tih gradnja mogla opravdavati tek momentanom potrebom stanovitih krugova i krajeva. U sljetstvu tih rasprava stručnjak izlaže svoje stanovište u pogledu gradnja raznih željeznica, nabraja uz ostalo četiri ugovora o gradnji pruga, o kojima je u javnosti malo ili ništa poznato.[8]) Tečajem rasprave o proračunu istaknuta je neispravnost mnogih odredaba uz poziv i na zakon o željezničkom saobraćaju od 23. lipnja 1930., koji u §-u 4. odredjuje, »da se gradjenje novih pruga državnih željeznica odobrava zakonitim putem«.

Što se tiče povlaštene južne željeznice Semmering itd., njezini su pravni odnošaji uredjeni najprije koncesionalnom ispravom od 23. rujna 1858. društvu »K. k. priv. südliche Staats-lombarisch-venetianische, und Central-italienische Eisenbahngesellschaft«. Na temelju zapisnika od 23. rujna 1858. — dakle samog dana izdanja koncesije[9]) — o otšteti koncesionarima za hrvatsku i brennersku željeznicu obvezuje se konzorcij južne željeznice na isplatu svote od 40.000 for. austr. vrijednosti u ime »troškova« za postignuće koncesije za Hrvatsku. Što je kod toga preuzeto sa strane južne željeznice, nije nigdje označeno. Ali postoji neki sporazumak od 11. prosinca 1858. u pogledu neke »Orijentalne željeznice cara Franje Josipa«, kojim je južna željeznica »preuzela« nekoliko komada pokućtva, risarije i svežanj nekakovih dionica kao ukupno »vlasništvo« toga društva.

Nadopunjivanje izvorne koncesije raznim klauzulama, uredjenje posebne uprave za madjarski dio pruga, uredjenje pitanja poreza i tarifnih formacija itd., ne spada strogo uzevši u okvir razmatranja o otkupu, koji je trebalo s obzirom na ratno stanje i skroz promijenjene poratne prilike staviti na sasvim drugu osnovicu, nego što to propisuje koncesionalna isprava, te s obzirom na faktično provedeno prigodom otkupa sa strane jugoslavenske vlade, odnosno zastupnika društva i

[8]) Slične slučajeve ponavlja i Tomašević l. c.

[9]) Protokoll aufgenommen bei dem k. k. Finanzministerium etc. Vidi: Pollanetz u. Wittek, Sammlung etc. Band II. Abt. I. Heft 2. Zweite Auflage Wien 1874., str. 176.

interesiranih kod te transakcije Austrije, Madjarske, Italije i Jugoslavije.

Pravni odnošaji povl. južne željeznice prema pojedinim ugovornim državama, modaliteti otkupa, anuiteti i ostale imovinske prilike imale su biti uredjene t. zv. rimskim paktom od 29. ožujka 1923. Samo preuzeće pruga na području Jugoslavije je uslijedilo na temelju zaključka min. vijeća od 22. kolovoza 1923., pri čemu se navadja, da treba predusresti štrajkovni pokret, koji da je prijetio u kritično vrijeme. Pitanje tog štrajka nije nikada sasvim rasčišćeno bilo, ali lukrativni položaj, u kojem posluje današnje poduzeće Dunav-Sava-Jadran, daje slutiti, da su kod toga igrali neku ulogu i drugi momenti. Tako se danas troši na upravne troškove tog društva, preko 2 milijuna zlatnih franaka godišnje, kod sasvim izostalog aktivnog sudjelovanja toga društva na kakovim većim poslovima. Zaključak min. vijeća, koji je odredjivao preuzeće, ne govori o samom otkupu ništa, što više odredjuje pod t. 14. iznos od D. 20,000.000 iz prihoda državnih željeznica »na račun primanja.. radi isplate osoblja spomenutih željeznica na dan 1. rujna o. g. i radi isplate drugih tekućih ličnih i materijalnih izdataka.« Ostali dio zaključka uredjuje samo upravne odnošaje.

Kako je gore spomenuta koncesija, produljena do 1. siječnja 1969., u par navrata sve do sloma promijenjivana, pa osim toga kako su poduzete ponovno razne mjere, da se otstrani manjak tih željeznica i povise u tu svrhu tarifne stavke, da se provedu dalje investicije na prugama te željeznice itd., ne spada na pitanje otkupa, koji se je imao provesti na temelju § 56. gore navedene koncesije tako, da se je najprije morala izračunati vrijednost za svaku pojedinu skupinu pruga napose i to tako, da se uzmu čisti dohoci te skupine od posljednjih s e d a m godina prije otkupa u račun. Od ukupne svote tih dohodaka odbiju se dvije najslabije godine. Ostatak od pet godina, t. j. dohodak kroz to vrijeme zbrojen imade se podijeliti sa pet, a dobiveni iznos daje svotu rente, koja se imade platiti dioničarima, ali koja ne smije biti manja od 5 i dvije tesetine kamata uložene gradjevne glavnice. Potonja garancija promijenjena je ponovno. Gradjevna glavnica je iskazana u izvješću za god. 1914. (str. 28) sa K. 2,,558,116.563.42. Izdaci, koji se mogu svrstati pod utemeljiteljne troškove (Vorarbeiten, Sonstige Ausgaben), navodno su iznašali ukupno 18.99% gornje glavnice.[10])

Gornja gradjevna glavnica pretstavlja naravski samo fiktivne oline, jer je pri tom mnogo toga iskazano, što je davno već izrabljeno. a moraju se kod obračuna shodno uzeti u obzir i ne male tečajne razlike kod dobrojene glavnice. Najglavniji naslov kod te gradjevne glavnice su 3%-ne obligacije, kojih iznos, odbivši već izdrijebane naslove, iznaša koncem 1914. K. 1,,801,659.878.69 Ove obligacije su po nekim stručnjacima te službe igrale uz asistenciju francuske dyplomacije presudnu ulogu kod ustanovljivanja otkupne svote. Same te obligacije sastoje se iz više serija, a glase na 500 franaka. Notirane su n.

10) R ö l l, Encyklopädie des Eisenbahnwesens, I. Auflage.

pr. na 30. lipnja 1914.[11]) od 237.50 do 240.50 K. po komadu, što će biti i njihov dobrojni tečaj. Uz ukamaćenje od 2.6% nosili su ti papiri preko 5.3%. Temeljne dionice južne željeznice, iskazane u tečajnici, a glaseće na 500 franaka ili 200 for. srebra, ne nose ništa, ali su ipak per ult. Juli 1928. notirane sa 583.25, do 584.10 (25 kom.). Plaćala se je kod toga nutarnja vrijednost istih.

Prekupni sporazum u pogledu Jugoslavije je uredjen naknadno članom 279. i čl. 280. financ. zakona za god. 1924/5., koji glase: (Čl. 279) »Odobrava se sporazum, koji je zaključen u Rimu 29. ožujka 1923. o administrativnoj i tehničkoj reorganizaciji Društva južnih željeznica izmedju republike Austrije, kraljevine Ugarske, kraljevine Italije, kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Društva južnih željeznica (Südbahn) u z u č e š ć e k o m i t e t a, k o j i z a s t u p a i m a o c e o b l i g a c i j a, izdanih od strane spomenutoga društva.

Odobrava se postupak kraljevske vlade, o preuzimanju železničkih pruga Društva južnih železnica, koje se nalaze na teritoriju kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, u smislu odredaba člana 29. ovog sporazuma«.

(Čl. 280.) Odobrava se konvencija, koja je zaključena u Rimu 29. ožujka 1923. odnosno tranzita i komunikacija na prugama Društva željeznica Dunav-Sava-Jadransko more (prije Društva južnih željeznica)«.

Čl. 281. govori o otkupu priv. vlasništva južne željeznice za 850.000 zl. franaka, zatim o plaćanju, koje je naknadno promijenjeno u svim točkama. Kako se razabira iz izvješća društva, te su nekretnine koncem god. 1934. isplaćene.

Dionička glavnica priv. južne željeznice je bila već prije rata snizivana svake godine prekupom dionica uz dosta niski tečaj. Taj postupak se nastavlja i poslije rata. Tako bilanca za god. 1934. ostavlja 179.000 zl. franaka za prekup vlastitih akcija, koje bi do 1. siječnja 1969. imale biti sve iskupljene. Broj tih temeljnih dionica je koncem 1934. iznašao 561.870 komada.

Jedan uvaženi strukovni list te branše ustanovljuje kod analize upitne bilance upliv prihoda (u tom slučaju anuiteta) na vrijednost pojedine dionice, t. j. i samog investiranog kapitala, koji kod pomanjkanja unosivosti ne broji, što se može primijeniti i na prioritete odnosno otkupnu svotu za iste. Načelo dakle privredjivanja je stožerna točka kod ustanovljivanja vrijednosti pojedine željeznice, bila to državna ili privatna, pa i kod otkupa iste. To načelo nalazi izražaja i u novom nacrtu trgovačkoga zakona, na koji se pozivlje i načelna odluka kasacionoga suda od 16. veljače 1934., — ono nosi u sebi i sve potrepštine trgovačkoga posla (temeljna glavnica, otpisi, unosivost, gubitak itd.), iako po cit. odluci kasacionog suda državna željeznica ».... po pravilu ne teži za dobiti«, koja čini glavni elemenat u pojmu trgovine. »Taj elemenat oskudijeva i kod ugovora o prevozu željeznicom«. Potonji nazor kas. suda jedva će biti u skladu sa načelima solidne prometne politike, koja i te kako računa sa povišenjem

11) Vidi: Amtliches Kursblatt der Wiener Börse.

prihoda putem tarifnih stavaka, da se otstrani manjak, što se kadšto izmjenjuje sa sasvim protivnim pokusima provizornoga značaja, koji ne postavljaju niti utvrdjuju bilo kakovo pravilo ni kod nas, a kamo li u medjunarodnom saobraćaju.

Kod prekupa pruge južne željeznice, za koju se je moralo predmnijevati, da nije trajno neka stečajna masa, odredjeni ključ učestvovanja na anuitetama ne bi mogao izdržati stručnjačku kritiku, pogotovo u pogledu unosnosti tadašnjih pruga južne željeznice. Dok se na pr. kod talijanskih i austrijskih dijelova tih pruga južne željeznice radilo o kompaktnim linijama sa trajnim nesmetanim prometom, osobito u tranzitu, dotle su Jugoslavija i Madjarska dobile samo torzolinije. Crte Buda—Kaniža i Kaniža—Šopron, pogotovo potonja, kojoj je uzet uz ostalo i sav osobni promet Zagreb—Wien, imadu za Madjare minimalnu vrijednost, kao što i crta St. Ilj—Rakek za Jugoslaviju. Usprkos nekakovoga tarinog odbora, koji bi imao osigurati iza prekupa pruga po nasljednim državama i nadalje napredak na svim prugama bivših crta južne željeznice, vuče Austrija provenience, koje leže tik pred St. Iljem, natrag na Graz i onda prema zapadu odnosno Italiji. Tako mi je poznat, uz ostale redovite stavke, priličan broj posebnih polakšica sa postaja Leibnitz i više (Sulmtalbahn) na Tarvis i t. d. Ove nepovoljne prilike u pogledu tih torzo-pruga, koje tek u strateškom obziru nešto vrijede, opravdavale bi donekle i zaostajanje plativih anuiteta sa strane Jugoslavije i Madjarske. Moglo bi se to označiti nekom pasivnom rezistencijom, da se izazove nov način obračuna, koji ne bi računao samo sa »minimalnim« zahtjevima dioničara i financijalnoga društva željeznice Dunav—Sava—Jadran U izvješću za god. 1934. stavlja naime društvo svojim dioničarima u izgled 5.40 zl. franaka u ime kamata, dok otkup jedne 3%-ne obligacije želi fiksirati sa 112.50 zlatna franka, što za upitnu obligaciju znači 50%-no revaloriziranje, dok se papiri slične vrsti moraju zadovoljavati i sa ciglih 2%.

Materijalno stanje povlaštene južne željeznice je bilo prije uredjenja od 23. III. 1923., što se tiče temeljnih dionica, a i prioriteta, dosta slabo. Tako su po izjavi stručnjaka temeljne dionice toga društva već u devedesetim godinama prošloga stoljeća nosile samo jedan franak (u papiru), a neposredno prije svjetskoga rata upravo ništa.[12]) Sadašnje financijalno društvo posvećuje toj dividendi opet veću pasku. Ali ako uvažimo, da su iste temeljne dionice bile od početka u posjedu novčara, koji su diljem pruga te željeznice imali svoje tvorničke i industrijske nastane (Trbovlje itd.), onda to minimalno ukamaćenje ne igra nikakovu ulogu. Tarifne polakšice, koje su dobivala ta poduzeća pojedinih ili skupine novčara (Rotschild itd.), njihovi prihodi, kao članova upravnog odbora, dovoljno su ih oštećivali za gubitak na drugoj strani. Drugi je račun bio sa prioritetima, odnosno amortizacijom istih, medju kojima su uz gore spomenute 3%-ne naslove, 5%-ne obligacije, zatim 4%-ne markovne serije E. i 4%-ne frankovne obligacije serije W. Amortizacija i ukamaćenje tih

[12]) Vidi: »Amtliches Kursblatt der Wiener Börse 18. I 1913. i 30. VI. 1914.

papira je bilo sve do god. 1902. normalno. Ugovorom od 16. rujna 1903. sa kuratorom 3%-nih obligacija obustavljeno je njihovo ždrijebanje, a 1908. je obustavljeno i ždrijebanje 4%-nih obligacija izraženih u markama. Iznosi, koji su imali pokrivati izdatke po tom naslovu, upotrijebljeni su za razne investicije, koje su se pokazale potrebnima, odnosno koje su tražene sa strane nadzorne drž. vlasti. Ugovor od 29. ožujka 1923. ne spominje nigdje, kakovi i koji podaci su uzeti za temelj ustanovljenju otkupnog iznosa, od kojeg otpada na Jugoslaviju iznos od 5.8 mil. zlatnih franaka godišnje do isteka koncesije, t. j. do 1. I. 1969. Nigdje nije objelodanjeno, kako su ugovoreni iznosi, spomenuti u točkama 2. i 3. već navedene dizertacije g. T.-a (str. 137.). A upravo taj momenat bi bio od velike važnosti, da se uzmogne provesti revizija toga posla, izvršenoga pod pritiskom interesirane diplomacije. Ne razabira se iz samog ugovora, a ni iz obrazloženja k istomu, kako je zaračunan iznos od 240.000 zl. for. u dukatima, kojim se je otkupila po zak. članku XLIV.: 1880. pruga Zagreb—Karlovac. Gornji iznos iskazivalo je društvo u svojim predratnim izvještajima sa K 571.428.57.

Izvješće povl. južne željeznice za god. 1914. donaša i neke podatke za god. 1913., sve pako nije ni iz daleka tako sastavljeno, da bi se mogla dobiti slika o načelima po prugama, odnosno skupinama, kako to propisuje gore cit. § 56 koncesije od god. 1858. To izvješće navodi tek posljetke polučene na austrijskim i ugarskim prugama ukupno. Kod potonjih pruga iskazani su posljeci pruga, koje su ležale na području Hrvatske i Medjimurja, dok je pruga Barcs—Pakrac iskazana posebno medju t. zv. zakupljenim željeznicama. Poslovni posljeci — ovdje mislim već ponovno spomenute brutto-tonna kilometre — prispodobljeni sa onima, polučenim u istom razmaku vremena i to god. 1913. na prugama zagrebačkoga poslovodstva drž. željeznica, pokazuju slijedeći razmjer:

1913. juž. želj. duljina pruga: 705 km. 1,,325,162.000 tk.
otpada na 1 km. 1,879.663
1913. drž. želj. duljina pruga: 1960 km. 3,,570,785.695 tk.
otpada na 1 km. 1,842.237

brutto-tonna-kilometara. Gornji razmjer, odnosno ključ, imao se je staviti u omjer sa prihodima, te izlazi slijedeći posljedak: prihodi na ug. prugama južne željeznice god. 1913. iznašaju 27,558.836 K u zlatu Ovi brojevi su uzeti po jednom službenom iskazu drž. željeznica, a sastavljeni u kritično doba (1914.). Oni služe uz ostalo kao dokaz, da iskazi saopćeni po upravi južnih željeznica nisu ishitreni. Pruge naime državnih, a i južne željeznice u ugarskoj poli bivše monarkije, bile su skoro jednako frekventirane, pa su im i posljeci prilično jednaki (1,879.663 : 1,842.237).

Kod toga računa, bili su mi u većem opsegu pristupačni samo ratni — već podaci god. 1914. — dok su oni za god. 1913. samo inter caetera spomenuti. Ali za osvjetljenje ili barem kao neki više prihvatljiv ključ obračuna dolaze dobro ova razmjerja, dok o novčanim momentima u smislu koncesije nije nigdje traga. God. 1913

iznašao je ukupni prihod južne željeznice, odbivši razne pristojbe te porez, K 48,636.258.28. Uzevši u račun gornju svotu i duljinu pruga, koje su pripadale Jugoslaviji, sa 649 kilometra, a ukupnu duljinu pruga povl. južne želj. bez dvostrukih tračnica i postajnih crta sa 2182 kilometra, otpao bi na Jugoslaviju od gornjeg iznosa K 48,636.258.28 prema poslovnomu ključu u kritičnoj godini, koji je iznašao 59.40%, iznos od K 14,476.047. Ovo razlaganje je doduše u protimbi sa mojim gore istaknutim načelom, da duljina pruga ne može biti predmetom obračuna, ali ovdje se susrećemo ipak sa dvjema pozitivnim brojkama.

U pogledu željeznice Barcs—Pakrac susrećemo se sa posebnim uzancama obračuna. Ta pruga je bila od otvorenja u exploataciji južne željeznice. Ugovori, kojima je južna željeznica preuzimala posao (traffic) pojedinih vicinalnih željeznica, bili su šablonski sastavljeni, kod nekojih točnije kod drugih manje točno odredjene otpremne stavke, jedinične cijene za razne funkcije kod obale prometa, skladišne službe i drugih manipulacija potrebnih kod prometa. Značajna je bila klauzula, kojom se stranke u tim ugovorima odriču prigovora preko polovice. Od svih drugih vicinalnih željeznica tek je ova naišla na neko veće uvažavanje sa strane drž. vlasti iza njezina preuzeća u državnu exploataciju.

Željeznica Barcs—Pakrac sa svojim ograncima je koncesionirana 3. ožujka 1884. Povl. južna željeznica je plaćala dioničarima iste godišnji paušal u iznosu od K 600.000. Gradjevna glavnica je iznašala[13]) K 21,354.000; prvenstvenih dionica je bilo od toga za 12 mil. kruna, a poslovni pretičak, kako ga je iskazivala n. pr. god. 1906. južna željeznica, K 387.228. Na temeljne dionice otpada prema rješenju obraničkoga suca, predvidjenoga u trianonskom ugovoru, od dosudjenih 393.000 zlatnih franaka iznos od dvije trećine do konca koncesije, t. j. do 3. studenoga 1975. Te dionice nisu prije rata, kao i velika većina ostalih tih temeljnih dionica vicin. željeznica, dobivale n i š t a. Prioritete su dobivale 5% (god. 1913.: K 20), zajamčenih povodom izdanja istih. Po tim računima nadoplatila je južna željeznica n. pr. god. 1906. K 212. 772 do iznosa paušalne svote iz svojih prihoda; god. 1905. K 221.903. Ali taj gubitak je prilično prividan, nešto sličan onomu »manjku«, koji je Pešta plaćala za Hrvatsku, jer se je mnogo moralo potrošiti na ovu željeznicu za nove tračnice, mijene itd. Kod tih dobava zaslužila je južna željeznica znatan dio navodno naknadjene svote natrag u ime dopreme, a i kod zaračunavanja samog materijala, koji je južna željeznica proizvadjala u svojim tvornicama. Vicinalna željeznica je morala naime plaćati ne samo gradivo, nego i troškove dopreme istoga do Barcs-a. K tomu je valjalo prihodima južne željeznice priračunati i neizravni dobitak od brutta, koji je vicinalna željeznica pribavila južnoj željeznici sa svoje pruge. Ovdje je kirija, koja je sigurno nosila lijepe prihode samoj južnoj željeznici. Tako je prema nekim iskazima sa postaja te vicinalne željeznice otpremano preko Barcs-a godišnje oko 10.000 kom. blaga, 4.000 kolnih tovara (à 10.000 kg.) drva

13) Vidi: »Vasúti es közl. Közlöny« br. 51. od god. 1908., str. 308.

samo u Austriju via Zakany itd. Izim toga zaračunavala je južna željeznica, kod vodjenja posla (traffic) za manipulaciju na postajama, te kao režijski trošak kod otpreme robe, mnogo više jedinične stavke, nego je to bio slučaj u lokalnom prometu same južne željeznice. Svi gornji, po južnu željeznicu neobično povoljni uslovi manjkaju drž. željeznici Jugoslavije, koja će kroz niz godina morati da nadoplaćuje, u koliko se ne isposluje revizija cijeloga postupka.

U pogledu temeljnih dionica željeznice Barcs—Pakrac, koje su sada s v e u posjedu financijalnoga društva Dunav—Sava—Jadran, stvar je dosta nerazumljiva. Pitanje se može postaviti, kako je južna željeznica došla u posjed tih papira? Poznato je i širim krugovima, da su dionice te vrsti izdavane pretežno vlasnicima zemljišta, koje je ležalo diljem pruge, u ime naknade, kao šušta formalnost. Potpisivale su te dionice i razne općine, te različite korporacije, koje su bile interesirane na tom, da se gradi željeznica kraj njihovih posjeda. Izdavane su te dionice i »slučajnim« osobama, koje su si stekle bilo kakovih »zasluga« za gradnju itd. Na efektivni dobitak, na neke dividende nije računalo 99% tih interesenata, jer im je dobitak nastao time, što je vrijednost zemljišta i inih nekretnina njihovih rasla sa gradnjom željeznice katkada u dosta veliko mjeri. Oni su bili dovoljno oštećivani tim za svojih najviše 35% od nominale, koje su uplatili većinom kao à fond perdu. Posjed dakle tih 16.666 temeljnih dionica — jer je jedna trećina po južnoj željeznici uništena — temelji se po izgledu na besprikornom sticanju. Već taj momenat može biti odlučan za revizionalni postupak, koji nikako ne će moći da izostane. Cijeli oštetni proces i onako ne imade sasvim konkretan izgled, jer se od dosudjene svote imadu odbiti upravni troškovi i porez, a i pitanje doznake — transfer-a — ne malo zabrinjuje financ. društvo Dunav—Sava—Jadran.

Glede samog prekupa, t. j. otkupne svote za ovu prugu, kao i a conto isplata saznaje se slijedeće: God. 1922. dobile su temeljne i prvenstvene dionice od predujma, koji je isplatila Jugoslavija u iznosu od 7 mil. dinara, po 8 pengö; god. 1926. dobilo je društvo opet a conto 5 mil. dinara, a 1928. god. 2 mil. dinara. (Frankfurter Zeitung 1928.*). U istom listu je govor o 30.000 prvenstvenih i 25.000 temeljnih dionica. Dioničari su tražili od države 25% od brutto-prihoda kao otštetu, ali im je uredjenjem od god. 1934. predvidjeno 22 i pol%.

Što se samoga napretka sadašnjega financijalnoga društva tiče, to je isti danas posve povoljan i kraj svih tužaba, da pojedini anuiteti, ne prispijevaju ni u odredjeno vrijeme ni u očekivanim po društvu iznosima; znak, da je vodstvo društva u rukama iskusnih financijera, koji znadu dobro izrabiti konjunkturu. Toliko je sigurno, da na dobar napredak ukazuje povišeni broj članova ravnateljstva, koji je po izvješću za god. 1915. iznašao 24, a sada broji 29 članova. Na bolji položaj upućuje i na burzi notirana relativno visoka cijena još od god. 1927. sa 82.85, odnosno 83.10 (za 25 kom.). Kraj tih visokih brojeva izgledaju na burzovnim listinama smiješno niski iznosi sličnih željezničkih papira, složeni u titres-e od brojnih hiljada nominalne vrijed-

* Valjalo je navesti točno datum i broj. (Opas. urednič.).

nosti. Temeljne dionice južne željeznice, kojih je nominala iznašala 500 franaka ili 200 for. srebra, nisu neposredno prije rata nosile upravo ništa.[14] Prodavane su ali per ult. Jänner sa 102 do 103, dok ih danas prekupljuje samo društvo, da obali temljnu glavnicu, po 6.45 zl. franka od svojih dioničara, za koje sam gore spomenuo, da nisu baš mnogo izgubili ni kod minimalnog ukamaćenja njihovih nominalnih prinosa u god. 1858. Može se mirne duše kazati, da je od svih željezničkih poduzeća južna željeznica najbolje prošla iz ratnih zapletaja i poratnih pada svih vrijednosnih papira. 3%-ni kuponi su za god. 1933. dobili 14.75 zl. franka, a ni za dalje pokriće ne će uzmanjkati novaca iz bilo kojih pričuva, kojima obiluje to društvo. God. 1913. uživali su posjednici tih papira za 500 franaka nominale kamatnjak od 2.6, — za pariško tržište dosta visoki prinos.

Nabrajanje raznih uredjenja Jugoslavije u pogledu uplate pojedinih rata, preinake ugovornih odnošaja s obzirom na odgodu plaćanja kamata i bonova, rješenja arbitražnih sudova, konferencija nasljednih država s obzirom na tarifna pitanja, glede kojih postoje već u rimskom paktu od god. 1923. posebna utanačenja, moglo bi obuhvatiti cijelu knjigu. Spomenuti tarifni odbor, koji bi svim prugama imao osigurati neki paritetni brutto, nekakav je lucus a non lucendo, jer se o djelatnosti i posljecima toga rada, iako je tomu odboru točno opredijeljen djelokrug, niti što čuje niti opaža na tarifnom polju.

U vršenju zadataka madjarske prometne politike je zak. član. XXXI.: 1880. izdan prvi zakon o gradnji vicinalnih željeznica, kojemu je slijedio onaj od god. 1888. Ali dok su drugdje, pa n. pr. i u austrijskoj poli bivše monarkije sve pokrajine (osim Dalmacije), u pravcu gradnje, a u mnogim slučajevima i glede posla (traffic) dobile skoro posve slobodne ruke, bilo je sa strane Pešte sve podvrgnuto centralnoj vlasti. Uz temeljnu glavnicu, koja se je popunjavala tek do 35% nominale, izdavane su prvenstvene dionice, koje su već prema dobrojnom tečaju ukamaćivane do 11%. Spomenuti papiri plasirani su isključivo u Njemačkoj, gdje je Frankfurt bio glavno tržište za nje, a prodavali su se i sa 49% nominale. Kapitalisti su načinili ipak dobar posao, jer je kamate zajamčila državna vlast. Sama gradnja pako tih vicinalnih željeznica nije kraj takovih manipulacija mogla biti prvorazredna, te je iza preuzeća posla po drž. željeznicama bio nuždan odmah u početku popravak i najednostavnijih ustroja. Ali inventar, koji je dobavljala sama drž. željeznica, je bio zadovoljavajući. Medju najbolje »osigurane« željeznice te vrsti spadala je zagorska željeznica. Ta pruga je dobivala na temelju posebnog ugovora za ukamaćenje i amortizaciju temeljnih i prvenstvenih dionica paušalnu svotu u iznosu od 240.000 for. (480.000 kruna) bez obzira, da li će pruga toliko nositi ili ne. Prvenstvene dionice su dobivale redovito 5%, dok je na temeljne dionice otpalo takodjer nešto (god. 1906. n. pr. 1.55%). Kakovi su za pravo bili primici te željeznice, o tom nije nigdje nikada došlo što na javu, dapače se zabranjivalo članovima ravnateljstva tih vicinalnih

[14] Vidi: »Amtliches Kurzblatt der Wiener Börse 18. Jänner 1913.

željeznica uvid u poslovanje na postajama i davanje bilo kakovih obavijesti o poslovanju sa strane postajnih organa.

U pogledu polučenih poslovnih posljedaka izdavali su se nekakovi »provizorni iskazi«, koji nisu iskazivali a ma baš ništa efektivnoga. S druge strane poznati su mi iz vlastite prakse slučajevi sasvim nedovoljnoga uspjeha na tim željeznicama. Tako su na jednoj od željeznica kretali kadšto vlakovi bez i jednog putnika. Robni promet nije pokrivao ni troškove za mazala. Ali valja naglasiti, barem što se tiče pruga, kojima je upravljalo poslovodstvo u Zagrebu, da je na prugama ležećim u Hrvatskoj-Slavoniji, bio promet posvema zadovoljavajući. Tako se n. pr. za zagorsku prugu može kazati, da je promet dapače nosio dobit. Druge su pruge kao n. pr. ona Dugoselo—Novska, već kod koncesioniranja bile odredjene kao tranzitne pruge, što je navedena u sljedstvu i postala. I prinos države za gradnju iste je bio nerazmjeran (1 milijun) prema subvencijama, koje je država pružala inače za gradnju vicin. željez. u obliku doprinosa za otpremu pošte itd.

Iza sloma Austro-Ugarske god. 1918. preuzele su nasljedne države i te vicinalne pruge tako, da su iste via facti pripale državi, na području koje su se nalazile. Čehoslovačka je prva pristupila podržavljenju tih željeznica, ali sa dosta slabim materijalnim uspjehom. Posao je obavljen već god. 1920., t. j. u doba, kada se nije moglo ni približno pregledati, kakav će nastati položaj na novčanom tržištu, niti predviditi, kakovo stanovište mogu i smiju s obzirom na faktične poslovne posljetke uzeti drž. vlasti prema dosta pretjeranim zahtjevima za otkup ove ili one pruge.

U pogledu otkupa i vrijednosti tih pruga kao i samih papira tih poduzeća uvriježio se je tečajem poratnih godina cijeli kaos. Odredbe glede cijena u pojedinim državama upravo su abnormalne. Tako su god. 1928. procijenjene u Austriji vicin. željeznice po načelu »Krone ist Krone«, te je n. pr. kod »Oesterr. Waldviertelbahn« uzeta cijela tražbina prioritetlija u poslovnu bilancu sa 560 šilinga, kod željeznice »Wien—Pressburg« sa 1026 šilinga, prema nominalnih 10.36 milijuna kruna. Nasuprot tomu odredjeno je zaključkom »Lige naroda« Austriji, da za prugu Güns (Köszeg)—Šopron imade platiti za upravu i exploataciju 18% od ukupnoga brutto- prihoda.

U Rumunjskoj upotrijebljen je poseban način za ustanovljenje vrijednosti tih pruga — i to, kod pretežnoga broja je uzet u račun obračunski tečaj od 76.80 leja za svakih 200 predratnih kruna. Kod crte Brašov—Haromszek je dano iza jeftimbe kod reparacione komisije za svakih 200 for. dvostruko od gornje svote, t. j. 153.60 leja.

Kod nas je prije konačnoga prekupa bilo kalkila najraznijih vrsti. Tako je za prugu Caprag—Vrginmost traženo sa strane švicarskih kapitalista 40% nominalne glavnice. Dioničari zagorske željeznice su tražili još god. 1927. 100%-no povišenje paušalnog iznosa i to za sve minule godine (od god. 1919. počamši) pod inakom prijetnjom sudbenoga postupka. Papiri toga društva pretežno su bili »Deutsche Bank«.

Uredjenje za otkup 24. pobliže ne označenih vicinalnih pruga, koje se nalaze na području Jugoslavije, je usvojeno rješenjem ministarskoga vijeća u Beogradu, koje je uneseno u financijalni zakon, — medju rješenja, koja se uzimlju jednostavno na znanje. Posljedak te transakcije je radi slabog dotiranja fonda »B« dosta nestalne naravi.

Za utvrdjenje i uzakonjenje značenja »prave predaje« (§ 930. predosnove o. g. z.)

Napisao dr. Milić Ivo, profesor pravnog fakulteta u Subotici.

O našem pitanju bio je u posljednje vrijeme napisan čitav niz članaka,[1]) koji su dovoljno pokazali opravdanost njegova postavljanja i potrebu njegova konačnoga rješenja. Mišljenja su dakako podijeljena, jer smo to pitanje kao sporno naslijedili. Poput staroaustrijske, i naša je pravna književnost i sudovanje u toj stvari protuslovna. Pošto »Predosnova« sadržajno ne mijenja odnosni tekst svog austrijskog uzora, čime bi se spornost i kod nas produžila, valja ovom prilikom nastojati, da se spor ukloni ili barem da se svede na najmanju mjeru. Tako je učinila i čehoslovačka »Osnova građanskog zakonika«, koja se je nalazila pred istim teškoćama.

*

Stol sedmorice u Zagrebu u rješidbi od 9. II. 1933. br. 7700/1932. je izrekao: »Prava predaja knjižnih nepokretnina nije izvršena ni fizičkom predajom darovanih nepokretnina obdarenome, ni izdavanjem tabularne isprave, nego samo uknjižbom u zemljišnim knjigama na daroprimca odnosno podnošenjem uknjižbene molbe (431 o. g. z.), i prema tome je za darovnu pogodbu glede nepokretnina u svakom slučaju potreban javnobilježnički akt.«

Stol sedmorice je u plenarnoj rješidbi od 22. II. 1935. br. Rev. 1473/1934. (»Mjesečnik« br. 4—5/1935. str. 231), naprotiv izrekao: »Prava predaja kod darovanja znači njegovo ispunjenje t. j. za razliku od obećanja darovanja odmah i realiziranje pravnog učinka darovnog ugovora. Zato je kod nekretnina dovoljno već uvedenje u posjed ....., kao prava predaja vrijedi ne samo predaja u smislu § 426 o. g. z. nego i simbolička (§ 427 o. g. z.) kao i predaja očitovanjem (§ 428 o. g. z.) bez obzira radilo se o pokretnim ili nepokretnim stvarima, ... za valjanost darovanja nekretnina dovoljna je prava predaja darovanog predmeta i u takvom slučaju nije potreban upis u javne knjige niti je propisan javnobilježnički akt.«

Pristaše strožega kriterija u prosudjivanju darovnih poslova drže, da je stanovište ove druge rješidbe protivno i slovu i duhu zakona, da je opasno i da ga zato treba ispraviti jasnim stiliziranjem § 930. »Predosnove«.

[1]) Dr. Milić Ivo: »Mjesečnik« br. 6—7 1931.; dr. Matijević Ivo »Pravosudje« br. 3 i 4 1932.; Krmpotić Josip: »Pravosudje« br. 9 1932.; dr. Vakanjac Milan — »Pravosudje« br. 11 1934.; dr. Müller Djuro: »Mjesečnik« br. 1 1935.

I. Zakonodavstvo svih vremena gleda prijekim okom na darivanje. Cincia je bila pooštrena Konstantinovim konstitucijama, koje su za valjanost darovanja tražile pismeni ugovor, predaju dara pred svjedocima i sudsku registraciju; Justinijan ublažuje propise za darove manje vrijednosti imajući u vidu promicanje darova za dobrotvorne ustanove; recepcija ga mehanički slijedi, tražeći javni akt za valjanost većih darivanja (preko 4500 maraka = 500 solida). Ali novije doba vraća se sve više staroj strogosti. Posmotrimo naše krajeve: Austr.-hrv. gr. z. (§ 943) zahtijeva pismeni akt za utuživost darovanja bez prave predaje dara; isti oblik traži i srb. gr. z. (§ 564), kada darivalac »stvar ne preda«; imovinski zakonik (čl. 484) traži za taj slučaj ili pismeni akt ili založno obezbjedenje dara; ugarski zakon. čl VII.:1886 (§ 22) traži javnobilježnički akt za valjanost darovanja medju bračnim i zaručnim drugovima, — i to, ako je predmet nepokretna stvar, uvijek, ako li je pokretna, »u koliko predmet darovanja nije predan«; osnova ugar. gr. z. (§ 1201) ide dalje, tražeći za valjanost obećanja dara (svako darovanje bez predaje je tek obećanje dara!) pismenu ispravu, a kad je predmet dara nepokretnina ili gradnja, javnu ispravu. Austrijskomu zakonodavcu od god. 1871. nije više dovoljan § 943 o. g. z., on za valjanost darovanja »bez prave predaje« traži bilježnički akt i kroz usta ministra pravde (tekst u »Mjesečniku« br. 6—7/1931. str. 253) obrazlaže to traženje ne samo potrebom zaštite darodavca protiv iskorišćavanja i vlastite naglosti nego i potrebom zaštite darodavčevih vjerovnika. — Naš zakonodavac (§ 52 br. 4 javnobilj. zak. i § 930 predosnove) preuzima u cijelosti austrijsko pravo.

Što znači za tumača zakona to tradicionalno otežavanje darovanja? Znači, da darivanje nije normalan način otudjivanja imovine i da odnosne propise treba strogo tumačiti i primjenjivati, jer su oni specijalni. Zato nije ovdje na mjestu pozivanje na opće načelne propise, kako to čini stol sedmorice, kad ističe da: »napokon iz samog zakonskog pojma vlasništva slijedi pravo vlasnika, da raspolaže sućanstvom i koristima — dakle dosljedno i da daruje i preda u posjed odnosno u vlasništvo onome, kome on hoće«. Ne možemo se pozivati na načelo slobode vlasništva u materiji, u kojoj su to načelo ograničili propisima o formi i izravnim zabranama najveći njegovi poštovaoci Rimljani iz doba republike. U ostalom nije ni o. g. z. tako individualističan, kakvim hoće da ga prikaže rješidba, jer je po njemu vršenje vlasništva ograničeno ne samo obavezom nevrijedjanja prava trećih lica nego i razlozima socijalnog interesa (§ 364). Ne valja zaboravljati, da kod darivanja ne postoji zlo jedino u siromašenju darodavca, nego etički i socijalno veće zlo u mogućnosti lakoga sticanja od strane drugih i u mogućnosti oštećivanja vjerovnika i nasljednika. Tu propisi o formi postoje i kao jamstvo za sadržinu. I kod oporuke raspolagatelj je vlasnik, pa ipak ne može da radi, što hoće i kako hoće.[2])

[2]) Za potkrjepljenje ovih navoda može da služi i činjenično stanje parnice koja je okončana tom rješidbom:

Kćerka je tužila mater i brata: mater za priznanje, da joj je usmeno darovala

II. Tekst predosnove, koji sintetizira § 943 o. g. z. i § 52 br. 4 jb. zakona, glasi:

»Usmeno sklopljen ugovor o darivanju bez prave predaje darovane stvari, ne vrijedi. Za valjanost ugovora bez prave predaje stvari traži se javnobilježnički akt.«

Kao dosad tako bi i u buduće, kako pokazuju navedene dvije rješidbe, ostao otvoren spor oko značenja izraza prava predaje. Spor, koji se konkretno sastoji u pitanjima: Postoji li prava predaja već onda, kad je na obdarenoga prenesen posjed darovane stvari? Ili je potrebno, da se prenese vlasništvo stvari? Je li svaka predaja, koja prenosi vlasništvo, prava predaja?

Svi tekstovi, koji dodiruju naše pitanje (o. g. z. § 943, jb. zakon § 52 br. 4., predosnova § 930) imaju izraz »predaja« u njezinom imeničnom obliku. Kao o. g. z. tako i predosnova namjerice izbjegavaju riječ »predaja«, kad imaju da označe način prenosa posjeda (§§ 315, 319 o. g. z. — §§ 347, 351 predosnove). Riječ »predaja« je tehnički, isključivi izraz za način sticanja vlasništva, a austrijskom zakonodavcu se jamačno ne će htjeti predbaciti lakomislenost u tehničkoj izradi zakona. — Prema tome »predaja« u § 943 treba da bude ono isto, što je »predaja« u §§ 426 i slj. to jest izraz za način derivativnog sticanja vlasništva a ne posjeda.

Ako poslije toga i poslije pokazane težnje za ograničavanjem darovanja imamo i pravilo, da se zakon ne smije inače tumačiti, nego li donosi vlastito značenje riječi u njihovu savezu i jasna namisao zakonodavca (§ 6 o. g. z.), kako ćemo moći obrazložiti, da je zahtjevu zakona zadovoljeno već time, što je na obdarenoga prenesen posjed? Kad bi dakle u tekstovima stajala riječ »predaja« sama, bilo bi potrebno, da je na obdarenoga preneseno vlasništvo darovanoga predmeta, ako će neformalan ugovor o darivanju da valja.

---

zemlju i uvela ju u posjed, brata da se od njegova imena prenese na nju uknjižba vlasničkog prava, jer je mati kasnijim pismenim ugovorom prenijela istu zemlju na sina. Mati se je u parnici branila, da je tu zemlju prepustila kćeri tužiteljici samo na obradjivanje u napolicu. Ugovor o darivanju bio je sklopljen u kući kćerke pred svjedokom, na čiji se iskaz stol sedmorice poziva u rješidbi: »U ovoj parnici dokazala je tužiteljica po svjedoku H. Š., da joj je prvotužena darovala prijeporne nekretnine i predala joj ih u posjed«.

Taj jedini svjedok pri ugovoru je muž tužiteljice. Njegov iskaz u parnici glasi: ... tada je prvotužena rekla tužiteljici, da joj daruje taj vinograd i neka si samo uzme i obradjuje,... još je rekla neka ja odmah dadem po sluzi voziti gnoj u taj vinograd, te držim, da sam ja sa ženom i punicom t. j. prvotuženom odvezao gnoja u taj vinograd, te je tada tom prilikom prvotužena tužiteljici taj vinograd predala u posjed. Prigodom samoga darovanja ja sam još rekao prvotuženoj da kako će ista živiti, ako nam sve dade, na što mi je odgovorila, da to nije moja briga, jer da ima dosta, ali ja sam joj rekao odnosno dragovoljno obećao, da ću joj od priroda davati za njezino uzdržavanje, što sam svagda i učinio, te sam davao prvotuženoj polovinu od priroda, kako sam svojevoljno obećao«.

Prvostepeni sud je tužbu odbio uzevši za dokazano, da je mati predala kćeri zemlju samo na napolicu. — Drugostepeni sud je presudu izmijenio i tužbeni zahtjev uvažio uzevši, da postoji darovanje. Pred drugostepenim sudom nije bio izveden nikakav nov dokaz niti je bio ponovljen koji raniji dokaz.

U ovom smislu je riješila spor čehoslovačka osnova gr. z., koja je § 943 o. g. z. u svome § 860 (redakcija od god. 1931.) formulirala ovako:

»Ne prenese li se vlasništvo dara u vrijeme, kada se čini darovni ugovor, za njegovu je valjanost potreban bilježnički akt«.

U obrazloženju osnove se kaže: § 860 osnove daje propis o formi u saglasnosti sa § 943 o. g. z. i sa zakonom br. 76/1871. l. d. z. Pododbor se je trudio, da riješi sporove o tome propisu na taj način, što je propis razdijelio na dvije rečenice, od kojih je prva bila opća i, govoreći o daru bez predaje, slijedila tekst svojih uzoraka; druga se je odnosila na stvari upisane u javnim knjigama i tražila za darovanje takovih stvari bilježnički akt uvijek. Poslije vrlo podrobne rasprave spojila je superreviziona komisija obje rečenice u jednu, čiji smisao je ovaj: Forma bilježničkog akta je potrebna:

1) pri darovnom ugovoru obligacionom ili pri prijemu darovnog obećanja, ako se radi o pokretnoj stvari, jer se tu vlasništvo prenosi (tek) predajom.

2) Pri darivanju stvari upisane u javnim knjigama, a to i onda, kada je bio prenesen posjed, jer s obzirom na propise o prenosu prava vlasništva tabularnih objekata vlasništvo takovih objekata se prenosi intabulacijom, a daruje li se objekt tabularni, nije vlasništvo preneseno prije intabulacije.

3) pri darivanju objekata, pri kojima se vlasništvo ne prenosi kao n. pr. pri cessio pro donato ili pri otpustu duga pro donato.

Stari spor, da li je dovoljno, ako je o obećanju dara sastavljen bilježnički akt, ili je potrebno, da akt sadržaje i prijem obećanja, riješen je tekstom §-a 860 u smislu alternative druge, u skladu sa bilježničkom praksom.«

Tako čehoslovačka osnova (Obrazloženje str. 231, 232). Po njoj ugovor o darovanju treba ili da sadržaje, kao sastavni elemenat posla, prenos vlasništva dara na obdarenoga (realna donacija) ili, bez takovog prenosa, da bude zaključen u obliku bilježničkoga akta (formalna donacija). Jedan od načina, kojima bi predosnova mogla da riješi spor i ukloni opasnosti, spojene sa neizmijenjenim zadržanjem sadašnjega teksta, bio bi taj, da preuzme u cijelosti tekst i njegovo obrazloženje iz čsl. osnove. Takovo je rješenje, kao kompromisno, bilo zastupano od pisca i u navedenom članku u »Mjesečniku«. Mislilo se je, da je važnije stvoriti jasno i prostije stanje nego li tražiti najtočnije rješenje, koje je teže formulirati.

III. Ali je poslije rješidbe stola sedmorice potrebno pokazati, da i čsl. osnova ide dalje od svoga uzorka. Ona, istina, spominje, da postupa s njime u suglasju, kao što u osnovi i postupa, ali pušta sasvim iz vida, da uzorak traži ne samo predaju, koja prenosi vlasništvo uopće, nego »pravu« predaju, koja je svakako uži pojam, tako da svaka predaja ne će biti dovoljna za valjanost darovnog ugovora. Da nije tako, bio bi pažljivi austrijski zakonodavac kazao prosto »predaja« a ne »prava« predaja.

Otkuda je o. g. z. uzeo izraz »prava predaja« i, zbog toga, koji smisao i sadržinu ima taj izraz? Uzeo ga je odonud, gdje je do tada postojao, imao svoje točno odredjeno značenje i bio primjenjivan: iz pandektarnoga prava. »Traditio vera« znači predaju, koja se danas označuje izrazom »tjelesna predaja«, predaja iz ruke u ruku (§ 446 predosnove, § 426 o. g. z.). Pod njezin pojam bi se mogla podvesti jedino još predaja putem poslanja, kada obdareni primi i zadrži stvar ili primi stvar, za koju je unaprijed naznačio način slanja (§ 449 predosnove — § 429 o. g. z.), čime je konkludentno izrazio i prihvat ponude dara. Prava predaja prenosi dakle na primaoca ne samo vlasništvo nego i isključiv, nezavisan posjed. Tek tada se je darivalac potpuno lišio svoje stvari; sve dotle ima da mu prema intencijama zakonodavca ostane otvorena mogućnost, da se trgne.

Traditio symbolica nije traditio vera nego njezin surogat; traditio brevi manu i constitutum possessorium nisu prave predaje, jer su samo fikcije predaje; sa vrijednosnim papirima na donosioca se postupa kao sa pokretnim tjelesnim stvarima i za njihovo darivanje, bez forme, potrebna je predaja iz ruke u ruku ili poslanje; kod papira na ime potreban je indosament i predaja papira; tražbine, koje nisu utjelovljene u ispravi, ne mogu se uopće predati, jer nisu predmet vlasničkoga prava; za uknjižene nepokretne stvari i stvarna prava na njima važi, što je kazano u čsl. osnovi.

Ova druga varijanta za rješenje našega spora, nesumnjivo bliža slovu i duhu tekstova, dala bi se tehnički provesti tako, da se u § 930. predosnove iza riječi »prave predaje« doda u zagradi »§§ 446. i 449.«, čime bi bio definiran pojam prave predaje. A pošto kod darivanja nepokretnina nije moguće izvršiti pravu predaju, jer je za njihov prenos vlasništva potrebno ili uknjiženje ili polaganje isprave (§§ 451. 453. predosnove)[3]) imao bi se §-u 930. dodati stav drugi, koji bi glasio: »Za valjanost ugovora o darivanju nepokretnih stvari potreban je uvijek javnobilježnički akt«.

I ratione cincia ne treba činiti razliku izmedju uknjiževnih i neuknjiženih nepokretnina, jer takvi predmeti pretstavljaju redovno veću vrijednost i njihovo darivanje traži jača jamstva.

Napokon ratione pauliana treba da se zna, kada je ugovor sklopljen, jer od toga časa teče početni rok tužbe za pobijanje odnosno početni rok njezine prekluzije.

[3]) Ovom prilikom treba zamoliti, da se i § 451 predosnove podvrgne reviziji. On glasi: »Za prenos vlasništva nepokretnih stvari mora se po pravilu posao sticanja upisati u zato odredjene javne knjige. — Riječi »po pravilu« nije imao o. g. z. ni u svome postanku niti su mu bile dodane prilikom noveliranja, kada je uvedena ustanova polaganja isprave u sud za derivativno sticanje vlasništva neuknjiženih nepokretnina.

Riječi »po pravilu« znače, da postoje i izuzeci. I prof. Maurović u svome »Izvještaju« o radu komisije za predosnovu, piše kod § 451 (str. 30): »Po pravilu — dakle ne uvijek. Vlasništvo na nekretninama stiče se iznimno i bez upisa«. Da li i na uknjiženim nekretninama? Ako da, u kojim slučajevima? Potrebno je, da se iznimke izrično ustanove, inače ćemo imati i u ovom pitanju spornost i neizvjesnost, koje je i u Austriji bilo dosta. (Isporedi Stubenrauch kod § 431).

Jasno stanje dobilo bi se primanjem gledišta, da nema slučaja derivativnog sticanja uknjiženih nekretnina bez upisa. I nasljedstvo daje samo naslov (§ 441 predosnove). Okupacija i slično (alveus, insula) su izvorni načini sticanja i za njih postoje zasebna pravila. Kamen spoticanja bilo je dosudjenje pri prinudnoj prodaji. Ali dražbeni kupac nije još vlasnik, nego se od dosudjenja s njim postupa, glede na opasnosti i terete, kao da je vlasnik. U ostalom i za njega postoje zasebni propisi u zakonu o izvršenju (§ 122 zak. o izvrš. i savezni).

Na taj način bi preostao kao jedini izuzetak: sticanje neuknjiženih nekretnina, što je predosnova predvidjela u § 453. Taj izuzetak mogao bi da se izrazi ili tako, da se u § 451 poslije riječi »po pravilu« doda u zagradi »§ 453«, ili da se isti § stilizira ovako: »Za prenos vlasništva uknjiženih nepokretnih stvari...«. Tako bismo dobili potpunu jasnost i odredjenost: nepokretne stvari ili su uknjižene ili su neuknjižene. Za derivativno sticanje prvih potrebno je uknjiženje, za druge potrebno je polaganje isprave u sud. Time bi ujedno bio riješen i cio sistem tapija i potvrdjivanja isprava (po imovinskom zakoniku).

Teško se odlučujemo na mijenjanje o. g. z.-a, da bismo mogli iskoristiti bogatu austrijsku literaturu i judikaturu. Ali šta će nam to bogatstvo, gdje donosi samo nejasnoću i parničenje?

Činjenica i pravo

Napisao Pavlović Djoko, odvjetnik u Petrovgradu (V. Bečkereku)

Privatnopravni odnos parničnih stranaka treba u presudi točno opisati. To znači, da treba navesti činjenice, na kojima se osniva tužbeni zahtjev (§ 514 gradj. p. p.), i pravnu osnovicu tužbe, t. j. nazvati odnos stranaka pravnim nazivom (kupoprodaja, zajam, depozit itd.).

Što treba da tužitelj navede u tužbi u pogledu činjenica, na kojima se osniva tužbeni zahtjev i u pogledu prava, koje želi da ostvari?

Odredbe §-a 321. zakonika o sudskom postupku u gradj. parnicama (novi gradj. par. postupnik) traže u pogledu tužbe »navodjenje činjenica, na kojima se osniva zahtjev tužiočev«.

Gradj. parnični postupnik, koji je važio do 1. travnja 1933. na pravnom području novosadskog apelacionog suda (zak čl. 1:1911), propisuje u pogledu tužbe (§ 129.) ovo: »... ima se iznijeti pravo, koje tužitelj želi ostvariti«.

Kako da se sastavi tužba u prvom, a kako je imala biti sastavljena u drugom slučaju? To je pitanje kako za stranke tako i za sud od velike praktične važnosti.

Da vidimo primjer — recimo — kod ugovora o čuvanju (sa nagradom, ili bez nagrade čuvara). Tužitelj će u prvom slučaju navesti u tužbi, da je prepustio izvjesnu stvar (zamjenljivu ili nezamjenljivu) tuženomu, koji je obećao istu stvar uz nagradu (locatio conductio operis), ili bez nagrade (depositum) čuvati i po proteku vremena vratiti. U drugom je slučaju tužitelj naveo, da mu je tuženi dužan stvar (u istom stanju, u kojem ju je preuzeo i sa svim prirastajem) na osnovu ugovora o čuvanju vratiti.

Primjer u slučaju ugovora o zajmu: U prvom će slučaju tužitelj navesti u tužbi, da je prepustio tuženomu izvjesnu zamjenljivu stvar

na raspolaganje po volji, a tuženi je obećao stvar iste vrste vratiti. U drugom slučaju, da mu tuženi u ime zajma duguje.

Gornja dva primjera su dovoljna za rasvjetljenje odnosa činjenice i prava. U prvom slučaju je tužitelj iznio samo činjenice bez označenja pravne kvalifikacije, u drugom je označio pravo, koje želi ostvariti, a da nije iznio činjenice, za koje zakon imovinskopravni pojam depozita, odnosno zajma vezuje.

Ako tužitelj ovako konstruiše tužbu: »prepustio sam tuženomu (izvjesnu) stvar, a on je obećao istu vratiti«, tužba ne će biti sasvim jasna (da li je u pitanju ugovor o zajmu, ili možda ugovor o čuvanju?) i sud će u smislu odredaba §-a 183., odnosno §-a 531. novoga gradj. par. postupnika eventualno odrediti, da se tužbeno izlaganje dopuni, ako ne, tražit će u svakom slučaju na usmenoj raspravi, da se stvar konkretizira, precizira.

Ako tužitelj u tužbi bez navadjanja činjenica navede samo pravo, koje želi ostvariti, tužba takodjer ne će biti dovoljno jasna. Bez točno navedenih činjenica sudac ne može utvrditi, da li je tužitelj pravni posao pravilno svrstao pod imovinskopravnu normu zajma, ili se radi možda o depozitu? A u slučaju depozita radi li se o običnom čuvanju, ili možda o čuvanju uz nagradjivanje čuvara?

Ako odvjetnik zastupa stranku, navest će u tužbi redovno kako činjeničnu tako i pravnu osnovu tužbe. Ako ne navede točno činjenično stanje, tužba će mu se radi nadopune vratiti, a trošak oko nadopune ne će biti protivna stranka dužna da naknadi ni u slučaju, da inače izgubi parnicu. Ne će se vratiti tužba po novom gradj. par. postupniku ako tužitelj propusti navesti pravnu kvalifikaciju iznesenih činjenica. Ako pak stranku (lajika) ne zastupa odvjetnik, sudac će joj dati sve potrebne upute, kako je to u § 531. propisano.

Stanovište novoga gradj. par. postupnika je praktičnije, ma da u drugom pogledu zaostaje iza staroga madj. gradj. par. postupnika. Naime, kada su činjenice točno navedene u tužbi, lako će sudac (»iura novit curia«) suditi, dok obratno, ako je u tužbi samo pravo tužiteljevo navedeno, ne zna se, naročito kada stranku ne zastupa odvjetnik, nije li ona možda na pogrješnom pravnom putu, radi li se o zajmu, o depozitu, ili možda o nečem trećem?

Kako će se tuženi izjasniti na tužbu, ako u njoj nisu navedene činjenice? N. pr. kako će i što će priznati; kako će i što će poricati; kakve će meritorne prigovore iznijeti protiv tužbe, ako ih ima; ili u pogledu čega će se stranka izjasniti, da ne zna, ili se ne sjeća?

Da vidimo nekoliko primjera:

Tuženi priznaje, da je od tužitelja preuzeo izvjesnu stvar na čuvanje bez nagrade.[1]) Ovoliko je dovoljno za suca. On od tuženoga ne

[1]) Vrijedno je ovdje napomenuti, da osnova novoga gradj zakonika ne razlikuje običan depozit od čuvanja za nagradu, jedino što spominje (u §-u 954. predosnove gradj. zak.), da se nagrada za čuvanje ne može tražiti, ako nije izričito, ili prema zanimanju čuvara prećutno (predam prtljagu portiru na kolodvoru) uglavljena. Kao da je pitanje nagrade, kao takove važnije i od same suštine pravnoga posla, od prava i dužnosti, koji iz ugovora o čuvanju proističu. Znamo, da je velika razlika izmedju prava i dužnosti u jednom i izmedju prava i dužnosti u drugom slučaju. Običan depozitar je n. pr. dužan stvar čuvati, a čuvar za nagradu je dužan stvar ne samo čuvati, nego i očuvati(»omnis diligentia«) i t. d. Po našem mišljenju treba da ovo razlikovanje udje u konačan tekst zakona.

će tražiti, da prizna još i istinitost pravne norme, koja se odnosi na ugovor o čuvanju. Tu pravnu normu stranka, ako je ne zastupa stručno lice, možda ni ne poznaje.

Tuženi poriče istinitost tužbenih navoda: nije preuzeo nikakvu stvar od tužitelja na čuvanje (bez nagrade, ili uz nagradu). Ovoliko je u pogledu daljega raspravljanja za suca dovoljno. On tužbeni navod ne će smatrati istinitim i ne će dati bez dokazivanja tužbi mjesta, ma da tuženi nije ujedno poricao istinitost pravne norme. Sasvim je izlišno, da parnična stranka prizna istinitost pravnoga pravila. Ono je pravilo i bez priznanja stranaka.

Tuženi priznaje, da je preuzeo stvar na čuvanje, ali ne bez nego uz nagradu (t. zv. prigovor u meritumu za razliku od prigovora za sprečavanje parnice). Takodjer je sasvim izlišno navesti još i to, da se ne radi o ugovoru običnoga čuvanja nego o ugovoru čuvanja za nagradu.

Tuženi se ne će izjasniti, da se ne sjeća, ili da ne zna (što je jedno te isto) o kakvom imovinskopravnom pojmu zajma, ili depozita, nego će reci, da se ne sjeća ili da ne zna, da mu je tužitelj prepustio kakvu stvar na čuvanje.

Vidjeli smo odnos činjenične i pravne osnovice u pogledu tužbenoga izlaganja i u pogledu mogućeg izjašnjenja tuženoga na tužbene navode.

Kako se ima riješiti pitanje preinačenja tužbe? Kada parnica već počne teći, tužitelj više nije ovlašten preinačiti tužbu (§ 330.). Da li će sud uzeti, da je preinačena tužba u ovom slučaju: U tužbi se tvrdi, da je tužitelj izvjesnu zamjenljivu stvar prepustio tuženomu na raspolaganje po volji, a ovaj je obećao stvar iste vrste vratiti, te navodi još i to, da tuženi duguje njemu u ime zajma. Tuženi prizna istinitost navedenih činjenica, nakon čega tužitelj — revidirajući svoje »pravno znanje« — »preinači« tužbu i traži, da se protivnik osudi na činidbu u smislu ugovora o depozitu. Razumije se, da tu nema preinačenja tužbe, jer nije važno, da li stranka dobro zna i pravilno navadja pravne norme, već je važno, da li je točno navela činjenice, koje se mogu pod materijalnopravnu normu svrstati. Istina, da se preinačenjem tužbe smatra preinačenje pravnog odnosa, ali to ne znači, da je preinačena tužba, ako tužitelj mjesto dobro ili pogrješno upotrebljenoga pravnoga naziva (oznake) kasnije nazove stvar drugim pravnim imenom, zajam depozitom ili obratno. Pravo se osniva na činjenicama, kada dakle nakon litiskontestacije navedem drugu činjenicu, koja potpada pod drugu kakvu pravnu normu od one iz tužbe, onda se radi o preinačenju tužbe. Implicite se ovo sadržaje u ostalom i u odredbama §-a 330: »Tužba se ne će smatrati kao preinačena, ako se bez preinačenja osnove tužbe izmijene, dopune, objasne, ili isprave činjenični navodi tužbe, ili dokazi u njoj ponudjeni . . .«.

Uzmimo slučaj izostanka u ovom primjeru: Žena navodi u tužbi,

da je njen zakoniti muž neizdržljivog ponašanja, a kuća je, u kojoj stalno zajedno stanuju i žive, njena isključiva svojina; moli »dakle« sud, da muža osudi na napuštanje kuće. Sud previdi sadržinu tužbe i zakaže rok za raspravljanje. Tuženi ne pristupi, ma da mu je poziv na sud zajedno sa primjerkom tužbe blagovremeno uručen. Ne će se donijeti presuda zbog izostanka, jer i da su istiniti tužbeni činjenični navodi (t. j. da je muž neizdržljivog ponašanja i da je kuća ženina svojina), nema te pravne norme, koja će muža obvezati, da iz gornjih razloga napusti zajednički stan. Naprotiv, zakon traži sažiće supruga.[2]) I iz ovog primjera se vidi, da je važno navadjanje činjenica, a navadjanje materijalno-pravnoga pravila može u tužbi i izostati. Sasvim je druga stvar — razumije se — obavezno navadjanje pravnih pravila u podnesku radi revizije presuda nižih sudova. Ovo pitanje ne spada u okvir našega raspravljanja.

Kako je bilo moguće, da sud po starom madj. gradj. par. postupniku donese presudu zbog izostanka, ako je tužitelj u tužbi naveo samo pravo, koje želi ostvariti, a da nije naveo činjenice, na koje svoje pravo zasniva? Sud je u praksi uvijek donio presudu zbog izostanka, ma da je pravni odnos parničnih stranaka označen samo pravnim nazivom (oznakom), jer sud nije istraživao činjeničnu osnovu tužbe sve donde, dok je tužbeno pravno konkludiranje uopće moguće bilo (dr. Madjari Geza). Tužitelj je u tužbi naveo, da mu tuženi duguje u ime zajma i dobio je, ako tuženi nije pristupio, presudu zbog izostanka. Pretpostavljalo se, da je zamjenjljiva stvar dana na slobodno raspolaganje tuženomu uz obećanje ovoga, da će stvar iste vrste vratiti, jer se pravni pojam zajma osniva na takove činjenice. Ako je došlo do raspravljanja, pitanje je otpalo, jer sud ne će propustiti tužitelja pozvati, da navede činjenice, na koje se tuženi ima izjasniti.

Po §-u 283. »predmetom zakletve mogu biti samo sporne činjenice«. Šteta je bilo u isti paragraf unijeti i ovakovu odredbu: »U sudskom se poravnanju može priznanje pravnoga odnosa... učiniti zavisnim od polaganja ugovorene zakletve«. Ovakova stilizacija može unijeti zabunu u tumačenje zakonskih odredaba. Bolje bi glasio § 283. od prilike ovako: »U poravnanju pred sudom može se pitanje postojanja ili nepostojanja nekoga pravnog odnošaja (§ 323.), učiniti zavisnim od polaganja zakletve na istinitost bitnih spornih činjenica«.

Ovom zgodom ukazujemo i na pogrješnu stilizaciju §-a 323. novog gradj. par. postupnika, koji govori o tužbi radi ustanovljenja, »da li postoji, ili ne postoji pravo, da se prizna istinitost neke isprave« itd. Pogrješka je u ovome: Sud će ustanoviti, da li je isprava istinita, a ne da li tužitelj ima prava, da traži od tuženoga priznanje istinitosti isprave. Pogrješka u stilizaciji je ććigledna, te može da smeta dobromu čitanju i razumijevanju zakona.

---

[2]) Ovaj slučaj sa ženom i mužem se desio prije 20 godina pred sreskim sudom u Jaša-Tomiću, Dunavska banovina. Piscu ovoga članka se obratio tuženi muž i tražio zastupanje pred sudom. »Propustilo se« iz kurioziteta pristupiti i sud nije donio presudu zbog izostanka već presudu, kojom je tužitelja na veliko iznenadjenje njegovog pravozastupnika sa tužbom odbio.

§ 241. naredjuje, da sud »poslije oglašenja stvari presluša[3]) stranke... o činjeničnim navodima..., a tako isto i o pravnim razlaganjima, koja se tiču spornog odnošaja.« Ova je odredba vrlo praktična, jer će nakon saslušanja stranaka i u pogledu pravnoga razlaganja biti potpuno sigurno, o kakvom se pravnom odnosu radi?

U njemačkoj pravnoj literaturi (Savingy, Wetzel, Demelius) i zakonodavstvu postoji izraz »Geständnis« i »Anerkenntnis«. Prvi se odnosi na priznanje istinitosti činjenica, a drugi na priznanje istinitosti pravne osnovice tužbe. Raspravljanje o ovim pitanjima mnogo je pridonijelo rasvjetljenju osnovnih pravnih pajmova u parnici. Njemački pravni pisci su tako temeljno raspravljali ova pitanja, da su se vratili čak na staro rimsko parnično pravo i pojmove »Geständnis« i »Anerkenntnis« uporedili sa pojmovima »confessio in iudicio« i »confessio in iure«. Prvi je imao da znači što i »Gsetändnis«, a drugi što i »Anerkenntnis«.

O nadležnosti vlasti za rješavanje poslovnih sporova i o prekovremenom radu

Napisao dr. Kun Ivo, odvjetnik u Karlovcu.

Radno pravo, koje je važilo prije donošenja zakona o radnjama, u glavnom nije zadovoljavalo službeprimce. Bez obzira na tehničku stranu radnoga prava, koje je bilo teritorijalno rasparčano i u raznim pravnim područjima različito, radno pravo najvećega dijela službeprimaca nije bilo zakonski uredjeno.

Većina propisa, koji su bili u kreposti prije donošenja zakona o radnjama, nije se odnosila na sve službeprimce, nego tek na jedan dio i to na onaj dio, koji se je obično nazivao nižim osobljem. Ta činjenica nije toliko uznemirivala službodavce koliko službeprimce. Prava službodavaca su bila tim šira, čim je uži bio krug službeprimaca, na koje su se postojeći propisi odnosili. I baš radi toga je donošenje zakona o radnjama sačinjavalo stalno i privredne i političke zahtjeve službeprimaca.

Medjutim ti neuredjeni odnosi na području radnoga prava su se mogli

---

[3]) Zakon, pravna literatura i praksa upotrebljava za isti pojam čas izraz »saslušanje«, čas izraz »preslušanje«. Preciznije bi bilo reći, da sud n. pr. stručnjaka, ili stranku (informativno) saslušava, a svjedoka i stranku pod zakletvom preslušava, jer stručnjak nije dokazno sredstvo (ma da zakon pogrješno govori o »dokazu« veštacima), on samo pomaže sucu, da bi ovaj stručnijim okom mogao posmatrati dokazno sredstvo, za koje posmatranje nema uopće, ili nema dovoljnoga stručnoga znanja, te da bi sigurnije mogao da zaključuje iz dokazane činjenice na činjenicu, koja se ima dokazati. Sud ne ispituje, ne preslušava stručnjaka, on ga samo saslušava. Sudac čeka od stručnjaka na postavljena pitanja stručno razlaganje, koje će saslušati i eventualno upotrijebiti. Kao što znamo, sudac nije vezan za stručnjakovo mišljenje; stranka, dok ju sudac informativno saslušava, raspolaže pod izvjesnim uslovima sa predmetom parnice. Stranku će sudac o njenim prijedlozima i izjavama n. pr. u pogledu činjenične ili pravne osnovice tužbe saslušati. Kada pak sudac stranku pod zakletvom ispituje, onda on nju preslušava kao i svakoga svjedoka. U tom slučaju je stranka dužna, da iskaže »čistu istinu«.

lakše podnositi u vrijeme ekonomskog napredovanja. U tom vremenu gospodarskog razvitka radna snaga biva tražena, te služboprimac manje misli na zakonsko uredjenje svojih prava. Tek nastupom ekonomske krize, čije se posljedice (redukcije, sniženje plaće, besposlica, osiromašenje i t. d.) u prvom redu svaljuju na služboprimce, postaje borba služboprimaca upravo borbom za život.

Nastupom krize postaje ne samo radniku nego i svakomu gradjaninu jasno, da se odnosi izmedju službodavaca i služboprimaca moraju zakonski urediti. Svaki gradjanin znade, da je radnik, namještenik, činovnik u odnosu prema poslodavcu slabiji i da se to pravo mora tako udesiti, da se sve to pomoćno osoblje zakonski zaštiti kako od prekomjernog iskorištavanja tako i od zakonskog izigravanja. Svima je jasno, da država u doba ekonomske krize ne smije trpjeti, da se radni propisi iskorištavaju samo u korist poslodavaca i da poslodavci odpuštanjem radništva, smanjenjem plaće, prekomjernim iskorištavanjem radne snage povećavaju broj neuposlenih i ostalih nezadovoljnika. Baš radi toga, jer to ne želi ni država, koja se osniva na privatno kapitalističkom poretku, trebalo je donijeti propise, koji će radni odnos zakonski urediti.

Prema tome čini mi se, da nije točna tvrdnja nekojih pisaca, koji govore, da je zakon o radnjama donesen samo radi unifikacije radnog prava. Da je potreba unifikacije bio glavni razlog kod donašanja zakona o radnjama, onda se vjerojatno ne bi sa tom unifikacijom čekalo punih 14 godina. Moje je dakle mišljenje, da je zakon o radnjama donesen u prvom redu radi toga, da ona, do tada važeća mršava ili skoro nikakova prava služboprimaca dijelom utvrdi a dijelom proširi i to kako u sadržaju tako i u pogledu onih služboprimaca, koji su ranije bili izvan svih specijalnih radnih propisa. Ta činjenica je važna. Važna ne samo za iznalaženje političkog smisla zakona, nego i radi ispravnog tumačenja zakona. Prema tome propisi zakona o radnjama glede zaštite služboprimaca imadu se tumačiti široko a ne usko.

Kod nas se medjutim ova svrha zakona ne uzima u obzir. Iz prakse mi je poznato, da se propisi zakona o radnjama u većini spornih slučajeva tumače na štetu služboprimaca. Poglavito zakonski propisi o radnom vremenu i prekovremenim satovima, kvalifikaciji pomoćnog osoblja u više i niže, tumače se redovito na štetu služboprimaca.

Medjutim ne tumače se samo propisi radnoga prava, koji spadaju u materijalno pravo, na štetu služboprimaca nego i propisi formalnog prava o nadležnosti. Općenito je iz prakse poznato, koliku teškoću čine sudovi u pitanju nadležnosti za sporove izmedju službodavca i služboprimca. Na području apelacionog suda u Zagrebu vlada upravo savršen kaos.

U »Mjesečniku« br. 2. god. 1935. je otisnuta na str. 93. rješidba apelacionog suda u Zagrebu od 28. studenoga 1934. R. 260/34/2. sa slijedećom opaskom uredništva:

»Na sasvim protivnom stanovištu stoji stol sedmorice, čije smo rješenje priopćili u dvobroju 11—12. god. 1934. str. 552. Prema stanovištu stola sedmorice ovaj spor ne bi spadao ni pred sreski sud ni pred okružni sud, nego pred obrtnu oblast obzirom na § 176. obrt. zak. i § 434. st. 1. zak. o radnjama. I tako jedan te isti spor upućuje se prema stanovištu stola sedmorice na obrtnu oblast, prema stanovištu obrtne oblasti i banske uprave na redoviti sud, prema stanovištu sreskog suda i apelacionog suda na okružni sud, a prema stanovištu okružnog suda na sreski sud. Pa kada se odvjetnik nadje pred takva četiri stanovišta, što će da savjetuje stranci i kako da se ravna?!«

Svima je jasno, da se u većini sporova, koja nastaju izmedju službodavaca i služboprimaca radi o tome, da služboprimac putem tužbe zahtijeva od službodavca ispunjenje neke dužnosti. U svim tim sporovima tužioc je onaj, koji je ekonomski slabiji, jer on živi isključivo od svoje radne snage, pa u tim sporovima služboprimac zaštićuje upravo svoje životne interese. Baš radi te slabosti služboprimca je dužnost države, da u tim sporovima primijeni izuzetan, hitan postupak tako, da se radniku, namješteniku, činovniku omogući, da dodje čim prije i što jeftinije do svoga prava. Radi toga je već i zakonski članak XVII.: 1884. odredjivao u § 176. (obrt. zak.) izuzetan postupak za rješavanje poslovnih sporova i radi toga takodjer novi zakon o radnjama previdja za rješavanje ovih sporova naročito izbrane odbore.

Medjutim, iako je očita potreba, da se jedamput za uvijek (ili barem za godinu dana) donese jasan propis o nadležnosti vlasti za rješavanje sporova iz ugovora o službi, kod nas do danas u tom pogledu nije ništa učinjeno. Već je prošlo tri godine, od kada je zakon o radnjama na snazi, a mi danas nemamo niti izbrane odbore, niti konačno utvrdjene nadležne vlasti za rješavanje poslovnih prijepora. Već se u tom pogledu pokazuje, da ni sudovi ni obrtne oblasti nisu položili dovoljno važnosti niti na političku važnost zakona (ne stvarati veći broj nezadovoljnika) niti na njegov smisao (pružiti hitnu i uspješnu zaštitu služboprimcima).

Zamislimo si samo praktične posljedice ovoga kaosa, koji vlada u pitanju nadležnosti? Radnik, namještenik, činovnik traži svoje pravo kod obrtne oblasti, ova ga odbije na sud, sreski sud ga odbije i uputi na okružni sud, okružni sud ga uputi na sreski sud, a stol sedmorice konačno opet na obrtnu oblast! Naravno da taj postupak nekada traje i godinama i prema tome sva zaštita, koju zakon o radnjama pruža služboprimcu postaje uzaludna! Za vrijeme, dok akt sa tim pitanjem nadležnosti prolazi od upravnih vlasti preko svih sudskih instanca, radnik, namještenik i činovnik mora čekati, a da li će za to vrijeme čekanja imati od čega da žive, to je naravno stvar, koja ne spada u nadležnost suda. Medjutim ono, što služboprimci utužuju je redovito ono, što su već mukom zaradili i na račun čega su se sigurno već i zadužili, pa time, što im se pravna pomoć ne pruži odmah nego tek nakon godine dana, dolaze u očajan položaj.

Već za vrijeme radnog odnosa služboprimac je onaj, koji je slabiji, a kamo li ne za vrijeme, kada je služboprimac bez posla. Konačno posljedica toga postupka, u kojem si sudovi na pitanju nadležnosti lome godinama zube, je ta, da je radnik, namještenik, činovnik prisiljen, da se nagodi, da od svoga, makar i potpuno pravednoga traženja popusti. Prema tome ta neodredjenost u pitanju nadležnosti koristi i opet samo službodavcima. Uslijed toga ukazuje se upravo neodložívom potrebom, da se u pitanju nadležnosti donesu jasni propisi.

Konačno su po zakonu o radnjama predvidjeni izbrani odbori, pa zašto se isti ne ustroje? Medjutim, ako se ti sudovi za sada ne mogu ustrojiti, bilo bi najbolje, da se svi privatno pravni sporovi, koji potiču iz ugovora o službi prenesu u nadležnost sreskih sudova. Bez zamjerke osoblju, koje danas kod obrtnih oblasti rješavaju sporove u smislu § 176. obrt. zak., držim, da redoviti

sudovi sa svojom spremom pružaju još više jamstva za brzo i ispravno rješavanje ovih privatnopravnih sporova.

Medjutim nije cilj ovog članka, da samo kritikuje. Svrha ovog članka je, da pripomogne što jasnijem tumačenju i ispravnijem primjenjivanju nekojih propisa iz područja radnog prava, s kojima se je do sada u praksi raznoliko postupalo.

To su poglavito propisi:

1. o nadležnosti vlasti za rješavanje privatno pravnih sporova izmedju službodavca i službeprimca, koji potiču iz ugovora o službi;

2. o radnom vremenu službeprimaca;

3. o naplati prekovremenih satova službeprimaca.

I. — Glede nadležnosti vlasti za rješavanje privatnopravnih sporova izmedju službodavaca i službeprimaca zakon o radnjama imade propis u § 343., koji glasi: »Za rješavanje sporova iz odnosa o službi izmedju službodavaca i pomoćnog osoblja (pomoćnika, kalfa), zanatskih i fabričkih radnika i učenika (šegrta)..... ustrojit će se izbrani odbori... Izbrani odbor ne će rješavati sporove izmedju službodavaca i osoblja, kome su povjerene važnije službe (§ 307.).«

Obzirom na ovaj propis izuzetnim sudovanjem izbranog odbora ne može se koristiti cjelokupno pomoćno osoblje nego samo ono osoblje, kojemu nisu povjerene važnije službe. Kako zakon o radnjama tu u zagradi spominje propis §-a 307., to se može reći, da se osobljem, koje ne obavlja važniju službu imade smatrati ono osoblje, koje prema § 307. zak. o radnjama imade poslovnu knjižicu, a to su šegrti, pomoćnici (kalfe), radnici zaposleni u tvornicama, trgovački pomoćnici (kalfe), u koliko im nisu povjerene važnije službe (n. pr. služba blagajnika, knjigovodje, fakturiste itd.).

Medjutim mnogo većih teškoća čini nam ovo sadanje prelazno vrijeme, dok još ti izbrani odbori nisu ustrojeni. Prema propisu § 434. zak. o radnjama, dok se ne obrazuju izbrani odbori, rješavat će se sporovi iz službenih odnosa izmedju službodavaca i službeprimaca prema dosadašnjim propisima, a to znači, da na području apelacionoga suda u Zagrebu vrijedi propis § 176. zak. čl. XVII.: 1884. Tako kaže rješidba stola sedmorice od 13. lipnja 1934. br. 986/1/34.*) Iako je ova rješidba izdana nakon trogodišnje protivne sudske prakse, držim, da je to stanovište stola sredmorice ispravno.

Ustanova § 434. zak. o radnjama potpuno je u skladu i sa čl. 4. toč. 18. uvodnoga zakona grpp-a, koji odredjuje, da i nakon stupanja na snagu novoga grpp-a ostaju na snazi:

»propisi, kojima se sporovi iz ugovora o službi (najmu radne snage) upućuju u nadležnost posebnih sudova ili upravnih vlasti«.

Uvodni zakon je imao pred očima ne samo posebne sudove izbranih odbora nego i sudovanje obrtnih oblasti po § 176. obrt. zak. To proizlazi naročito jasno iz ustanove čl. 31. uv. zak., koja kaže, da se pod izrazom »redovan put zakona« odnosno »urednim pravnim putem« u stavu 2. §-a 176. obrt. zak. imade razumijevati sreski sud bez obzira na vrijednost parničnoga predmeta.

Na protivnom stanovištu stoji raspis ministra pravde od 10. srpnja 1934. br. 64614., u kojem se medju ostalim veli:

*) Otisnuta u »Mjesečniku« iz 1934. na str. 552.; protivno dr. Politeo u knjizi »Radno pravo« str. 169.

»Tek osnivanjem specijalnih sudova (t. j. sud dobrih ljudi) ovi dobivaju svoju teritorijalnu i stvarnu nadležnost, a dok se oni ne formiraju, sudsku nadležnost ima da vrši nadležan redovan sud.«

Ovo oledište ministar pravde obrazlaže ovako:

»Kako je to prednje tumačenje zasnovano na § 460. zak. o radnjama, a ne protivi se propisu toč. 18. čl. 4. uvodnoga zakona grpp-u, jer se odnosi na područja, na kojima još ne postoje posebni izbrani odbori za rješavanje sporova iz odnosa o službi, to se isto dostavlja apelacionomu sudu sa molbom, da izvoli s njime upoznati sve podredjene sudove.«

Očito je, da taj raspis za područje apelacionoga suda u Zagrebu ne može vrijediti, jer na tom području prema propisu § 434. zak. o radnjama za jedan dio službeprimaca vrijedi § 176. obrt. zak., a za one službeprimce, koji ne potpadaju pod izuzetni postupak iz § 176. obrt. zak., vrijedi redovni sud. Prema naprijed izloženomu u pogledu nadležnosti za rješavanje privatnopravnih sporova izmedju službodavaca i službeprimaca na području apelacionoga suda u Zagrebu za vrijeme, dok izbrani odbori još nisu osnovani, vrijede ovi propisi:

a) za sporove, koji nastanu izmedju obrtnika s jedne te šegrta, kalfa ili radnika s druge strane vrijedi bez obzira na sporni iznos § 176. obrt. zak., dakle te sporove rješavaju obrtne oblasti;

b) za sporove, koji nastanu izmedju službodavaca i kod njih zaposlenih majstora, pomoćnika, radnika ili šegrta (učenika), vrijedi bez obzira na iznos sreski sud (§ 44. toč. 6. grpp.);

c) za sporove, koji nastanu izmedju trgovaca i njihovih prokurista, trgovačkih punomoćnika, trgovačkih pomoćnika i drugih namještenika u njihovoj radnji, do spornog iznosa od 12.000 D. sreski kao trgovački sud, a preko iznosa od 12.000 D. trgovački sud ili, gdje tih nema, trgovačko vijeće okružnog suda (§ 47. toč. 3. grpp.).

Ad a) Izuzetni postupak § 176. obrtnog zakona ne može se protegnuti na druga lica, nego što ih je zakon u toj ustanovi naveo. Uporedjujući § 176. obrt. zak. sa ustanovama § 92. i 99. obrtnoga zakona, dolazimo do zaključka, da taj izuzetni postupak po § 176. obrt. zak. obuhvaća na strani poslodavca obrtnike (dakle i trgovce, jer obrtni zakon i trgovca naziva obrtnikom), a na strani posloprimaca: šegrte, kalfe i radnike, kojima je zakonski otkazni rok po obrtnom zakonu bio 15 dana do 6 nedjelja. Na obrtničke ili trgovačke pomoćnike, kojima su povjereni važniji poslovi, navlastito na one, koji su namješteni pri velikim obrtnim poduzećima ili u trgovinama kao knjigovodje, blagajnici, poslovodje, putnici, voditelji skladišta itd. ne proteže se izuzetni postupak § 176. obrt. zak.

Rješenje, koje donese obrtna oblast, može se pobijati jedino u smislu § 176. obrt. zak. pred nadležnim sreskim sudom (čl. 31. u. grpp.) — i to ne samo u pogledu opsega nego i u pogledu cijelog sadržaja i pravnih razloga za pobijanje rješenja obrtne oblasti nije mjerodavna ustanova § 691. grpp. Ustanova § 176. obrt. zak. kao iznimni propis imade se tumačiti usko. Praksa je tu ustanovu često proširivala na lica, na koja se ta ustanova ne proteže, no ta praksa nije imala uporišta u zakonu.

Ad b) Kako se iz tumačenja točke a) vidi, ustanova § 176. obrt. zak. obuhvaća samo mali broj pomoćnog osoblja. Ono pomoćno osoblje, koje ne potpada pod ustanovu § 176. obrt. zak., a koje je uposleno kod službodavca, koji nije trgovac, spada pod ustanovu § 44. toč. 6. grpp. i njegove sporove

rješava bez obzira na iznos sreski sud. Primjerice blagajnica, poslovodja, knjigovodja, u zanatskoj radnji, konobar, zubotehničar i t. d. tražit će svoja prava iz ugovora o službi prema poslodavcu, koji nije trgovac, bez obzira na visinu sporne svote kod nadležnog sreskog suda.

Ustanova § 44. toč. 6. grpp. obuhvaća dijelom i ono osoblje (šegrte, radnike i kalfe), na koje se danas odnosi izuzetni postupak § 176. obrt. zak. Medjutim će taj sukob postojati samo do osnutka izbranih sudova. Čim budu izbrani odbori osnovani, ne će se ustanova § 44. toč. 6. grpp. sukobljavati sa ustanovom § 344. zak. o radnjama i to zato, što će izbrani odbori rješavati sporove navedene u § 344. toč. 1.—5. zak. o radnjama samo do iznosa od 12.000 D., a § 44. toč. 6. grpp. proteže se na sve sporove bez obzira na iznos. Konačno će izbrani odbori rješavati sporove izmedju službodavaca i pomoćnika, kalfa, zanatskih i tvorničkih radnika i šegrta, a u propisu § 343. zak. o radnjama se ne navodi, da će izbrani odbori rješavati sporove izmedju službodavaca i majstora, dok se majstori u § 44. toč. 6. grpp. izričito navode.

Očito je, da danas, dok izbrani odbori još nisu osnovani, postoji sukob propisa § 176. obrt. zak. i § 44. toč. 6. grpp., jer i po § 176. obrt. zak. obrtna oblast rješava sve sporove bez obzira na iznos. Medjutim ipak postoji razlika u nadležnosti po § 176. obrt. zak. i § 44. toč. 6. grpp. Za nadležnost po § 176. obrt. zak. je potrebno, da je službodavac obrtnik (dakle zanatlija, trgovac, industrijalac i t. d.), dok za nadležnost po § 44. toč. 6. grpp. to nije potrebno. Dalje pod nadležnost obrtne oblasti ne spada majstor nego samo pomoćnici, radnici i šegrti, a pod nadležnost sreskoga suda spada i spor izmedju službodavca i majstora.

Ad c) Sva ona lica, koja ne potpadaju ni pod službinčad, ni pod ustanovu § 176. obrt. zak., a koja su uposlena kod poslodavca, koji je trgovac, mogu svoja prava ostvariti do svote od 12.000 D. kod sreskoga suda kao trgovačkog suda, a preko 12.000 D. kod posebnoga trgovačkog suda (gdje postoji), a gdje nema posebnoga trgovačkoga suda, onda kod trgovačkoga vijeća okružnih sudova. Za nadležnost po § 47. toč. 3. grpp. odlučno je svojstvo poslodovca, t. j. on mora biti protokolirani trgovac.

Kako iz naprijed izloženog proizlazi, pod nadležnost obrtnih oblasti spadaju sporovi izmedju poslodavca i t. zv. pomoćnog osoblja niže kategorije. Tu nižu kategoriju pomoćnog osoblja sačinjavaju šegrti i radnici apsolutno bez ikakovih izuzetaka, a pomoćnici (kalfe) samo u toliko, u koliko im nije povjereno obavljanje važnije službe. Obrtni zakon navodi u § 92. i 99., koji su to pomoćnici, koji obavljaju važniju službu; navodi naime, da su to oni pomoćnici, koji obavljaju poslove knjigovodstvene i blagajničke, poslovodje i t. d.

Prema tome pitanje nadležnosti za sporove šegrta i radnika je potpuno jasno. Za njih je nadležna obrtna oblast. Pitanje nadležnosti za sporove trgovačkih i obrtničkih pomoćnika već je zamršenije. Kako zakon ne može odrediti točnu granicu izmedju važnijih i manje važnijih poslova, to će se od slučaja do slučaja imati prosuditi, koji poslovi, što ih obavljaju trgovački ili obrtnički pomoćnici, spadaju u važnije, a koji ne.

Mora se upozoriti, da se ustanove obrtnog zakona iz god. 1884. imadu danas primjenjivati samo u toliko, u koliko se po njima imade koji spor rješavati (§ 434. zak. o radnjama). Dakle samo one ustanove obrtnoga zakona, koje spadaju u područje formalnoga prava, imadu se i danas — dok se ne ustroje izbrani odbori — primjenjivati. Sve ostale ustanove zakona o radnjama, koje spadaju u propise materijalnoga prava (kvalifikacija pomoćnog osoblja, otkaz, otpravnina i t. d.) su ukinule odnosne propise obrtnoga zakona.

II. — U pogledu radnoga vremena, što ga imade pravo službodavac da traži od službeprimca, vlada kod nas upravo primjerna nestalnost. Sudbena praksa je pokazala i na ovom području radnoga prava naklonjenost prema službodavcima.

Jedni drže, da se ustanove zakona o zaštiti radnika o radnom vremenu odnose samo na najamne radnike, drugi drže, da se odnose i na namještenike-mjesečare, treći opet drže, da se odnos na cjelokupno pomoćno osoblje i t. d. Da bi kaos bio veći, dešava se, da i sudska praksa izriče — nepravilno — mišljenje, da se ustanove o 8-satnom radu iz zakona o zaštiti radnika odnose samo na ručne radnike, zatim opet na najamne radnike i t. d. Potrebno je, da se tim pitanjem potanje pozabavim.

Zakon o radnjama govori o radnom vremenu neizravno u § 152., jer veli, da lokali, prodavaonice, poslovnice, biroi, radionice i skladišta moraju biti zatvoreni izmedju 20 časova do 5 časova, no kako dugo imade trajati radno vrijeme pomoćnog osoblja unutar tog vremena od 20 časova do 5 časova o tom zakon o radnjama ne govori. Zakon o radnjama navodi u § 157., da radno vrijeme pomoćnog osoblja u radnjama uredjuju propisi za zaštitu radnika, a to znači, da se u pogledu radnoga vremena zakon o radnjama poziva na sve one propise, koji za zaštitu radnika postoje, odnosno koji će se specijalno izdati. Ustanova § 157. zak. o radnjama nema dakle pred očima samo ustanove zakona o zaštiti radnika od 28. II. 1922., nego uopće sve propise bez obzira, da li su sadržani u zakonu o zaštiti radnika ili u drugim propisima. Tako zakon o radnjama u § 428. toč. 14. navodi, da i poslije njegova stupanja na snagu ostaje u važnosti uredba o otvaranju i zatvaranju radnja od 26. travnja 1929. kao i svi na osnovi iste za pojedine banovine izdani propisi. Prema tome danas u smislu § 152.—157. zak. o radnjama za radno vrijeme pomoćnog osoblja vrijede: 1. ustanove zakona o zaštiti radnika, 2. propisi navedene uredbe od 26. travnja 1929. i 3. propisi naredbe bana savske banovine od 19. listopada 1933. br. 31510/VI.

Zakon o zaštiti radnika uredjuje radno vrijeme onoga pomoćnog osoblja, na koje se taj zakon uopće proteže. To je ono osoblje, koje stalno ili privremeno radi u industrijskim, zanatskim, trgovačkim, saobraćajnim, rudarskim i njima sličnim poduzećima i to bilo u cilju izučavanja koje vrste rada ili za nagradu, a kojima se ne povjeravaju poslovi više vrste (poslovodje, knjigovodje, blagajnici, inžinjeri i t. d.; — §§ 1. i 3. zak. o zaštiti radnika).

Pojam pomoćnog osoblja po zakonu o zaštiti radnika je uži od običnog pojma pomoćnog osoblja. Običan pojam pomoćnog osoblja uključuje svaki pomoćni rad u radnji bez obzira, da li je taj rad više ili niže vrste; taj obični pojam pomoćnog osoblja slaže se sa pojmom pomoćnog osoblja, kako ga u § 206. navodi i zakon o radnjama. — Za pomoćno osoblje, na koje se odnosi zakon o zaštiti radnika, radno vrijeme traje (§ 6.):

a) u industrijskim i rudarskim poduzećima 8 časova dnevno odnosno 48 časova nedjeljno;

b) u saobraćajnim poduzećima prema odredbi resornog ministra;

c) u ostalim poduzećima osim industrijskih i rudničkih, od 8—10 časova, prema prirodi i težini posla.

Pri tumačenju ovih propisa najvažnije je pitanje, da li se propis § 6. zak. o zaštiti radnika odnosi na sve pomoćno osoblje, na koje se zakon uopće odnosi ili samo na najamne radnike. Stilizaaija § 6. zak. o z. r. je dosta nesretna. U prvoj rečenici navodi se doduše ... »radno vrijeme najamnih radnika ...«, no iz cijelog sistema, a i daljih propisa se vidi, da se zakon o zaštiti radnika u pogledu propisa o trajanju radnog vremena odnosi na sve ono pomoćno osoblje, na koje se zakon uopće proteže.

U pogledu nazivanja pomoćnog osoblja zakon o zaštiti radnika nije uopće stalan. Dok u § 3. zakon odredjuje donekle pojam pomoćnog osoblja, na koji se proteže, dotle se na mnoga mjesta taj pojam nepotrebno brka. U § 6. veli zakon »radno vrijeme najamnih radnika«, no odmah u slijedećoj ustanovi § 8. navodi zakon, da se radno vrijeme može izuzetno produžiti u poduzećima ... »u kojima pomoćno osoblje može raditi i preko maksimalnog vremena«. Iz ove ustanove slijedi, da je pojam najamni radnik iz § 6. zapravo sinonim za pojam pomoćnog osoblja po zakonu o zaštiti radnika. Da je tome tako slijedi i iz § 35. zak. o zaštiti radnika, gdje se na tri mjesta izričito navodi: »Pomoćno osoblje — a u zagradi radenici — koje radi u poduzećima«. U toj ustanovi zakon izričito pokazuje, da smatra pojam radenik sinonimom za pojam pomoćnog osoblja po zakonu o zaštiti radnika.

Zakon o zaštiti radnika u upotrebi pojma pomoćnog osoblja uopće nije dosljedan. Jednom navodi izričito pomoćno osoblje, jednom najamni radnici, jednom samo radnici (§§ 6., 35.), na drugom mjestu (§§ 36., 37., 40., 41., 115.) opet navodi pojam radnici i namještenici (mjesečari). Medjutim razlikovanje izmedju radnika i namještenika po zakonu o zaštiti radnika u pogledu radnoga vremena nije važno. Zakon o zaštiti radnika smatra radnikom onoga, koji prima plaću po satu, tjednu ili akordu, a namještenikom (mjesečarom) onoga, koji imade mjesečnu plaću.

Medjutim i namještenik-mjesečar može biti radnik odnosno spada u pomoćno osoblje po zakonu o zaštiti radnika, u koliko ne obavlja važnije poslove. Razlikovanje zakona u radnike i namještenike je uvedeno samo radi uredjenja radničkih komora. U § 36. zak. o zaštiti radnika navodi se točno pojam radnika i namještenika (mjesečara) i veli se, da je to svako ono lice, koje svoju tjelesnu ili umnu radnu snagu stavlja u službu trećih lica bilo za nagradu ili u cilju sopstvene odluke. Već iz ovoga se vidi, da razlikovanje ručnih od duševnih radnika nema nikakovog uporišta. Zakon o zaštiti radnika odnosi se ne samo na ručne nego i umne radnike. Konačno svaki ručni rad je ujedno i umni rad.

Razlikovanje radnika i namještenika imade samo svrhu kod pitanja radničkih komora i radničkih povjerenika. Upravo iz § 115. navedenoga zakona proizlazi, da zakon i namještenike smatra radnicima, jer i namještenici kao i radnici biraju »radničkog povjerenika« samo sa tom razlikom, da tamo, gdje imade više od 10 namještenika, isti mogu birati svoga posebnog povjerenika. Tamo gdje imade manje od 10 namještenika biraju ti namještenici radničkog povjerenika zajedno sa ostalim radnicima, pa je i to dokaz, da zakon o zaštiti radnika i namještenike mjesečare smatra pomoćnim osobljem, na koje se propisi zakona odnose

Prema svemu tome držim, da se ustanova § 6. zak. o zaštiti radnika o radnom vremenu ne može protezati samo na jedan dio onoga pomoćnog osoblja, na koje se zakon o zaštiti radnika proteže, t. j. samo na najamne radnike, nego da se pod pojmom najamnog radništva misli cjelokupno ono pomoćno osoblje,

na koje se zakon uopće odnosi, a to su sva ona lica navedena u § 3. i 35. zakona o zaštiti radnika. Za to stanovište govori čitav sistem zakona o zaštiti radnika, a poimence ustanova § 123. toč. 1. toga zakona, koja veli:

»Novčanom kaznom — — — kaznit će se: 1. vlasnik poduzeća, koji dozvoli svomu pomoćnomu osobl ju, da bez dozvole nadležne vlasti radi preko vremena, propisanoga u §§ 6. i 8. ovog zakona«;

zatim ustanova § 124. navedenoga zakona, koja glasi:

»Novčanom kaznom — — — kaznit će se: 1. vlasnik poduzeća, koji prisiljava direktno ili indirektno, bilo lično ili preko svojih organa svoje pomoćno osobl je, da radi preko vremena, propisanog u §§ 6. i 8. ovog zakona.«

Kada bi propis zakona o osamsatnom dnevnom radu vrijedio samo za najamne radnike, a ne za pomoćno osoblje, na koje se taj zakon uopće odnosi, onda ne bi bilo nikakvog smisla uvoditi kaznene sankcije za one poslodavce, koji traže od pomoćnog osoblja uopće (dakle ne samo od najamnih radnika) prekovremeni rad.

Za prosudjenje pitanja, da li u konkretnom slučaju pojedini službopriimac spada u pomoćno osoblje, na koje se zakon o zaštiti radnika odnosi, odlučne su okolnosti od slučaju do slučaja. U spornim slučajevima, da li se koje lice smatra kao pomoćno osoblje u smislu ovog zakona odlučuje ministarstvo socijalne politike (§ 3. cit. zak.). To rješenje ministarstva socijalne politike može tražiti svaka stranka, a može to učiniti i obrtna oblast pa i sud. Prema tome specijalnom propisu niti sud niti obrtna oblast niti izbrani odbori nisu pozvani, da meritorno riješe pitanje, da li se pojedino lice smatra kao pomoćno osoblje u smislu zakona o zaštiti radnika, nego samo ministar socijalne politike.

Ako se dakle u sporu kod redovitog suda pojavi sumnja, da li se koje lice smatra pomoćnim osobljem po zakonu o zaštiti radnika, onda se ili na prijedlog stranaka ili ureda radi po § 254. grpp. imade prekinuti postupak, dok se to pitanje kod ministarstva socijalne politike meritorno ne riješi.

U praksi dešava se često, da tvornički majstori traže naplatu prekovremenoga rada. U većini slučajeva tvornički majstori kao stručna lica imadu veću mjesečnu plaću i obavljaju važnije poslove, pa nastaje pitanje, da li takovi tvornički majstori spadaju u pomoćno osoblje po zakonu o zaštiti radnika. Moje je mišljenje da tvornički majstori, iako po zakonu o radnjama spadaju u pomoćno osoblje, koje vrši višu netrgovačku službu, — dakle u t. zv. više pomoćno osoblje, usprkos tome spadaju u pomoćno osoblje po zakonu o zaštiti radnika.

Mora se naime imati na umu, da zakon o zaštiti radnika imade pred očima, da zaštiti odnosno zakonski uredi interese i prava onih lica, koja neposredno rade i sudjeluju u samom organizovanom proizvodnom postupku poduzeću, u koliko te osobe ne obavljaju poslove više vrste, kao primjerice poslove poslovodje knjigovodje, blagajnika, inžinjera itd. Time što zakon primjerice kao više poslove navodi poslovodje i inžinjere, vidi se, da zakon nije mogao imati pred očima, da bi poslove tvorničkoga majstora uvrštavao u istu kategoriju kao i poslove inžinjera, jer izmedju poslova inžinjera i tvorničkoga majstora postoji ipak suviše velika razlika.

Da se zakon o zaštiti radnika odnosi i na tvorničke majstore može se posredno zaključiti i iz ostalih propisa o radnom vremenu. Prema propisu

uredbe o otvaranju i zatvaranju lokala od 26. travnja 1929. ZR br. 4201/IV. odnosi se ta uredba na pomoćno osoblje zaposleno u trgovačkim i zanatskim radnjama, a ne na pomoćno osoblje zaposleno u industrijskim poduzećima i tvornicama (čl. 43. navedene uredbe arg. a contrario). Prema propisima naredbe bana savske banovine od 19. listopada 1933. br. 31510/VI./33., koja je izdana u smislu čl. 47. gore navedene uredbe, odnosi se ova banska naredba o otvaranju i zatvaranju lokala, trgovačkih i zanatskih radnja, te o radnom vremenu pomoćnog osoblja ova naredba ne važi za industrijske (tvorničke) radionice i postrojenje (čl. 2. navedene naredbe na koncu). — Ako bi se dakle stalo na stanovište, da se zakon o zaštiti radnika u pogledu radnoga vremena ne odnosi na majstore uposlene u tvornicama, a iz propisa navedene ministarske uredbe odnosno banske naredbe proizlazi, da se uredba i naredba na tvornička poduzeća i tamo nalazeće pomoćno osoblje ne odnosi, onda bi se došlo do takova stanja, u kojem bi radno vrijeme tvorničkih majstora bilo izvan zakona! Očito je, da je nemoguće i pomisliti, da bi zakonodavac na radno vrijeme tvorničkih majstora bio zaboravio, već je ispravno stanovište, da su za radno vrijeme tvorničkih majstora mjerodavni propisi zakona o zaštiti radnika.

Prema naprijed izloženomu lijedi, da glede radnoga vremena svega pomoćnog osoblja postoje propisi — i to:

1. za pomoćno osoblje, koje radi u zanatskim, industrijskim, trgovačkim, saobraćajnim, rudarskim i njima sličnim poduzećima, a kojemu se ne povjeravaju poslovi više vrsti, važe odredbe zakona o zaštiti radnika (§ 6.—19. navedenoga zakona) ali samo u toliko, u koliko propisima rečene uredbe ili naredbe nije drukčije odredjeno (čl. 10. spomenute naredbe);

2. za cjelokupno pomoćno osoblje, koje radi u trgovačkim i zanatskim radnjama (no ne u tvorničkim radionicama) bez obzira na to, kakove poslove obavlja, važe propisi uredbe od 1). travnja 1929.;

medjutim specijalno na području savske banovine važi u smislu navedenih propisa za pomoćno osoblje, uposleno u trgovačkim i zanatskim radnjama izuzevši u tvorničkim radionicama;

3. naredba bana savske banovine od 19. listopada 1933. Prema ovoj naredbi uredjeno je radno vrijeme cjelokupnoga pomoćnog osoblja — dakle i onoga, koje obavlja poslove više vrsti, i onoga, koje obavlja podredjene poslove. Naredba upotrebljava stalno izraz »pomoćno osoblje« i ne navodi nigdje, da je vrstanje pomoćnog osoblja u više ili niže važno za uredjenje radnoga vremena. Ova naredba se odnosi na sve lokale trgovačkih i zanatskih radnja, a kao lokali se po njoj smatraju prodavaonice, poslovnice, biroi, radionice i skladišta radnje (čl. 1. ove naredbe), ali ne na industrijske (tvorničke) radionice i postrojenja, pa se prema tome ova naredba ne odnosi na radno vrijeme pomoćnog osoblja zaposlenoga u tvorničkim radionicama i postrojenjima.

Glede pomoćnog osoblja, uposlenoga u trgovačkim radnjama, odredjuju propisi čl. 16.—29. te naredbe, koliko to radno vrijeme iznosi. Od tih propisa važan je propis čl. 17., koji veli: »Lokali bankovnih, osiguravajućih i njima sličnih radnja, u kojima je poslovanje odredjeno kao u bankama, poslovnice (biroi) industrijskih poduzeća, koji se nalaze izvan područja samoga poduzeća, veletrgovine i njihovi biroi, poslovnice agenturnih, komisionalnih i spediterskih radnja mogu biti otvoreni i pomoćno osoblje u njima

uposleno: zimi od 8—12½ i od 14½—18 sati, ljeti od 7½—12½ i od 13 do 18 sati, a subotom zimi od 8—14 i ljeti od 7½—13½ sati.

Iz ovog propisa proizlazi, da je naredbom uredjeno radno vrijeme ne samo pomoćnika, kalfa, radnika i šegrta, odnosno ne samo osoblja, koje se u smislu zakona o zaštiti radnika smatra pomoćnim osobljem, nego da se propisi naredbe o radnom vremenu odnose i na ono osoblje, koje obavlja važnije polove i koje imade pred očima § 324. zak. o radnjama kao primjerice knjigovodje, poslovodje, blagajnici, korespondenti, fakturisti i t. d. Prema tome je i radno vrijeme toga osoblja odnosno uopće svakoga namještenika — u koliko ne spada pod pojam pomoćnog osoblja po zaknu o zaštiti radnika — uredjeno tom naredbom, pa nije točno stajati na stanovištu, da za to osoblje ne postoji zakonski odredjeno radno vrijeme.

Nije od važnosti, da li pomoćno osoblje imade plaću po satu, akordu, sedmici, mjesecu ili godini. Radno vrijeme, koje pomoćno osoblje imade da radi, ne stoji u nikakovoj vezi sa načinom, kako se isplaćuje zarada odnosno plaća.

Prema svemu tome, što smo naprijed rekli proizlazi, da je kod nas radno vrijeme cjelokupnoga pomoćnog osoblja propisano. Na jedan dio pomoćnog osoblja odnose se propisi zakona o zaštiti radnika, na ostalo pomoćno osoblje odnose se propisi navedene uredbe ili naredbe.

III. — Prekovremeni rad pomoćnog osoblja imade se plaćati po § 10. zakona o zaštiti radnika najmanje sa 50% više od redovnoga rada. Prekovremeni rad ostalog pomoćnoga osoblja (koje ne spada u pojam pomoćnog osoblja po zakonu o zaštiti radnika) imade se prema čl. 26. navedene uedbe odnosno čl. 14. i 26. spomenute naredbe plaćati takodjer prema propisu zakona o zaštiti radnika. Dakle svaki prekovremeni rad imade se plaćati najmanje 50% više od redovitoga rada.

U pogledu plateža prekovremenog rada neodlučno je razlikovanje izmedju dopuštenoga prekovremenoga rada i nedozvoljenoga ili zabranjenoga prekovremenoga rada. I jedan i drugi prekovremeni rad imade se plaćati sa »najmanj« 50% više od redovitoga rada, a to znači, da se prema prilikama može tražiti i više. Stanovište, da se samo dopušteni prekovremeni rad imade platiti sa najmanje 50% više od redovitoga rada, a ne i nedozvoljeni ili zabranjeni prekovremeni rad, nije točno, jer § 10. zak. o zaštiti radnika izričito veli »svaki prekovremeni rad . . .«, dakle imade se pred očima i onaj dozvoljeni i onaj zabranjeni prekovremeni rad.

Kod pomoćnog osoblja, koje imade nedjeljnu ili mjesečnu plaću izračunava se plaća jednoga radnog sata prema broju radnih sati, koje poslo-primac na tjedan odnosno mjesec imade prema postojećim propisima da radi.

Ako koje lice pripada pomoćnomu osoblju, koje po postojećim propisima imade raditi 8 sati dnevno, onda se kod mjesečne plaće uzima, da imade raditi 25 radnih dana po 8 sati t. j. ukupno 200 radnih sati. Za slučaj, da to lice imade 2000 D. mjesečne plaće, iznosila bi naplata za redoviti radni sat 10 D., pa bi se prema tome imala proračunati naplata prekovremenoga rada sa 15 D. po satu.

Iz svega ovoga raspravljanja proizlazi, da je prijeka potreba, da se jasnim propisima urede gore istaknuta sporna pitanja iz radnoga prava.

Prema § 307. zak. o radnjama imade ministar trgovine i industrije odrediti pravilnikom, po saslušanju komora, koje su službe važnije u smislu

toga stava, dalje se imade u smislu § 353. istoga zakona donijeti uredba o uredjenju i postupku izbranih odbora, ali svega toga nema ni danas nakon 4 godine, od kada je zakon izdan. U tom kaosu i nestalnoj primjeni propisa služboprimci gube i one mrvice izvojštenih zakonskih zaštita i čitavo to okrnjeno radno pravo se pretvara u skupinu propisa, koji se tek po naslovu nazivaju propisima za zaštitu radnika, dok bi se doista mogli nazvati propisima za zaštitu službodavaca.

Koji je pravni lijek i u kojem pravcu pripada oštećeniku u postupku pred sreskim sudom, kada se radi o krivičnom djelu, za koje se goni po službenoj dužnosti?

Napisao dr. Devčić Mile, zamjenik drž. tužioca u Varaždinu.

»Za postupak pred sreskim sudom zbog krivičnih djela, za koje je ovaj nadležan, vrijede naredjenja ovoga II. odsjeka, a u koliko ovdje o pojedinim točkama postupka nema naročitih propisa, primjenjivat će se naredjenja ovoga zakona o postupku pred okružnim sudom« (§ 374. kp.).

Iz ovoga propisa izlazi, da se u postupku pred sreskim sudom imadu u prvom redu primjenjivati odredbe §§ 374.—390. (II. ods. gl. XXI.), a tek ako u ovim pargrafima o pojedinoj točki postupka nema posebnoga propisa, primjenjuju se propisi, koji vrijede za postupak pred okružnim sudom.

Pošto razmatramo položaj oštećenika u postupku pred sreskim sudom, kada je u pitanju krivično djelo, za koje se goni po službenoj dužnosti, to ćemo pustiti s vida krivična djela, koja se gone po privatnoj tužbi, jer je kod ovih krivičnih djela oštećenik ujedno i tužilac, pa je njegov položaj potpuno jasan. Ovdje medjutim govorimo samo o pravnim lijekovima, jer su jasne druge odredbe, koje se odnose na oštećenika u postupku pred sreskim sudom.

Pravne lijekove u toku postupka valja razlikovati od pravnih lijekova protiv presude. Propisi o pravnim lijekovima u toku postupka, sadržani su u II. ots. gl. XXI., dok se propisi o pravnim lijekovima protiv presude, izuzevši pravni lijek državnoga tužioca (§ 386. k. p.), nalaze izvan ovoga otsjeka u §-u 394. k. p.

Iako se krivični postupak zbog krivičnih djela, za koja se goni po službenoj dužnosti, može pokrenuti pred sreskim sudom na poticaj više lica (po zahtjevu državnoga tužioca, koji je u mjestu okružnoga suda, ili po zahtjevu vršioca dužnosti državnoga tužioca kod sreskoga suda, a gdje njega nema po zahtjevu druge javne vlasti ili javnog organa ili na prijavu oštećenikovu), to ipak protiv sučeva rješenja, kojim odbacuje zahtjev odnosno prijavu ili obustavlja izvidjaj, pravo žalbe pripada samo državnomu tužiocu (§ 379. k. p.). Iz toga slijedi, da protiv ovoga rješenja ne može ni jedno drugo lice uložiti pravni lijek. Dakle niti javna vlast, niti javni organ, a niti oštećenik. Kako u toku postupka nema drugoga pravnog lijeka osim žalbe, to oštećeniku u toku krivičnoga postupka pred sreskim sudom

zbog krivičnoga djela, za koje se goni po službenoj dužnosti, ne pripada nikakav pravni lijek. — Jasan propis §-a 379. k. p. o pravnom lijeku protiv rješenja suca u toku postupka ne treba dakle nikakva tumačenja.

Protiv povreda u toku izvidjaja pred sreskim sudom nema posebnog pravnoga lijeka, jer se ove povrede, u koliko se dese, mogu pobijati jedino prizivom protiv presude (§ 380. odj. 2 k. p.).

Iako su propisi o pravnim lijekovima protiv presude sreskog suda sadržani u §-u 394. odj. 1 k. p., dakle izvan II. ods. gl. XXI., ipak je zakon radi potpune jasnoće i u ovom II. odsjeku naglasio, komu pripada pravni lijek protiv presude, kad se radi o krivičnom djelu, za koje se goni po službenoj dužnosti.

§ 386. odj. I. al. 1. k. p. veli: »Državni tužilac u mjestu okružnoga suda, u čijem je području sreski sud, može prisustvovati svakom usmenom pretresu o krivičnom djelu, za koje se goni po zvaničnoj dužnosti, i upotrijebiti i pravni lijek protiv pesude«. Prema ovoj zakonskoj odredbi može državni tužilac protiv presude sreskoga suda zbog krivičnog djela, za koje se goni po službenoj dužnosti, ako je donesena u njegovoj prisutnosti, upotrijebiti pravni lijek. Protiv presude sreskog suda poznaje zakon jedini pravni lijek potpunog priziva (§ 390. odj. I. k. p.). Ovaj priziv sadržava u sebi kako reviziju tako i nepotpun priziv.

Propisi o subjektima ovoga pravnog lijeka su sadržani u §-u 394. odj. 1 al. I. k. p., koji glasi: »Priziv mogu izjaviti lica ovlaštena po ovom zakonu (§§ 324., 332. i 338. od. 6 k. p.)« Da ustanovimo, koja su to lica, moramo razmotriti propise paragrafa, koji se ovdje navode.

U §-u 324. k. p. stoji: »Zakonom dopuštene pravne lijekove može upotrijebiti samo tužilac i okrivljenik, u koliko zakon ovo pravo ne daje drugim licima, ili ako to pravo ne ograničava« (odj. 1.) — »Državni tužilac može upotrijebiti pravni lijek i u korist okrivljenikovu. Povodom ma kakvog pravnog lijeka tužiočevog može se sudska odluka poništiti ili preinačiti i u korist okrivljenikovu« (odj. 2.). — »Za okrivljenika može pravni lijek upotrijebiti i njegov branilac i bez naročitog ovlaštenja, ali ne protiv njegove volje, izuzevši, da je maloljetan. Za maloljetnog okrivljenika može pravni lijek samostalno i protiv njegove volje upotrijebiti i njegov zakonski zastupnik« (odj. 3.). — »Pravne lijekove protiv presude mogu u korist okrivljenikovu upotrijebiti i bračni drug njegov, i rodjaci njegovi u ushodnoj i nishodnoj pravoj liniji i u njegovom odsustvu bez osobitog punomoćja, a ako je maloljetan i protiv njegove volje« (odj. 4.).

Iz te ustanove § 324. k. p. dakle vidimo, da na štetu okrivljenikovu pravni lijep pripada jedino tužiocu.

§ 332. k. p. propisuje u pogledu subjekata ovlaštenih na pravne lijekove ovo: »Odluku o privatno-pravnim potraživanjima mogu pobijati samo optuženik, njegov zakonski zastunik i njegovi nasljednici«. (odj. 3.) — »Odluku o troškovima mogu pobijati privatni tužilac i privatni učesnik kao tužilac (§ 311. br. 2), optuženik i njegov zakonski zastupnik, no samo u koliko se tiče količine i naplativosti troškova, a državni tužilac, samo u koliko se tiče naplativosti« (odj. 4.) — »Odluku o priznanju ili nepriznanju olakšica pri izvršenju kazne mogu pobijati tužilac, optuženik i njegov zakonski zastupnik« (odj. 5.).

I iz ove zakonske odredbe slijedi, da pravni lijek na štetu okrivljenika mogu upotrijebiti samo privatni tužilac, privatni učesnik kao tužilac, državni tužilac i tužilac, dok o oštećeniku nema spomena.

§ 338. odj. 6 k. p. opet veli ovo: »Protiv presude, kojom se optuženik oslobadja od optužbe, može se izjaviti revizija (priziv) i na korist optuženikovu (okrivljenikovu), no samo zbog povreda spomenutih u §-u 337. br. 1, ali i to samo onda, ako je oslobodjenje izrečeno zbog okolnosti, koje isključuju krivicu, ili isključuju ili ukidaju kažnjivost optuženikovu (okrivljenikovu).« Ovu reviziju odnosno priziv, kad se radi o presudi suca pojedinca, u smislu § 324. k . p., može na štetu okrivljenikovu upotrijebiti samo tužilac, dakle ne oštećenik.

Propisi §§ 324., 332. i 338. odj. 6. k. p. odnose se kako na pravne lijekove u toku postupka, tako i na pravne lijekove protiv presude. No u ovim propisima nigdje ne nalazimo, da bi koji pravni lijek pripadao oštećeniku. Tek u § 394. odj. 1. al. 2. k. p. nalazimo pravni lijek oštećenika: »No priziv protiv odluke o privatnopravnim potraživanjima može na štetu okrivljenika, koji je oglašen krivim, izjaviti privatni učesnik, ako je sa svojim potraživanjima djelimice upućen na gradjansku parnicu«. Ali ovaj propis je posebna odredba i kao takva imade se strogo tumačiti. Ovo je jedini slučaj, u kojem oštećeniku pripada pravni lijek protiv presude suca pojedinca bilo okružnoga bilo sreskoga suda, a i on se odnosi jedino na privatno-pravno potraživanje, te je vezan na osudjujuću presudu, kojom je oštećenik sa svojim potraživanjem djelimice uspio.

Kako vidimo potpuni pravni lijek na štetu okrivljenika pripada jedino tužiocu. — Valja dakle riješiti pitanje, da li je oštećenik u postupku pred sreskim sudom tužilac, kada se radi o krivičnom djelu, za koje se goni po službenoj dužnosti? — Odgovor na ovo pitanje ćemo potražiti najprije u posebenm propisima, koji važe za postupak pred sreskim sudom, jer se u prvom redu imadu oni primjenjivati (§ 374. k. p.). Taj odgovor nalazimo u § 377. odj. 4. k. p., po kojem: »Oštećenik ima pravo, da se, ako se ne javlja sam kao privatni tužilac, pridruži krivičnom postupku sa svojim privatnim potraživanjem«. Iz ove zakonske ustanove proizlazi, da oštećenik u postupku pred sreskim sudom, kad se radi o krivičnom djelu, za koje se goni po službenoj dužnosti, ne može nikada nastupiti kao primarni tužilac, jer se tužilac ne pridružuje krivičnomu postupku.

Oštećenik je primarni i jedini tužilac pred sreskim sudom samo onda, kada se radi o krivičnom djelu, za koje se goni po privatnoj tužbi (§ 375. odj. 1. br. 2. k. p.); on tada »svojom krivičnom tužbom može ujedno tražiti i naknadu štete« (§ 295. odj. 3. al. 2. k. p.).

Nasuprot kod krivičnih djela, za koja se goni po službenoj dužnosti, oštećenik ne može tražiti svojom prijavom otštetu, već se može jedino pridružiti krivičnomu postupku u svrhu ostvarenja svoga privatno pravnoga potraživanja, jer § 295. odj. 1. k. p. odredjuje: »Tko je krivičnim djelom oštećen, povrijedjen ili ugrožen može svoja potraživanja za povraćaj stvari, za naknadu štete ili da se izvjestan pravni posao ili pravni odnos uništi, ostvariti i u krivičnom postupku, ako se ovome p r i d r u ž i kao privatni učesnik.« Pridruženje krivičnomu postupku pretpostavlja postupak, čiji tok ne ovisi o oštećeniku. Iz ovih se zakonskih ustanova jasno vidi razlika izmedju privatnoga tužioca i privatnoga učesnika.

Ništa ne smeta činjenica, što se postupak pred sreskim sudom zbog krivičnoga djela, za koje se goni po službenoj dužnosti, može pokrenuti i na prijavu oštećenika, jer se oštećenik i u tom slučaju, ako hoće da oživotvori svoje privatnopravno potraživanje, mora pridružiti krivičnomu postupku. Kada bi oštećenik kod ovih krivičnih djela bio tužilac, tada se ne bi morao pridružiti krivičnom postupku, nego bi mogao tražiti svojom prijavom i otštetu.

Oštećenik ne može da osujeti tok krivičnoga postupka pred sreskim sudom zbog krivičnoga djela, za koje se goni po službenoj dužnosti, jer po § 375. odj. 4. k. p., »kada je postupak zbog krivičnog djela takova zakonito pokrenut, produžit će ga sreski sudac p o s l u ž b e n o j d u ž n o s t i, dok ne izreče presudu, ako ga iz zakonskih razloga prije toga ne obustavi«. Iz ovoga propisa slijedi još i to, da oštećenik u postupku pred sreskim sudom zbog krivičnoga djela, za koje se goni po službenoj dužnosti, ne može biti niti s u p s i d i j a r n i tužilac, jer ni produženje postupka o njemu ne ovisi. Oštećenik dakle u postupku pred sreskim sudom zbog krivičnoga djela, za koje se goni po službenoj dužnosti, nije niti primarni, a niti supsidijarni tužilac, — dakle on uopće nije tužilac, pa zato njemu ni ne pripada pravni lijek protiv presude na štetu okrivljenikovu, izuzevši slučaj iz § 394. odj. 1. al. 2. k. p. Tko je dakle tužilac u postupku pred sreskim sudom, kada se radi o krivičnom djelu, za koje se goni po službenoj dužnosti, ako to nije oštećenik? Da je tužilac u postupku pred sreskim sudom zbog oficijelnog krivičnog djela državni tužilac, kada prisustvuje usmenom pretresu, izilazi iz činjenice, što njemu pripada pravni lijek protiv svake presude, koja se donese u njegovoj prisutnosti (§ 386. odj. 1. k. p.). Pošto pak državni tužilac imade pravo prisustvovati svakomu usmenomu pretresu, kada se radi o krivičnom djelu, za koje se goni po službenoj dužnosti, bez obzira, na čiju je inicijativu postupak pokrenut (§ 386. odj. 1. k. p.), onda to znači, da je državni tužilac ovlašteni tužilac u svim slučajevima, k a d a p r i s u s t v u j e usmenomu pretresu zbog krivičnog djela, za koje se goni po službenoj dužnosti. Iz ovoga dalje slijedi, da je državni tužilac jedini ovlašten na pravni lijek protiv svake presude, koja je zbog krivičnoga djela, za koje se goni po službenoj dužnosti, donesena u njegovoj prisutnosti, jer na aktivnoj strani n e m a k u m u l a c i j e subjekata ovlaštenih na pravni lijek (§ 324. odj. 1. k. p.).

Ostaje sada, da razjasnimo, tko je ovlašten na pravni lijek protiv presude donesene zbog krivičnog djela, za koje se goni po službenoj dužnosti, u otsustvu državnog tužioca. Nema sumnje, da se i protiv ovakve presude može upotrijebiti pravni lijek, jer je on dozvoljen protiv svake presude.

Pošto oštećenik nije nikada tužilac, kada se radi o krivičnom djelu, za koje se goni po službenoj dužnosti, onda znači, da on nije tužilac niti u slučaju, kada se zbog oficijelnoga krivičnog djela vodi postupak u otsutnosti državnog tužioca. Iz toga, što nije tužilac, slijedi, da ne može imati niti pravnoga lijeka protiv ovakve presude — naime presude donesene u otsustvu državnog tužioca. Pravni lijek protiv ovakve presude ne pripada niti javnoj vlasti, niti javnom organu, na čiji je zahtjev eventualno postupak pokrenut, jer njima zakon nigdje ne daje uloge tužioca.

Kako drugih tužilaca, kad se radi o djelu, za koje se goni po službenoj dužnosti, nema, to ostaje, da je državni tužilac jedini ovlašteni tužilac i onda

kada ne prisustvuje usmenomu pretresu, a radi se o djelu, za koje se goni po službenoj dužnosti. Državnomu tužiocu prema tome pripada pravni lijek i protiv presuda, donesenih u njegovom otsustvu, kad se radi o krivičnom djelu, za koje se goni po službenoj dužnosti.

Ova je tvrdnja potpuno jasna. jer logično izvire iz položaja državnoga tužioca u postupku pred sreskim sudom. Ona nalazi i izričnu potvrdu u zakonu, jer se u § 388. odj. 3. al. II. k. p. odredjuje: »Ako je o djelu, za koje se goni po službenoj dužnosti, izrečena presuda, kojom se okrivljenik posve ili djelimice oslobadja od optužbe, ili kojom se odbija zahtjev državnog tužioca, dostavit će se državnomu tužiocu, ako nije bio na pretresu ni on ni vršilac dužnosti državnog tužioca, prepis presude i bez njegova zahtjeva.« Iz ove ustanove izilazi, da drugim licima ne će sud dostavljati ovakvu presudu po službenoj dužnoti, dakle ni oštećeniku.

Iz svega toga dakle proizlazi, da državni tužilac imade pravni lijek i protiv svake oslobadjajuće presude donesene zbog krivičnoga djela, za koje se goni po službenoj dužnosti, bez obzira na to, da li je donesena u njegovoj otsutnosti ili prisutnosti. — Nastaje pitanje, kako će državni tužilac vršiti svoje pravo upotrebe pravnoga lijeka, protiv osudjujuće presude donesene u njegovoj otsutnosti, kada mu sud nije dužan takovu presudu po službenoj dužnosti dostaviti, nego: samo na zahtjev (§ 388. odj. 3. al. I. k. p.).

Osudjujućih presuda, koje su donesene u otsutnosti državnog tužioca, imade jako mnogo, jer se postupak pred sreskim sudom pokreće rijetko kada na zahtjev državnoga tužioca, nego se pokreće redovno na zahtjev javne vlasti ili na prijavu oštećenika. Pokrenuti postupak teče i donosi se presuda, a da o tom državni tužilac u pravilu ništa ne zna, kad se radi o osudjujućoj presudi, pa se on ne može niti poslužiti pravnim lijekom protiv nje. Državni tužilac moći će svoje pravo na pravni lijek vršiti u ovim slučajevima samo onda, ako ga o donesenoj presudi obavijesti oštećenik, koji je u stvari lično interesiran.

Iz toga, što državni tužilac ne biva obavještavan o osudjujućim presudama, koje su donesene u njegovoj otsutnosti, izvode neki, da je i oštećenik jednako kao i državni tužilac ovlašten na pravni lijek protiv takovih presuda sreskog suda zbog krivičnih djela, za koja se goni po službenoj dužnosti. Pošto oni ne poriču pravo državnomu tužiocu, da upotrijebi pravni lijek protiv svake presude sreskog suda zbog krivična djela, za koje se goni po službenoj dužnosti, a to pravo daju i oštećeniku, izilazilo bi, da su na aktivnoj strani dva subjekta ovlaštena na pravni lijek.

Uočimo li ono, što smo do sada razložili, vidjet ćemo na prvi pogled, da je ovo mišljenje potpuno neosnovano. Razložili smo, da na aktivnoj strani nema kumulacije subjekata ovlaštenih na pravni lijek na štetu okrivljenika. Pravni lijek u potpunom opsegu pripada jedino tužiocu. Pošto oštećenik u postupku pred sreskim sudom zbog krivičnoga djela, za koje se goni po službenoj dužnosti, ne može biti nikada tužilac, nego se takov postupak može i pokrenuti mimo oštećenoga, a produžiti uvijek protiv njegove volje, to on ne može nikada imati ni pravnoga lijeka.

Dopuštamo, da stanje, koje danas postoji u postupku pred sreskim sudom u pogledu zaštite oštećenika nije baš zavidno, jer on nema pravnoga lijeka, a državni tužilac redovno o postupku ne zna. Ali će se to stanje sasvim izmijeniti, kad budu postavljeni kod sreskih sudova vršioci dužnosti državnoga tužioca, kako to zakon predvidja. Oni će tada prisustvovati svakomu pretresu pred sreskim sudom i voditi računa o svakoj presudi.

Položaj oštećenika u postupku pred sreskim sudom nije sada analogan položaju, koji je imao oštećenik po hrvatskom kaznenom postupniku. Po hrvatskom kaznenom postupniku imao je oštećenik jače pravo; imao je pravo priziva ne samo u pogledu otštete, nego i zbog povrede zakona u nekim slučajevima (§ 415. odj. 3. al. 2. hrv. k. p.). Ova ustanova hrvatskog kaznenog postupnika je imala svoj razlog u tome, što on nije predvidjao vršioca dužnosti državnog tužioca, pa je izvjesna prava tužioca davao uz državnog tužioca i samomu oštećeniku. Po sadanjem krivičnom postupku ta potreba otpada, jer će, kada budu postavljeni kod sreskih sudova vršioci dužnosti državnoga tužioca, nastati u postupku pred sreskim sudom stanje analogno sadanjemu stanju pred okružnim sudom.

Ovo naše razlaganje imade ne samo teoretsku nego još više i praktičnu vrijednost. Nije naime svejedno, koji će subjekt i koji pravni lijek upotrijebiti protiv sudske odluke. Zakon je označio za svaku procesualnu radnju, koji su subjekti i u kojem pravcu ju mogu vršiti. Povredom ovih propisa nastaju zakonske sankcije: Pravni lijek upotrijebljen po neovlaštenom licu ne vrijedi; priziv protiv presude sreskoga suda izjavljen po neovlaštenom licu odbacuje prizivni sud kao nedopušten (§ 398. odj. 1. k. p.).

Ako dakle protiv presude sreskoga suda zboga djela, za koje se goni po službenoj dužnosti, priziv upotrijebi oštenik zbog povrede zakona, odluke suda o krivici, o kazni, o mjerama bezbjednosti, o privatno-pravnim potraživanjima i o troškovima krivičnoga postupka, kao i zbog odluke o priznanju ili nepriznanju olakšica pri izvršenju kazne, prizivni sud će ga odbaciti kao nedopušten, jer oštenіku u postupku pred sreskim sudom zbog djela, za koje se goni po službenoj dužnosti, pripada priziv jedino protiv odluke o privatno-pravnim potraživanjima, ako je osudjujućom presudom sa svojim potraživanjem djelimice upućen na gradjansku parnicu.

Ka oposljedak našega razmatranja izilazi ovo pravilo: Oštećeniku u postupku pred sreskim sudom zbog krivičnog djela, za koje se goni po službenoj dužnosti, pripada jedino priziv protiv odluke o privatno-pravnim potraživanjima na štetu okrivljenika, koji je oglašen krivim, ako se je pridružio krivičnom postupku i ako je sa svojim potraživanjem djelimice upućen na gradjansku parnicu (§ 394. odj. 1. al. 2. k. p.). Drugo mu ni jedno pravo ne pripada. On nema prava niti na zahtjev za ponavljanje krivičnog postupka.

Propisi za ponavljanje krivičnog postupka pred srekim sudom isti su kao i za ponavljanje pred sucem pojedincem okružnoga suda. To izalazi iz § 411. odj. 1. k. p., koji veli: »Za ponavljanje postupka pred sucem pojedincem primjenjivat će se propisi §§ 359.—364., 366.—368. i 371. sa promjenama, u koliko ih traži postupak pred sucem pojedincem i u koliko u ovom §-u nije drugačije naredjeno.« Zagledamo li spomenute paragrafe, tada ćemo vidjeti, da u njima nema govora o oštećeniku. Ponavljanje u smislu

§ 359. k. p., pripada ovlaštenomu tužiocu, u smislu § 360. ovlaštenomu licu (državnomu tužiocu, osudjeniku), u smislu § 361. ovlaštenomu tužiocu, u smislu § 362. osudjeniku, u smislu § 363. licima označenim u § 324. k. p., a u smislu § 364. državnomu ili privatnomu tužiocu.

Kako vidimo na štetu okrivljenika ponavljanje kriviènoga postupka pred sreskim sudom pripada samo tužiocu. Pošto u postupku pred sreskim sudom zbog krivičnih djela, za koja se goni po službenoj dužnosti, oštećenik nije nikad tužilac, jasno je, da nije ovlašten niti na zahtjev za ponavljanje krivičnoga postupka (§§ 359., 360., 361. i 364. k. p.). Prema tomu će sud zahtjev za ponavljanje krivičnog postupka zbog krivičnoga djela. za koje se goni po službenoj dužnosti, stvaljen po oštećeniku, odbaciti po § 366. odj. 2. k. p.

Propuštanje i povraćaj u predjašnje stanje po novom grpp.

Priopćio dr. Sl. K.

Vjerujem, da su mnogi praktičari istoga mišljenja kao i ja: da su ustanove novoga grpp.-a o propuštanju i povraćaju u predjašnje stanje najnepravednije u našem novom uredjenju sudskog postupanja. U praksi one su vrelo vrlo velikih teškoća i nepravilnosti, kojima suci ne mogu doskočiti ni kraj najbolje volje.

Kontumac ima svoga opravdanja, jer se doista mora pretpostaviti, da tuženi, koji nije na ročište došao, prećutno pristaje, da bude osudjen. Tipični su i vrlo česti slučajevi, da dužnik, koji zna, da je dužan, kako je tužen, svijesno propušta, da dodje na ročište, kao i onaj, koji pristaje, da bude sudjen, jer zna, da je insolventan i da se dug od njega ne može naplatiti. Ako bi se i u takovim slučajevima moralo »raspravljati«, silio bi se tužitelj, da čini nešto, što je nalik na razbijanje otvorenih vrata.

Ali ta predmijeva nije nego pretpotavka, koja ne mora da stoji. Gdje n e stoji, gdje stranka makar i naknadno učini djelo, iz koga se vidi, da nije postojao takav razlog, što nije došla k sudu, gdje je, makar i naknadno, očitovala, da se opire tužbenomu zahtjevu, tamo treba omogućiti, da takova stranka sa svojim stanovištem izadje pred sud, i da se spor, koji postoji, pravilno raspravi i presudi.

To je načelno stanovište, oprečno onomu u novom zakonu. Priznajem, da je ono neprovedivo bez ispravka, jer bi nestalo svakoga reda, ako ispravka ne bi bilo. Ipak povraćaj u predjašnje stanje mora biti pristupačan u većini slučajeva, gdje je stranka osudjena radi nedolaska. Svakako će morati postojati razlog, koji ispričava izostanak.

Ono, što se za povraćaj traži u novom grpp., je pretjerano. Dokaz, ili samo zasvjedočenje nepredvidljivog i neotklonjivog dogadjaja, koji je spriječio, te stranka nije došla na ročište, teško se polučuje. S druge strane nisu baš morale biti neotklonjive smetnje, koje su stranku zadržale, da nije došla k sudu, pa da se opet mora opravdati povraćaj, a ne može priznati, da je

opravdano, da zato, što »dogadjaj«, radi koga se je stranka oglušila, nije bio objektivno neotklonjiv nego samo subjektivno razumljiv, nastupi nepopravljiva šteta. I sama zaboravnost stranke opravdava i ispričava, jer je ljudski zaboraviti; i zubobolja može biti razlog, da se ne ide dvadesetak kilometara do suda, i jako nevrijeme na dan ročišta, ako treba kolima putovati nekoliko sati do mjesta suda...

Neobično su teške posljedice i neopravdane, nepravedne, ako se sud strogo drži odredbe, da stranka mora biti u sudu u točno odredjeno vrijeme i odredjeni sat, a ako nije kod oglašenja stvari u sudnici, da je stižu posljedice propuštanja. Kada je stranka samo z a k a s n i l a, mora se imati ventil protiv toga, da ne nastanu štete.

Naš svijet, ni onaj u polju, ni onaj u gradu, ni u pisarnicama, nije točan. Tu krepost nismo naučili. Ona nam nije svojstvena. Tako se živi od stotine godina.*) Tako se... radi i u našim sudovima. Koliko puta su stranke, pozvane za osam sati prije podne, došle pred suca... poslije podne, ili rasprave iz nekog razloga uopće nije bilo. Tražiti onda od stranaka, da budu na minutu točne, jer ih inače stižu neobično teške, možda i presudne posljedice, je i suviše pretjerano.

Zato bi trebalo b e z u s l o v n o dozvoliti svaki povraćaj u predjašnje stanje, dakako samo jedamput, ako je stranka na ročište zakasnila i javila se sucu istoga dana, kada je kontumacirana. Da se spriječe moguće zloupotrebe, a u praksi bar ja nisam naišao na slučaj, da bi netko propustio ročište i dao se kontumacirati, da bi postupkom radi povraćaja u predjašnje stanje zavlačio rješenje parnice, dovoljno je, što s jedne strane stranka mora svojemu protivniku platiti trošak, a s druge strane, i za veće jamstvo, mogla bi se za povraćaj tražiti neka naročita, visini parbenoga predmeta primjerena taksa.

Strogosti sadanjeg uredjenja omogućuju nemile pojave, kao što je hvatanje stranaka na kontumac. Tužitelj stoji pred vratima sudnice još prije 8 sati pred podne, i samo što je izbio sat, pojavljuje se sa zahtjevom, da se baš njegova rasprava uzme u rad i stranka, koja nije u sudnici, osudi radi nedolaska. Ima u tom sistemu i nemorala...

Posljedice propuštanja dobile su u novom grpp. izraziti značaj k a z n e. Ima naročita odredba: stranku, koja je radi nepristojnosti uklonjena s rasprave, stižu takodjer posljedice propuštanja. Za nepristojnost može biti primjerena kazna od 48 sati zatvora, ali ne i gubitak prava neodredjene vrijednosti, možda gubitak svega imetka.

Čudim se mnogo, da se ovdje nije zapazilo, da je n e s m i s a o, da ista posljedica stiže i onoga, koji nije uopće došao na poziv suda, kao i onoga, koji je sudom svoja prava i suviše žustro, suviše temperamentno, preko granica pristojnosti branio...

Polazeći s gledišta, da kontumacija stranke ima opravdanja samo ondje, gdje se n o r m a l n o mora pretpostaviti pristanak stranke, da bude sudjena, ne mogu se složiti sa kontumacijom t u ž i t e l j a radi nedolaska. Ako je netko podnio sudu tužbu, on je dosta jasno izjavio, da prema svojemu pro-

*) Ove općenite tvrdnje ne će mnogi u cijelosti odobriti, pa ni mi. (Opas. uredniš.).

tivniku stavlja zahtjev. Njegov nedolazak ne može se tumačiti bez daljega kao pristanak, da svoje pravo gubi, da ga se odriče. T. zv. »ravnopravnost« stranaka nema ništa zajedničkog s kontumcijom tužitelja, pa da se veli, da ima biti jednako pravo za sve, i kao što se radi nedolaska može osuditi tuženi, tako se može osuditi i tužitelj. Ovo ne odgovara stanju stvari niti osnovnoj ideji instituta povraćaja u prednjašnje stanje. Pozicije nisu iste, kao što i faktični položaj stranaka, tužitelja i tuženoga, nije jednak. Ne može se naime izbrisati nikakovom teorijom, da je tužitelj došao pred sud zato, što je hotio, što je o n to svojom voljom odlučio, kada je podnio tužbu, a da tuženi dolazi pred sud, jer ga je njegov parnični protivnik citirao. Teorijska jednakost pred sudom nije prema tomu dovoljna osnova, da se predvidi i kontumacija tužitelja.

Neobično su teške i neopravdane posljedice za stranke, ako se neki propust dogodi krivnjom ili pometnjom zastupnika. Tu nema povraćaja, jer se rad zastupnika ima smatrati radom same stranke, odnosno, kako to zakon veli: parnične radnje, koje punomoćnik preduzima na osnovu parničnoga punomoćja, imaju prema protivniku isto djelovanje, kao da ih je poduzeo sam vlastodavac.

Ovdje doktrinarnost nije umjesna, upravo: doktrinarnost nije pravo shvatila suštinu stvari. Zastupnik obvezuje stranku, dok radi u granicama i u okviru mandata. Pošto on nije mogao imati mandat zato, da nešto propusti, što je za obranu prava stranke potrebno, ne može takav propust važiti i za stranku, ne može se samoj stranci upisti u krivnju, kako se to u praksi f i n g i r a. Ovdje je stari postupnik bio bliži istini, kada je propust odvjetnika ili zastupnika lučio od krivnje ili propusta same stranke.

Pogotovo ako se stranka obratila javnomu pravozastupniku i njemu predala svoju stvar, onda je ona smatrala, da je sa svoje strane sve učinila, što je potrebno, da je svu brigu sa sebe prebacila na pozvanoga vještaka. I onda, dok stranka čeka posljedak, dogodi se, nekim za nju doista nepredvidjenim i neotklonjivim dogadjajem, da je nastupilo propuštanje parnične radnje možda samo radi zaboravnosti zastupnika. Nastupa onda jedno vrlo bolno iznenadjenje, a ako igdje, ono u sudu nije zgodno, da se strankama priredjuju takove stvari strogom primjenom zakona.

Ako se govori o takovim slučajevima, redovito se spominje, da stranci, koja je takovom krivnjom zastupnika stradala, pristoji pravo naknade štete protiv njenog zastupnika. I ovo je teorijski točno, ali se odmah postavljaju i dva pitanja: ima li zastupnik mogućnosti sredstva, da štetu naknadi; zatim da li je pravedno, da jedan čovjek samo radi svoje zaboravnosti ili prezaposlenosti drugim poslovima ili teškim momentanim prilikama plaća štetu u nekoj, za njegove prilike možda i ogromnoj svoti? I čemu siliti stranku na taj put, ako se šteti vrlo lako može pomoći? Naročito je pak važno i to, da stranka, koja je radi propusta zastupnika kontumacirana, mora, voditi i uspjeti sa dokazom, da bi ona kod pravilnoga zastupanja prema svojemu naravnomu parničnomu protivniku bila uspjela, — dokaz, koji je po sebi težak, a znači ujedno, da se medju drugim strankama opet isti spor, koji je trebao kontumacijom biti zaključen, otvara i mora raspravljati.

U svemu: bilo bi ne samo potrebno, nego i h u m a n o, da se ove grubosti u novom grpp-u uklone.

Akademija za nemačko pravo

(A k a d e m i e f ü r d e u t s c h e s R e c h t.)

Za »Mjesečnik« sastavio G a e b dr. W i l h e l m, izvestilac Akademijinog odeljenja za inostranstvo. Preveo sa nemačkog i beleškama nadopunio W e r k dr. H u g o, advokat u Zagrebu.

Još dana 26 juna 1933 pozvao je poverenik za pravosudje i bavarski ministar pravde dr. Hans Frank niz poznatih nemačkih ličnosti iz redova pravnika i privrednika u bavarsko ministarstvo pravde, da ih upozna sa davnom svojom nakanom osnivanja ustanove, koja bi imali da obnovi nemačko pravo u smislu nacionalno-socialističkog naziranja na svet a po strogo znanstvenoj metodi. Kako je ta namisao naišla na ushićeni prijem, bi još istoga dana osnovana Akademija za nemačko pravo, koja, postavši zakonom od 19 septembra 1933 bavarskim javno-pravnim telom, na sastanku nemačkih pravnika u Leipzigu, u Auli tamošnjeg sveučilišta, u prisustvu mnogo državnih i zemaljskih ministara, dekana svih državnopravnih fakulteta Reicha i vidnih nemačkih i inozemnih gostiju, bi svečano takovom proglašena dana 2 oktora 1933 a zaključkom nemačkog ministarskog saveta od 3 jula 1934 priznata javno-pravnim telom Nemačke države.

Njezino je sedište München, a glavno poslovno mesto Berlin. Na čelu joj stoji pretsednik, kojega imenuje i otpušta Vodja i Državni kancelar. Ovo počasno mesto pokriva sada duhovni tvorac i osnivač Akademije, poverenik za pravosudje i državni ministar dr. Hans Frank. On zastupa Akademiju prema vani i vodi je iznutra, naročito odredjujući i deleći pojedine odbore i njihove zadatke, postavljajući im pretsednike i imenujući članove Akademije. On postavlja sebi zamenika, pretsedništvo i blagajnika iz redova članova. Zadaća pretsedništva, koje se sastoji od istaknutih ličnosti iz državne vlade i voćstva stranke, iz znanosti i prakse jest u tome, da pomaže pretsedniku u njegovim brojnim zadacima i da ga savetuje u svim važnijim prigodama.

Voćstvo svih upravnih poslova pripada direktoru Akademije, sada dru. Fr. Karlu Laschu u Münchenu.

Članovi Akademije dele se u redovne, izvanredne, pomagače i dopisne. Njihov je broj ograničen i ne sme da predje 300. Postavljaju se na četiri godine. Dužnost je redovnih članova naročito, da saobrazno bližim odredbama pretsednika suradjuju na postizavanju Akademijinih ciljeva.

Cilj Akademije jest, da podupire predradnje za stvaranje novog nemačkog prava i da u najužoj vezi sa mestima nadležnim za donošenje zakona, u oblasti prava i privrede, ostvaruje nacionalno-socijalistički program. U slobodnom znanstvenom radu hoće Akademija da posluži trajnom obezbedjivanju nemačkog pravnog života u nacionalno-socialističkom smislu i da bude predradnikom za novo oblikovanje nemačkoga prava. Pri tome ima ona da ispituje, što od stare pravne imovine treba preuzeti u novo nemačko pravo, a što se iz njega ima izbaciti kao zastarelo i bistveno tudje. Na isti

*) Na naročiti zahtjev prevedioca tiskano iznimno istočnim književnim jezikom.

iscrpljiv način ona ima da istražuje, kako da se za nemačko pravo iskoriste iskustva drugih naroda u oblasti prava i privrede.

Unatoč znanstvenom obeležju svoga rada, Akademija ne ide za tim, da poveća broj čistih znanstveno-istraživalačkih mesta, kakve su bile starodrevne nemačke Akademije. Ona je i pravno-politički činilac. Kao takav ona hoće da u svim oblastima prava pokaže tačke gledišta velikih naziranja na svet i da zakonodavcu pomogne prema ovima usmeriti nemački pravni život. Ona je i osnovana naročitim ciljem, da, u zbrci misli i višestrukih prikazivanja misaone prirode, u oblasti pravnih i privrednih znanosti, sačuva jasni i radno svesni pravac. U pojedinostima pak njezin je zadatak, da dade pobude, oceni, pripremi i izradi nacrte zakona; da dade novi oblik i izjednači pravno i državno znanstvenu izobrazbu; da izdaje i pomaže izdavanje znanstvenih radova; da upriliči znanstvene sastanke i osnuje naučne tečajeve, kao i da goji odnose prema isto tako usmerenim ustanovama inozemstva.

Ciljevima Akademije treba da odgovara i izbor njezinih članova. Uz ljude znanosti, koji obradjuju osnovna pitanja pravnoga života, zakonodavstva, pravoslovja i uprave sa višeg gledišta općeg posmatranja i znanstvene metode, suradjuju i istaknuti zastupnici prakse, bez čije bi suradnje teoretska posmatranja ostala besplodna. Da se već unapred izbegne izvesni možda životu tudji rad velikih učenjaka i da se potstrekne pravo, koje je bliže narodu, Akademija je pozvala na suradnju ne samo profesore jurisprudencije, nego i poznate sudije. advokate i upravne činovnike, kao i poznate poznavaoce privrede, političare nacionalno-socialističke države i zastupnike svih zvanja.

Reformni rad u pojedinim oblastima prava poveren je naročitim radnim odborima, u kojima strogo vlada načelo vođstva. Pretsedavajući ima da sastavi odbor tako, da ovaj uzmogne dati plodan rad. Njemu je prepušteno, da odluči, što li će postaviti zadatkom odborovu radu, da li neki već izradjeni zakonski predlog ili novi kakav predlog ili izradu neke spomenice kao i, kako će taj rad izvršiti. Odborima pripadaju i nečlanovi Akademije a mogu se i veštaci privući na rad oko pojedinih pitanja.

Zasada postoje sledeći odbori:

Za gradjansko pravo pod pretsedavanjem prof. dra. Hedemanna iz Jene. Bavi se pitanjem povlačenja granica izmedju gradjanskog i javnoga prava te razvrstavanja staleških prava, kao što je pravo trgovaca, činovnika i seljaka. Odbor nadalje proučava uporabno pravo, te je posletke toga proučavanja već sabrao u jednu spomenicu. Iz oblasti stvarnih prava raspravljalo se je o ugovoru, o ugovornom obezbedjivanju, kao i o pridržaju prava vlasništva, o hipotekarnom i o zračnom pravu. Iz naslednog prava obradjeno je iscrpljivo pitanje slobode oporučnog raspolaganja imovinom, a za tim se je prešlo na medjunarodno privatno pravo.

Odbor za davanje veresije na nekretnu imovinu: pretsedava dr. K. Gelpcke, pretsednik Obrtne i trgovačke komore u Berlinu. Odbor je osnovom posavetovanja došao do zaključka, da se davanje veresije na nekretnine nema uredit posebnim zakonom, nego da se ostavi kao dosada, da predmet bude uredjivan kao deo općeg gradjanskog prava. Pitanja, koja u stvar zasecaju i koja su predmetom raspravljanja, jesu: da li da se održe zemljišne knjige; da li da se stave van snage današnje uredbe od nužde i

ponovno isključivo uvedu zakonski propisi; hipoteka vlasnika i dug vlasnika nekretnine, te uvodjenje knjige tereta kao sredstvo saznavanja javnih tereta.

Odbor za porodično i nasledno pravo: pod pretsedavanjem advokata dra. Mössmera u Münchenu. Radni program obuhvata najpre tri najkrupnija pitanja: rastavu braka, nezakonitu decu i bračno imovinsko pravo. Odbor se nada, da će, pošto posvrši ove česti odnosnih pravnih oblasti, moći postići, da ih se uzakoni.

Odbor za seljačko i nasledno pravo: pod pretsedavanjem pretsednika okružnoga suda u Berlinu dra Sauera. Kako je odbor pri svome osnivanju već zatekao državni zakon o seljačkom naslednom pravu, mogao je da suradjuje još samo na njegovim provedbenim odredbama. Članovi odbora su uostalom predavanjima i obelodanjenim radovima izdašno doprineli prosvećivanju krugova, na koje se to pravo odnosi, i opsežnom školovanju seljačkih sudija.

Odbor za gradjansko pravosudje: pod pretsedavanjem ministerijalnog direktora dra. Volkmara iz Berlina, bavi se pitanjima, koja se odnose na uredjenje sudova. Pitanje sniženja granica nadležnosti sreskih sudova i položaja sudije pojedinca kod okružnih sudova; oko osnivanja pravosudnih ureda za prvo raspravljanje svih gradjansko-pravnih sporova; pospešavanje postupka i pitanje prisilnog izvršenja, već je od česti kraju privedeno. Posebni pododbor bavi se nacrtom uredbe o poravnanju izvan stečaja.

Odbor za pravo deoničara: pod pretsedavanjem tajnog sudskog savetnika generalnog direktora dra. Kisskalta iz Münchena, sabrao je u jednom izdanju svoje dosadašnje radove i jasno pokazao, kako se nacionalni-socijalizam može provesti i u privrednom životu.

Odbor za bankovno i bersovno pravo: pod pretsedavanjem bankara Augusta pl. Fincka iz Münchena, najpre je uzeo u rad osnovu zakona o pologu u celji, da ojača zaštitu ulagača, a zatim prešao na reformu bersa i na pitanje izgradjivanja bankovnog i veresiskog obrta na staleškoj osnovici.

Odbor za kartelno pravo: pod pretsedavanjem državnog ministra prof. dra. Lehnicha iz Stuttgarta, bavi se izradjivanjem osnove novog zakona o kartelima, koji ima da odgovara nacionalno-socialističkom shvaćanju privrede.

Odbor za uredjenje štedionica: pod pretsedavanjem dra. Kleinera iz Berlina, radi na narctu zakona o štedionicama. U obrazloženju nacrta upućuje se na potrebu izjednačenja štedioničarskoga prava. U vezi s time dogotavlja se državno uredjenje nadzora nad štedionicama i uzorna pravila za saveze štedionica.

Odbor za uredjenje gradjevnih štedionica: pod pretsedavanjem državnog ministra H. Kerrla iz Berlina, postavio si je zadaćom, da načelno nanovo uredi gradjevne štedionice i izradi jedinstveno gradjevno-štedioničko pravo.

Odbor za auktorsko i nakladničko pravo: pod pretsedavanjem generalnog direktora dra. Killpera iz Stuttgarta, ocenio je već ra-

nije izradjeni vladin nacrt o novom auktorskom pravu i preispitao ga sa gledišta, da li odgovara pravnom shvatanju nove države. Pri tome je zauzeo stanovište prema pitanju uredjenja jedne državne kulturne komore, koja bi imala da vrši zadaću javno-pravnog zastupnika kod proizvodilaca i širilaca kulturnih dobara.

Odbor za pravnu zaštitu obrta: pod pretsedavanjem tajnog savetnika prof. dra. Duisberga iz Leverkusena kod Kölna već je, na osnovu nacrta izradjenog od državnog ministarstva pravde, izradio novi zakon o patentima, u kojemu su nanovo bila uredjena naročito pitanja položaja izumilaca, uredjenja sudova za patentne sporove i poništenja patenata.

Odbor za krivično pravo i krivični postupak: pod pretsedavanjem državnog tajnika dra. R. Freislera iz Berlina, već je obelodanio spomenicu o općem delu općeg krivičnog prava. Pododbori za krivični postupak i za izvršenje kazni pod pretsedavanjem prof. dra. Oetkera iz Würzburga rade na spomenicama o tim zakonima.

Odbor za državno i upravno pravo: pod pretsedavanjem državnog savetnika prof. dra. C. Schmidta iz Berlina, dovršio je svoj rad oko spomenice o općem stanju udruženja javnoga prava i pristupio je radu oko nacrta zakona o državnom upravnom sudu.

Odbor za financisko i poresko pravo: pod pretsedavanjem državnog tajnika Reinhardta iz Ministarstva finansija u Berlinu, zauzet je radom oko novih finansiskih i poreskih zakona, koje je pretsedavajući već u izgled stavio na godišnjoj skupštini Akademije juna meseca 1934 u Münchenu.

Odbor za socijalno osiguranje: pod pretsedavanjem direktora dra. Alfreda Andersa, radi u vezi sa državnim Ministarstvom rada oko preuredjenja zakona o socijalnom osiguranju, te je već u iscrpljivim većanjima raščistio pitanja osiguranja ili opskrba, samouprava ili državna uprava, državni nadzor, zaokruživanje grana socijalnog osiguranja, uprošćenje i pojeftinjavanje uprave, reforma postupka i sl. Priredio je provedbene propise zakonu za izgradjivanje socijalnog osiguranja od 5 jula 1934.

Odbor za općinsko pravo i za uredjenje općina: pod pretsedavanjem višeg gradskog načelnika dra. Weidemanna iz Halle-a, postavio si je zadaćom, da izradi uredbu o državnim općinama kao osnovicu za buduće ustrojstvo države.

Odbor za pravo o osiguravanju: pod pretsedavanjem generalnog direktora dra. Ullricha iz Gothe, raspravio je dosada potrebu pooštrenja nadzora nad osiguravajućim društvima; reformisanja vršenja upravne sudske vlasti nadzornog ureda; reformisanje osiguranja skupina; novo uredjenje agenatskog i posredničkog prava; propise o proceni onih osiguranja u tudjoj valtuti; onih o prevari kod postojanja i primenjivanja osiguravajućih ugovora; propise o pomorskom osiguranju i celi niz drugih pitanja (pravo osiguranja bolesnih, preispitivanje zakona o osiguravajućem pravu).

Odbor za pomorsko pravo: pod pretsedavanjem prof. dra. Wüstendorfera u Hamburgu, obradio je odmah u početku svoga rada tri ve-

lika medjunarodna briseljska ugovora o ograničenoj odgovornosti brodovlasnika, o pravima brodskih poverilaca i o ograničavanju zaporke slobodnog prometanja konosmana (tzv. Haška pravila). Nakon toga otpočeo je rad oko novog uredjenja nemačkog mornarskog reda, bavio se je pretresanjem nove redakcije zakona o istraživanju pomorskih nezgoda, obradjena u Državnom ministarstvu saobraćaja, i pitanjem dovodjanja celokupnog ostalog pomorskog prava u sklad sa novim duhom.

Odbor za pravo o vodama: pod pretsedavanjem prof. dra. Gieseke iz Marburga, postavio si je zadaćom izradu osnove državnog zakona o vodama. Osnovicom ovoga zakona, jedinstvenog za celu državu, ima da bude pravo države na slobodno iskorišćavanje svih voda. Vode treba da stoje na raspolaganje države, a privatno vlasništvo može da na njima postoji samo onda, kada narodna zajednica nema interesa na nje.

Odbor za radno pravo: pod pretsedavanjem prof. dra. Derscha iz Berlina, već je pretresao čitavu oblast prava o pojedinačnom radnom ugovoru.

Odbor za medjunarodno pravo: pod pretsedavanjem prof. dra. Brunsa iz Berlina, raspravljao je u početku svoga rada najhitnija pitanja nemačke vanjske politike i baš ono Saarskog područja i Društva naroda, kao i ono, da li je sa gledišta medjunarodnoga prava dozvoljeno oduzimanje državljanstva.

Odbor za filosofiju prava: pod pretsedavanjem državnog poverenika za pravosudje dra. Hansa Franka, kojega, ako je sprečen, zamenjuje prof. dr. Enge, znanstveni upravitelj Nietscheova Arhiva u Weimaru, stavio je sebi u zadatak, da sastavi zbirku opće društvene nauke nacionalnog-socializma u obliku takovom, da se kao osnovice nemačkom pravu postave pojmovi krv, rasa, vera, idealizam, odbrana, auktoritet, upravljanje državom, kao i svi ostali temeljni pojmovi nacionalno-socialističkog postajanja.

Sem dovle navedenih odbora započeli su svoj rad i odbori:

za činovničko pravo: pod pretsedavanjem državnog vodje nacionalno-socialističkog činovničkog saveza Neefa iz Berlina;

za policajno pravo: pod pretsedavanjem državnog tajnika u pruskom Ministarstvu za unutarnje poslove Grauerta;

za pravna pitanja iz oblasti politike pučanstva: pod pretsedavanjem tajnog savetnika prof. dra. van Calkera iz Münchena.

U dogledno vreme osnovaće se dalji odbori za zemljišno, zračno, automobilsko, filmsko pravo, za pravo malodobnih, za zadružno pravo i za izgradnju staleža.

Akademijini odbori, koji rade u najužoj vezi sa Ministarstvima i ostalim merodavnim vlastima, dali su već zamerni rad, a čekaju ih još teži napori. Velika izbirljivost pri njihovom sastavljanju jamči, da oni ne rešavaju postavljene si zadatke neželjenom i neshodnom brzinom nego temeljito i znanstveno.

I dok odbori davaju znanstveni sitan rad nadasve pun odgovornosti, o kojem javnost bezmalo ništa ne zna, a koji je potreban, da se stvori ne-

mačko pravo, koje će i po krvi biti blizo narodu, dotle representativne pune sednice članova i prijatelja Akademije služe tome, da se nemačkom narodu prikaže uspeh rada njezinog i da im se pokaže, da u novoj državi u trećem Reichu postoji ustanova, kojoj mogu prikazati svoje želje i svoje pravne zahteve i koja njima jemči, da će Vodjina reč »Pravo treba da bude jednako moralu« biti i ostvarena u novom zakonodavstvu. A prema inostranstvu ove priredbe pokazuju u punoj meri, da današnja Nemačka i nacionalni socijalizam nisu ravnodušni prema znanosti ili čak da su njoj protivni, kako im se sa neupućene i zlonamerne strane predbacuje, nego, naprotiv, da joj priznavaju mnogo važnije zadatke i da im pridavaju daleko više važnosti, nego li je to činila inteligencija prošlih vremena. Znanstvena ličnost ima ponovno da preuzme vođstvo u oblasti duha i mnoštvo pojedinačnih istraživanja treba da kroz vezu jedinstvenog i skupnog gledanja na svet dodje do više i šire povezanosti. U celji pak da taj pokret i dalje ostane u vezi sa pravnim životom drugih naroda, Akademija daje prigode i poznatim pravnicima iz inostranstva, da dodju do reči. Koliko je simpatija stekla Akademija sebi i nemačkom narodu, dokazuje celi niz zahvalnica pisanih od vodećih inostranih ličnosti, koje su baš ushitom sudelovale godišnjoj skupštini Akademije juna meseca 1935 godine. Na ovoj je sudelovalo pravnika iz četrnaest država, koji su se mogli uveriti o ozbiljnom i mirnom kulturnom radu nemačkih pravnika i tako delotvorno doprineti, da svet shvati novu Nemačku. Društvo prijatelja Akademije za nemačko pravo, koje je bilo osnovano ovom prigodom u Münchenu, i na dalje razgranjavanje kojega se već u mnogim zemljama radi, gajiće se još bolje u budućnosti i postaće uspešnim orudjem za izmirenje naroda.

Povodom prve godišnje glavne skupštine Akademija je počela izdavanjem vlastitog časopisa, koji putem izmene misli produljuje zajednički rad članova njezinih i sem toga upoznaje najšire krugove nemačkog naroda sa radom oko reforme prava i privrede. U časopisu Akademije (Zeitschrift der Akademie für deutsches Recht) najpozvanija pera raspravljaju suvremene probleme prava i privrede te sustavno izveštavaju o radovima u odborima. On znači za Akademiju važno pomoćno sredstvo, koje daje nove porive pravnom razvoju u Nemačkoj.

Sem toga Akademija izdaje i razne nizove radova, u kojima su prikazana istraživanja njezinih članova i reformatorski rad njezinih odbora.

Raspisivanje nagrada za rešavanje osnovnih problema u najvažnijim oblastima prava, koje se nagrade dele svake godine o Božiću, podržava vezu sa najširim slojevima naroda, naročito sa pravničkim podmlatkom, jer postavljeni zadaci pružaju svakom saučesniku mogućnost, da u njima izrazi svoje misli i nazore o predmetu.

Ovaj kratki i nipošto iscrpljivi prikaz ciljeva, rada i uspeha Akademije za nemačko pravo dokazuje, da je ona na putu, da misaonoj imovini nacionalnog socijalizma pomogne, da prodre u sve oblasti prava. Putevi i ciljevi njezini prikazaće ju uvek, prema rečima njezinog Pretsednika, kao orudje velike politike mira našega Vodje.

Ovako dr. Gaeb, koji si je ovim sastavkom dao truda, da jugoslovenskoj javnosti prikaže postanak, ciljeve, rad i napredak Akademije.

Slobodan sam u sledećem upotpuniti dr. Gaebov izveštaj, prikazujući ukratko dosadašnje suradjivanje jugoslovenskih pravnika u Akademijinom radu.

Ukoliko je meni poznato, na lanjskoj glavnoj skupštini Akademije bio je od jugoslovenskih pravnika prisutan gosp. dr. Dionis G o d i n a, advokat iz Beograda, koji je držao jedno uspelo predavanje o radu i postignutim uspesima oko izjednačavanja zakona kod nas. Njegovo je predavanje bilo obelodanjeno u akademijinom časopisu za godinu 1935 u izveštaju o toj glavnoj skupštini.

U ovogodišnjoj posebnoj svesci toga časopisa, posvećenoj inostranom pravu (Auslandheft 1. Mai-Heft 1936), pored radova pravnika iz Čehoslovačke, Italije, Japana, Madžarske, Litve, Nizozemske i Poljske, obelodanjena su i dva rada jugoslovenskih pravnika. Dr. Dušan D ž e r m e i k o v, advokat iz Petrovgrada, piše o sucima i sudovima u Jugoslaviji, a ja (dr. W e r k) prikazujem jugoslovensko advokatsko pravo (Richter und Gerichte in Jugoslawien« i »Jugoslawisches Anwaltsrecht«). Sem toga Akademijin časopis donosi hic et inde kratke izveštaje o novim zakonima kod nas, po svoj prilici iz pera dra. G o d i n e, koji je jedan takav duži izveštaj i potpisao.

Ovogodišnja (po redu treća) godišnja skupština Akademije držaće se u Münchenu od 22 do 24 oktobra o. g.

Da čitaoci »Mjesečnika« steku ma i bledu sliku sadržine Akademijinog časopisa, navodim naslove radova obelodanjenih u zadnjim dvama njegovim brojevima za ovu godinu: Predavanje Akademijinog pretsednika, državnog nemačkog ministra pravde dra Hans F r a n k a, održano u »Instituto Fascista di cultura« u Rimu; napis univ. prof. dra. Ericha G e n z m e r a iz Frankfurta na Majni: Što znači i čemu se uči stara pravna znanost; univ. prof. dr. Hans K r e l l e r, Tübingen: Važnost rimskoga prava u novoj nemačkoj visokoškolskoj nastavi; počasne sudije kod Državnog krivičnog suda, od državnog ministra i. slu. dra. T h i e r a c k a, potpretsednika državnoga sudišta u Leipzigu; o uprošćenju izvršenja, od univ. prof. dra. Richarda S c h m i d t a u Leipzigu; zaštita auktorske časti, od generalnog muzičkog direktora dra. Julija K o p s c h a u Berlinu; zahtjevi što današnjica postavlja zvaničnoj statistici, od univ. prof. dra. Paula F l a s k ä m p e r a u Frankfurtu n. M.; preokret u osnovnim načelima prava vlasništva, od univ. prof. dra. Hansa W ü r d i n g e r a iz Breslave; pravni preokreti u novome pravu prometa sa imovinom od docenta dra. Henza H i l d e b r a n d t a iz Mannheima (Heidelberga); k reformi postupka u bračnim sporovima i o pravu rastave braka, od advokata i beležnika S c h u l t z e a iz Jene; radni odnos i ugovor, od univ. prof. dra. Wolfganga S i e b e r t a iz Kiela; promena u licima stranaka u gradjanskom postupku u svetlu novije prakse, od vladinog savetnika dra. A l t p e t e r a iz Berlina; nacionalsocijalističko zakonodavstvo i pridržaj »ordre public-a« u medjunarodnom privatnom pravu, od državnog savetnika prof. dra. Karla S c h m i d t a; film kao tvorevina i prava njegova tvorca, od nakladnog direktora u Berlinu dra. Aleksandra E l s t e r a; ugovor o filmovanju u sadašnjem i u novom auktorskom pravu, od zemaljsko-sudskog direktora u Berlinu Georga R u d l o f f a itd. Svaka sveska (izlazi kao polumesečnik) Akademijinog organa donosi kratke vesti o radu pojedinih njezinih odeljenja, tako da svaki čitalac može da neprekinuto prati taj veliki rad.

Jedno gledište kasacionog suda u pogledu rehabilitacije. - Vremenski neodredjene kazne u pogledu primjene sudske rehabilitacije smatraju se kao izdržane, čim su se počele izdržavati po izvršnosti sudske presude

Priopćio Vušović Ivan, sudski pripravnik (Prizren).

U § 90. k. z. je jano izrečeno, kada i pod kojim pretpotavkama može osudjenik tražiti od suda i dobiti povraćaj časnih prava i poništaj osude (rehabilitaciju). Nas ovdje zanima poništaj osude, rehabilitacija lica, koje je prvi put osudjeno. U § 90. od. III. k. z. stoji jasno, da takvomu osudjenomu licu, po njegovoj molbi, pod pretpostavkom dobroga vladanja i naknade eventualne štete, može sud svojim rješenjem poništiti osudu sa svim posljedicama »po isteku 5 godina poslije izdržane, zastarjele ili oproštene kazne«.

Koliko je jasan zakonski izraz zastarjela ili oprštena, u toliko je jasniji izraz izdržana kazna. Kazna je, ako je vremena, izdržana onda, kada protekne vrijeme izdržavanja kazne, koje je sudskom presudom odredjeno. Zato se u § 477. odj. II. k. p. kaže, da će sud odbiti rješenjem molbu za rehabilitaciju, ako nije proteklo vrijeme odredjeno zakonom za takav zahtjev. Znači, da o sudskoj rehabilitaciji može biti riječi samo onda, kada je u pitanju kazna vremenski odredjena. U protivnom propis iz § 90. odj. III. k. z. bio bi nejasan.

Medjutim je kasacioni sud skoro stao na jedno vrlo zanimljivo gledište u pitanju rehabilitacije, iz koga bi se gledišta mogao izvesti zaključak, da se smatra, da je kazna izdržana onda, kada ju je po izvršnosti sudske presude osudjenik počeo izdržavati. Ili je pak kasacioni sud smatrao, da se svaka kazna označena u § 35. k. z., osim novčane kazne, ima smatrati kao vremena, kojoj se mora precizirati početak i svršetak trajanja, jer i vrijeme, kad je riječ o kažnjavanju lica, treba da ima svoje granice. Ali u tom slučaju padamo u nelogičnost: da je početak od svršetka trajanja manjih vremenskih kazni dalji, nego, recimo, kod kazne vječite robije, gdje bi se početak i »svršetak« trajanja kazne prosto poklopio!

Navest ću jedan primjer iz skorašnje prakse kasacionog suda o ovom pitanju:

Poreski činovnik T. D. je godine 1929., presudom biv. prizrenskog prvostep. suda br. 13812 osudjen zbog više krivičnih djela posluge iz § 379. k. z. u v. čl. 1. zak. o suzb. zl. u sl. dužnosti na 5 mjeseci strogog zatvora, koja kazna povlači gubitak službe.

Kako je u vrijeme izvršenja ovih djela važio stari kazneni zakonik, to je apelacioni sud u Skoplju u smislu § 2. k. z. presudom br. 3417/30 preinačio presudu prizren. prvostep. suda, pa je kaznu od 5 mjeseci strogoga zatvora zamijenio kaznom lišenja zvanja za svagda — kao blažom za osudjenoga — predvidjenom u § 112. starog kaz. zak., koja je kazna po starom kaznenom zakoniku spadala u red glavnih kazni. Kasacioni sud je ovu presudu osnažio svojim rješenjem 11835/30.

Osudjeni T. D. je tražio molbom od 5. listopada 1935. od prizrenskog okružnog suda poništaj osude na kaznu lišenja zvanja za svagda, pa je sud

i donio rješenje o poništaju osude T. D-a po spomenutoj presudi apelacionoga suda, navodeći kao razlog, »jer se iz rješenja kasacionoga suda vidi, da je presuda skopljanskog apelacionog suda osnažena 7. listopada 1930., što znači, da je od momenta osnaženja presude pa do momenta traženja poništaja osude prošlo punih 5 godina — § 90. st. 3. k. z.«

Po žalbi državnog tužioca kasacioni sud je donio presudu K. Ž. K. 41/1-35. od 21. studenoga 1935., kojom je osnažio presudu okružnoga suda i presudio, da se žalba državnog tužioca odbaci »kao neosnovana, jer se ima smatrati, da je molioc T. D. tu kaznu izdržao, čim je presuda postala izvršna i molioc lišen zvanja razriješen od dužnosti.«

U § 112. starog kaz. zak. predvidjena kazna lišenja zvanja za svagda nije sporedna nego glavna kazna, čije trajanje nije vremenski ograničeno, jer kazna traje cijelog života, ali s obzirom na zakonski krivičnopravni smisao kazne blaža je od kazne strogog zatvora, predvidjene §-om 379. k z., koja povlači za sobom kao sporednu kaznu lišenje zvanja.

Kad se može izvršiti sudski uništaj osude zasnovane na propisu iz § 379. k. z. kao strožem kaznenom propisu, onda je prirodno, da se može tim prije izvršiti sudski uništaj osude, zasnovane na propisu iz § 112. staroga kaz. zak. kao blažem kaznenom propisu; inače sama rehabilitacija — kao socijalna ustanova kriv. sud. postupka — ne bi nosila značaj pravičnosti. Svakako je kasacioni sud svoju presudu o poništaju osude na lišenje zvanja za svagda osnovao na općem načelu društvene pravičnosti, tumačeći društveni smisao rehabilitacije, ma da to nije jasno izraženo u razlozima presude. U tome se i sastoji društveni smisao ove presude.

Ali kasacioni sud je ipak osnovao svoju presudu na »dura lex«, na strogom slovu materijalnoga zakona — na §-u 90. odj. III. k. z., koji jasno kaže: da se može tražiti i izvršiti sudski poništaj osude po isteku 5 godina poslije izdržane kazne. A da li je ovdje bila izdržana kazna lišenja zvanja za svagda i zašto se smatra, da je izdržana odmah po izvršnosti sudske presude i lišenjem zvanja?

Očigledno je, da je dakle kasacioni sud stao na jedon slobodno i široko socijalno gledište, da se kazne vremenski neodredjene smatraju izdržane onda, kada su presude postale izvršne i kazne se počele izdržavati, što se vidi iz navedenoga razloga spomenute presude kasac. suda.

Inače, sasvim jasno, sudska rehabilitacija osude na lišenje zvanja za svagda iz § 112. staroga kaz. zak. ne bi mogla biti izvršena u toku samoga trajanja kazne, jer bi se takav postupk protivio krivično pravnom propisu iz § 90. odj. III. k. z.

Ocjene i prikazi

Dr. Trumbić Ante: Iz mojih političkih uspomena. Suton Austro-Ugarske i riječka rezolucija. Zagreb, 1936. 112 str.

U ovom svesku — nadamo se, prvome u dužem nizu — svojih političkih uspomenu iznosi pisac svoja sjećanja na važne političke dogodjaje, u kojima je i on sam aktivno sudjelovao. Kao uvod je pisac iznio opći prikaz prilika u bivšoj Austro-Ugarskoj monarhiji, da olakša razumijevanje svojih za-

pamćenja. Ujedno je u tom uvodu objasnio neke razloge, zašto je navedena monarhija propala. Iza toga prikazuje pisac u drugom dijelu ovoga sveska postanak riječke rezolucije prema vlastitom sjećanju, kako je on vidio te događaje, kod kojih je djelovao u prvim redovima.

Kao dokumenat važnog odlomka naše političke povijesti, to će djelo zanimati našu najširu javnost, ali imade u tim bilješkama dragocjenih podataka, za koje će piscu biti zahvalni stručnjaci-povjesnici, jer je znanje o tome bilo ograničeno na mali broj sudjelujućih. Zato je dr. Trumbić, započevši izdavanjem svojih uspomena, izvršio jednu dužnost prema svojemu narodu. Isto tako će zanimati povjesnika, kako je jedan od glavnih političkih činilaca naše nedavne prošlosti gledao odnosno sada gleda na te događaje i koje su pobude i svrhe određivale njegov rad kao i rad njegovih prijatelja i protivnika.

Nas će pravnike naprotiv — uz opći interes na cijelom djelu — napose zanimati pravna i sociološka strana Trumbićevih zapisa kao i neki politički zaključci opće vrijednosti. Za pravnika bit će osobito zanimljivo, kako Trumbić gleda na državnopravni položaj Hrvatske prije godine 1918. Hrvatska je uza sve peripetije svoje dugotrajne povijesti zadržala uvijek svoju političku individualnost. Naročito se to pokazivalo u činjenici, da je Hrvatska izabirala novu dinastiju, kad god je mijenjala dinastiju. U dokaz toga poziva se Trumbić na pacta conventa i na mnoge kasnije izbore (izbor Karla Roberta, nezavisno od Madjara i prije njih; izbor Karla Dračkoga, Ladislava Napuljskog, Ivana Korvina, Maksimilijana Austrijskog,*) Vladislava II., Ferdinanda I.), a napokon i na pragmatičku sankciju. Po centinskom izboru i po pragmatičkoj sankciji stupila je Hrvatska u vezu s ostalim zemljama habsburške dinastije, ali ona je protiv svih pokušaja na štetu hrvatske državnosti znala obraniti svoju narodnu individualnost i državnu samostalnost. Zato su Madjari usprkos svoga nadmoćnoga položaja, kada im je Franjo Josip predao na milost i nemilost nemadjarske narode, morali god. 1868. priznati Hrvatskoj pravne atribute njezine državne individualnosti, ograničivši tek njezinu efektivnu političku snagu. Kad je godine 1867. i 1868. preuređena monarhija, ostala su i dalje tri državna individualiteta povezana ugovorom u državnu zajednicu. Udružene između Austrije s jedne strane te Hrvatske i Ugarske s druge strane pretstavlja dvovrsnu zajednicu poslova. Jedno je trajna zajednica. Ta se odnosi samo na poslove, koji su kao zajednički proizlazili iz pragmatičke sankcije. Ali i ti su poslovi samo delegirani zajednici. Zato, makar se tu radi o trajnoj zajednici, svaka je stranka imala pravo, da i te svoje poslove opozove iz zajednice, kada bi dalje održavanje te zajednice i njezino redovno i korisno djelovanje postalo nemoguće. Sve pak ostale poslove, koji nisu proizlazili iz pragmatičke sankcije, delegiraju stranke svojom voljom u zajednicu na određeno vrijeme, pa se ta privremena zajednica može svakih deset godina obnoviti, izmijeniti, ali i raskinuti. Ali i sama zajednica, koja je trajno zamišljena, može se raskinuti u svakom času, kada ne bi mogla služiti svrsi, radi koje je utemeljena. Takvo razrješenje zajednice smatra Trumbić posve zakonitim. Primijenivši to na Hrvatsku, izvodi Trumbić, da je hrvatski narod imao pravo raskinuti veze s ostalim zemljama

*) Prikazivanje Trumbićevo razilazi se za neke od tih događaja od običajnog prikazivanja naše historiografije.

Austro-Ugarske, kada organizam monarhije nije mogao dalje redovito funkcionirati. Sabor, koji je u normalno doba imao točno određenu nadležnost; bio je u vanrednim prilikama pozvan, da brani narodna i državna prava Hrvatske bez obzira na dotadašnje državnopravne stege. »Čim su nastupile okolnosti jače od volje zanimanih čimbenika, koje su sprečavale pa i onemogućile vršenje tih (zajedničkih) poslova, zajednica je faktično obustavljena i odnosni ustavni i zakonski propisi, koji su tu zajednicu normirali, postali su neupotrebljivi i time neobavezni.«

Prikazano gledište dra Trumbića je u skladu s naučanjem o klauzuli »rebus sic stantibus«, kako je izraženo kod nekih pisaca međunarodnog prava. Kako se tu radi o zasebnim državnim individualnostima, mogu se na njihove odnošaje primijeniti norme međunarodnog prava svagdje, gdje nedostaju pravna pravila međusobnih ugovora (obiju nagodba), jer i sami ti ugovori — kao međudržavni — počivaju na zasadama međunarodnoga prava. Pitanje, kada se stiču uvjeti za djelovanje klauzule, jest među piscima sporno. No pravna formulacija činjeniča, kako izlazi iz Trumbićeva prikaza, jest takva, da opravdava primjenu klauzule i po strožem naučanju onih pisaca, koji uopće dopuštaju tu klauzulu. Obzirom pak na način, kako bi klauzula djelovala, dr. Trumbić pristaje uz one pisce — a to je većina njemačkih učenjaka — koji u tom slučaju daju interesiranoj državi pravo na otkaz. Taj bi otkaz u konstrukciji dra Trumbića pretstavljao poznati zaključak hrvatskoga sabora.

Konstrukcija dra. Trumbića je zanimljiv pokušaj, da se činu od 29. listopada 1918. opravdano dade pravni temelj. Zaključak hrvatskoga sabora je revolucionaran, ako ga promatramo sa gledišta tadašnjeg pozitivnog državnog prava. Ali te odredbe predvidjaju samo normalno djelovanje u redovitim prilikama. U nepredvidjenim prilikama nastaje u sustavu tih izričito postavljenih nagodbenih odredaba praznina, koja se može i mora ispuniti primjenom općenitih pravnih norma, i to — jer se radi o odnošaju između zasebnih, i ako uže povezanih državnih individualnosti — norma međunarodnoga prava. Kako je pak nagodba ugovor, dolazi u slučaju nemogućnosti njegova ispunjavanja do primjene spomenuta klauzula. Zato je Trumbiću akt od 29. listopada 1918. i stvarno i formalno zakonit. Spomenimo još, da i neki protivnici klauzule u znanosti međunarodnoga prava nisu načelno protiv nje, nego samo zbog toga, jer im se primjena klauzule čini kao ozakonjenje samovolje. Zato n. pr. Lammasch, koji je protivnik klauzule, dopušta istu kod saveznih država i državnoga saveza kao i u odnošajima među samostalnim državama, ako je za presudjenje pitanja o primjeni klauzule predvidjena mogućnost objektivnoga rješenja (arbitraže).

Obradjujući razdoblje zadnjih godina Austro-ugarske monarhije, Trumbić nam u svojem prikazu iznosi nekoliko zanimljivih pogleda na propast te stoljetne državne tvorevine. On je toliko objektivan, da priznaje njezine dobre strane i da ne prešućuje momente, koji su govorili u njezin prilog. Ali baš zato su utvrdjenja onih pogrješaka, koje su se gomilale, da ju dovedu u propast, skup optužaba, koje politički povjesnik upravlja vladajućima. Faktični vlastodršci su oni, koji mogu voditi državu u pravcu boljega razvitka, ali i nose najveću odgovornost. Iz Trumbićevih izlaganja se vidi, kako su s jedne strane vladar i njegovi savjetnici činili premnogo pogrješaka, a kako su s druge strane oba vladajuća naroda upravo u kobnoj sljepoći svojim

prevelikim zahtjevima gurali državu u propast, ali time ujedno radili i na svoju vlastitu štetu. Koja na pr. korist Madjarima od njihova držanja u riječkom pitanju? Ogromne lučke investicije, vršene kroz 50 godina žrtvama porezovnika i madjarskih i hrvatskih, postale su uzaludne, a ostala je jedina uspomena na odvratno krivotvorenje u nagodbi od god 1868. A Nijemci, pobijedivši u pitanju jezika, zapravo su pobijedili samu Austriju. Isto tako pobjeda centralističke struje u pitanju sastava austrijskoga carevinskoga vijeća god. 1873. nije značila, kako se pogrješno mislilo, jačanje države, nego paraliziranje njezinih snaga. Prije te reforme naime (dok je još carevinsko vijeće bilo sastavljeno od delegata pokrajinskih sabora) bili su pokrajinski sabori sjedišta narodnosnih i drugih sporova, a carevinsko vijeće radilo je normalno. Strasti nesloge dale su si oduška u tim tijelima, a nisu ometale rad na najvažnijim državnim poslovima. Centralizacijom je parlamenat postao smrtno bolestan, a s njime i država, zaključuje dr. Trumbić.

Zapravo je Austro-Ugarska propala, jer je zbog svih tih pogrješaka svojim narodima postala omraženom i nepodnosljivom. Isključivši ove od udjela u vrhovnoj upravi države, izgubila je smisao svoga opstanka, jer »država je samo forma, a narod je sadržina, u kojoj je snaga života i duha«.

Predaleko bi nas vodilo, kada bismo išli vaditi sve izvrsne misli i zapažanja, koja se nalaze u toj knjizi. No već se i po ovome, što je rečeno, vidi, da treba s najvećim zanimanjem očekivati natavak tih političkih uspomena.

Dr. J. A.

Pravosudje

a) Gradjansko

Ženidbeni sudovi hrvatske staro-katoličke crkve nemaju pravo sudovanja u bračnim sporovima.

Rješidba opće sjednice kasacionog suda u Beogradu od 22. rujna 1934.
Rev. br. 1128/34.

Tužiteljica M. zaključila je brak sa F. god. 1901. u Trstu po obredima rimokatoličke crkve. Njen muž F. kasnije je prešao u staro-katoličku vjeru i na njegov zahtjev ženidbeni sud hrvatske staro-katoličke crkve u Zagrebu razveo je njihov brak, a krajem 1927. god. F. je umro u svojstvu činovnika Ministarstva spoljnih poslova. Kada se je M. obratila istom Ministarstvu, da joj odredi penziju kao udovi pok. F., ono ju je uputilo, da prethodno podnese dokaze, da je od nadležnog gradjanskog suda njen brak sa pok. F. priznat kao punovažan. Stoga je tužila državu Jugoslaviju i molila za presudu: da je njen brak sa pok. F. bio u važnosti sve do njegove smrti. Navela je, da je po propisima katoličkog kanonskog prava, po kojima se ovaj spor ima raspraviti, brak izmedju katolika nerazrješiv, te prema tome i kad bi se primijenili propisi, koji važe na teritoriju bivše kraljevine Srbije, razvod braka izmedju nje i F. ne bi bio punovažan. Taj brak ne bi se mogao razvesti ni po zakonodavstvu, koje važi na teritoriju bivše kraljevine Hrvatske i Slavonije a ni po propisima, važećim na teritoriju bivše Austro-Ugarske. Što se tiče odluke staro-katoličkog ženidbenog suda, kojim je pomenuti brak razveden, tužiteljica je navela da, i kad bi bilo moguće po propisima pozitivnog zakonodavstva ovaj brak razvesti, ipak odluka o razvodu ne bi bila punovažna, pošto staro-katolički ženidbeni sud nema delegirane sudbenosti, te kao takav, ne bi bio nadležan, da vrši sudbenost u bračnim sporovima.

Tužena strana je tražila, da se tužiteljica odbije od tražanja s obzirom na navedenu odluku ženidbenog suda staro-katoličke crkve, kojom je brak izmedju tužiteljice i njenog muža F. punovažno razveden a hrvatska staro-katolička crkva je imala pravo sudbenosti u bračnim sporovima, jer je ona priznata vjeroispovijest.

Okružni sud za grad Beograd je donio presudu, da je spomenuti brak izmedju tužiteljice i njenog muža pok. F. bio punovažan sve do smrti pok. F., pošto je isti, budući zaključen po obredima katoličke crkve i izmedju katolika, nerazrješiv, kako po propisima bračnog prava općeg austrijskog gradjanskog zakonika, tako i po propisima, koji važe na području Hrvatske i Slavonije, pa i po našima, koji važe na teritoriju bivše kraljevine Srbije. Ali i kad bi se uzelo, da je ovaj brak bilo moguće razvesti, po nahodjenju suda ženidbeni sud hrvatske staro-katoličke crkve u Zagrebu, čijom je odlukom isti brak razveden, nije bio nadležan za razvod toga braka, jer se tome sudu ne može priznati pravo, da raspravlja i sporove, proistekle iz brakova, zaključenih po obredima koje druge crkve i izmedju lica, od kojih su oba, ili jedno od njih pripadnici koje druge vjeroispovijesti.

Beogradski apelacioni sud je preinačio presudu okružnog suda i tužiteljicu odbio od traženja, nalazeći da je spomenuta presuda ženidbenoga suda staro-katoličke crkve u Zagrebu, kojom je brak izmedju tužiteljice i pok. F. razveden, punovažna, jer je pok. F. prije navedene brakorazvodne parnice sa tužiteljicom M. prešao u staro-katoličku crkvu, i na taj način po pravu slobodnog opredjeljivanja za pripadništvo jednoj od dviju crkava katoličke vjeroispovijesti priznao i stekao pravo na nadlenost i sudbenost starokatoličke crkve. Po nahodjenju apelacionog suda starokatoličkoj crkvi je priznata vjerska jednakost propisima čl. 12. i 142. vidovdanskog ustava i čl. 11. ustava od 1931. god., što znači, da joj je priznata ne samo jednakost vjerskog učenja, nego i pravo sudbenosti u pogledu crkveno vjerskih odnosa njenih pripadnika. Ovo u toliko prije, što je tužiteljica, kao pripadnica katoličke vjeroispovijesti pismenim sporazumom od 9. VIII. 1920. u Beču o mogućnosti razvoda braka i pretstajanjem po pozivu ženidbenog suda starokatoličke crkve, priznala i pristala na sudovanje i nadležnost ovog suda u pogledu ove brakorazvodne parnice, te je njeno kasnije nepriznavanje nadležnosti starokatoličkog ženidbenog ureda i punovažnosti njegove odluke bez važnosti i neosnovano.

Kasacioni sud je poništio presudu apelacionog suda iz slijedećih razloga:

»Ne stoje razlozi apelacionog suda, da su rimokatolička i starokatolička vjera jedna ista, da su starokatolici i rimokatolici pripadnici jedne iste vjere, ali da samo pripadaju različitim crkvama, kao administrativnim organizacijama vjernika. Jer, i ako su obje vjere hrišćanske, kao što su druge vjere hrišćanske (n. pr. pravoslavna), ipak nisu ista vjera, jer im nije u svemu isto vjersko učenje, nije im ista crkva niti vjerska organizacija, niti postoji kakva vjerska zajednica njihovih organizacija ili odnos potčinjenosti. Baš samo pitanje braka, koji obje vjere, istina, smatraju kao tajnu, pokazuje, koliko im je različno vjersko učenje o razlučivosti braka, zbog koga različitog svoga vjerskog učenja su se i podijelile na vatikanskom saboru 1870. S toga je pogrješno i shvaćanje apelacionog suda, da se razlika crkava rimokatoličke i starokatoličke vjere smatra samo kao razlika upravna a ne vjerska. Naprotiv, svaka od ovih vjera u svojim crkvama vrši svoje vjerske obrede, uči svoje pripadnike o principima i dogmama svoje vjere i održava ih u svojem vjerskom i dogmatičkom učenju, koja su u nekim glavnim pitanjima različna i protivna, kao baš u pitanju razlučivosti odnosno nerazlučivosti braka, nepogrješivosti pape, pa i drugih. Zato, i ako je slobodno svakomu rimokatoliku, pa i starokatoliku, da mogu iz jedne vjerske pripadnosti preći u drugu, ipak se ne mogu istovremeno smatrati za pripadnike obiju vjera i crkava. Sa istih razloga ni ustanove ovih vjera nisu iste i ne služe objema vjerama, nego samo onoj, koja ih je ustanovila i za koju su od nadležnih državnih vlasti dobile odobrenje. Starokatolička crkva je priznata pod austro-ugarskom vladom na osnovu zakona od 20. svibnja 1874. naredbom Ministra za bogoštovlje u Beču od 18. X. 1877. br. 99., a u našoj državi na osnovu čl. 12. i 142. ustava od 1921. god. priznata je naredbom Ministra prosvjete od 19. XII. 1925. Pravo sudjenja po čl. 48. ustava od 1921. god. i čl. 28. ustava od 1931. god. pripada državi, koje čini dio njene suverene vlasti. Delegiranje ove svoje vlasti na samoupravne, vjerske i druge povlašćene organizacije država može činiti samo osobenim zakonom — čl. 109. ustava od 1921. god. i čl. 104. ustava od 1931. god. Propisima čl. 12. i 142. ustava od 28. lipnja 1921. i čl. 11. ustava od 1931. god. priznato je svima priznatim vjerama podjednako pravo slobodnog vjerskog učenja i vršenja vjerskih obreda, kao i njihovih organizacija. Ali ovim ustavnim naredjenjima pri-

znato je samo pravo slobode vjerskog učenja i vjerskog pripadništva, vršenja obreda i unutrašnjeg uredjenja. Ustanova braka priznata je i državnim zakonima kao porodično-pravna ustanova i stoji pod zaštitom države po čl. 28. ustava od 1921. god. i čl. 21. ustava od 1931. god. Gradjanskim zakonikom propisani su uslovi za sklapanje braka, vršenje bračnih dužnosti, prestanak, ništavost i razvod braka, kao i o svima pravima i dužnostima bračnika, koje iz braka proizadju. Prema tome je i državnim zakonima uredjeno bračno pravo, kako materijalno tako i formalno i nadležnost redovnih državnih sudova, u koliko istim ili specijalnim zakonima država nije pravo sudjenja prenijela na pojedine vjerske organizacije — § 99. srp. gradj. zak. i zakonodavna uredba uz isti propis od 7. XII. 1861. V. br. 2444 i § 111. općeg gradjanskog zakonika, koji važi na području stola sedmorice, čl. 96. i 221. zakona o crkvenim vlastima.

Tužena strana nije podnijela dokaze, da je ma kojim zakonom ili zakonodavnom uredbom priznato i starokatoličkoj crkvi pravo raspravljanja i sudjenja bračnih parnica. Apelacioni sud pogrješno izvodi ovo pravo starokatoličke crkve iz naredjenja čl. 12. i 142. ustava od 28. lipnja 1921., jer, kao što je naprijed rečeno, ovom odredbom ustava priznato je staro-katoličkoj crkvi pravo i na sve povlastice, koje uživaju i druge priznate vjerske organizacije, u koliko se odnose na slobodu njihovog vjerskog učenja, pripadništva, vršenja vjerskih obreda i uredjenja vjerskog i svojih ustanova, a ne odnosi se i na povlastice sudjenja bračnih parnica, koje pravo pripada državi, u koliko ga specijalnim zakonom nije ustupila kojoj vjerskoj organizaciji. Objašnjenja Ministra vjera od 18. V. 1927. br. 5291 i od 1. VI. 1929. br. 13345 nisu saglasna sa spomenutim propisima ustava i protivna su ranijim svojim objašnjenjima od 1926. god. u raspisima Br. 181 i 1604. Sa ovih razloga sporna presuda ženidbenog stola hrvatske starokatoličke crkve br. 1816/25 i odluka punog vijeća istog stola br. 42 nema nikakvog učinka na brak izmedju tužiteljice i njenog muža pok. F.. koji su kao pripadnici rimokatoličke crkve zaključili u lipnju 1901. god. u crkvi sv. Marije Majke u Trstu po obredima rimokatoličke crkve, jer je izrečena od apsolutno nenadležnog suda.

No i ako bi se uzelo, da je apelacioni sud pravilno našao, da je starokatolička crkva po čl. 12. i 142. ustava stekla isto pravo sudbenosti, koje je imala i danas ima rimokatolička crkva po cesarskom patentu od 16. II. 1853. ipak presuda apelacionog suda nije na zakonu osnovana sa razloga, što apelacioni sud nije naveo u razlozima svoje presude zakoniki propis, po kome vjerski sudovi imaju prava da sude i o važnosti, nevažnosti ili prestanku i razvodu onih brakova, koji su zaključeni u crkvi druge konfesije izmedju pripadnika iste ili o mješovitim brakovima, koji su zaključeni u drugoj crkvi toč. 8 § 305. gr. s. post.«

Apelacioni sud nije usvojio ove primjedbe, nego je u svome aktu od 10. I. 1935. RBr. 72 dao slijedeće protivrazloge:

»Razlika u vršenju vjerskih obreda pretstavlja samo razliku formalne prirode, kojom se ni u koliko ne mijenja suština svetih tajni, koje se obavljaju kroz vjerske obrede. Prema takvom stanju apelacioni sud nalazi, da je obred pitanje forme, koju je stvorila crkva, kao administrativna organizacija vjernika i da prema tome rimokatolici i starokatolici ostaju pripadnici jedne iste vjere samim tim, što vjeruju u svete tajne, koje su po sadržini iste i za rimokatolike i za starokatolike a bez obzira na to, što rimokatolička i starokatolička crkva jedno isto vjersko učenje daju svojim vjernicima kroz različite forme, odnosno kroz različite obrede. Točnost ovog rezonovanja najbolje se dokazuje u pogledu na pitanje razlučivosti, odnosno nerazlučivosti braka, koje pitanje u glavnom i pretstavlja razliku izmedju rimokatoličke i starokatoličke crkve. I ako se smatra, da je brak po učenju rimokatoličke crkve nerazlučiv, ipak je u suštini nerazlučivost formalne prirode, koju je stvorila ne katolička vjera nego rimokatolička crkva, kao administrativna organizacija jedne skupine katoličkih vjernika. Da je ovo točno, vidi se najbolje iz toga, što rimokatolička crkva priznaje instituciju tako zvanog razlučenja, odnosno trajnog razdvajanja izmedju supružnika rimokatoličke vjere od stola i postelje, koja institucija pretstavlja u suštini isto ono, što i razvod braka, jer se kroz to razdvajanje od stola i postelje ništi ono, što je bitno kod braka kao svete tajne tako, da nerazlučivost braka poslije dosudjivanja takvog razdvajanja od stola i postelje ostaje obična forma, koju je, kao takvu, nezavisno od braka kao svete tajne stvorila ne-

katolička vjera, nego rimokatolička crkva, kao adminitrativna organizacija katoličkih vjernika.

Isti ovi razlozi važe i u pogledu drugog glavnog pitanja, na kome se razilaze rimokatolička i starokatolička crkva, odnosno u pogledu pitanja nepogrješivosti pape, poglavara rimokatoličke crkve, a koje pitanje ne pretstavlja nikakav elemenat vjersko-dogmatskih učenja katoličke vjere, nego tvorevinu rimokatoličke crkve tako, da i oni katolički vjernici, koji ne priznaju nepogrješivost pape kao bitni elemenat vjerskog i dogmatičkog učenja, ostaju ipak pripadnici katoličke vjere. Katolička crkva na vatikanskom saboru od 1870. god. nije se podijelila na rimokatoličku i staro-katoličku crkvu zbog razlike u vjerskom i dogmatskom učenju, nego zbog razlike u pogledu načina, dakle forme ispovijedanja katoličke vjere, koja je i poslije toga sabora u pogledu ovih elemenata vjerskog i dogmatičkog karaktera, dakle i u pogledu svoje sadržine, ostala ista. S obzirom na gornje razloge, kao i na ranije date razloge u presudi, Apelacioni sud nalazi, da je razvod braka izmedju pok. F. i tužiljice M., izrečen izvršnom presudom staro-katoličkog duhovnog suda u Zagrebu, punovažan, kao i da je prema tome punovažan i brak izmedju F. i druge mu žene G., pa je prema tome pravilna i presuda ovoga suda, kojom je tužiljica odbijena od traženja.

Razlozi Kasacionog suda o tome, da tužena stranka nije podnijela nikakve dokaze, da je ma kojim zakonom ili zakonskom uredbom priznato i staro-katoličkoj crkvi pravo raspravljanja i sudjenja bračnih parnica, Apelacioni sud nije mogao usvojiti sa slijedećih razloga:

Članom 12. ustava usvojene su za čitavo područje kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca sve one vjere, koje su u ma kojem dijelu njezinom dobile zakonsko priznanje. Staro-katolička crkva je na osnovu §§ 1. i 2. austrijskog zakona od 20. svibnja 1874. o zakonskom proglašenju vjerskih udruženja još naredbom biv. ces. kr. Ministra bogoštovlja i nastave u Beču od 18. X. 1877. (drž. zak. l. br. 99) zakonito priznata za čitavo tadanje područje »kraljevina i zemalja zainteresiranih u Carevinskom vijeću«, od kojega je područja našoj kraljevini priznata Dalmacija i Slovenačka. Kad je dakle staro-katolička crkva u doba donošenja našeg ustava bila zakonito priznata u jednom dijelu naše kraljevine, usvojena je ona, citiranim njegovim članom i za čitavo naše državno područje, pa se, kao takova imala u svima našim oblastima priznavati sa svima onim pravima i povlasticama, što ih državni ustav i zemaljski zakoni daju ustavno usvojenim i zakonito priznatim vjerama, pa prema tome i pravo raspravljanja i sudjenja bračnih parnica po istim zakonskim propisima, po kojima je takvo isto pravo priznato i rimokatoličkoj crkvi, koja vrši sudbenost u bračnm raspravama svojih vjernika, i bez specijalnog zakona, kojim bi od strane države na nju bila naročito delegirana takva sudska vlast. U ostalom, postojanje staro-katoličkog duhovnog suda u Zagrebu i njegovo pravo na raspravljanje i sudjenje bračnih parnica jeste notorni fakat, koji ne treba ni dokazivati, jer u protivnom takvi sudovi ne bi mogli ni postojati i njegovo vršnje sudbenosti u bračnim sporovima pretstavljalo bi krivicu po krivičnom zakoniku, što ne stoji.

Kasacioni sud u svojoj općoj sjednici od 9. svibnja 1935. Rev. Br. 1128/34 usvojio je naprijed citirane primedbe svoga II. odjeljka a ove protivrazloge odbacio.

Kao što se iz ovog izlaganja vidi, opća sjednica kasacionog suda, usvajajući primjedbe svoga odjeljenja, u načelu je osporila ženidbenm sudovima staro-katoličke crkve pravo na sudbenost u bračnim parnicama. Prema tome pitanje, koje je istaknuto u drugom dijelu pomenutih primjetaba Kasacionog suda t. i. o nadležnosti ženidbenog suda staro-katoličke crkve za sudjenje o važnosti i razvodu brakova, zaključenih po propisima druge konfesije izmedju pripadnika iste ili o mješovitim brakovima sada i ne dolazi u obzir.

Okružni sud nije stvarno nadležan u parnicama radi sniženja već pravomoćno dosudjenje alimentacije bračnomu drugu.

Zaključak stola sedmorice od 24 listopada 1935. br. Rck. 1187/1—1935.

P. K. iz Maribora je osudjen osudom okružnoga suda u Mariboru od 25. kolovoza 1932. Op. štev. Og I a) 476-32-8, da je dužan svojoj supruzi O. K. iz Zagreba plaćati mjesečno 400 D u ime uzdržavanja.

P. K. kao tužilac je ustao protiv tužene O. K. svoje supruge tužbom kod sreskog suda I u Zagrebu radi sniženja ove alimentacije. Sreski sud I u Zagrebu nakon provedenog postupka odbio je tužioca sa njegovim zahtjevom, jer je našao, da je mjesečni iznos uzdržavanja od 400 D posve primjeren.

Okružni kao prizivni sud u Zagrebu povodom priziva tužioca protiv presude sreskog suda I u Zagrebu ukinuo je pobijanu presudu kao i postupak, koji je prethodio kao ništavu, te je tužbu zbog stvarne nenadležnosti sreskog suda odbacio. Prizivni sud stao je na stanovište, da se ovdje radi o sporu, koji proizlazi iz medjusobnog odnošaja bračnih drugova, a ne tiče se čisto imovinskih pravnih zahtjeva, jer ako se i uzme, da je pitanje alimentacije privatno-pravni zahtjev, osnovan je taj zahtjev na medjusobnom odnošaju bračnih drugova, a za rješenje te vrsti sporova nadležan je isključivo okružni sud (§ 46 str. 3 grpp), dok sreski sud ne može ni sporazumom stranaka postati nadležan (§ 101 grpp).

Protiv toga zaključka okružnoga suda u Zagrebu rekurirao je tužilac na stol sedmorice u Zagrebu, koji je rekurs tužiočev uvažio, pobijani zaključak okružnoga kao prizivnoga suda u Zagrebu ukinuo, te stvar vratio prizivnomu sudu, da priziv tužioca mimo razloga ukidajućega zaključka ponovno u rješenje uzme i o njemu odluči.

Iz razloga stola sedmorice: Predmet je i zahtjev ove parnice sniženje već pravomoćno dosudjene alimentacije ženi po mužu od 400 D mjesečno na 150 D mjesečno. Samo pravo na alimentaciju žene proti mužu ne dolazi u ovom sporu na prosudjenje, jer je to već riješeno pravomoćnom osudom okružnga suda u Mariboru, nego se imade prosuditi samo opravdanost čisto imovinskog pravng zahtjeva sniženja alimentacije od 400 D na 150 D mjesečno.

Prema tome za pitanje nadležnosti ovoga spora ne može doći do primjene propis § 46. st. 3 grppa nego propisi §§ 44. st. 1. i 53. zadnja al. grppa.

Priopćio dr. Nedeljković Vladislav, sud. pripravnik u Zagrebu

Glede traženja privremene alimentacije nadležan je okružni sud; postupak se ima zametnuti prošnjom, te stvar raspraviti i riješiti po propisima vanparničnoga postupnika.

(Zaključak okružnoga suda u Varaždinu od 14. studenoga 1935. Po. 279/5-35., zaključak apelacionog suda u Zagrebu od 14. prosinca 1935. br. čl. 8.255/35).

Stol sedmorice u Zagrebu u nejavnoj sjednici u pravnoj stvari tužitelja R. A. rodj. S. iz Varaždina, protiv tuženika R. B. iz Varaždina radi plaćanja alimentacije spp., povodom rekusra R. A. i R. B. protiv zaključka apelacionog suda u Zagrebu, kojim je na rekurs tuženika R. B. ukinut zaključak okružnog suda u Varaždinu uključivo sa odlukom na tužbu tim, da se stvar ima u pretres uzeti po vanparničnom postupku, zaključio je:

Rekurs tužitelja i rekurs tuženika ne uvažuje se.

Obrazloženje: Prema propisu § 46. br. 3. grpp, sporovi, koji proizlaze iz medjusobnoga odnošaja bračnih drugova, a ne tiču se čisto imovinsko-pravnih zahtjeva, spadaju pod nadležnost okružnih sudova, no samo u toliko, u koliko ti sporovi ne spadaju u krug rada drugih vlasti ili u nesporni postupak.

Predmet plaćanja privremene alimentacije bračnomu drugu nije uredjen vanparničnim postupnikom od 26. srpnja 1934., dakle obzirom na čl. 2. U. z. vp. dolaze do primjene propisi gradjanskoga sudovnika od 16. veljače 1853. i u pitanju samoga postupka, kao što i u pitanju stvarne nadležnosti. Prema § 14. sl. a) al. 2. gradj. sud. ima se postupak u pitanju plaćanja pristojnoga uzdržavanja ženidbenom drugu za vrijeme tečenja parnice o rastavi od stola i postelje (§§ 91.117 ogz.), inicirati prošnjom, te predmet raspraviti i o njem odlučiti po postupku vanparničnom. Obzirom pak na propis §§ 12. i 14. sl. a) gradj. sud. stvarno je nadležan za raspravljanje i odlučivanje u konkretnom slučaju okružni sud (sudište prve molbe), a obzirom na § 73. grpp. mjesno je nadležan okružni sud u Varaždinu. Ispravno je stoga drugostepeni sud stvar vratio okružnomu sudu u Varaždinu kao prvostepenomu sudu, da predmet raspravi i o njem odluči po propisima postupka vanparničnoga.

Nije stoga osnovan rekurz tužitelja. Nije osnovan ni rekurz tuženika, jer ne predleži nikakova zakonska zapreka, da se podneskom, koji tužitelj naziva tužbom, postupa kao prošnjom i da taj predmet raspravi i o njemu odluči okružni sud u Varaždinu, koji je za to, kako je gore razloženo, stvarno i mjesno nadležan, a da se prijedlogu tužitelja u tom pravcu ne udovolji (anal. § 278. v. p.). Nema stoga mjesta primjeni § 572. st. 1. grpp. Nije stoga prijedlozima rekursa tužitelja i tuženika udovoljeno.

Priopćio dr. Magdić Ante, odvjetnik u Varaždinu

b) Trgovačko

Povreda § 1. zakona o suzbijanju nelojalne utakmice.

Osuda okružnoga kao trgovačkoga suda, odio III., u Zagrebu od 20. prosinca 1935. III. Po. br. 575/35/11.

Okružni sud kao trgovački sud u Zagrebu, odio III., u pravnoj stvari tužiteljice tt. M., akcionarsko društvo za kemijsku preradu kostiju iz životinjskih otpadaka u B., protiv tužene tt. kemijske tvornice u Z., zbog povrede § 1 zak. o suz. nelojalne utakmice i plateža svote od D 237.841.50 spp. na osnovu usmene rasprave provedene u prisustvu obiju stranaka na dan 20. prosinca 1935. presudio je:

I. Odbija se tuženi zahtjev: 1) Da je tužena kriva, da proizvodi i stavlja u promet ljepilo, što ga naziva tutkalom, u obliku pločica, uobičajenih za tutkalo iz životinjskih sirovina, koje ljepilo sadržaje preko 20% škrobnih materija — dakle biljnih primjesa, a ne označuju ga ni po izgledu ni inim oznakama razlikovanja od tutkala iz samih životinjskih sirovina, pa da je time u poslovnom prometu radi utakmice činila i čini djelo protivno dobrim običajima, koje oštećuje takmičare poimence tužiteljicu, pa da joj zabrani i da je dužna propustiti, da dalje vrši ovo ili ovakovo djelo, te da shodno tome tim djelom stvoreno neispravno stanje ukloni kako obustavom dalje proizvodnje, prodavanja i stavljanja u promet takova proizvoda, tako i uništenjem postojećih zaliha takova proizvoda i povlačenjem iz prometa i uništenjem prodanog a neutrošenog takovog proizvoda, 2) Da je dužna platiti tužiteljici s naslova naknadne štete i izmakle dobiti iznos od D 207.841.50, a u ime štete zbog pretrpljene lične uvrede i lične štete iznos od D 30.000, oba iznosa sa 6% kamata od dana dostavljene joj tužbe do isplate, 3) Da je dužna presudu sa razlozima objaviti uz uslove i u roku, koji će sud odrediti u novinama »Narodne Novine«, »Jutarnji List« i »Novosti« u Zagrebu, te »Politika« u Beogradu i platiti troškove objave u visini, koju će sud odrediti, 4) Da je dužna tužiteljici naknaditi parnične troškove.

II. Tužiteljica je dužna tuženoj platiti u roku od 15 dana pod prijetnjom izvršenja u ime parničnih troškova D 10.273.

Obrazloženje: Tužiteljica tvrdi, da tužena u svojoj tvornici proizvodi i stavlja u promet proizvod u formi pločica pod nazivom »tutkalo«, a da taj proizvod sadržaje preko 20% škrobnih materija (dekstrina), dok se pod nazivom tutkalo (Leim colle forte glue) razumijevaju, kako u nauci i stručnoj literaturi, tako i u proizvodnoj i trgovačkoj praksi, samo proizvod dobiven iz točno odredjenih sirovina, koje sadržavaju za tutkalo bitnu substancu — glutin. Takovo tutkalo dolazi u promet u obliku pločica samo iz čisto animalnih bez primjese vegetabilnih primjesa. U dokaz tih svojih navoda predlaže tužiteljica uvjerenje kemijsko-tehničkog zavoda sveučilišta u B. od 20. srpnja 1935. i javno-trg. laboratorija dr. L. iz Hamburga od 21. svibnja 1935. Podiedno se poziva i na stručnu literaturu kao što Germgross i Goebel, Cambon, dr. Stadlinger, Ullmann. Thille, Lange. Predlaže stručno mišljenje kemičara dra. Hermana S. te vještačenje po kemijsko-tehnološkim stručnjacima.

Kako razlika izmedju animalnih sastojina i vegetabilnih postoji ne samo u kemijskom sastavu nego i u kakvoći naročito u jačini ljepivosti, a kod toga je vegetabilna materija i jeftinija, to se takvom primjesom škroba, dekstrina, osjetno oslabljuje kakvoća tutkala, a jer tužena nije učinila uočljivim razliku specijalnom oznakom za takvo tutkalo, koje sadržaje primjesu vegetabilnih materija, predleži po stručno industrijskom i trgovačkom običaju patvarenje tutkala, a time tužena obmanjuje i oštećuje potrošače i takmičarska poduzeća, te jeftinijom materijom osjetno konkurira u cijeni na tržištu, pa stoga tužiteljica traži, da se radi toga tužena pre-

sudi u smislu §-a 1 zak. o suz. neloj. utakmice, jer se to njezino djelanje protivi dobrim običajima, a koje oštećuju i tužiteljicu. U ime odštete potražuje tužiteljica radi razlike na cijeni tutkala, pošto je morala spuštati cijene, da može zadržati utakmicu sa tuženom ukupno D 207.841.50. Pored ove naknadne štete potražuje još i za pretrpljene lične uvrede i lične štete D 30.000.

Tužena doduše poriče, da bi u svojoj tvornici proizvadjala i u promet stavljala tutkalo sa primjesom od preko 20% škrobnih materija, ali ipak priznaje, da je u razdoblju od 15. ožujka do 15. svibnja 1935. dodavala animalnim sirovinama tutkala 10% dekstrina i takvo tutkalo stavljala u promet pod nazivom »Lav IIa«. U dokaz tih činjenica prilaže omot izvornih zaključnica. Tvrdi, da je to samo pokusno počela proizvoditi, ali kako ju je ta mješavina preskupo stajala, prestala je 15. svibnja 1935. sa tom proizvodnjom. U dokaz toga predlaže svoje tvorničke knjige te svjedoke K. P. i A. V., i preslušanje stranaka. Tvrdi, da je u svakoj zaključnici i fakturi označivala to tutkalo kao »Lav IIa«, pa da je to tutkalo imalo da služi samo specijalnim svrhama kod papirnate industrije, kartonaže, kod soboslikara i svuda tamo, gdje se ne zahtijeva najjača ljepivost, što i stručna literatura preporučuje i smatra takve mješavine naročito prikladnima. Dalje tvrdi, da izmedju riječi tutkalo i ljepilo nema u hrvatskom jeziku pojmovne razlike, a takova ne postoji niti u trgovačkom prometu. Oblik pločica nije odlučan, da bi se u tom obliku isključivo stavljala u promet tutkala sa 100% sastojina animalnih materija, već ima tutkala i u takvom obliku različite vrsti i smjesa, a tako i tutkala iz čisto animalnih sastojina u drugim oblicima, kao što su zrna i prašina. Tvrdi da je kod prodaje odlučna svrha, kojoj služi dotično tutkalo a ne oblik, u kojem se prodaje.

Pripušten je dokaz ispravama, predloženim po strankama, te upitom na trgovinsko-industrijsku komoru u Z. u smislu §-a 39 zak. o suz. neloj. utakmice. Prema pismenomu mišljenju trgovinsko-industrijske komore u Z. slijedi, da u trgovačkom prometu nije običaj, da se pod nazivom tutkalo, koje se prodaje u obliku pločica, razumijevaju proizvodi isključivo animalnoga podrijetla i da se u obliku pločica stavljaju u promet jedino ljepila čisto animalnog podrijetla, već je naprotiv uobičajeno, da se u tim oblicima stavljaju u promet mješavine animalnog i vegetabilnog podrijetla. Takove mješavine ljepila ne smatraju se u trgovačkom prometu patvorinom naprama onima iz čisto animalnoga sastava. Kod kupovanja ljepila u pločicama nije odlučan naziv, već isključivo svrha, dok je oprema u pločicama uobičajena u cijelom svijetu kao zgodna za rastapanje. Iz tih razloga ne može se uzeti, da je tim činom tužena povrijedila dobre običaje trgovačkog prometa time, što je stavljala to ljepilo u obliku pločica i pod nazivom tutkalo u promet, niti je time mogla stvoriti zabludu kod potrošača, jer taj oblik i naziv nisu nikakva specifična oznaka za ljepilo, koje je izradjeno isključivo od animalnih sastojina.

Tužiteljica sama tvrdi, da se u obliku pločica proizvadjaju i ako iz čisto animalnog podrijetla razna tutkala t. j. razne jačine ljepivosti, što isto proizlazi iz priložene stručne literature, pa se stoga tvrdnja tužiteljice, da se ta mješavina u obliku pločica mora da smatra patvorinom radi toga, što se na takovo tutkalo stavljaju zahtjevi najjače ljepivosti, nalazi u protivurječnosti sa gornjim navodima. Iz obrazlaganja se također vidi, da i tutkala, koja su proizvod isključivo animalnih sastojina ne posjeduju istu jačinu ljepivosti, pa već iz toga slijedi, da — pošto i medju takvim tutkalima postoji oslabljena i pojačana kakvoća ljepivosti — ima više vrsti tutkala, koja služe raznim svrhama. Medjutim i priložena po tužiteljici privatna mišljenja trgovinsko-industrijskih komora u L. i B., i ako izgledaju u protuslovju sa mišljenjem trgovinsko-industrijske komore u Z., dopuštaju, da se pod nazivom tutkalo može stavljati u promet i mješavina animalnih sa vegetabilnim materijama, ali tvrde, da bi se u tom slučaju moralo stavljati ne u obliku pločica, dok ipak dozvoljavaju u 4. točki tih svojih mišljenja, da se takve mješavine mogu stavljati u promet kao tutkala i u obliku pločica, ali ne bez posebnog atributa, koji bi ukazivao na njihov sastoj. Ali mišljenja su složna u tome, da je odlučna u glavnom svrha a ne sam naziv i oblik.

Prigovor tužiteljice, da mišljenje trgovačko-industrijske komore ne pretstavlja nikakov dokaz, jer takov grpp ne poznaje, nije uvaživ, jer i sam grpp dozvoljava (§§ 447. i 453. grpp), da sud može pribaviti potrebno mišljenje od vlasti ili zbora, pa stoga propis §-a 39 zak. o suz. neloj. utakmice, koji predvidja takova mišljenja

i obavještenja industrijske, zanatske i trgovačke komore, nije u protuslovlju sa propisima i načelima grpp. Svakako da dokaz, koji je na ovaj način nastao, ne odgovara načelu neposrednosti, jer se vještak treba da sasluša pred sudom i da se strankama omogući pravo pitanja, ali time nisu ona isključena u onim slučajevima, u kojima davanje mišljenja od strane pojedinih vještaka ne pruža jamstvo za točnost mišljenja — naročito u konkretnom slučaju, da li u području trg. industrijske komore u Z. postoji takov običaj. (Tako isto i rješenje bečkog sudišta od 26. lipnja 1912.).

Iz tih razloga je svako dalje provadjanje dokaza ponudjenih od strane tužiteljice kao i vještačenje postalo suvišnim.

Prema tome kako se privatna mišljenja, predložena po tužiteljici ne mogu da uzmu u obzir, jer po grpp. nisu pripustiva kao dokazna sredstva, to se ipak mora uzeti u toliko razmatranje, što iz njih također proizlazi t. j. iz same protivurječnosti sa navodima trg. industrijske komore u Z., da na području naše države ne postoji jedan jedinstveni običaj u trgovačkom prometu glede stavljanja u promet takovih tutkala, a iz toga slijedi, da sam naziv tutkalo, a tako i oblik nisu jedino odlučni za raspoznavanje vrsti tutkala čisto animalnog podrijetla i najjače ljepivosti, pa da bi na taj način činom tužene bili obmanuti potrošači, a tužena na taj način stavljala u promet tu mješavinu kao neku patvorinu tutkala, već je naprotiv odlučna u glavnom svrha, kojoj služi dotično ljepilo, pa je stoga valjalo tužiteljicu sa njezinim tužbenim zahtjevom odbiti. — Odluka o parničkom trošku osniva se na §-u 143. grpp.

Za potraživanja nastala iz trgovačkih poslova nije nadležan mjesni sud, nego sreski kao malični sud.

Zaključak okružnoga suda u Zagrebu od 5. svibnja 1936. Pl. 1148/36-1.
(Zaključak sreskog suda I u Zagrebu od 9. travnja 1936. posl. br. Mal. 395/36-1).

Sreski sud I. u Zagrebu u predmetu tt. I. W. H. iz T. S. kao tužitelja proti tt. D. F. Š. iz Z. kao tuženoj radi D 330 spp odbacio je tužbu ex primo decreto radi nenadležnosti.

Okružni sud u Zagrebu je povodom rekursa tužioca donio zaključak:

Rekurs se uvažuje, a pobijani se zaključak prvostepenog suda ukida i stvar vraća prvostepenomu sudu, da tužbu tužioca i mimo neosnovanih razloga pobijanoga zaključka raspravi i presudu, kojom će odlučiti i o naknadi troška rekursa, donese.

Obrazloženje: Po § 59. grpp-a vrši se pri podnosu tužbe ocjenjivanje nadležnosti prema navodima tužioca u tužbi navedenima. Iz nazočne tužbe proizlazi, da tužilačka strana utužuje potraživanje, nastalo iz trgovačkoga posla predvidjenoga u § 258. t. 1. Propis § 21. z. o. mj. sud. od 3. listopada 1876. ustanovljuje nadležnost mjesnih sudova samo za gradjansko-pravne prijepore, prema čemu su oni iz trgovačkih poslova isključeni.

Kako obzirom na ovo pobijani zaključak prvostepenog suda nije na zakonu osnovan, valjalo je rekurs uvažiti, pobijani zaključak ukinuti, te stvar vratiti prvostepenomu sudu, da tu tužbu i mimo neosnovanih razloga pobijanoga zaključka raspravi i presudu donese. — Izreka o naknadi troška rekursa utemeljena je na § 154. grpp-a.

Priopćili dri G. i I. Frank, odvjetnici u Zagrebu.

Kao mjesto sklapanja pogodbe medju otsutnima smatra se po trg. zakonu ono mjesto, gdje je prihvat ponude otpremljen ili na otpremu predan.

Rješidba stola sedmorice od 30. kolovoza 1935. Rv. 477/1-1935.
(Osuda sreskoga suda u Sušaku od 27. ruina 1934. T. 83/1932., osuda apelacionog suda u Zagrebu od 5. prosinca 1934. Pl. 10184/31-1).

Sreski sud u Sušaku u parnici tt. V. C. i S. iz D. proti J. I. iz Sušaka radi D 15.091.50 spp. sudio je prema zahtjevu tužbe.

Apelacioni sud je potvrdio tu osudu iz ovoga razloga:

Trgovački posao se imade prosuditi po zakonu mjesta pogodbe. Iz sadržaja spisa je vidljivo, da je pogodba sklopljena medju nepritomnima, a jer je tuženi

u Sušaku prihvatio ponudu, i odavle je otpravio, imade se smatrati, da je pogodba sklopljena u Sušaku, a ne u D., pak se imade prosuditi i po zakonu važećem u Sušaku (§ 36. ogz.).

Stol sedmorice je potvrdio suglasne osude nižestepenih sudova.

Priopćio dr. Rošić Djuro, sudac u Kastvu.

Društvene vijesti

PROMJENE U ODBORU PRAVNIČKOG DRUŠTVA. — Član upravnoga odbora g. Jovan Stefanović, potpredsjednik Upravnog suda u Zagrebu, imenovan je državnim savjetnikom u Beogradu. Budući da se uslijed toga otselio iz Zagreba, zahvalio se na časti člana upravnog odbora Pravničkog društva. Gosp. Stefanović je stari član našega društva, a u odboru saradjivao je neprekidno zadnjih godina. Odbor, opraštajući se sa svojim saradnikom, zahvaljuje mu i ovim putem na moralnoj pomoći. Dakako da će g. Stefanović, koji se više puta javljao sa svojim stručnim radovima u »Mjesečniku«, ostati i dalje vjeran ovomu našemu listu.

Literatura

DR. IVŠIĆ MILAN: RAZVITAK HRVATSKOG DRUŠTVA u drugoj polovici XIX. stoljeća, Zagreb 1936., str. 42; napose otisnuto iz »Obzor-Spomenknjiga« 1860.—1935. Analiza i kulturni prikaz hrvatskog društva u pojedinim epohama njegova razvoja ostala su do danas još neobradjena polja. Razlog je tome, što ta analiza, ako hoće biti i malo cjelovitija, mora obuhvatiti cjelokupni kulturni i sociološki razvoj ne samo po pojedinim granama nego i po njihovoj povezanosti i sintezi. Pisao kao ekonomista i sociolog je nastojao dati sintezu gospodarsko-kulturnog i sociološkog razvoja hrvatskoga naroda tokom prošloga stoljeća, da zatim osvijetli i kulturu naše sadašnjice. Kako je pak hrvatsko seljaštvo i u 19. stoljeću vodilo prvorednu borbu za stvaranje cjelokupne naše narodne kulture, to pisac obradjuje naročito razvoj našega seljaštva po pojedinim hrvatskim zemljama — i to prikazavši najprije svestranost hrvatskog preporoda od vremena »Ilirica« — u ovih 10 poglavlja: 1. Raspad plemstva. 2. Radjanje gradjanstva. 3. Stvaranje hrvatske inteligencije. 4. Hrvatsko društvo. 5. Propadanje hrvatskog seljaštva. 6. Brojčani prikaz propadanja našega seljaštva. 7. Razvojačenje Vojne Krajine. 8. Zemljišne zajednice. 9. Socijalno-gospodarske prilike seljaštva u Bosni i Hercegovini. 10. Ekonomsko-socijalne prilike seljaštva u Dalmaciji. Iako nije podan — iz tehničkih razloga — cjelokupan kulturni prikaz, ova će studija ipak poslužiti kao mali »vademacum« za upoznavanje barem poglavitih dijelova naše narodne kulture. Ova se brošura može nabaviti kod pisca (Zagreb, Rakovčeva 13), a i u svim knjižarama.

NARODNA STARINA. — ČASOPIS ZA POVIJEST I ETNOGRAFIJU JUŽNIH SLOVJENA. Urednik dr. Matasović Josip, sveuč. profesor na mu-
droslovnom fakultetu u Skoplju. — Ovaj bi časopis imao izlaziti godišnje u četiri sveska. No poradi malenoga broja pretplatnika i zaostataka naplata za izašle sveske ne može da izlazi redovito. Svesci 9., 11., 12., 13. i 15. još su u pripremi, te će se izdati, čim bude moguće s obzirom na materijalna sredstva. Nedavno je razaslan 18. svezak sa ovim sadržajem: Neolitsko naselje u Osijeku sa jednom tablom (od dr. Truhelke Ćira); Stari osječki most — sa 40 slika (od dr. Matasovića Josipa); Kako je Osijek postao kraljevski i slobodni grad (od dr. Bösendorfera Josipa); Muzej grada Osijeka (od Celestina Vjekoslava); Vjekoslav Klaić (od dr. Nagya Josipa); Šime Urlić; Šesti medjunarodni kongres istoričara (od dr. Jelačić Alekseja); Ilirska izložba v Ljubljani — sa 4 slike (od Gabera Ante); Sporovi izmedju gradske

općine i tvrdjavskoga zapovjedništva u Osijeku — sa 1 planom. Generalska bašća u gornjem Osijeku (od dr. Bösendorfera Josipa); Nekoliko primjera slavonske nošnje — sa 19 slika (od dr. Gavazzi Milovana); publikacije i bilješke. Iznijeli smo potpuno sadržaj 18. sveska, da se i naši čitatelji upoznaju sa smjerom ovoga časopisa, ne bi li i u krugu pravnika time potaknuli veće zanimanje za nj. koje on doista i za zaslužuje. Cijene su pojedinim svescima različite poradi toga, što su svesci različnoga opsega i opreme. Ovomu (18.) je svesku cijena za stalne pretplatnike (i kod povjerenika) D 32, u knjižarama D 40; za pretplatu, koja se plaća unaprijed, je potreban barem iznos cijene ovoga sveska. Dok se ne postigne potreban broj pretplatnika za pokriće najpotrebnijih troškova, ne može se odrediti ni stalna godišnja pretplata ni jednak obujam svezaka. Ovaj je časopis s naše strane već toplo preporučen, pa to ovime i ponovno činimo Upravi »Narodne starine« je adresa: Zagreb 6., pošt. pretinac 14; uplate se čine samo čekom Pošt. štedionice, podružnice u Zagrebu br. 34.420, ili podružnice u Sarajevu br. 8.391.

PRIRUČNIK KUĆEVLASNIKA: O STANOVANJU ZAKONIMA I POREZIMA. — Izdao odbor ratnih invalida u Zagrebu. — Tiskara Merkantile. Zagreb 1936.: str. 128. — Ovaj priručnik ima četiri dijela. Prvi dio sadržaje dva pisma o stanovanju sa 100 slika; obradio ga arhitekt Planić Stjepan uz radove još sedmorice graditelja. Drugi dio donosi gradjevni zakon od 7. lipnja 1931. Treći dio radi o samoupravnim daćama, taksama i pristojbama. U ovome dijelu iznosi Piškulić S. propise o porezu na prihod od zgrada sa svojim napomenama i objašnjenjima, a u dodatku se osvrće još na neke savezne propise zakona o neposrednim porezima. Zatim Fučić Ivo iznosi pod naslovom »Samoupravne daće« najobičnije samoupravne prireze, koji se odnose na kuće u gradu Zagrebu (općinski namet prirez stranih kućevlasnika najamni i vatrogasni prirez, banovinski prirezi): dimnjačarska pristoiba. Četvrti dio sadržaje prikaz ing. Hana Stjepana o elektrici, plinu i vodi. Ovaj priručnik može da dobro služi kućevlasnicima, a i drugima, koji trebaju upute o stvarima, koje on sadržaje.

PERIĆ P. PAJA: STRANCI U JUGOSLOVENSKOJ PRIVREDI. — Beograd 1936., str. 130; cijena D 30; može se naručiti kod samoga pisca ili kod tiskare »Globus« u Beogradu. — Predmet ove knjige je pravo stranaca kod nas na samostalan privredni rad (ne, dakle, na najamni rad). Knjiga je podijeljena u četiri glave: u I. glavi riječ je uopće o pravu stranaca na privredjivanje u stranoj zemlji, kao i o postavljanju osnovnih pretpostava toga prava stranaca u našoj državi; u II. glavi pružena su nešto opširnija izlaganja iz oblasti jugoslovenskog pozitivnog ugovornog prava; u III. glavi dan je pregled specijalnog jugoslavenskog obrtnog i jednog dijela drugog privrednog zakonodavstva, koje je od važnosti i uticaja na položaj stranaca u jugosl. privredi; u IV. glavi, dan je pozitivni i kritički pregled tog jugosl. zakonodavstva de lege lata i ukazano na izviesne smjernice de lege ferenda. Knjiga je odličan prilog toj kod nas vrlo slabo obradicnoj materiji. Ona će privrednicima pružiti mogućnost, da se upoznaju točno s pravnim položajem stranaca u našoj privredi, pa da iz toga povuku zaključke obzirom na potrebne reforme.

BELOŠEVIĆ MARKO: PRILOZI ZA RAČUNOVODSTVENU ORGANIZACIJU GRADOVA I OPĆINA U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI. — U ovoj knjižici od 40 stranica dao je pisac nacrt pravilnika za osnivanje kontrolnog ureda i uputa za vodjenje našastara pokretnina. Iskustvo, koje su — napose u zadnje vrijeme — neke naše općine imale sa svojim činovnicima, da su pretrpjele znatnih materijalnih gubitaka preporučuje, da inicijativa pisca bude uzeta u pretres.

DR. KOHN FELIX: TRGOVAČKI I PRAVNI LEKSIKON. — U novije doba počelo je kod nas izlaziti više leksikona. Tako je n. pr. nakladna knjižara »Minerva« izdala jedan opći i jedan specijalni leksikon zdravlja. U svoj tešini i bez ikakve prethodne reklame je počeo pisac, tajnik osječkoga Saveza trg. udruženja dr. Feliks Kohn izdavati trgovački i pravni leksikon — ogroman posao koji drugdje obavlja više stručnjaka. Makar su mu pri tome služili kao uzor i pomoć slični leksikoni kod drugih naroda, napose Čeha i Nijemaca, ipak se izdavaču i piscu mora priznati velika poduzetnost, smjelost, marljivost i sprema. Valja uvažiti, da je on tu obradio ne samo opće i tudje pojmove, koje je lako mogao naći u stranoj literaturi, nego i sasvim naše specijalne domaće pojmove, koje je morao

samostalno proučiti i obraditi. Može se reći, da je pisac u svojemu zadatku uglavnome uspio. Djelo izlazi u svescima u razmacima od 2—4 tjedna. Dosad je izdao devet svezaka, te je došao do riječi »ministarstvo«. Ovaj jedinstveni pothvat dra. Kohna zavrijedio je da bude poduprt — i to tim više, što takav leksikon svaki trgovac i pravnik baš treba. Cijena je pojedinome svesku D 20.

DR. ROSENDORFF RICHARD: HOLDING DRUŠTVA. (posebni otisak iz zagrebačkog »Ekonomiste«). — Pisac (nekoč državni odvjetnik u Berlinu) piše o gospodarskoj funkciji, pravnoj organizaciji i poreskim povlaštenjima holding društava.

EKONOMIST, mjesečnik za savremena ekonomska i socijalna pitanja. — U dvobroju za srpanj-kolovoz t. g. nalaze se članci: dra. T. Robea o privrednim prilikama u Albaniji i o trg. odnosima naše države s Albanijom; dra St. Filipovića o aktuelnim problemima vanjske trgovine Jugoslavije; Nik. Mirkovića o trgovinskoj politici dra. Schachta i jugoistočnoj Evropi; dra T. Mirovića o kulturi pamuka u Povadavju te Franje Krajčevića o životnim uslovima drž. činovnika. Vrijedni su pažnje još članci: dra Eug. Sladovića o privrednom kontrolnom pravu i privrednim revizorima, te dra. Rud. Bićanića o poljoprivrednim komorama. Potonji zastupa stanovište, da našemu seljaštvu nije potrebna takva birokratska institucija. Osim članaka imade u ovom dvobroju i raznih zanimljivih bilježaka.

INDEKS. — Kad ova socijalno-statistička revija, koju izdaje gosp. Artur Benko Grado već osam godina na hrvatskom, francuskom, engleskom i njemačkom jeziku, ne bi bila jedina svoje vrste kod nas, ipak bi medju svim ostalima bila najbolja. Na žalost revija je kod nas mnogo manje poznata, nego li zaslužuje; poznata je kod nas manje negoli u inozemstvu, gdje se vrlo uvaženi slični časopisi često na nju pozivlju. Prije je tu reviju, koja izlazi četvrtgodišnje, finansirala odnosno u svojoj nakladi izdavala Radnička komora u Zagrebu, dok ju od lani njezin urednik gosp. Benko izdaje u vlastitoj nakladi. Pravnici su se imali već prilike osvjedočiti, kako im gradja iz te revije dobro dolazi za razne parnice privrednog značaja. Valorizacione parnice su pomoću nje olakšane, a tako i socijalni pokreti, trg. i ind. kalkulacije. Značajno je, da je čitavo gradivo obradjeno ne samo velikom marljivošću nego i solidnom spremom. Njezin urednik i jedini pisac gosp. Benko je poznat uostalom kao jedan od najodličnijih naših esejista. Godišnja pretplata je reviji D 100.

BAJIĆ STOJAN: NOVO NEMŠKO DELAVNO PRAVO (posebni otisak iz »Slovenskog Pravnika«). Pisac, sigurno jedan od najboljih stručnjaka za radno pravo, zanimljivo opisuje novo njemačko radno pravo, s kojim se nacionalno-socijalistička Njemačka odijelila od ostalih država a i od svoje prošlosti za radno pravo.

BIBLIOGRAFIJA JUGOSLAVENSKE PRIVREDNE KNJIŽEVNOSTI ZA G. 1935. Trgovinsko-industrijska komora u Zagrebu započela je izdavati bibliografiju jugoslavenske privredne književnosti. U tom popisu iskorišteni su svi časopisi, koji imadu bilo kakve veze s privredom, tako da se ova bibliografija može smatrati — dakako samo za g. 1935. — relativno potpunom. Valja odati priznanje Komori što se dala na inventariziranje bar jednoga dijela naše narodne duhovne imovine. Bibliografijska gradja rasporedjena je na trideset dijelova ili vrsta privredne književnosti, medju kojima nalazi se i pravosudje. Popis u velikom četvrtinskom formatu ima 48 stranica, a stoji D 10.

DR. KLEIN MOSIN: O REGULIRANJU SLUČAJEVA INSOLVENCIJE a naročito o sudskom poravnanju van stečaja. Posebni otisak iz Spomenice Mauroviću.

PETIKIĆ MATE, računovodja savske financ. direkcije: Priručnik za likvidaciju penzija državnih penzionera, Zagreb 1936., str. 67 i tabele; cijena D 20. — Od god. 1919. do danas je izdano u pogledu prinadležnosti aktivnih i umrlovljenih državnih namještenika mnogo propisa, različitih njihovih preinaka i tumačenja. Uslijed toga je likvidacija mirovina skopčana sa poteškoćama. Izdavač ove knjige je sebi postavio zadaću, da likvidatorima mirovina, pa i samim umirovljenicima, odnosno državnim namještenicima uopće, pruži što kraći i jasniji prikaz svih propisa o uredjenju i likvidaciji mirovina. Stoga odnosne propise nije iznio u ovoj knjizi u cijelosti po vremenskom redu njihova izdanja, nego ukratko prema strukama u cijelom razvoju, počevši od god. 1919. Došao je do uvjerenja, da je prikaz tih propisa najjednostavniji i najjasniji u obliku tabela, pa je na koncu knjige priložio 46 što većih što manjih tabela. U knjizi se govori o mirovini uopće; o ličnim mirovinama i to općenito, zatim o starim pa novim umirovljenicima; o porodičnim mirovinama i to općenito, a zatim se iznosi nekoliko primjera odmjere porodične mirovine; o uzgojnom prinosu; o milostinji i pomoći; o dodacima i to općenito, a zatim se redaju propisi (što uredbe što zakoni) o dodacima držav. umirovljenika na skupoću; o dodacima svećeničkom osoblju; dalje dolazi razno kao: jednomjesečna pomoć (sahrana), (iznimna) dvomjesečna pomoć supruzi i djeci umirovljenika, besplatno liječenje u javnim bolnicama, postupak sa neisplaćenom mirovinom pokojnoga državnog namještenika, dostava i isplata mirovina, uživanje mirovine u inozemstvu, taksiranje pismenih podnesaka, slubenički porez sa njegovom osnovicom i odmjerom; porez na neženje, socijalni porez, vanredni doprinos, samoupravni prirezi, činovnički mirovinski fond, zabrane na mirovinske prinadležnosti, obaveze, promjena stana, predoznake mirovine prigodom preseljenja umirovljenika u područje druge financijske direkcije (banovine), preužitak mirovinskih prinadležnosti, postupak upravnih financijskih vlasti, različite molbe. Na str. 15 pod brojem 2) na vrhu ističe se odredba § 147. al. 2. rečenica 1. zakona o činovnicima od god. 1931. (a ne navodi se § 153. al. 2. rečenica prva zakona o državnom saobraćajnom osoblju od god. 1931., koja posve jednako glasi): »Ženi rastavljenoj od muža po propisima rimokatoličke crkve ne pripada pravo na porodičnu mirovinu«. Na to nadovezuje pisac ove knjige: »To se ističe naročito u § 147. zak. o činovnicima od 1931. god. s razloga, što se po propisima rimokatoličke crkve sam brak kao sakramenat ne može poništiti, pa da se ne bi prema tome netko mogao pozivati na tu okolnost i dokazivati svoja prava«. Držimo, da ovo stanovište zakona o činovnicima, ovako općenito rečeno, nije ispravno, pa bi to valjalo razložiti, jer i Cavalierijev tumač toga zakona na str. 154 prelazi preko toga. Nije posve bez prigovora na rečeno zakonsko stanovište nadovezani navod pisca...« što se po propisima rimokatoličke crkve sam brak kao sakramenat ne može poništiti, pa...«.

TUJA RENE: Evolution de la condition juridique du capitaine de navire. Préface de M. J. Bonnesase. — Paris 1935.

RIPERT GEORGES: Le régime démocratique et le droit civil moderne. — Paris 1936.

MARLAND PAUL: Les principes de la constitution espagnole de 1931. Les causes du changement de régime. Les droits de l'homme. — Le droit des gens. Paris 1935.

BETTI EMILIO: Diritto processuale civile Italiano. IIa edizione, corredata della recente giurisprudenza. Roma 1936. (Biblioteca del »Foro italiano« XIV.).

NOYES REYNOLD C.: The Institution of Property. A Study of the Development, Substance and Arrangement of the System of Property in Modern Anglo-American Law. — New York 1936.

DE BOOR HANS-OTTO: Die Methode des englischen Rechts und deutsche Rechtsreform. Berlin 1934. (Schriften der Akademie für Deutsches Recht. Nr. 7.).

FLANDRAK FRITZ: Die Auswirkungen einer individualistischen und universalistischen Staatsauffassung auf die Gestaltung des Strafrechts. Wien 1934.

BOBRIK RUDOLF: Die Bedeutung der Exterritorialität der Gesandten für den Zivilprozess. Würzburg 1934.

SIEVEKING HEINRICH: Wirtschafsgeschichte. Berlin 1935. (Enzyklopaedie der Rechts- und Staatswissenschaft. Abteilung Staatswissenschaft. Nr. 47).

GRUNDFRAGEN der neuen Rechtswissenschaft. Von Georg Dahm, Ernst Rudolf Huber, Karl Larenz, Karl Michaelis, Friedrich Schaffstein, Wolfgang Siebert. Berlin 1935.

KAHN ALFRED: Eigentumsschutz von Inhabereffekten im deutschen, ausländischen und internationalen Privatrecht. Dresden 1935.

HIESTAND H. Leitfaden des internationalen Privatrechts sowie des internationalen Zivilprozess- und Konkursrechtes, unter spezieller Berücksichtigung der schweizerischen Verhältnisse. Zusammengestellt für Praxis und Studium. Bern 1935.

EHRENZWEIG ADOLF: Die Geschäftsstörung. Grenzfragen des Weltbewerbsrechtes. — Wien 1935.

DÜLLE HANS: Lehrbuch des Reichserbhofrechts. München und Berlin 1935

KLEBBA W.: Einführung in die Revisionspraxis. — Hannover 1935.

SCHRODER KURT: Die Rechtstellung der Ehefrau im Reichserbhofrecht. — Breslau 1935.

MAGIS NORBERT: Schadenersatz- und Unterlassungsanspruch bei Verletzung der ehelichen Treue. Bonn 1935. (Bonner rechtswissenschaftliche Abhandlungen Herausgegeben von der Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Universität Bonn, Heft 32.).

KNELLWOLF ARNOLD: Entwurf zur Totalrevision der Bundesverfassung. 2. veränderte Auflage. Steckborn, 1935.

JÖRS-KUNKEL-WENGER: Römisches Recht: Römisches Privatrecht. Auf Grund des Werkes von Paul Jörs in 2. Auflage neu bearbeitet von Wolfgang Kunkel.-Abriss des römischen Zivilprozenssrechts von Leopold Wenger. 2. Auflage Berlin 1935.

RUDOLPH HANS: Stadt un Staat im römischen Italien. Untersuchungen über die Entwicklung des Munizipalwesens in der republikanischen Zeit. Leipzig, 1935.

SCHNORF ROLF: Der Hochverrat im schweizerischen Recht. Aarau 1935. (Zürcher Beiträge zur Rechtswissenschaft. Neue Folge. Heft 46).

SCHNEEWEIS EDMUND: Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauches der Serbokroaten. Celje. 1935.

SACHERS ERICH: Bäuerliches Erbrecht. Graz 1935.

DROST HEINRICH: Grundlagen des Völkerrechts. München—Leipzig 1936. Festschrift für Rudolf Hübner zum siebzigsten Geburtstag. Herausgegeben von der Rechts- und Wirtschaftswissenschaftlichen Fakultät der Universität Jena. — Jena 1935.

YOUNG KIMBALL: Social Psychology. An Analysis of Social Behavior. New-York1935.

HUXLEY JULIAN S. AND HADDON A. C.: We Europeans. London 1935.

FESTSCHRIFT - RUDOLF STAMMLER ... zu seinem 80. Geburtstag am 19 Februar 1936. Berlin 1936.

KAPPUS GEORG: Der völkerrechtliche Kriegsbegriff in seiner Abgrenzung gegenüber den militärischen Repressalien. Breslau 1936. Abhandlungen aus des Staats- und Vewaltungsrecht mit Einschluss des Völkerrechts. 52. Heft).

FLEINER FRITZ: Tradition. Dogma, Entwicklung als aufbauende Kräfte der schweizerischen Demokratie. Zürich — Leipzig.

GIERKE OTTO MAX: Der Lebensversicherungsvertrag zugunsten Dritter nach deutschem und ausländischem Recht, Stuttgart, 1936.

STOLL HEINRICH: Vertrag und Unrecht. Tübingen, 1936. (Grundrissi des Deutschen Rechts). Halbband. 1.

SCHWARZ WILH. HIL: Grenzen des Erziehungsgedankens in der Jugendgerichtsbarkeit. Köln 1936.

STOEVESANDT HEINRICH: Der Rückerwerb des Nichtberechtigten. Stuttgart 1936. (Abhandlungen aus dem gesamten Handelsrecht, Bürgerlichen Recht und Konkursrecht. Heft 8).

STOLL HEINRICH: Die Lehre von den Leistungsstörungen. Denkschrift des Ausschusses für Personen-Vereins- und Schuldrecht. Tübingen, 1936. (Schriften der Akademie für Deutsches Recht).

WEGNER ARTHUR: Geschichte des Völkerrechts. Stuttgart, 1936.

WALDKIRCH EDUARD und VANSELOW ERNST: Neutralitätsrecht. Stuttgart, 1936.

HIPPEL FRITZ: Das Problem der rechtsgeschäftlichen Privatautonomie. Beiträge zu einem Natürlichen System des privaten Verkehrsrechts und zur Erforschung der Rechtstheorie des 19. Jahrhunderts. Tübingen 1936.

WARNEYER OTTO: Rechtsgrundsätze des Reichsgerichts. Systematische Auswahl der für die heutige Praxis wichtigen Rechtssätze aus den Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen. Band 51—140. — Berlin und Leipzig 1936.

Svaštice

SUDAČKA STALNOST. Uslijed propisa člana 119. Ustava od 3. IX. 1931. počeo se dne 3. IX. o. g. primjenjivati član 101. istoga Ustava o s t a l n o s t i s u d a c a. Naši su suci, dakle, opet stalni, a stalnost pretstavlja jednu od garancija nezavisnosti. Iako je taj dogodjaj stekao već opću notornost, ipak smatramo potrebnim, da ga u stručnom pravničkom organu registriramo, jer je on nada sve važan i odlučan sa pravnoga i, dakako, još sa općega stanovišta.

Prije nastupa stalnosti kr. vlada izvela je veće promjene u sudstvu, one naime, koje poslije datuma 3. IX. baš uslijed obnovljene stalnosti ne bi mogle biti izvedene. Od važnijih i značajnijih promjena na području Apelacionog suda u Zagrebu spominjemo — uostalom već poznate — ove: Umirovljen je predsjednik Stola sedmorice, odio A, g. Dr. Ernest Čimić, a na njegovo mjesto imenovan je Dr. Milan Kugler, dosada član gremija istoga suda, na službi kod Ministarstva pravde kao načelnik potonjeg. Predsjednik Stola sedmorice B, g. Dr. Niko Depolo umirovljen je. Njegovo mjesto dosad nije popunjeno. Isto tako nije još popunjeno mjesto predsjednika Apelacionog suda u Zagrebu, koje je ostalo prazno uslijed premještenja g dra. Alekse Vragovića Stolu sedmorice. G. Mato Radonić, koji je nakon umirovljenja g. Antunovića kao predsjednika Okružnoga suda u Zagrebu, vršio dužnosti predsjednika, imenovan je članom Apelacionoga suda u Zagrebu i ovome premješten Mjesto predsjednika Okružnog suda u Zagrebu do ovoga časa nije popunjeno. — Kod Stola sedmorice, odio A, umirovljeni su još gg. Bačac, potpredsjednik toga suda, Rušec, Baglama, Milinković i Jackovski.

Pri umirovljivanju držala se kr. vlada beziznimno načela da suci, koji su navršili 35 godina službe, imadu biti razriješeni. To je načelo provedeno na svim područjima. Kako je poznato, Ustav je granicu razrješenja postavio ne u godinama službovanja, nego u dobi života (70 godina).

SLAVOLJUB SOVA, predsjednik banskoga stola u m., umro je prošli mjesec (kolovoz) u Zagrebu. Bilo mu je 78 godina (rodjen je g. 1858.). Pok. Sova bio je skoro posljednji još živi član one stare hrvatske pravničke garde, koja se s toliko savjesti bila posvetila pravu i sudačkom zvanju kao svome životnome pozivu. Bio je skroman i tih radnik, ali zato pravi radnik, koji je na svakome području, gdje mu je dano da djeluje, ostavio duboke tragove svoga rada. Za javnost nije mnogo pisao npr. od »Mjesečnika« samo godišta 1907.—8. i 1925. doniješe njegove rasprave o reformi gradj. parničnoga postupnika. Ali je zato radio mnogo za praksu i naročito je mnogo nastojao da dodje do reforme starog hrv. parn. postupnika. Zato je još prije svjetskoga rata izradio osnovu gradj. parn. postupnika za Hrvatsku i Slavoniju (g. 1907.) i novele o. g. z. (g. 1913.). Poslije rata, u novoj državi, djelovao je kao stalni član Komisije za izradu gradj. parn. post. i zakona o izvršenju i obezbedjenju. Osim toga izradio je prvi nacrt Zakona o javnim bilježnicima i Zakona o vanparničnome postupku.

Kao predsjednik banskoga stola mnogo je nastojao da stane na put silno već ukorijenjenoj lošoj provedbi staroga postupnika pa je sâm najviše žalio što mu to — bez njegove, dakako, krivnje — nije osobito uspijevalo. Držao je vrlo mnogo do visokog sudačkog poziva pak je baš zato bio oštar u kritici sudačkog rada. Osvjedočen da u modernoj državi može samo naobraženi i stručni sudac dijeliti sigurnu pravdu, bio je protivnik obraničkih i uopće laičkih sudova.

Kako smo već spomenuli, saradjivao je u »Mjesečniku« (god. 1907.—8., 1925.), a od 1917. pa do 1929. bio članom odbora Pravničkoga društva. I tu je mnogo poslužio svojim bogatim iskustvom i velikim stručnim znanjem. Članovi Pravničkoga društva sačuvat će u trajnoj uspomeni uzornog suca i pravnika Slavoljuba Sovu!

NAKNADA ŠTETE ZA RAZOČARANJE. — Nije tomu dugo, što su bečke novine donijele jedno doista zanimljivo sudsko rješenje. Šesnaestgodišnja djevojka je upoznala mladoga trgovačkoga pomoćnika. Ovo je bio prvi muškarac, što ga je u životu zavolila. Mladić ju je upoznao i sa svojim roditeljima, koji su ju vrlo

ljubezno primali. Što dalje, mladić je bio prema djevojci sve nježniji. Te prilike dovele su djevojku do uvjerenja, da će ona i dotični mladić do smrti zajedno živiti. Medjutim se je majka djevojke stala uzrujavati, jer je držala, da je za njezinu kćer štetno, da ju mladić tako dugo bez prave svrhe okolo vodi. Nije nimalo čudno, da je radi toga došlo i do žestoke prepirke izmedju djevojčine matere i mladića. Posljedica toga je bila, da je mladić napustio djevojku. Na to je djevojčina majka podnijela po odvjetniku kod nadležnoga suda tužbu proti mladiću na naknadu od 3.000 šilinga kao malu otštetu za neispunjene nade njezine kćeri na ženidbu. — Tečajem parnice je mladić izjavio, da nije nikada djevojci obećao ženidbu, niti uopće mislio, da je uzme za ženu. Ustanovljeno je bilo, da je mladić izbjegavao dati djevojci obećanje ženidbe, ali da je unatoč toga uvijek bio prema njoj, pa i u društvu, vrlo nježan, a i njegovi roditelji da su bili prema njoj vrlo prijazni. — Na osnovu toga je sud dopitao 1000 šilinga u ime naknade štete uz ovo obrazloženje. Mladić je svojim trajnim ponašanjem pobudio opravdanu nadu na strani djevojke na ženidbu. On je bio prema njoj i u nazočnosti trećih osoba nježan, a njegovi roditelji su ju primali upravo tako kao svoju buduću snahu. Ukratko sve okolnosti su bile podobne, da prikažu djevojku kao buduću ženu mladića. Po mišljenju suda je za podignuće ovakova zahtjeva dovoljan razlog prevarena nada na ženidbu i bez izričnoga obećanja ženidbe. — Viši zemaljski sud je odbio priziv mladića.

ISPRAVI! — Na str. 277. (u zadnjem retku) na mjesto: »Ovaj veli, da povreda . . .« — »Ovaj veli da po mišljenju mnogih, povreda . . .«

Na str. 278. (u retku 7. odozgo) na mjesto: ». . . u tom što L-u povreda . . .« — »u tom što mnogima povreda . . .«

Upozorenje uredništva

Poradi nekoliko dugačkih članaka bili smo, da se u nastavcima prekidano ne donose, prisiljeni, da ovaj put izdamo trobroj. Budući da će naredni broj izaći istom u studenom, naći će u njem mjesta dalje raspoloživo gradivo. Upozorujemo na tu okolnost one pisce, kojih radovi nisu još uvršteni, kao i one, koji bi nam još poslali svoje sastavke. Molimo takodjer pisce, da nastoje u svojim razlaganjima biti kraći, jer moramo štedjeti s prostorom, a osim toga kraće rasprave imadu kod čitatelja prednost pred onim duljima. Potrebno bi bilo, da pojedini broj imade veći opseg, ali ne samo da je to nemoguće, nego je još pitanje, hoćemo li moći uzdržati i dosadanji opseg. Opomene, naime, dužnicima za uplatu zaostale članarine imadu vrlo slabog uspjeha. Zato će Pravničko društvo biti prisiljeno, da preda odvjetniku na utuženje sve one dužnike, koji se odvjetničkim opomenama ne odazvaše odnosno ne budu odazvali do konca mjeseca rujna. Doista nije ni malo utješna pojava ovaj nemar za najstariji hrvatski pravni časopis kraj tolikog broja pravnika!